

TRAIAN BRĂILEANU
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI

ELEMENTE
DE
SOCIOLOGIE

~~~~~  
POLITICA  
~~~~~

CERNAUȚI
TIPOGRAFIA „MITROPOLITUL SILVESTRU“, PIAȚA UNIRII No. 3.
1928

11304

TRAIAN BRĂILEANU
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI

POLITICA

CERNĂUȚI
TIPOGRAFIA „MITROPOLITUL SILVESTRU”, PIAȚA UNIRII No. 3.
1928

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota
Inventar 47807
197239

47807
197648

RC208/09

~~~~~  
ACEASTĂ CARTE S'A TIPĂRIT  
IN TIPOGRAFIA „MITROPOL.  
SILVESTRU“ DIN CERNĂUȚI,  
IN LUNILE APRILIE-IUNIE,  
0-0 0-0 ANUL 1928. 0-0 0-0  
~~~~~

B.C.U. Bucuresti

C797239

CUVÂNT ÎNAINTE

Prin tratatul de față continuăm verificarea ipotezelor formulate în „Introducerea în Sociologie” și „Sociologia Generală”. Dacă împrejurările ne vor îngădui, vom întregi „Elementele de Sociologie”, în anul viitor, prin publicarea „Teoriilor sociologice”.

Aducem în acest loc cele mai vii mulțumiri d-lui Dimitrie Bucevschi, directorul tipografiei „Mitropolitul Silvestru”, care ne-a făcut înlesniri excepționale pentru timpurile de azi și a grijit pentru o executare tehnică ireproșabilă a lucrării.

Cernăuți, în Iunie 1928.

Traian Brăileanu.

Adaos bibliografic

(Lucrări cari nu sunt amintite în corpul cărții).

- Augé-Laribé, Aimé Berthod* etc., *La Politique Republicaine*, Paris 1924.
- Bagehot, Walter*, *Physics and Politics; or thoughts on the application of the principles of „natural selection“ and „inheritance“ to political society*, New-York 1877.
- Barnes, Harry Elmer*, *Soziologie und Staatstheorie. Eine Betrachtung über die soziologischen Grundlagen der Politik. Mit einer Einleitung von Gottfried Salomon*. Innsbruck 1927.
- Bauer, Arthur*, *Essai sur les Révolutions*, Paris 1898; *Les classes sociales*, Paris 1902.
- Beard, The economical basis of politics*, New-York 1920.
- Belloc, Hilaire*, *Der Sklavenstaat*. Übersetzt von Arthur Salz. Stuttgart 1925.
- Benoist, Charles*, *La crise de l'État moderne*, Paris 1897.
- Bérard, Victor*, *L'Angleterre et l'Impérialisme*, Paris 1900.
- Bonaparte, Marie*, *Guerres militaires et guerres sociales*, Paris 1920.
- Borkiewicz, L. v.*, *Bevölkerungswesen*, Leipzig 1919.
- Bouglé, C.*, *Essai sur le régime des castes*, Paris 1908.
- Brooks, Robert Clarkson*, *Corruption in American Politics and Life*, New-York 1910.
- Campredon, Rôle économique et social des voies de communication*, Paris 1899.
- Chardon, Henri*, *L'organisation de la République pour la paix*, Paris 1926 (Publ. de la dotation Carnegie).
- Coker, Francis William*, *Organismic Theories of the State: nineteenth century interpretations of the State as organism or as person*, New-York 1910.
- Collin, Christian*, *De la décadence et du relèvement des peuples (La Revue politique internationale, 1914, No. 3)*.
- Courcoural, Paul*, *Le „Danger“ de l'Action Française*, 2-e éd., La Rochelle 1928.
- Croce, Benedetto*, *Grundlagen der Politik*, München 1924.
- D'Avenel, Georges V-te*, *L'évolution des moyens de transport*, Paris 1919.
- Dewey, John*, *Democracy and Education*, New-York 1916.
- Dunning, W. A.*, 1) *A History of Political Theories: ancient and medieval*, New-York 1902, 2) *A history of Political Theories from Luther to Montesquieu*, New-York 1905, 3) *A History of Political Theories from Rousseau to Spencer*, New-York 1920.

- Duprat*, G. L., Les classes sociales (Arhiva pentru știința și reforma socială, An. VII, 1928, No. 3—4).
- Eckardt*, Hans v., Grundriß der Politik, Breslau 1927.
- Exline*, Frank, Politics, New-York 1922.
- Fahlbeck*, Pontus E., Die Klassen und die Gesellschaft. Eine geschichtlich-soziologische Studie über Entstehung, Entwicklung und Bedeutung des Klassenwesens. Jena 1922.
- Favareille*, René, Réforme administrative par l'autonomie et la responsabilité des fonctions (Self-Administration), Paris [s. a.].
- Finot*, Jean, Le Préjugé des Races, 4-e éd., Paris 1921.
- Fontain*, Nicolas, Saint-Siège, Action Française et „Catholiques Intégraux“ (L'Année Politique française et étrangère, Paris, 3-e Année, janvier 1928).
- Ford*, Henry Jones, The Natural History of the State: an introduction to political science, Princeton 1915.
- Fouillée*, Alfred, La propriété sociale, Paris 1909.
- Galéot*, A. L., Les systèmes sociaux et l'organisation des nations modernes. Paris 1920.
- Garcia-Caldéron*, F., Les démocraties latines de l'Amérique, Paris 1914.
- Garner*, James Wilford, Introduction to Political Science: a treatise on the origin, nature, functions and organization of the State, New-York 1910.
- Gennep*, Arnold van, 1) La langue, symbole de la nationalité (Revue internat. de Soc. 1921), 2) Religion et nationalité (Journal de Psychologie, janvier 1922).
- Geyer*, Curt, Führer und Masse in der Demokratie, Berlin 1926.
- Giddings*, Franklin Henry, Democracy and Empire: with studies of their psychological, economic and moral foundations, New-York 1898.
- Gothein*, E., Der christlich-soziale Staat der Jesuiten in Paraguay, Leipzig 1883.
- Hansen*, Georg, Die drei Bevölkerungsstufen. Ein Versuch, die Ursachen für das Blühen und Altern der Völker nachzuweisen. München 1889 (Neue Auflage, 1915).
- Harmand*, Jules, Domination et Colonisation, Paris 1910.
- Hatschek*, Julius, Britisches und Römisches Weltreich. Eine sozialwissenschaftliche Parallele, München u. Berlin 1921.
- Hertwig*, Oscar, Der Staat als Organismus. Gedanken zur Entwicklung der Menschheit. Jena 1922.
- Hill*, David Jayne, L'État moderne et l'organisation internationale, Paris 1916.
- Hobhouse*, Leonard Trelawney, 1) Democracy and Reaction, London 1904, 2) Social Evolution and Political Theory, New-York 1911, 3) The Metaphysical Theory of the State: a criticism, London, New-York 1918 (trad. germ., Leipzig 1924).
- Hold-Ferneck*, A., 1) Der Staat als Übermensch. Zugleich eine Auseinandersetzung mit der Rechtslehre Kelsens, Jena 1926, 2) Ein Kampf ums Recht. Entgegnung auf Kelsens Schrift „Der Staat als Übermensch“, Jena 1927.

- Hubert, René*, Les interpretations de la Guerre, Paris 1919.
- Jenks, Edward*, The State and the Nation, New-York 1919.
- Kelsen, H.*, Der Staat als Ueberschensch, eine Erwiderung, Wien 1926.
- Klimowsky, Ernst*, Die englische Gewaltenteilungslehre bis zu Montesquieu, Berlin-Grunewald 1927.
- Knuist, H.*, Montesquieu und die Verfassungen der Vereinigten Staaten von Amerika, München und Berlin 1922.
- Krabbe, Hugo*, Die moderne Staatsidee, 2. Ausg., Haag 1919.
- Kromayer, Johannes*, Republik und Monarchie im Altertum und bei uns (Neue Jahrbücher für d. klass. Altertum, Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik, 1922).
- Kulischer, A. M.*, Das Wesen des Sowjetstaates. (Europäische Bücherei, Bd. V., Berlin).
- Lagarigue, Luis*, Politique internationale, Paris 1928.
- Laski, Harold Joseph*, Authority in the Modern State, New-Haven 1919.
- Laskine, Edmond*, Le Socialisme suivant les peuples, Paris 1920.
- Leroy-Beaulieu, Anatole*, 1. L'État moderne et ses fonctions, Paris 1890; 2. Le christianisme et la démocratie, Paris 1905.
- Lord, A. R.*, The principles of Politics. An Introduction to the Study of the evolution of political Ideas, Oxford 1921.
- Mallock, William Hurrell*, 1. Aristocracy and Evolution: a study of the rights, the origin and the social functions of the wealthier classes, London 1898; 2. The Limits of Pure Democracy, London 1918.
- Menzel*, Zur Psychologie des Staates (Deutsche Revue, April 1916).
- Michel, Henri*, L'idée de l'Etat. Essai critique sur l'histoire des théories sociales et politiques en France depuis la Révolution, Paris 1895.
- Olphe-Galliard, G.*, La Morale des Nations, Paris 1920.
- Paul-Boncour, Joseph*, Le fédéralisme économique. Étude sur les rapports de l'individu et des groupements professionnels, Paris 1900.
- Paulhan, Fr.*, Les caractères, 5-e éd., Paris 1922.
- Politis, N.*, La justice internationale, Paris 1924.
- Rachfahl, Staat*, Gesellschaft, Kultur und Geschichte, Jena 1924.
- Rastoul, Une organisation socialiste-chrétienne. Les Jésuites en Paraguay*, Paris 1907.
- Rousiers, Paul de*, Le Trade-Unionisme en Angleterre, Paris 1895.
- Roux, Georges*, Essai de politique réaliste, Paris 1928.
- Ruedorffer*, Grundzüge der Weltpolitik der Gegenwart. 1914.
- Schelcher, Walter*, Das parlamentarische System (Archiv des öffentl. Rechts, 41. Bd., 1921, 8. H.).
- Schmidt, Bruno*, Der Staat, Leipzig 1896.
- Schmitz, A. H.*, Die Kunst der Politik, 1914.

- Séché*, Alphonse, De la Dictature (*Mercure de France*, 15 janvier 1924).
- Sighele*, Scipio, Contro il parlamentarismo. Saggio di psicologia collettiva, Milano 1905.
- Sombart*, Werner, Krieg und Kapitalismus, München und Leipzig 1913.
- Sorel*, Georges, Réflexions sur la violence, 6-e éd., Paris 1925.
- Sorokin*, Pitirim A., Stratification sociale et Intelligence (*Revue Internat. de Soc.*, sept.—oct. 1927).
- Spann*, Othmar, Der wahre Staat. Vorlesungen über Abbruch und Neubau der Gesellschaft. 2. Aufl., Leipzig 1923.
- Stier-Somlo*, Fritz, Politik, 6. Aufl., Leipzig 1926.
- Sulzbach*, Walter, Die Grundlagen der politischen Parteibildung, Tübingen 1921.
- Viaud*, Joseph, La Dictature, Paris 1907.
- Vierkandt*, A., Staat und Gesellschaft in der Gegenwart. Eine Einführung in das staatsbürgerliche Denken und in die politische Bewegung unserer Zeit. Leipzig 1916.
- Wallon*, H., Histoire de l'esclavage dans l'antiquité, 2-e éd., Paris 1879.
- Weber*, Alfred, Die Krise des modernen Staatsgedankens in Europa. Stuttgart 1925.
- Westphal*, Otto, Die Philosophie der Politik, München 1921.
- Wieser*, Friedr., Machtpsychologie (*Zeitschr. für Volkswirtsch. u. Sozialpol.* N. F. III. Bd. 1—3. H. 1923).
-

INTRODUCERE

În „Sociologia Generală“ am încercat să dăm o clasificare a „formelor sociale pure“, cari pot fi dobândite prin comparația „sistemelor sociale concrete“. Forma pură e determinată în structura ei de înrâurirea unei anumite categorii de forțe din mediul ambiant, iar această structură desprinde funcțiunea specifică a formei sociale. În acest fel suntem în stare a izola diferitele categorii de fenomene sociale în fiecare „sistem social concret“, deschizând drumul pentru constituirea de științe sociale particulare cu un domeniu de cercetare bine delimitat. Procedăm așa cum se procedează în științele fizico-chimice izolându-se fenomenele electrice, spre pildă, prin cercetarea și comparația sistemelor fizico-chimice cu privire la comportarea lor față de înrâurirea forței numită electricitate. Sistemele fizico-chimice pot fi clasificate din acest punct de vedere într'o serie, începând cu corpurile cari n'au însușiri electrice și terminând cu ficțiunea unui corp care e identic cu energia electrică. Dacă fizicienii ar ajunge să desprindă într'adevăr energia electrică de substratul material, ipoteza dela care au pornit, adică existența unei „energii electrice“, ar fi pe deplin verificată. Dificultatea fundamentală ce se opune în izolarea completă a unei categorii de fenomene rezultă din tendința de transformare a energiilor, astfel că, pentru a nu pierde urma unei anumite energii, cercetările se întemeiază pe principiul conservării energiei în general, presupunându-se existența unei energii la care ar putea fi reduse toate energiile specifice.

Cam în acelaș mod se pot izola diferitele categorii de fenomene sociale. Condiția este însă să pornim dela conceptul lămurit al sistemului social, așa cum științele exacte operează cu un concept bine stabilit al sistemului material. Și în acest punct vor trebui să înceteze „analogiile“. Conceptul sistemului social nu poate fi construit prin analogie cu sistemul fizico-chimic.

Sistemul social va fi sistem, dar social și nicidecum mecanic, sau chimic, sau biologic.

În tratatul de față încercăm să izolăm fenomenele politice de celelalte categorii de fenomene sociale. Prin analiza comportării diferitelor sisteme sociale concrete față de înrăurirea „factorului“ sau „forței“ politice, năzuim a desprinde „energia politică pură“, Statul, care este numai Stat și nimic altceva.

Și aci substratul social concret va opune piedici considerabile prin transformarea energiei politice în energie economică, religioasă etc., și aci vom trebui să operăm cu o „energie socială“ care rămâne constantă și la care presupunem că pot fi reduse toate celelalte energii.

În domeniul științelor sociale nu lipsesc încercări de izolare a fenomenelor politice, economice, religioase, morale etc. și nici încercări de sinteză, de reducere a proceselor sociale la un singur principiu prin fixarea conceptului de „social“. Dar aceste încercări n'au izbutit, după părerea noastră, să arate legile transformării energiilor sociale, a trecerii unei energii în alta după legi stabile. Din această cauză și aplicațiunile practice în domeniul social nu s'au putut întemeia pe științele sociale, din această cauză încă astăzi sociologia e identificată cu psihologia colectivă sau cu morala, afirmându-se chiar că sociologia nu e știință¹⁾. Această părere izvorește din orgoliul reprezentanților științelor exacte justificat prin progresele realizate prin aplicațiunile științelor fizico-chimice și biologice în tehnică, industrie, medicină etc. Dar acest orgoliu poate fi redus la limitele cuvenite prin dovada că dezvoltarea științelor exacte e condiționată de organizația socială, că știința este o funcție socială. Prin urmare existența acestor științe presupune existența unei ordine sociale întemeiată pe o tehnică socială rațională. Savantul e un produs al unei arte sociale, cunoscută sub numele de pedagogie. Dar pedagogia (în înțelesul cel mai larg al cuvântului) nu creiază numai savanți, ci numeroase variații de tipuri psihice individuale. Și pedagogia este una din artele sociale posibile.

¹⁾ Astfel Alberto Mochi, *La connaissance scientifique*, Paris 1927, spune (pag. 249): „Là où une science n'existe pas, comme lorsqu'il s'agit des sociétés humaines, de la théorie de la connaissance ou de la théorie des arts, il est bien naturel que l'histoire suive la destinée de la spéculation philosophique: chaque système réfléchit les tendances de celui qui l'a bâti“.

Toate artele sociale se întemeiază pe științe și ar fi o contradicție logică să lipsească din sistemul științelor chiar acea știință, care ne-ar putea arăta geneza tuturor științelor și artelor precum și posibilitățile de coordonare a științelor și de cooperare a artelor, deci știința socială sau sociologia. Și, în realitate, această știință s'a născut și a progresat înaintea tuturor celorlalte științe. Am putea chiar afirma că ea este mai exactă și mai rodnică în aplicațiuni practice decât „științele exacte“. Lipsa de pricepere a reprezentanților științelor exacte pentru problemele științei sociale se explică din progresul diviziunii muncii, din specializarea accentuată în societățile moderne. Numai așa ne putem explica afirmația lui Alberto Mochi că „atâta vreme cât sub acelaș nume de Stat se înțelege tot atât de bine Imperiul roman ca și Comuna medievală, Statele Unite ale Americii, Republica germană, Rusia bolșevistă și Italia fascistă, atâta vreme e imposibil de a defini în mod esențial despre ce se vorbește“¹⁾. Autorul, dealtfel ager logician, vorbind de sociologie, deviază cu desăvârșire de la rigorea logică. El afirmă, fără dovadă, că sociologia e identică cu morala. În mod logic definiția Statului, legii, prețului, ar trebui să se facă din punct de vedere moral, astfel că numai termenii de acest preț, această lege, acest Stat ar avea un înțeles. Aceste aberații ale lui Mochi dovedesc lipsurile instrucției în democrațiile moderne, lipsa predării de cunoștințe sociologice elementare în școlile secundare. Ne putem imagina primejdiile pentru organizația socială în democrațiile moderne când un matematician, medic sau inginer ajunge la conducerea Statului și putem aprecia acuma în dreaptă măsură postulatul lui Platon și Auguste Comte de a cere omului politic o pregătire profesională. Sau ne-am putea imagina ca Cesar, Pompeius, Octavian, Traian și Hadrian, Stefan și Mihai să fi învățat medicina, teologia, ingineria etc., ca pregătire pentru conducerea politică? Când lui Pericle i-a urmat dubălarul Cleon, problema pregătirii profesionale a omului politic s'a pus în toată amploarea ei, — deși se prea poate ca un cetățean atenian de profesie dubălar să fi fost un om politic mai superior decât este astăzi un „intelectual specialist“ (medic, inginer etc.). Deci azi problema e și mai actuală.

¹⁾ O. c. pag. 241.

Tratatul nostru are o parte pur teoretică și o parte în care schițăm posibilitățile de aplicațiuni practice ale teoriei. „Sociologia Generală“ ne-a înlesnit tragerea de limite destul de lămurite între știința politică și arta politică. Tratatul obicinuit de politică, cu excepția tratatelor de drept constituțional (cuprinzând și teoria generală a Statului), sau confundă și identifică politica cu sociologia sau o definesc ca artă socială, ca teorie menită să dea formule de acțiune. Dintre științele sociale particulare numai economia politică a reușit să-și delimiteze bine domeniul de cercetare și să izoleze fenomenele economice de celelalte categorii de fenomene sociale. Dar prin „orientarea sociologică“ a economiei politice s'a ivit și în acest domeniu tendința de a introduce elemente străine de domeniul economic și unii economiști au încercat chiar o identificare a sociologiei cu economia politică, vorbind de o „sociologie economică“.

Pentru a evita astfel de confuzii, noi am năzuit să precizăm din nou și cu mijloace noi conceptul „sistemului social“ sau al „formei generale a societății“, astfel că tratatul de față reprezintă și o completare a „Sociologiei Generale“.

Unele probleme au fost numai schițate, spre pildă raportul Statului cu sistemul etic-moral și cu sistemul religios. Dar și celelalte raporturi au fost expuse numai pentru a înlesni desprinderea cât se poate de limpede a fenomenelor politice de celelalte fenomene sociale (economice, religioase, juridice, morale, estetice etc.), pentru a ajunge la conceptul deslușit al „Statului“ ca obiect al științei politice.

Pe această știință se poate întemeia apoi o tehnică politică rațională servind artei politice, artei guvernării.

Știința politică constată existența Statelor și analizează condițiile în cari această formă socială se naște și se menține. Există însă profeți sociali cari cred că Statul este o formă trecătoare și imperfectă care stă în calea „progresului“ omenirii.

Cu retorismul lor dulceag scăldat în umanitarism și pacifism, acești „sociologi“ grăbesc, în unele State, disoluția claselor conducătoare și disoluția acestor State. „Când un popor, zice Carl Schmitt¹⁾, se teme de truda și primejdiile existenței politice, se

¹⁾ Der Begriff des Politischen, (în „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“, 58 Bd., 1927, 1. H. pag. 18--19).

va găsi alt popor care îl va scuti de această grijă, însărcinându-se de a-l apăra împotriva dușmanilor externi și de a exercita astfel dominațiunea politică . . . Prin faptul că un popor nu mai are nici puterea nici voința să se mențină în sfera politică, nu dispare din lume factorul politic: dispare numai un popor slab“.

Știința politică va năzui să-și îngrădească bine domeniul de cercetare împotriva teoriilor umanitariste și pacifiste, împotriva concepției culturale, morale, economice, etc. a „Statului“.

Toate judecățile de valoare, toate dorințele și părerile subiective, toate speculațiunile asupra evoluției omenirii vor trebui izgonite din domeniul științei politice. Așa cum în științele exacte, prin intrarea în laborator, toate credințele și prejudecățile cercetătorului trebuie să dispară pentru a face loc unei singure năzuințe care este găsirea adevărului, așa lăsăm și noi la pragul intrării în domeniul nostru de cercetare toate prejudecățile și pasiunile subiective.

Năzuința noastră a fost să contribuim — în măsura puterii noastre de înțelegere a problemelor, în măsura cunoștințelor dobândite prin studiul operelor de specialitate și a experienței noastre personale prin observația oamenilor și a faptelor — la progresul științelor sociale.

Nădejdea noastră este că cetitorii și, în primul rând, tinerii cari se pregătesc pentru conducerea de mâine a Statului, vor găsi în acest tratat elementele pentru o orientare mai sigură în problemele ce le pune viața politică.

PARTEA I-a

ȘTIINȚA POLITICĂ

I.

Geneza și evoluția științei politice.

La începuturile teoriei sociale, Statul a fost considerat ca singura formă socială specific omenească. Prin lărgirea cercului de cunoștințe și intrarea așaziselor popoare primitive în sfera cunoștinței popoarelor civilizate, știința socială a suferit modificări adânci. Temeliile ei au fost lărgite, problemele, fixate prin tradiția literară, dobândind altă înfățișare, iar pe lângă istorie, până atunci singurul izvor pentru cunoașterea legilor sociale, noi științe sociale, între cari în primul rând etnologia, deschisera variate posibilități de interpretare și explicare a fenomenelor sociale. Știința socială, identificată la originile ei cu politica, se ramifică deci în mod necesar, iar încercările de sinteză împinseră la constituirea „Sociologiei“. Dar în baza tradiției și nu mai puțin a interesului practic, politica se menținu ca știință independentă.

Delimitarea lămurită a domeniului acestei științe sociale trebuie să se facă din două puncte de vedere : istoric (genetic) și logic.

Vom urmări* mai întâiu evoluția acestei științe¹⁾, iar apoi vom încerca să-i fixăm locul în sistemul general al științelor și, în special, în sistemul științelor sociale.

¹⁾ Pentru istoria teoriilor politice amintim :

1. Paul Janet, *Histoire de la science politique dans ses rapports avec la morale*, 3-e éd. 1887.

2. Ludwig Gumplowicz, *Geschichte der Staatstheorien*. Mit einem Vorwort von Gottfried Salomon. Innsbruck 1926.

3. Frederick Pollock, *Kurze Geschichte der Staatslehre*, Reclams Univ.-Bibl. No. 3128.

4. *Storia delle dottrine politiche e scienza politica generale*. Appunti dalle lezioni del prof. Adolfo Rava, Padova 1924/25.

5. Ludwig Stein, *Die soziale Frage im Lichte der Philosophie*, 3. und 4. Aufl., Stuttgart 1923.

Condițiunile pentru ivirea unei științe politice au fost date în Grecia antică. Pe un teritoriu relativ foarte redus se formează numeroase comunități politice, cetăți (πόλεις), bine încheiate și diferențiate, cari stau în lupte permanente întreolaltă.

În aceste cetăți se dezvoltă o viață politică și socială foarte complexă, o civilizație înaltă, care, în privința spirituală, își găsește expresia în arte și științe.

În istoriografia elină, la Herodot (ca 484—ca 425) și la Thukydides (ca 460—ca 400), găsim elementele pentru o teorie politică. Aci ni se înfățișează sisteme politice în evoluția lor, aci se încearcă o explicație a formării, transformării și disoluției sistemelor politice.

La Herodot, în istoria sa (III, 80), ni se expune o discuție asupra celei mai bune forme de guvernământ, fiind vorba de a alege pentru Persia, după uciderea falsului Smerdis, între monarhie, oligarhie și democrație.

Thukydides ne dă în istoria războiului peloponesiac o neîntrecută descriere a luptei între Atena și Sparta, una reprezentantă a democrației, cealaltă a oligarhiei.

Aceste două opere, și mai ales cea a lui Thukydides, dovedesc că pe acel timp spiritul științific, puterea de obiectivare a fenomenelor sociale în spațiu și timp, începuse să se manifesteze în mod strălucit. Individul se desprinsese din cercul îngust al comunității și începuse a căuta criterii obiective pentru judecarea lucrurilor.

Față de „natură” independența gândirii se accentuează mai de vreme (sec. al VI-lea î. d. H.), pe când atitudinea obiectivă, reflexivă, a individului față de fenomenele sociale se înfăptuește mai târziu, și abia după învingerea unor crize intelectuale și morale accentuate.

Această epocă critică e cea a sofistilor, a individualismului și subiectivismului etic-politic. Ea provoacă reacțiunea socratică-platonică și se încheie cu opera lui Aristotel, care înțelege a încadra etica și politica în sistemul științelor obiective.

Din punct de vedere politic, sofistii reprezintă elemente destructive, anarhice, internaționale. Ei propagă ideia relativismului etic-social. Nu există, după concepția lor, criteriu obiectiv pentru bine și rău, nici în etică nici în politică. Cel puternic are dreptul să dicteze celui slab. Arta politică e identificată cu demagogia: orice mijloc e bun dacă duce la țintă.

Socrate (470/69—399) se ridică împotriva acestei filozofii destructive și importate din Statele grecești „decadente“. Există, după părerea sa, posibilitatea de a distinge binele de rău, dreptatea de nedreptate. Instrumentul acestei cunoașteri este rațiunea. Ea ne face să vedem lucrurile așa cum sunt într'adevăr și nu numai cum apar simțurilor. Cunoașterea adevărată se dobândește prin cercetare neobosită, prin filozofare. Pe aceste principii își clădește Platon (428/27—348/47) sistemul său filozofic etic-politic. Esența tuturor lucrurilor e stabilă, neperitoare, și prin raționalizarea fenomenelor, date simțurilor în forme variabile și imperfecte, noi putem desprinde forma lor ideală, prototipurile tuturor formelor concrete.

— Platon cunoaște realitatea politică, atât din istorie cât și din observație. Aplicând metoda sa, el construiește forma ideală, noi am putea zice forma teoretică, a Statului, arătând anume condițiunile formale pentru înfăptuirea unui sistem politic pe deplin echilibrat. În dialogurile Politeia (Republica) și Nomoi (Legile) Platon expune forma teoretică a Statului.

Făcând abstracție de legătura strânsă între etică și politică, găsim la Platon o schițare lămurită a structurii fundamentale a Statului: ierarhia claselor sociale („clasa politică“ reprezentată prin oameni politici și ostași și clasele producătoare—mulțimea).

Platon crede, și această credință se perpetuează până în zilele noastre, că stabilitatea (perfecțiunea) sistemului politic depinde de „forma de guvernământ“. După concepția sa, cea mai bună formă (*δῆδη πολιτεία*) este monarhia absolută, condusă de un filozof perfect, de un înțelept (*ἐπιστήμων*). Aci nu e nevoie de legi, ci educația produce și menține în mod spontan diferențierea necesară organismului politic.

Sistemele în cari echilibrul e menținut prin legi sunt: *βασιλεία, ἀριστοκρατία, νόμιμος δημοκρατία*; aceste, prin depravarea caracterului cetățenilor din care rezultă ineficacitatea legilor, pot degenera în sisteme imperfecte și anume: *παράνομος δημοκρατία, ὀλιγαρχία, τυραννία*.

Între constituția Statului și caracterul cetățenilor există o legătură intimă: însușirile Statului izvorăsc în mod necesar din însușirile cetățenilor.

— Deși Platon cere ca interesele individuale să fie subordonate intereselor Statului, totuș Statul există pentru fericirea indivizilor

(întrucât numai în Stat individul poate ajunge la perfecțiune, iar conflictul între individ și Stat se poate ivi numai din neștiința individului; individul trebuie constrâns la fericirea sa adevărată).

Aristoteles (384/3—322 î. d. Hr.), elevul lui Platon, pune bazele unei teorii politice științifice, empirice și obiective. Respingând speculațiunile metafizice ale lui Platon, Aristotel pornește dela faptele observabile, clasificându-le și desprinzând din ele noțiunile conducătoare.

Aristotel separă etica de politică, dar și el susține că numai în Stat omul își poate atinge perfecțiunea etică. Din acest punct de vedere Statul există pentru individ. Dar el este un produs natural și e anterior individului, cum totalitatea e înaintea părții. La Aristoteles găsim o descriere detaliată a structurii Statului, a condițiunilor cari determină echilibrul său.

Și Aristoteles ne dă o clasificare a formelor de guvernământ (*βασίλεια*, *ἀριστοκρατία*, *πολιτεία*; și pe altă parte formele corupte: *τυραννίς*, *ὀλιγαρχία*, *δημοκρατία*).

Politica lui Aristoteles e o sinteză întemeiată pe întinse studii istorice și comparative. Tradiția vorbește de 158 de constituții, analizate de școala lui Aristotel, și din cari ni s'a păstrat numai „Constituția Atenei“, publicată pentru întâiaș dată în 1891 ¹⁾ și care constituie un model de monografie politică. „Politica“ lui Aristotel reprezintă începutul și totodată un grad de înaltă perfecțiune a științei politice.

Urmașii lui Aristotel, până'n ziua de azi, n'au putut aduce decât modificări ale concepției aristotelice. Unii au accentuat mai mult anumite probleme d. e. formele de guvernământ, sau problemele economice, geografice etc.; apoi lărgirea cercului de observație și variații noi istorice ale structurii politice au împins la noi sinteze, dar atât terminologia cât și metoda au fost fixate de Aristotel odată pentru totdeauna.

La Romani, interesul pentru teoria politică se ivește abia în a doua jumătate a secolului al II-lea î. d. Hr. ²⁾.

C. Sempronius Tuditanus, consul la 129, un dușman al lui Tiberius Gracchus, și C. Iunius Gracchanus,

¹⁾ Vezi Introducerea la ediția lui G. Mathieu și B. Haussoullier, Paris 1922 (în „Collection des Universités de France“).

²⁾ Léon Homo, Les institutions politiques Romaines, Paris 1927, pag. 37/8.

un partizan al politicei Gracchilor, constituiesc teoria magistraturii, cel dintâiu în Libri magistratum, al doilea în Libri de potestatibus, două opere pierdute una și alta. Dar asupra constituției Statului roman ne-a rămas expunerea lui Polybius (210—127) (cartea VI), cu atât mai prețioasă cu cât vine dela un contemporan, martor și specialist.

Homo, după ce dă traducerea fragmentului lui Polibiu asupra constituției romane, rezumă ideile lui astfel ¹⁾: „Această teză cuprinde două propoziții esențiale, una generală — există trei feluri fundamentale de guvernământ: regalitatea, aristocrația, democrația, și guvernul cel mai perfect este cel ce le conciliază în proporțiile cele mai armonioase; — cealaltă particulară: acesta este chiar cazul constituției romane. Apoi vine demonstrația în trei puncte: a) constituția romană nu e o formă de guvernământ exclusivă, b) găsim în ea cele trei principii primordiale, monarhie, aristocrație, democrație; c) aceste trei principii se amestecă și se echilibrează în modul cel mai satisfăcător. — În sfârșit concluzia: acest sistem constituțional are pentru Statul Roman cele mai fericite urmări“.

În ce privește forma ideală de guvernământ, Polybiu rămâne în tradiția filozofiei grecești și se întemeiază pe Aristotel, probabil prin intermediul prietenului său, filozoful Panaetios. Dar aplicarea principiului la constituția romană e originală și nouă.

Cicero (106—43) dezvoltă mai pe larg aceste idei în tratatele sale politice: De republica, De legibus, De officiis, imitații după filozofia elină, redând mai ales concepția stoică și epicureică.

Romanii erau absorbiți de problemele politice practice și de problemele juridice pentru organizarea internă a imperiului. Imperiul roman era „unic“ în felul său, fără posibilitate de comparație cu alte „State“. Din această cauză problema politică teoretică nici nu se putea ivi. Și istoriografii Romei, după deslegarea practică a problemei cartaginiene (care puse lui Polybiu problema cauzelor puterii Statului roman), își concentrează interesul asupra evenimentelor cari duc la ascensiunea imperiului Roman, deci asupra acțiunilor militare cari desăvârșesc cucerirea Universului, fără interes teoretic pentru probleme constituționale. Abia Tacit (55—120 d. Hr.) găsește, în „Germania“ sa, un subiect pentru un studiu comparativ, dar mai mult din punct de

¹⁾ O. c. pag. 142/3.

vedere etic-social decât din punct de vedere politic. Interesul său e concentrat asupra problemelor morale, asupra vieții particulare a împăraților, a intrigilor dela curtea imperială, toate acestea încadrate în tabloul istoric al vremurilor, schițat cu mare măiestrie¹⁾. Autori de mai puțin talent: Sueton (69—141 d. Hr.), apoi Plutarc (45/50—ca 125) arată o desinteresare și nepricepere completă a problemelor politice și adună anecdote și date asupra vieții oamenilor politici iluștri. Dela Sueton avem biografiile ale împăraților romani, începând cu C. Iulius Caesar până la Domitian, iar Plutarc ne dă biografiile comparate ale oamenilor iluștri, romani și greci.

În Evul mediu, problema politică centrală o formează raportul între Stat și Biserică, sau între Papă și Împărat. Lupta teoretică a bisericii împotriva Statului e inaugurată de Augustin (354—430) prin scrierea sa „De civitate dei“, în care Statului laic, care e opera diavolului, i se opune Statul lui D-zeu. Această literatură culminează în scrierile lui Thomas de Aquino (1227—1274) „De regimine principum“ în care apără supremația papei, pe când monarhia laică e apărată de Dante (1265—1321) în „De Monarhia“. Izvorul la care se adapă Thomas de Aquino e Aristotel. Scrierea sa e și astăzi de mare interes, cuprinzând vederi juste asupra naturii Statului. Astfel el accentuează necesitatea eterogeneității elementelor din care se compune Statul, deci a ierarhiei claselor sociale²⁾.

De partea împăratului, dar cu accentuarea necesității participării poporului la guvernare, e Marsilio de Padova (1270—1340) în „Defensor pacis“.

Știința politică modernă începe cu Niccolò Machiavelli (1469—1527). Italia Renașterii poate fi comparată cu Grecia antică. Ea e divizată în State mici cari stau în lupte neîntrerupte întreolaltă, pe de altă parte State puternice ca Spania și Franța aspiră la dominațiunea asupra Italiei, ca pe vremuri Persia și Macedonia asupra Greciei. Spiritul național e deșteptat și tendințe de a înfăptui unitatea națională există. Acestor tendințe

¹⁾ Asupra concepției anti-democratice a lui Tacit vezi: M. Mihăileanu, Tacit și formele de guvernământ, (în „Orpheus“, An III 1927 No. 4 pap. 194—202).

²⁾ Asupra concepției lui Thomas de Aquino în opoziție cu sociologia modernă mai ales cu cea „durkheimiană“, vezi Simon Deplouge, Le Conflit de la Morale et de la Sociologie, 3-e éd. Paris 1923.

le dă expresie Machiavei în „Principele“¹⁾ său. Problemele politice îl pasionează pe acest scriitor, cunoscător al istoriei²⁾ și observator ager al vieții politice contemporane³⁾. Principele său e o capodoperă de psihologie politică și de teorie politică realistă. Numai confuzia între etică și politică a putut produce critici împotriva acestui scriitor genial acuzându-l de „imoralitate“ și „cinism“, pe când de fapt distincțiunea între morala privată și cea publică e un merit al lui Machiavel. Machiavel expune condițiile pentru întemeierea unei dominațiuni, ținându-se seama de împrejurările externe (internaționale) și de psihologia mulțimii. Structura Statului, forma de guvernământ, trebuie adaptată, așa rezultă din concepția lui Machiavel, la raporturile externe. Pentru Machiavel, care în „Il Principe“ urmărește deslegarea problemei întemeierii unei dominațiuni puternice pentru ieșirea din anarhie și dependență politică, discuția asupra formei de guvernământ n'are nici o importanță. Cea mai bună formă e aceea ce garantează realizarea țintei propuse: politica internă trebuie subordonată cu desăvârșire celei externe. În cazul dat, numai un despot înzestrat cu toate calitățile militare și diplomatice putea să reușească. Și Machiavel arată cari însușiri ale despotului ar corespunde problemei puse.

În Franța, Stat unitar în care puterea regală înăbușise particularismul domnilor feudali și știuse a împiedica veleitățile de independență ale burgheziei orășăneste, problema politică centrală, este cea a stabilității dominațiunii, a politicii interne. Jean Bodin (1530—1596) tratează acest subiect în „Six livres de la république“, Paris 1577.

Cu Bodin intră în teoria politică problema „suveranității“, a cărei rezolvire se încearcă prin expunerea raportului între stăpâni și stăpâniți, între domnitori și supuși. Teoria lui Bodin e inspirată de cel mai bun spirit aristotelic și liberă de scolasticism și mai ales de scolasticismul juriștilor, care-și face intrarea în teoria politică cu Hugo Grotius (1583—1645). Cu el intră și dreptul natural în teoria politică⁴⁾ care servește pentru explicarea raționalistă-juridică a genezei Statului prin contractul

1) 1514 în manuscris, tipărit 1532 după moartea autorului.

2) Discorsi sopra la prima decade di Tito Livio.

3) Istorie Fiorentine.

4) Opera principală: De iure belli et pacis, Paris 1625.

originar între indivizi și care poate justifica orice formă de guvernământ, dela despotism până la anarhie.

Grotius apără monarhia întemeiând-o pe dreptul poporului de a ceda pentru totdeauna suveranitatea monarhului.

Un contimporan al lui Grotius, Althusius (1557—1638) în scrierea „Politica methodice digesta“ neagă posibilitatea ca poporul să renunțe la suveranitate.

În Anglia pune bazele dreptului natural Thomas Hobbes (1588—1679), aderent al absolutismului. (De cive 1642, Leviathan 1651). După Hobbes, omul acționează numai din egoism. În starea naturală a domnit lupta tuturor împotriva tuturor (bellum omnium contra omnes). Din această stare insuportabilă omul a ieșit prin instituirea unui contract prin care toți se supun dominațiunii unuia.

În acelaș cadru al dreptului natural și al contractualismului intră scrierile politice ale lui B. Spinoza (1632—1677) (Tractatus theologico-politicus¹⁾ 1670, Tractatus politicus 1677), și ale lui John Locke (1632—1704) (Două tratate despre guvernul civil 1689). Locke apără monarhia, care în epoca de aur era bună deci putea fi absolută, dar care în timpurile noastre trebuie îngădită prin „separațiunea puterii legislative de cea executivă“.

Doctrina dreptului natural e reprezentată în Germania prin Pufendorf (1632—1694) (De iure naturae et gentium), Wolff (1679—1754) (Jus naturae methodo scientifica pertractatum).

Această doctrină, cultivată în primul rând de juriști, își făcu loc în universități și, în Germania, se combină cu filozofia, desprinzându-se apoi iarăș de ea ca știință independentă sub numele de „Teorie generală a Statului“ sau „Drept constituțional“.

Kant (1724—1804) în „Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht“ și „Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre“, apoi urmașii săi: Fichte (1762—1814), Schelling (1775—1854) și, în sfârșit, Hegel (1770—1831) puseră în Germania temeliile filozofiei politice și ale filozofiei istoriei.

¹⁾ Acest tratat a fost scris pentru a susține politica pacifică a lui Jan de Witt (a șefului partidului aristocrației comerciale) împotriva partidului orangist. Spinoza fu plătit pentru lucrarea sa. Faptul că Spinoza luă parte la luptele de partide și a fost plătit pentru scrierea sa e în contradicție cu obicnuita credință despre „desinteresarea“ filozofului! — așa zice Windelband, Wolff, în „Auswärtige Politik der Großmächte in der Neuzeit (1494—1919)“, Stuttgart u. Berlin 1922 pag. 150.

Dar pecând acești autori, alunecă adese în sferile nebu-
loase ale metafiziceii, în Franța teoria politică ia, în sec. 18 și 19,
cu totul altă înfățișare.

Montesquieu și Rousseau pregătesc două direcții în teoria poli-
tică și socială, una științifică obiectivă care dă naștere sociologiei,
alta tendențioasă, revoluționară, dacă nu utopică atunci cel puțin
unilaterală.

Amândouă aceste direcții sunt determinate de opoziția îm-
potriva absolutismului despotice care domnea în Franța secolu-
lui al 18-lea.

Montesquieu (1689—1755), nobil de origine (numele
său este Charles de Secondat, baron de la Brède et de Monte-
squieu), intră mai întâiu în cariera politică practică, o părăsește
apoi pentru a se dedica ocupației științifice și literare. În anul
1721 apare, anonim, o satiră „Lettres persanes“, în care biciuește
moravurile timpurilor sale. În 1734 Montesquieu publică un stu-
diu istoric-filozofice „Considérations sur les causes de la grandeur
des Romains et de leur décadence“, iar în 1748 opera sa funda-
mentală de filozofie politică „De l'Esprit des lois“. Teoria sa e
întemeiată pe studii istorice și comparative, întregite prin obser-
vații proprii, adunate în călătorii. În 1728—29 el vizitează Anglia
și studiază instituțiile acestui Stat.

Principiile fundamentale ale teoriei sale sunt: orice Stat își
are constituția corespunzătoare caracterului poporului, iar acest
caracter e rezultatul influenței climatului. Deci nu se poate vorbi
de o formă ideală de guvernământ. Pentru popoarele europene
monarhia constituțională, după modelul englezesc, e cea mai bună.
Garanția pentru stabilitatea ei ar fi separațiunea puterilor. Ca și
Locke, Montesquieu cere separațiunea puterii legislative de cea
executivă, dar el completează această teorie prin postulatul in-
dependenței puterii judecătorești.

Teoria lui Montesquieu a avut un răsunset extraordinar. În
Statele Unite ale Americii, și, după revoluția cea mare, pe întreg
continentul Europei, constituțiile codificate se întemeiază pe prin-
cipiile lui Montesquieu.

Situația politică și socială a Franței îngădui adoptarea prin-
cipiilor arătate abia după cumplita criză a revoluției. Căci Franța
revoluționară, burghezimea care se pregătea să răstoarne monar-
hia absolută împrumută „forma politică“, programul de acțiune

dela Jean Jaques Rousseau (1712—1778). Rousseau e tipul sofistului. Strălucit literat, dar fără simț istoric și al realităților politice, nemulțumit cu soarta sa și, deci, și cu cea a întregii omeniri, el pune raționamentul său în serviciul pasiunii și construște un sistem de filozofie socială opus diametral realității. Societatea e rea, degenerată, și omul a devenit rău prin societate. În „starea naturală“ omul a fost bun și drept și liber. Deci să reconstruim în mod conștient starea naturală, să ne întoarcem la contractul original întemeiat pe liberul arbitru al indivizilor. În toate domeniile vieții sociale să ne întoarcem la starea naturală, la natură. Dreptul natural, religia naturală, educația naturală — sunt formulele cu cari operează Rousseau.

„Contractul social“ (1762) și „Emil sau despre educație“ (tot 1762) au revoluționat spiritele în Franța, găsind răsunset și peste hotare.

Această teorie, naivă și utopică în fond și întemeiată pe premise pur raționaliste, foarte șubrede, dar îmbrăcată într'o formă atrăgătoare și susținută de o argumentație logică convingătoare, a fost expresia cea mai strălucită a concepției ce domnea în societatea franceză de atunci. Individualismul, criticismul și scepticismul, estetismul rafinat și blazat, găsi la Rousseau toate elementele de înviore, de entuziasmare. Pentru clasa conducătoare franceză scrierile lui Rousseau erau ca și șampania pe care o sorbește muribundul. Nemaiavând vigoarea să fie stăpânitori, nobilii scoteau din aceste scrieri iluzia că sunt oameni. Astfel contribui Rousseau, pe lângă alții, la adormirea și înăbușirea instinctelor sănătoase de dominațiune ale clasei stăpânitoare prin fluturarea ideilor umanitariste de egalitate, fraternitate și libertate, pregătind calea spre măcelul revoluției franceze.

Raționalismul acesta desprins de realitate caracterizează epoca revoluționară. Această epocă e bogată în proiecte de reformă întemeiate pe convingerea că prin teorie, prin legislație întemeiată pe principii teoretice, se poate realiza progresul infinit al omenirii.

Tipul reformatorului raționalist este contele Saint-Simon (1760—1825). În numeroasele sale scrieri, St.-Simon tratează în mod nesistematic, dar cu sclipiri de intuiție genială a realității, problemele sociale. Important este că „Statul“ nu mai stă în centrul interesului său și al școalei sale. Se ivește altă entitate:

societatea ¹⁾, care evoluează după legi stabile, ce se pot desprinde din studiul istoriei omenirii. Raportul și luptele între clasele sociale hotărăsc asupra evoluției și nu forma de guvernământ. Știința și industria sunt cele două ocupații cari vor asigura progresul și fericirea.

Din școala lui Saint-Simon se desprind în urmă cele două direcții cari dominează și în prezent teoria socială: una, inaugurată de A. Comte, care pornește dela studiul obiectiv al societății în general, alta care continuă tendințele reformiste și încearcă să pună știința direct în serviciul practicei politice și sociale.

August Comte (1798—1857) întemeiază sociologia obiectivă, științifică, iar laturea a doua, reformistă, își găsește teoreticianul în Karl Marx.

Știința politică e amenințată să fie înghițită de noua știință a societății — de sociologie, și, pe de altă parte, din interese practice, ea se destramă în discipline politice particulare: economia politică, statistica, știința financiară, dreptul constituțional, fără ca aceste discipline să-și găsească reazăm într'o știință politică generală.

Dar încetul cu încetul buna tradiție a lui Aristotel și Machiavel se redeșteaptă. Studii de psihologie socială, de etnologie, de „geografie umană“, toate întreținând legături strânse cu științele naturale-pozitive, scoaseră și știința politică din nebulozitatea teoriilor juridice ²⁾, și înlesniră constituirea unei științe politice pozitive, cu evitarea aberațiilor lui A. Comte și a oscilațiilor lui Spencer între organicismul social și individualismul politic.

¹⁾ Se poate lesne arăta că „societatea“ aceasta nu este altceva decât „sistemul economic“. opus „sistemului politic“. În aceste timpuri începe să se accentueze discordanța între sistemul economic și cel politic, cum pe vremuri se ivi conflictul între sistemul politic și cel religios.

²⁾ Noua direcție, realistă, își lămurește problemele în opoziție conștientă și polemică, uneori acerbă, împotriva concepției juridice a Statului. Astfel Gumpowicz, pentru a-și întemeia teoria, polemizează în mod vehement cu Jellinek. Pe de altă parte reprezentanții concepției juridice, a „dreptului constituțional“, încearcă să-și întărească poziția. Hans Kelsen (Allgemeine Staatslehre, Berlin 1925) și Léon Duguit (Traité de droit constitutionnel I—V, 2 éd. Paris 1921—1925; Manuel de droit constitutionnel, 4° éd. Paris 1923) sunt reprezentanții cei mai marcanți ai „dreptului constituțional“ modern, născut din contactul cu „direcția sociologică“.

Această direcție, realistă, poate fi descoperită în toate țările civilizate ca o reacțiune împotriva teoriilor juridice raționaliste pe deoparte și a „speculațiilor sociologice“ pe de altă parte.

Această direcție e caracterizată prin :

1. susținerea inegalității naturale în Societate și mai ales în Stat ;
2. afirmarea dependenței structurii Statelor de rasă și mediul geografic ;
3. afirmarea că Statul e produsul luptelor între comunități. Statul e deci mai mult rezultatul luptelor între rase, decât între clase sociale ! Diferențierea în clase sociale și ierarhizarea lor e un fapt secundar, un efect al luptelor de rasă.

Evoluția istorică a Statelor consistă în transformări rezultate pe de o parte din luptele între comunități de rasă, naționalitate etc. diferită, și pe de altă parte din raporturile între clasele sociale înăuntrul Statelor. Teoriei egalitariste, umanitariste și individualiste i se opune o teorie realistă, întemeiată pe observația faptelor și o psihologie individuală și colectivă științifică.

În Franța această direcție e inaugurată de Gobineau, (*Essai sur l'inégalité de races humaines* 1853), și-și dobândește cea mai caracteristică expresie în scrierile lui Gustave Le Bon (*La Psychologie politique* 1912). În Germania Gobineau își găsește continuatori în H. St. Chamberlain (*Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts*, 2. Aufl. 1900), Hans F. K. Günther (*Rassenkunde des deutschen Volkes*, 6. Aufl. 1924)¹⁾.

Prin ierarhia și lupta raselor explică stratificarea socială Ratzehofer (*Wesen und Zweck de Politik*, 1893) și L. Gumplowicz (*Der Rassenkampf*, 1883 ; *Grundriss der Sociologie* 1885 ; *Sociologie und Politik* 1892 ; *Soziologische Staatsidee*, 1892). Direcția sociologică-realistă își găsește, în Germania, expresia clasică în scrierile lui Max Weber (1864—1920) care a formulat termenul de „sociologie înțelegătoare“ (*verstehende Soziologie*) (*Wirtschaft und Gesellschaft* — în „*Grundriss der Sozialökonomik* III Abt. 1. u. 2. Aufl., Tübingen 1925 ; *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie I—III*, 2. Aufl. Tübingen 1922—1923 ; *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie u. Sozialpolitik*, Tübingen, 1924 ;

¹⁾ Împotriva teoriei „rasiste“ : Friedr. Hertz, *Rasse und Kultur*, 3. Aufl., Leipzig 1925.

Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, Tübingen 1922; Gesammelte Aufsätze zur Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte, Tübingen 1924) ¹⁾.

Dar concepția realistă în sociologie, și în primul rând în politică, e reprezentată, în forma cea mai lămurită și strălucită după părerea noastră, de doi savanți italieni: Gaetano Mosca și Vilfredo Pareto (1848—1923). Cel dintâiu, în scrierea sa „Teorica dei governi e Governo parlamentare“, 1883, ed. 2-a 1923, formulează „teoria clasei politice“, care constituie ipoteza fundamentală a operei sale principale „Elementi di Scienza politica“ (1895. ed. 2-a 1923), iar Pareto ²⁾, care numește „clasa politică“ „elită“, completează teoria lui Mosca prin introducerea principului dinamic al „circulației elitelor“.

În lucrarea sa „Les systèmes socialistes (I—II, ed. a 2-a Paris 1926) Pareto ne dă o primă formulare a ipotezei sale însoțită de o verificare istorică și de o critică a teoriilor sociale, iar în monumentalul „Tratat de sociologie generală“ (ediția franceză, 2 vol. 1917—1919) teoria sa își primește formularea definitivă.

Prin acești trei autori: Max Weber, Gaetano Mosca și Vilfredo Pareto, știința politică intră purificată de aberațiunile teoriilor secolului al XIX într-o nouă fază de dezvoltare caracterizată prin două principii:

1. Criteriul adevărului științific este concordanța teoriei cu realitatea.

2. Între teoriile sociale științifice (logico-experimentale) și acțiunea practică nu există o legătură directă. Dar oamenii își justifică acțiunile (izvorite din sentiment) prin manifestații verbale, înbrăcate în haina raționamentului. Aceste „derivații“ se schimbă după loc și timp, dar sunt totdeauna expresia aceluiaș fond afectiv („residu-uri“). Prin aceste „derivații“ (Pareto) sau „interpretații subiective“ (Weber) noi înțelegem faptele sociale, noi putem pătrunde până la structura „residu-urilor“, a fondului irațional.

¹⁾ Lista completă a scrierilor lui M. Weber, în ordine cronologică, la sfârșitul cărții: Max Weber, ein Lebensbild, de Marianne Weber, Tübingen 1926.

²⁾ Asupra lui Pareto, vezi articolul nostru „Sociologia lui Vilfredo Pareto“, în revista „Minerva“ No. 1, Iași 1927.

II.

Locul științei politice în sistemul științelor sociale.

Auguste Comte își întemeiază teoria socială pe cunoscuta sa lege a celor trei stadii prin cari a trecut spiritul omenesc în evoluția sa: stadiul teologic, cel metafizic și cel pozitiv. Acestei evoluții a spiritului omenesc, care e asemenea evoluției spiritului individual, îi corespunde și filiațiunea științelor și succesiunea lor în timp. Științele, anume, se deosebesc după obiectul lor și progresul fiecăreia e caracterizat prin trecerea prin cele trei faze. Și dacă analizăm istoria științelor, putem observa, crede Comte, că unele au ajuns repede la stadiul pozitiv, pecând altele mai târziu, iar științele sociale abia în zilele noastre s'au apropiat de această fază. Cauza acestei deosebiri o vede Comte în complexitatea fenomenelor cari formează obiectul diferitelor științe și în interesul nemijlocit și subiectiv care nu îngăduie o tratare obiectivă și desinteresată mai ales a obiectului științei sociale. În felul acesta se stabilește ierarhia științelor pozitive: matematica, astronomia, fizica, chimia, biologia și, în sfârșit, sociologia. Acestei ierarhii în timp îi corespunde după Comte și ierarhia logică, întrucât fiecare știință precedentă cuprinde și elementele pentru nașterea științei următoare. Argumentele lui Spencer împotriva acestei concepții sunt pe deplin întemeiate. Științele se nasc după timp și împrejurări, sprijinindu-se sau, câte odată, oprindu-se reciproc. Interesul practic poate împinge la progresul unei științe sau îi poate sta și împotriva, pe de altă parte hotărâsc și condițiunile sociale, existența unei clase intelectuale, a unor instituții de cultură, și, nu mai puțin, și apariția de oameni mari cari, utilizând mijloacele timpului și locului, pot contribui la progresul științei.

Numai considerând toți acești factori, extrinseci și intrinseci, putem explica evoluția științei în diferitele ei ramuri, putem

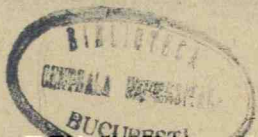
prinde „știința“ ca manifestare unitară a spiritului omenesc și, fixând ca izvor al științei interesul specific omenesc de a cunoaște și interpreta toate fenomenele ce-l înconjoară pentru a ajunge la o concepție unitară despre viață și lume, deci trecând peste toate contingențele istorice și individuale, noi putem construi un sistem al științelor, desprinzând legăturile lor întreolaltă, filiațiunea lor logică.

Sistemul logic al științelor se întemeiază pe date istorice, dar ierarhia logică a științelor nu poate fi identică cu succesiunea lor în timp.

Cea mai izbitoare dovadă o găsim chiar în scrierile lui Aristotel. Tratatul său filozofic (etica, logica, metafizica) precum și politica sa sunt cu mult superioare — din punct de vedere științific — celor din domeniul științelor naturale. În special politica sa poate sta alături de tratatele politice-științifice de azi. Prin urmare tocmai cele mai complexe științe — după ierarhia lui Comte — au ajuns mai întâiu la perfecțiune pozitivă. Aristotel stabilește în mod precis deosebirea între societatea omenescă și societățile animale, cunoaște „genurile de viață“, felul de traiu al popoarelor primitive în opoziție cu organizația politică propriu zisă, accentuează importanța „rasei“ și a omogenității ideologice ca factori sociali și ne dă apoi o analiză adâncită a structurii Statului, întemeiată, cum am amintit, pe întinse studii comparative și istorice. Dar chiar făcând abstracție de operele literare de pe acel timp cari dovedesc o adâncă pricepere a psihologiei individuale și colective, știința înșasă atinge, și în ramurile cari se ocupă de viața omenescă individuală și colectivă, cele mai înalte culmi. Problemele fundamentale ale cunoașterii se pun în toate laturile lor, și, pe de altă parte, viața colectivă formează obiectul unor tratate „clasice“.

Clasificarea științelor propusă de Comte se poate deci admite ca una din clasificările logice posibile, precum și criteriul său de clasificare, complexitatea fenomenelor, e unul din criteriile posibile după cari putem construi un sistem al științelor¹⁾. O clasificare științifică trebuie să țină seama de „înrudirea naturală“ a științelor, de interdependența lor reală. Dar vor fi date numeroase posibilități: după obiect, după metodă, după interesul prac-

¹⁾ Asupra problemei clasificării științelor vezi a noastră „Introducere în Sociologie“, pag. 56 urm.

tic (didactic-pedagogic) etc. Nu există un criteriu absolut. Evoluția istorică cu termenul final al stării actuale de dezvoltare a științelor ne va da indicii prețioase pentru alegerea criteriului de clasificare, întrucât ne poate descoperi „filiațiunea naturală“ a științelor după geneza lor. Dar în aceste cercetări am trebui să ținem seama de contingențele istorice, de condițiunile sociale și politice cari au înrăurit asupra ivirii și dezvoltării diferitelor științe și cari, de multe ori, sunt ilogice și iraționale, deci clasificarea logică va sta adese cu ierarhia istorică în opoziție mai mult decât în concordanță.

Din punct de vedere istoric-genetic, știința socială s'a constituit ca teorie politică în strânsă legătură cu etica. Prin dezvoltarea celorlalte științe în timpurile noi, științele sociale au primit o nouă orientare. Mai ales biologia, psihologia și etnologia, au contribuit la lărgirea, dar și la o mai precisă delimitare a domeniului științelor sociale și la constituirea unei științe sociale generale numită sociologie.

Această știință poate fi definită ca știință a formelor sociale omenești.

Clasificarea formelor sociale poate fi făcută după anumite criterii. Noi am propus o clasificare după categoriile de forțe cari înrăuresc asupra formei sociale, și cari le imprimă, după loc și timp, structura lor specifică și determină în acest fel și modul lor de reacțiune față de mediul ambiant.

Forma politică se desprinde de celelalte forme de asociații prin faptul că structura ei e determinată de raporturile intercomunitare, de tensiunea sau antagonismul între societățile cari năzuesc a se constitui și menține ca forme autonome (suverane) față de alte societăți.

Diferențierea fundamentală a sistemului politic e dată prin lupta între comunitățile omenești, și organele acestui sistem vor servi pentru apărare și atac față de comunitățile străine.

Variațiunile formei politice se explică din intervenția celorlalte categorii de forțe cari înrăuresc în mod necesar asupra comunității: factorii geografici, economici și, în sfârșit, individul.

Prin analiza mediului, clasificarea forțelor și fixarea raportului între aceste forțe, întreolaltă și îndeosebi față de forțele politice, vom dobândi o determinare precisă a structurii formei

politice, din care apoi vom putea deduce felul ei de funcțiune, fenomenele dinamice, cari nu vor putea fi decât expresia raportului între părțile constitutive ale sistemului politic.

Forma socială politică merită din toate punctele de vedere cel mai mare interes. Ea este într'adevăr cea mai complexă și mai caracteristică formă socială omenească. În ea apare în plină lumină deosebirea între societatea umană și cea animală, provenită mai ales din deosebirea constituției organice a individului omenesc față de celelalte specii animale. Spiritul de invenție a omului, produsele graiului, tehnica, toate aceste însușiri „superioare“ ale omului au fost trezite, stimulate și perfecționate în lupta pentru existență a comunităților. Ierarhizarea și colaborarea forțelor individuale pentru atingerea unui scop comun, educația însoțită de constrângere pentru contopirea de elemente eterogene într'o totalitate, în sfârșit tot ce numim cultură și civilizație, adaptare activă la mediul împrejuritor, s'a realizat sub presiunea mediului intercomunitar, sau cu un termen mai preciz, a „mediului politic“. Știința politică stă deci în strânsă legătură cu toate științele cari se ocupă de om și raportul său cu împrejurimea.

Ea va fi deci față de sociologia generală o știință socială particulară, și, după părerea noastră, cea mai importantă știință particulară. În jurul ei se vor grupa apoi ca științe auxiliare: antropologia politică (importanța rasei ca factor politic), geografia politică (arătând condițiunile geografice pentru formarea și menținerea Statelor), economia politică, psihologia politică, științe rupte și ele din științele generale cu acelaș nume.

În ce privește dinamica socială, „istoria politică“ formează știința fundamentală. Ea ne dă nenumărate exemple concrete despre modul de comportare a formei politice față de mediul ambiant și despre posibilitățile de mlădiere a structurii sistemului politic pentru adaptarea la schimbările intervenite în „mediul politic“.

Istoria, în înțelesul obișnuit, este în primul rând politică, arătând raporturile între State. Dar chiar din această cauză ea va trebui să țină seama de înrăurirea acestor raporturi asupra structurii Statelor. Ea va fi deci și istorie economică, literară, a artelor, a tehnicei etc., întrucât aceste fenomene în mare parte nu pot fi explicate decât prin raporturile politice. Găsim, se'nțelege, fenomene economice, tehnice, artistice și în timpurile preistorice, prepolitice, dar nu mai puțin adevărat este că „tehnica“ s'a

desvoltat mai ales în Stat și pentru Stat, precum și înflorirea artelor, literaturii și științei se datorește nașterii și existenței claselor conducătoare politice, dornice de lux, frumusețe și cunoaștere. În domeniul psihologiei, știința politică pune cea mai interesantă problemă: cea a conducerii, a dominațiunii psihice și fizice a omului asupra omului. „Omul superior“ a știut să facă din semenul său biologic cel mai minunat instrument de muncă intelectuală și fizică. Cea mai perfectă domesticire a celor mai inteligente animale n'ar fi putut da rezultatele obținute prin domesticirea omului, cele mai perfecte și minunate mașini ar fi fără folos și probabil nici n'ar fi fost inventate, dacă ar fi lipsit „sclavul“ care să le servească. Această domesticire a omului s'a înfăptuit în Stat și pentru scopurile Statului ¹⁾ și nu se poate menține, perpetua și perfecționa, decât prin înfrângerea rezistențelor opuse Statului. Ordinea, sistemul juridic, e un efect al organizației politice și constrângerea necesară pentru menținerea ei nu poate veni decât din însaș natura Statului — această ordine internă fiind expresia antagonismului extern, care creiază organele de apărare a integrității Statului înafară, organe cari servesc totodată și pentru susținerea ordinii interne.

Știința politică arătând aceste raporturi între fenomene, desprinzând legile statice și dinamice ale sistemului politic, nu va da norme sau reguli pentru acțiunea individului într'un sistem politic concret, nu va da prescripții pentru arta de guvernare. Acest lucru trebuie bine fixat și accentuat.

Dar o teorie politică normativă, o tehnică politică, va trebui să se întemeieze pe știința politică. În caz contrar ea va fi sau o teorie unilaterală sau utopie. Creațiunile „rațiunii pure“ puse în serviciul imaginației și pasiunii reformatoare își găsesc explicația în psihologia individuală și colectivă, sunt deci elemente de cari știința politică trebuie să țină seama, întrucât ele înrăuresc asupra conducătorilor și asupra masselor, câteodată în mod foarte simțitor.

¹⁾ Ea a înlesnit înfăptuirea independenței economice a clasei politice-militare, deci înfăptuirea diviziunii „muncii politice“.

III.

Deosebirea științei politice de teorii unilaterale și de utopii.

Deși născută din interese practice, politica și-a dobândit rangul de știință numai prin desprinderea treptată de interesele practice nemijlocite. Dar chiar prin acest fapt ea va putea aduce cele mai importante servicii acțiunii practice ferind-o de aplicarea prematură a unor formule unilaterale și utopice. Știința se apropie de realitate cu un scop bine definit: de a o cunoaște și a o explica. Ea analizează realitatea, izolează din ea categoriile de fenomene pe cari și le propune a le studia și a le explica, stabilind nexul lor întreolaltă și condițiunile cari determină apariția și transformarea lor.

După Fr. Houssay ¹⁾, „cunoașterea științifică reține din fenomene numai ce poate fi tradus printr'o măsură, o mărime și un număr. Străduința inițială a savantului este de a prinde din lume ceea ce se poate măsura pentru a compara între ele numai numere. Sistemul simbolic care se întemeiază pe definiții riguroase și delimitări precise e atât de particular, atât de bogat și atât de vast încât o lungă inițiere e necesară pentru a-l poseda și foarte rar sunt oamenii cari îl posedă în întregime. Cei mai mulți sunt obligați să se specializeze într'un domeniu fenomenal restrâns“. Dar toate formele cunoașterii sunt „imperfecte, incomplete, insuficiente, incapabile de a coincide cu realitatea complexă“. Toată cunoașterea oscilează între ultraraționalism și infraționalism spre care tind unii filozofi contemporani, făcând apel la instinctiv, afectiv și subconștient.

Știința conduce dela realul inexprimabil la abstractul exprimabil. Noi introducem în cosmosul continuu discontinuitate, deoarece spiritul nostru nu poate cunoaște decât prin analiză, prin

¹⁾ Force et Cause, Paris 1920.

alegerea și gruparea fenomenelor într'o ordine care corespunde organizației noastre psihice. Prin acest fapt noi ne îndepărtăm de realitate. Căci, „a defini bine, a delimita bine, a separa bine conceptele, a pune o atenție scrupuloasă pentru a face discontinuu ceea ce nu este, înseamnă a introduce din capul locului o eroare, o inexactitate. Cu cât suntem mai precizi, cu atât mai puțin suntem exacti, dacă prin exactitate înțelegem o apropiere mai strânsă de realitate. Și cea mai bună expresie ne satisface cel mai bine chiar prin faptul că ne înșală mai bine“. Astfel am putea zice „că ceea ce e mai fals într'o știință sunt chiar elementele luate din matematică“.

Prin concepte abstracte bine definite știința ne dă posibilitatea să ne orientăm pe calea cea mai scurtă în complexitatea fenomenelor ¹⁾. Dar ea nu se poate ridica la acest grad de abstracțiune și obiectivitate decât prin eforturi continue.

Știința s'a dezvoltat în legătură strânsă cu acțiunea practică, care a ținut-o în contact neîntrerupt cu realitatea, verificându-i astfel rezultatele dobândite, punându-i probleme noi și împingând-o la noi cercetări.

Rezultatele dobândite de știință, provizorii și ipotetice din punctul ei de vedere, au fost utilizate de acțiunea practică ca mijloace pentru îndeplinirea de scopuri concrete.

În acest fel s'au ivit și în cursul evoluției științei sociale teorii unilaterale; aceste au ridicat ipotezele științifice la rangul de adevăruri, cari au servit apoi ca formule de acțiune. Cunoscându-se deci o parte a condițiilor cari determină fenomenele sociale, sau, mai bine zis, cunoscându-se condițiile cari într'un moment dat au determinat fenomenele sociale, condițiile aceste au fost considerate ca fiind în general hotărâtoare pentru apariția și desfășurarea fenomenelor sociale. În acest fel s'a crezut că „legiitorul“ prin măsuri potrivite poate asigura stabilitatea Statului; s'au descoperit apoi alți factori: rasa, climatul, factorii economici, religia etc., cari în anumite cazuri concrete au avut un rol predominant pentru echilibrul unei forme sociale. Generalizându-se constatarea făcută într'un caz special, s'a afirmat că nu mai rasa, nu mai factorii economici etc. hotărăsc asupra evoluției sociale. Din aceste premise s'au născut apoi „formulele de

¹⁾ Aceasta e părerea lui E. Mach. și Richard Avenarius. Vezi a noastră „Sociologie generală“, pag. 240 urm.

reformă socială“, preconizându-se măsuri sau rasiste, sau economice, sau religioase etc. pentru a ajunge la un echilibru stabil la o structură „ideală“ a formei sociale¹⁾.

Toate aceste teorii unilaterale cuprind deci, în aplicarea lor practică, elemente utopice, dar nu sunt utopii. Căci presupunând că structura și evoluția societăților omenești ar fi în funcție de caracterul rasei, și că prin urmare menținând sau modificând acest caracter prin măsuri eugenice sau prin educație, s'ar schimba toate celelalte fenomene sociale (cari ar fi numai „epifenomene“ ale rasei), noi putem clădi pe aceste premise un sistem de filozofie socială. Mai presupunând că dispunem de talent suficient pentru interpretarea istoriei în sensul teoriei noastre și socotind și cu slabele cunoștințe istorice ale mulțimii, dar și cu interesele practice politice ale diferitelor categorii de cetățeni, noi vom găsi lesne aderenți, cetitori și admiratori pentru o teorie unilaterală. Această admirație se poate preface în anumite condiții în credință religioasă, și teoria în evanghelie. Așa s'a întâmplat cu concepția materialistă a istoriei a lui K. Marx²⁾.

¹⁾ Aceste teorii sunt întemeiate pe o sofismă pe care o demonstrează Pareto în critica teoriilor economice, și în special, a „capitalului“ lui Marx. Astfel Marx susține că valoarea depinde de muncă, e „muncă cristalizată“. Dar: „Valoarea depinde de o mulțime de împrejurări. Alegeți una la întâmplare, dacă presupuneți că celelalte împrejurări rămân constante, veți putea afirma că valoarea variază numai când variază împrejurarea ce ați ales, că ea e măsurată prin singura cantitate care depinde de această împrejurare. Sofisma consistă în a suprima condiția că celelalte împrejurări, prin ipoteză, nu variază. Valoarea depinde de muncă și de o mulțime de alte cantități; e perfect adevărat că dacă presupunem că celelalte cantități nu variază, valoarea nu depinde decât de muncă“. („Les systèmes socialistes“, II, pag. 350—351).

Polemicile teoretice între adepții diferitelor teorii unilaterale sunt simple logomahii — din punct de vedere logic. Dar ele au un înțeles și o valoare pentru acțiunea practică. Astfel Evreii, pentru a se putea menține la conducerea partidelor socialiste, comuniste etc., sunt adepți ai determinismului economic, pecând antisemiții sunt adepți ai teoriei „rasiste“. „Când se scrie sau se vorbește într'un scop de propagandă sau pentru a convinge masele, noi suntem împinși în mod necesar să amestecăm considerațiile cari se adresează sentimentului cu cele ce se adresează rațiunii“. (Syst. soc. II, pag. 240).

²⁾ Asupra caracterului religios al „marxismului“ vezi mai ales Vilfredo Pareto, Les systèmes socialistes. (Locurile sunt arătate la tabla de materii s. v. „Religions socialistes“). Din acest caracter rezultă valoarea practică; uneori extraordinară, a acestor teorii, deși valoarea lor logică-științifică poate fi aproape zero. Vezi și: Hendrik De Man. Sozialismus als Glaube (In Arch. f. Sozialw. u. Sozialpol. 58. Bd. 3. H. 1927).

Utopiile propriu zise fac însă cu desăvârșire abstracție de condițiunile reale în cari se desfășoară fenomenele sociale. Dimpotrivă ele construiesc prin imaginație condiții cari n'au existat și nu vor exista. Ele izbesc prin opoziția cu starea de fapt a lucrurilor și izvorăsc din această opoziție. Ludwig Stein, în cartea sa „Problema socială în lumina filozofiei“, vrea să găsească o legătură și mai strânsă, afirmând că romanele politice (utopiile) prevestesc totdeauna mari mișcări sociale.

„Nu poate fi, zice el, numai un joc al întâmplării, dacă până acuma după orice roman politic mai important a urmat o mare mișcare socială. Regularitatea succedării nu îngăduie o astfel de interpretare. Dimpotrivă, din acest nex istoric, observația filozofică trebuie să tragă concluzia că între apariția romanelor politice și izbucnirea marilor mișcări sociale există o anumită legătură. Și astfel, utopiștii sunt acele paseri poetice cari prevestesc apropierea vijelioasă a unor vremi noi“¹⁾.

Utopismul ar fi deci, după acest autor, manifestarea unei presimțiri mistice a unor prefaceri sociale adânci, a marilor revoluții.

Și Stein încearcă a dovedi afirmația sa prin exemple. „Cea dintâiu utopie a timpurilor mai noi este cea a lui Thomas Morus (apărută în 1516). Un an mai târziu, Luther afișează la Wittenberg cele 95 teze ale sale, dând prin aceasta semnalul pentru izbucnirea reformației, ale cărei ținte erau, ce-i drept, de natură religioasă, al cărei punct de plecare era totuș și de ordine socială... Cam un secol mai târziu Utopia lui Thomas Morus găsește o serie remarcabilă de imitatori, chemați și nechemați. Lordul-cancelar englez Bacon scrie „Nova Atlantis“ (1621), Campanella „Cetatea Soarelui“ (1630), Harrington „Oceana“ (1656), Vairasse a sa „Histoire de Sevarambes“ (1677), — toate aceste scrieri sunt romane politice, cari descriu, după modelul Utopiei, o insulă fericită, unde domnesc stări politice ideale. Și ce urmează în istorie după această renaștere a romanului politic? Iarăș o mișcare socială, care izbucnește pe la mijlocul secolului al 17-lea (1648) în Anglia, ai cărei adepți sunt numiți în istorie

¹⁾ L. Stein: Die soziale Frage im Lichte der Philosophie. Vorlesungen über Soziologie und ihre Geschichte. 3. u. 4. Aufl. Stuttgart 1923. pg. 219.

Monografii asupra utopiilor: Schlaraffia politica (autor anonim), Leipzig 1892 (cu bogate indicații bibliografice); Friedrich Kleinwächter, Die Staatsromane, Wien 1892.

„Levellers“ (nivelaatori). Din acești puritani sau Levellers, cari excelau prin foarte accentuate tendințe comuniste, s'a ramificat puternica sectă a Quakerilor, din care s'a dezvoltat apoi secta comunistă a Shakerilor...“

În secolul al 18-lea a scris Morelly romanul politic „Basi-liade“ (1753), apoi, în 1755, un manifest socialist „Code de la nature“. În 1761 apare „Julie ou la nouvelle Héloïse“ a lui Rousseau. Care a fost urmarea? Marea revoluție franceză. Iar, după scrierea lui Cabet „Voyage en Icarie“, publicată în 1842 și în care se schițează constituția unui Stat comunist, urmează anul revoluționar 1848. Ba mai mult! După romanele lui Bellamy (Looking Backward 1888) și Hertzka (Freiland 1890) urmează revoluția dela 9 Noemvrie 1918! ¹⁾.

Într'adevăr, dacă am admite interpretarea lui Stein, am avea în fața noastră o legătură nu numai mistică, ci chiar misterioasă între producțiile literare și evenimentele istorice, întrucât Thomas Morus a trebuit să presimțască reformația din Germania, iar Bellamy revoluția germană din 1918! Ar fi fost logic ca după scrierile lui Morelly și Rousseau marea revoluție să izbucnească tot în Germania...

O interpretare mai puțin misterioasă se impune. Romanele politice sunt în primul rând istorisiri menite să distreze publicul cetitor, iar forma lor e adaptată gustului publicului pentru care sunt scrise. Nota caracteristică este invenția liberă, libertatea cu care lucrează imaginația autorului. Locul acțiunii precum și persoanele sunt inventate. Dar imaginația, cât de neînfrănată ar fi, trebuie să opereze cu elemente cunoscute, deci cu elemente luate din mediul social pentru care sunt menite utopiile. Arta autorului stă în felul cum știe să combine aceste elemente pentru a excita curiozitatea și interesul cititorului.

Autorul de romane se adresează unor anumite însușiri ale sufletului omenesc. Omul e animalul care vrea să știe toate, să cunoască toate; dar el e și animalul cel mai nestatornic, animalul cel mai dornic de schimbare. Necunoscutul îl atrage: necăsătorit, dorește să vadă cum e viața conjugală; după căsătorie regretă că nu e liber; săracul dorește să se îmbogățească, bogatul ar vrea să trăiască fără grijă ca cerșitorul. El laudă trecutul și

¹⁾ Stein, o. c. pag. 218—219.

crede totdeauna că viitorul îi rezervă cele mai plăcute surprize. Horatiu descrie această nestatornicie :

Qui fit, Maecenas, ut nemo quam sibi sortem
Seu ratio dederit seu fors obiecerit, illa
Contentus vivat, laudet diversa sequentes ?

Acest dor de schimbare, acest zbućium după ceva mai bun arată că omul vrea să fie cu orice preț fericit, dar că nicidecum nu poate țintui pe loc clipa fericirii !

Și nimic nu înrăurește asupra omului mai mult ca mediul social în care trăește, și e, deci, natural că omul a fost totdeauna dispus să năzuiască a perfecționa organizația socială, sau cel puțin să-și imagineze o organizație socială mai bună în care să lipsească toate relele, toate pricinile durerilor și neplăcerilor.

Astfel găsim la toate popoarele, cu o organizație socială mai complexă, idei și credințe despre o lume mai bună și mai fericită, situată undeva departe, în timp și spațiu, unde omul nu poate ajunge decât după moarte sau în vis. Miturile și basmele tuturor popoarelor sunt pline de aceste credințe, în cari se amestecă amintiri și povești despre țări îndepărtate cu icoana organizației sociale proprii, dar purificată de relele sociale.

Acestor dorințe și credințe inerente sufletului omenesc se adresează autorii de romane politice. În vechea literatură elină putem urmări trecerea dela mit și basm la amestecul de elemente date prin lărgirea orizontului geografic și etnografic. La Platon, Theopomp (istoricul lui Filip de Macedonia), Hecataeus din Abdera, Euhemerus, Iambulos întâlnim astfel de istorisiri înrudite cu basmele. Dar ele se deosebesc de basme prin faptul că fac să se întrevadă o anumită tendință de a critica stările reale comparându-le cu stări sociale mai bune și mai fericite și de a îndemna la îndreptarea organizației sociale. În plină lumină apare această tendință în scrierea lui Platon, rămasă numai ca fragment și intitulată „Kritias“ sau „Atlantis“, sau mai complet : „Atena și Atlantis, nouă mii de ani înaintea lui Solon“. Platon vrea să pună în fața Atenei depravate și decadente icoana unui Stat întemeiat pe cultul științei, vitejiei și artelor. Și aici, ca în multe alte cazuri, Platon vrea să exemplifice teoria sa filozofică, principiile sale etice și politice, prin istorisirea unui mit, pentru a susține, prin puterea imaginației, eforturile rațiunii de a cunoaște adevărul. Exemplul lui Platon de a îmbrăca în haina poeziei idei de reformă socială a ră-

mas apoi model pentru lungă vreme, fie că urmașii au fost nevoiți a-și ascunde intențiile pentru a nu atrage asupra-și răzbu-narea celor puternici, fie că această formă era mai aproape de talentul lor literar, fie că vroiau să popularizeze ideile lor, dându-le o formă mai ușoară și mai atrăgătoare pentru masele largi ale cetitorilor.

Utopismul, ca gen literar, se naște din nemulțumirea cu mediul social urmată de năzuința de a arăta, într'o formă ușoară și plăcută, deci populară, care organizație socială ar putea satisface pe deplin sufletul omenesc dornic de fericire. În ce privește arătarea mijloacelor pentru a ajunge la țintă, utopiștii nu sunt prea scrupuloși; găsim o întreagă scară de nuanțe: dela jocul liber și neînfrânat al imaginației și schimbarea totală a realității până la depănarea sistematică a unor idei și ipoteze științifice menite să dovedească posibilitatea atingerii unei ținte finale a progresului omenirii.

Dar pe când utopiile au un caracter mai mult literar și distractiv, teoriile unilaterale, pretinse științifice, sunt cu mult mai primejdioase, deoarece ele apelează și la instincte și la rațiune, deșteptând în masele largi iluzia că acțiunea lor e justificată printr'o deducție logică evidentă, deci că înseși legile sociale reclamă a persevera într'o direcție anumită pentru înfăptuirea unei ținte prevăzute, după cum se afirmă, în mod exact.

Aceste teorii unilaterale ar putea fi numite și „utopii raționaliste“. Și nu numai socialismul intră în această categorie ci și liberalismul, conservatismul etc.

Dar din frământările sociale ce au urmat după revoluția franceză, din lupta ideilor, din haosul de planuri de reformă, unele utopice și ca fond și ca formă, altele înnoind teorii sociale vechi, s'au cristalizat începuturile științei sociale pozitive, desbrăcată de prejudecăți, întemeiată pe analiza realității și hotărîită să rămână în limitele realității. Căutând legătură strânsă cu celelalte științe (biologia, psihologia, etnografia, istoria, geografia) fără cari analiza realității ar rămânea iluzorie, dat fiind că aceste științe ne dau deslușire asupra forțelor naturii și a înrâuririi lor asupra societății omenesti, știința socială, sociologia, ne-a deschis calea pentru studiul obiectiv al fenomenelor sociale și pentru cunoașterea condițiunilor de existență și dezvoltare a organizațiilor sociale.

Și cum după criza cumplită a războiului peloponesiac s'a jvit Platon cu planurile sale de reformă socială, așa după revoluția franceză a apărut A. Comte, arătând necesitatea de a înțemeia studiul omului pe analiza completă a mediului în care trăește. Deci nu dela om să pornim, ci dela condițiunile cari de-termină acțiunea omului. Dacă în detalii se vor putea găsi scăderi în teoria lui Comte, totuș principiul dela care pornește rămâne neatins, deoarece e principiul științei în general: cunoașterea și explicarea unui fenomen nu poate rezulta decât din analiza completă a condițiunilor în cari se manifestează. Comte se ridică cu toată puterea împotriva teoriilor unilaterale, împotriva pedantocrației savanților, care-și are, după părerea lui, obârșia în filozofia platonică. Comte arată că numai din echilibrarea forțelor sociale poate rezulta o organizație socială durabilă.

Am putea deosebi deci trei categorii de scrieri ocupându-se de viața socială: utopii, teorii unilaterale și cercetări sociologice¹⁾. Dar ele nu formează o serie ierarhică în timp, ci se însoțesc, se ciocnesc, se amestecă. Progresul consistă în lămurirea tot mai exactă a caracterului lor, în delimitarea tot mai precisă a dome-niului științei sociale de încercări literare și formule de acțiune izvorite din trebuințe imediate și aruncate în lupta pasiunilor in-dividuale sau de clasă.

¹⁾ Pornind dela „deosebirea între faptul real și modul în care se exprimă în manifestațiunile verbale ale oamenilor trăind în societate“, Vilfredo Pareto în „Les systèmes socialistes“, distinge „Sisteme metafizice-comuniste“, „Sisteme metafizice-etice“, „Sisteme mixte“ și „Sisteme științifice“. Dar clasificarea sa e foarte nesistematică. Vezi G. H. Bousquet, Introduction aux Svstèmes socialistes de Vilfredo Pareto, Paris 1926.

IV.

Noțiunea de „lege“ în știința politică.¹⁾

Istoria expune constelația concretă a forțelor care dă naștere unui fenomen social. Și cum forțele cari concurează la producerea fenomenelor sociale sunt foarte numeroase, sau, am putea zice, nenumărate, neînumărate sunt și constelațiile posibile din cari se naște un fenomen determinat. Deci fiecare fapt concret, istoric, va fi un fapt „individual“, care nu se repetă, întrucât nu e verosimil ca aceeași situație concretă să se repete în mod exact. Istoria ne va arăta deci, că, deși fenomenele prezintă oareșcare uniformitate și regularitate și pot fi desprinse ca fenomene de aceeași categorie, totuși orice fenomen își are caracterul său individual, unic în spațiu și timp.

În știință, faptul concret, „istoric“ în înțelesul cel mai larg al cuvântului (d. e. și căderea unui corp într'un loc și la un timp determinat e un fapt „istoric“), servește numai ca ilustrație pentru verificarea unei legi generale care spune că în aceleași condiții același fenomen va apare în mod necesar.

Războiul mondial se deosebește de toate celelalte războaie, câte au fost și câte vor fi, ceea ce cunoaștem din istorie, dar toate războaiele au aceeași cauză sau aceleași cauze — ceea ce trebuie să ne arate știința politică.

Aceeaș deosebire o întâlnim în toate domeniile cunoașterii. Deraierea unui tren, din punct de vedere istoric, poate avea loc în urma ruperii, sau deplăsării unei șine, din neglijența unui funcționar etc. Pentru știință orice deraiere va fi explicată prin

¹⁾ Asupra noțiunii de lege în Sociologie, vezi ale noastre: „Introducere în Sociologie“ pg. 75 urm.; „Sociologia generală“, pg. 64 urm.

Pentru orientare: W. M. K o z l o w s k i, Les lois sociologiques et les lois de la nature (în Revue de l'Institut de sociologie, Bruxelles, 1925—1926 Tome I-er).

Franz Eulenburg, Sind historische Gesetze möglich? (în „Hauptprobleme der Soziologie“, 1923).

legile mecanice, dela cari nici o deraiere nu se poate abate. Aceste legi sunt valabile pentru orice corp în mișcare, fie vorba de un tren sau de un astru.

În istorie nici un fenomen nu s'a înfăptuit în mod necesar : dacă funcționarii și-ar împlini datoria totdeauna în mod conștiințios, dacă n'ar interveni furtuni, inundații etc., nu s'ar întâmpla nicidecum accidente de tren. Pentru știință toate accidentele de tren s'au întâmplat în mod necesar, adică oricând au fost create condițiunile concrete pentru apariția fenomenului, deci în cazul nostru, orișicând sunt date condițiile pentru intrarea în vigoare a legilor mecanice, după cari un corp în mișcare întâlnind o anumită rezistență va devia din direcțiunea inițială.

Istoria ne descrie prin urmare diversitatea condițiunilor concrete în cari acelaș fenomen se realizează după legi constante. Fenomenul istoric e deci contingent.

Știința ne demonstrează existența legilor constante, după cari orice fenomen a trebuit și va trebui să apară. Fenomenul științific se poate prevedea, cel istoric nu.

Legile științifice sunt valabile și fără istorie, deci și când un anumit fenomen nu s'ar fi înfăptuit. Aceste legi au deci o valabilitate ideală, independentă de lumea fenomenală. Dar se'nțelege că știința nu s'ar putea constitui fără realizarea de cazuri concrete, fără istorie (în înțeles larg, cuprinzând și experiențele de laborator etc), dar ea nu ne spune nimic despre posibilitatea, utilitatea etc., înfăptuirii fenomenelor, și afirmă numai necesitatea apariției lor când sunt date anumite condiții.

Această problemă, a raportului între legea abstractă, ideală, și fenomenul concret, istoric, și care e cuprinsă în problema generală a raportului între subiect și obiect, intră în domeniul de cercetare a teoriei cunoașterii. Nu poate fi vorba să încercăm aci o rezolvire a problemei. Dar trebuie să fixăm dela început, în mod lămurit, deosebirea între explicarea istorică și cea sociologică a fenomenelor sociale.

Vorbindu-se de legi istorice și legi sociale, de sociologizarea istoriei și de identitatea istoriei cu dinamica socială, se face o regretabilă confuzie între două domenii de cercetare deosebite.

Sociologia procedează în descoperirea și fixarea legilor sociale ca toate științele. Observația (directă, sau indirectă prin istorie) ne dă materialul. Sociologia va constata că în anumite condiții acelaș fenomen se repetă, va constata deci o regularitate sau uniformitate în apariția fenomenelor, ceea ce îi înlesnește formularea de legi sociale empirice. Un pas înainte face sociologia prin enunțarea de ipoteze pentru explicarea cauzală a fenomenelor, încercând apoi verificarea ipotezelor fie prin experimentare (când condițiile pot fi create), fie prin demonstrarea valabilității ipotezei în toate cazurile relatate de istorie.

V.

Geneza Statului.

Problema dacă Statul e o formă socială originară sau o formă istorică, a primit diferite răspunsuri. Unii (d. e. istoricul Ed. Mayer) cred că Statul e o formă originară; alții afirmă că apariția Statului a fost dependentă de înlăptuirea unor anumite condiții, cari n'au fost date la începutul omenirii. În timpurile preistorice n'au existat State, în cele protoistorice a început încheierea Statelor, cari abia în timpurile istorice au devenit forma caracteristică de organizație socială umană.

Studiul popoarelor „primitive“, fără istorie, a împins pe mulți sociologi să vadă în formele de organizație socială a acestor popoare formele embrionare ale Statului. Oprirea „primitivilor“ la un anumit stadiu de dezvoltare se atribuie caracterului rasei, înrăuririi climatului etc. Există deci, după această concepție, o ierarhie a formelor sociale în spațiu, care ar corespunde, mai mult sau mai puțin exact, fazelor de dezvoltare a Statelor actuale.

Noi spunem: constatăm în spațiu și timp o mare variație de forme sociale pe cari le putem clasifica după diferite criterii și între cari putem stabili cele mai variate raporturi, în baza asemănarilor și deosebirilor ce le descoperim.

Studiul lui Kant, în primul rând al „Criticii rațiunii pure“, îl credem indispensabil pentru sociologi. De aici ar învăța că timpul și spațiul sunt forme ale cunoașterii, dar că fără fenomene ele n'au nici un înțeles. Fundamental greșită este concepția care leagă timpul și spațiul de fenomene. Dar noi operăm — pentru a putea comunica cu alți oameni — cu ficțiunea unui timp și spațiu obiectiv, legate de „obiecte pentru sine“, operăm deci cu „individualități“ cari își au timpul și spațiul lor. Astfel orice „formă“ sau individualitate poate fi descrisă în fazele ei consecutive, în timp, reprezentând „sub specie aeternitatis“ o unitate (orice aspect al ei fiind efectul trecutului și cauza viitorului).

Din acest punct de vedere „începutul“ Statului e în infinit și evoluția sa merge spre infinit — totdeauna a fost dat germele Statului, iar Statul actual cuprinde tot trecutul și tot viitorul Statului. „Actualitatea“ e dependentă de raportul între Statul-obiect și omul-subiect, cu care se naște timpul și spațiul în care se actualizează toate formele.

Numai istoricii cred în actualitatea trecutului, iar utopiștii în cea a viitorului. Pentru ei prezentul e o „fază critică“, și anume pentru cei dintâiu pentru revenirea la forme mai perfecte trecute, pentru cei din urmă pentru trecerea la forme perfecte viitoare.

Dar pe când în biologie discuția asupra priorității, superiorității și perfecțiunii găinii față de ou a încetat, în științele sociale această problemă e desbătută cu toată seriozitatea.

Statul s'a născut deci cândva în timpuri pre- sau protoistorice, dar aceiași germeni există și azi și vor exista și mâne: State pot dispărea și se pot naște oricând sunt date condițiunile de dezvoltare a germenilor politici.

Dar vom avea o serie de probleme de rezolvit cu privire la structura și evoluția formelor politice. Și aici vom năzui a fixa formele cele mai caracteristice prin: istorie scrisă, păstrarea monumentelor etc., așa cum în științele naturale avem preparate, fotografii etc.

Prin astfel de artificii ne creiăm un Univers deschis independent de timpul și spațiul subiectiv. Memoria individuală în diferitele ei faze prinde numai un număr redus de forme posibile, iar pretenția subiectului de a construi din acest număr un sistem închis, reductibil la un singur principiu de unitate, este nejustificată.

Ci sunt atâtea sisteme (sau Universuri) câte principii de unitate pot fi descoperite. În acest fel se desprinde sistemul vieții față de sistemul fizico-chimic, în același fel se separă speciile, și tot atât de natural se constituiesc grupurile sociale a căror unitate e întemeiată pe principiul biologic al perpetuării speciei, pe principiul economic al adaptării la mediul geografic, pe principiul politic al adaptării la mediul intercomunitar și pe principiul juridic al adaptării la tendințele de libertate și autonomie ale individului.

Principiul de unitate al sistemului se manifestează pe deoparte prin funcțiunea sa, prin atitudinea sa față de alte sisteme (reprezentând în totalitatea lor mediul ambiant), iar pe de altă

parte prin structura sa, prin coeziunea părților constitutive. Printr'un termen luat din psihologia individuală, principiul de unitate al grupurilor sociale poate fi numit „interes“ sau „egoism“ sau „instinct de conservare“, așa cum gravitația ar rezulta din instinctul de conservare al sistemului nostru solar față de alte sisteme solare.

Statul s'a născut deci din instinctul de conservare al grupului social față de alte grupuri. Această opoziție, acest antagonism, îi dă formei politice nota ei caracteristică, deosebind-o de celelalte forme sociale.

Am putea formula ipoteza: Antagonismul politic¹⁾ e un aspect al antagonismului care domnește în Univers. Gabriel Tarde, dar și naturaliști ca Frédéric Houssay, Félix Le Dantec și alții vorbesc de un ritm universal, de oscilații ondulatorii în toată natura. Amerigo Namias, susține²⁾ că „totul în lume e rezonanță, totul e ritm“. Legea ritmului se întâlnește pretutindeni unde sunt în joc forțe antagoniste cari nu sunt în stare de echilibru. În fenomenele sociale găsim acest ritm în schimbarea continuă de războiu și pace, de revoluțiuni și dictaturi, de demagogii și despotisme. „Ceice se gândesc la o omenire în care nu domnește decât pace și dragoste, nu cunosc deloc legile evoluției popoarelor. Omenirea înaintează neîncetat, dar ea înaintează între fluctuațiuni teribile de bine și de rău; binele e nedespărțit de rău, cum lumina e nedespărțită de umbră“.

„Și pentru acelaș motiv, continuă autorul, în politică nu există nimic absolut, nimic definitiv. Sofiștii, doctrinarii, retorii, n'au decât să se încăpățineze în vechile formule sau să caute altele. Adevărul e că, de când lumea e lume, Statul a oscilat totdeauna între două puncte extreme, pe cari un politician francez le-a numit potrivit: tirania individuală și tirania colectivă. Pe deoparte o elită care năzuește a monopoliza puterea, pe de altă parte masele cari tind a nivela totul, a face să dispară orice ierarhie socială, a înlocui prin forța brutală a numărului orice superioritate întemeiată pe capacitate și pe merit. Toată arta politică sau (dacă vrem s'o numim astfel) știința politică consistă

¹⁾ Expunerile ce urmează au fost publicate sub titlul „Antagonismul politic“, în revista „Societatea de mâine“, Cluj 1927.

²⁾ „L' Histoire interpretée d'après les lois de l' énergie“ (în „Revue Internationale de Sociologie“, 1927).

în substanță în a regula acest ritm, în a face ca să se săvârșească fără oscilații prea puternice, fără zguduiri prea violente. Sistemul parlamentar englez (nu cel al teoreticienilor și profesorilor de drept constituțional, ci cel ce se făuri istoricește în Anglia și care a fost transplantat mai târziu în țările continentale), cu compromisurile sale, cu alternarea la guvern a celor două partide whigs și tories (atunci când în Camere nu existau toate acele grupuri, subgrupuri și mici grupuri cari s'au format în urmă prin generație sau degenerație spontanee) împlinea în timpurile trecute în mod discret și potrivit acel rol moderator. Dar cum e destinul tuturor lucrurilor omenești, chiar Parlamentul se corupe și degeneră în parlamentarism. Astăzi trebuie să căutăm alte căi, așteptând ca Parlamentul să-și refacă virginitatea“.

Alt autor, J. Delevsky, tratând în special despre antagonismele între clasele sociale¹⁾, pornește și el dela fenomenul universal al antagonismului: forțe mecanice opuse, lupta pentru existență între indivizi, pentru a ajunge la antagonismul între grupurile sociale, și, în sfârșit, între grupurile numite clase sociale.

Antagonismul în general, după acest autor, e starea a două forțe năzuind a produce în anumite condițiuni efecte contrare sub un raport oareșcare. Lupta este starea a două forțe dintre cari fiecare produce în anumite condițiuni efecte, contrare, sub un raport oareșcare, efectului produs prin cealaltă forță. Lupta și antagonismul diferă deci prin faptul că lupta realizează ceea ce antagonismul conține în mod virtual.

Pentruca antagonismul să dea naștere luptei, e necesar ca în prealabil să fie îndeplinite anumite condiții.

Prin analogie cu sistemele mecanice putem deci lămuri antagonismul între sistemele organice și între cele sociale, numai că principiul echilibrului va fi deosebit.

Principiul sistemelor organice și al celor sociale este interesul. Interese identice vor crea și menține solidaritatea, interese opuse vor crea o tensiune, un antagonism și, în anumite condiții, luptă.

Astfel din punct de vedere biologic între sexe va exista solidaritate și se va naște familia, din punct de vedere economic între sexe poate exista antagonism (cele dintâiu clase sociale în luptă sunt bărbații și femeile). Pot exista deci anta-

¹⁾ Antagonismes sociaux et antagonismes prolétariens. Paris, 1924.

gonisme naționale, economice, politice, religioase, de sex, de vârstă, de clasă.

„Fiecare grup social, zice autorul (pg. 49), e caracterizat prin coeziunea; solidaritatea care domnește în sânul său, și prin antagonismul ce-l separă în afară de alte grupuri de acelaș gen. Fiecare grup social e perfect determinat, în felul unui sistem de coordonate, prin caracterul tipic, interesul tipic și ap-titudinile specifice ce le posedă și cari sunt formate prin forțele sale, conștiința sa și mediul fizic ce-l înconjoară. Toate aceste elemente pot servi ca punct de plecare pentru o clasificare a teoriilor sociologice și istorice întemeiate pe recunoașterea rolului fundamental sau cel puțin preponderent al unuia din aceste elemente“.

Renunțând la analogii și ierarhizări, noi putem zice: orice formă, unitate, sau individualitate, se prezintă ca un sistem, caracterizat prin o tensiune sau antagonism față de mediul ambiant; acestui antagonism în afară îi corespunde o coeziune sau solidaritate sau echilibrare a părților sale constitutive. Și: antagonismul în afară este expresia coeziunii lăuntrice, care, la rându ei, e expresia adecvată a tensiunii externe.

Această legătură strânsă, logică și reală, între fenomenele de relație (născute din contactul unui sistem cu mediul) și fenomenele structurale (statice) nu e considerată îndeajuns, mai ales în psihologie și sociologie. În mod necesar teoria psihologică și sociologică e nevoită să opereze cu „principii“, sau cu „fapte reale primordiale“, pentru a putea explica fenomenele psihice și sociale.

Am fi nevoiți să admitem „principii“ și fapte primordiale numai în cazul unui sistem închis, fără contact cu alte sisteme, astfel că toate fenomenele înăuntrul sistemului și-ar găsi explicația în principiul sistemului, care ar fi „causa sui“. Teoriile politice realiste (Mosca, Pareto, Duguit) pornesc dela faptul primordial că în orice societate există stăpânitori și supuși, raportul între aceste două clase determinând evoluția Statelor. Acelaș lucru îl afirmă marxiștii, dând acestor clase alt nume (exploatatori și exploatați) și adăogând cumcă la sfârșitul evoluției omenirii deosebirile de clasă vor dispărea. Pentru unii deci lupta între clasele sociale („circulația elitelor“) este perpetuă, pentru ceilalți o fază în istoria omenirii.

Să încercăm o deslegare (teoretică) a problemei fără principii și legi istorice.

Toate formele sau sistemele sociale exprimă prin structura lor înrăurirea mediului ambiant. Astfel înrăuririi mediului cosmic îi corespunde sistemul social numit familie și ale cărui părți constitutive sunt sexele și vârstele. Dându-ne seama că mediul cosmic nu e un sistem omogen, ci se desface el însuși într'o serie de sisteme, cari au înrăurit și înrăuresc în mod diferit, după loc și timp, asupra formelor sociale, vom putea constata în structura formelor sociale urmele acestor înrăuriri, o grupare anumită și corespunzătoare a părților constitutive ale sistemului pentru a-și menține echilibrul, unitatea, individualitatea față de mediul împrejuritor.

Spencer a crezut că în fiecare grup social diferențierea și integrarea progresivă s'a produs în mod necesar în cursul timpului. Noi nu vedem un principiu imanent formei sociale care ar împinge spre diferențiere tot mai complexă. Ci afirmăm: când și unde a fost dată o anumită constelație a forțelor reprezentate în totalitatea lor prin mediul ambiant, s'a născut și a trebuit să se nască o anumită formă socială bine determinată. Deci n'avem o ierarhie istorică a formelor sociale, spre pildă dela familie la Stat și nici o ierarhie de forme sociale existente. Dar noi putem dispune formele sociale într'o serie, în care forma inițială ar reprezenta înrăurirea mediului ambiant nediferențiat, iar forma ultimă, în structura ei, ne-ar înfățișa înrăurirea mediului complet diferențiat. Reprezentăm forțele sau sistemele de forțe ale mediului ambiant prin a, b, c...x, structura formelor sociale ne va arăta acțiunea acestor forțe, izolate și în toate combinațiile lor posibile. Aceste forme sociale, ideale sau teoretice, le dobândim prin comparația formelor concrete, existente sau „istorice“, asupra cărora aceste forțe au înrăurit în mod diferit, după loc și timp.

Schimbările în structura formelor sociale le putem considera însă ca acțiune a societății asupra mediului ambiant, ca năzuință de adaptare a formei sociale. În acest caz vorbim de antagonism, de luptă, în general, de fenomene de relație născute din contactul formei sociale cu mediul ambiant.

Între formele sociale posibile vom găsi și forma socială numită politică, sau cu un cuvânt: Statul. Statul va fi caracterizat, în structura sa, prin prezența acțiunii unei categorii de forțe care lipsește la în-

chegarea celorlalte forme. Aceste forțe sunt „Statele străine“. Structura socială care corespunde acestei înrâuriri este diferențierea în stăpânitori și stăpâniți. Din acest contact se naște clasa politică sau elita, și, ca fenomen de relație, lupta, războiul¹⁾.

Sunt teorii cari afirmă că războiul nu e necesar și că, așa cum s'a ivit, așa va dispărea, alte teorii susțin, cum am văzut, că războiul s'a născut cu omenirea și nu va dispărea decât odată cu omenirea²⁾. Nu vrem să ne amestecăm în cearta pacifiștilor și beliciștilor. Putem afirma însă că anumite condiții au creat grupuri sociale în stare să atace alte grupuri și să se apere împotriva lor. O anumită constelație a forțelor din mediul ambiant a dat naștere la forme sociale rezistente, bine echilibrate, cari au năzuit și au reușit să-și mențină individualitatea față de alte grupuri.

Ne-am putea imagina că în timpuri preistorice a existat un singur tip omenesc și o singură formă socială. Presupunem însă în acest caz că mediul a fost același pe toată suprafața pământului. În acest mediu omogen n'ar fi putut să existe o piedică pentru căsătoria unui bărbat adult din apropierea polului nordic cu o femeie din regiunile ecuatoriale. În cursul vremii însă diferențierea în rase s'a accentuat, se vede, tot mai mult și astăzi un bancher berlinez cu greu s'ar hotărî să ia în căsătorie pe fiica unui hotentot. Nu mai vorbim de interesele economice, de factorii psihici, de „ideologiile“ cari s'au format în grupurile sociale și cari înăspresc antagonismul. Punem condiția minimă, biologică, pentru pacea eternă: conubiul neîngrădit între rase. Trecem la forțele economice. Să presupunem o piață unitară, mondială, și un schimb neîngrădit de mărfuri, de produse naturale și industriale. Într'adevăr omul ar trebui să-și schimbe cu desăvârșire natura pentru ca acea piață să nu se prefacă repede într'un câmp de luptă — așa cum este astăzi.

¹⁾ Wolfgang Windelband accentuează primatul politicii externe și arată că W. Dilthey interpretează acest fapt în felul că toată politica internă ar fi cu desăvârșire în funcție de cea externă (W. Windelband, Die auswärtige Politik der Großmächte in der Neuzeit, pg. 4). Aceeaș concepție la L. Homo, Les institutions politiques romaines, Paris 1927.

²⁾ D. Gusti a expus pe larg aceste teorii în „Sociologia războiului“, București 1915.

Argumentele pacifiștilor sunt de altă natură. Ei văd ororile războaelor, nedreptățile, apăsarea, exploatarea. Pentru a înlătura aceste efecte inevitabile ale războiului în interiorul Statelor, ei vor să înlătore războiul, fără să-și dea seama că în acest caz dispare Statul, fără să dispară însă antagonismele (de rasă, religie, etc.) cari ar putea, și, în anumite condiții, vor trebui să împingă la lupte între grupuri — pentru a reconstitui Statul.

Ar fi deci să reducem pretențiile noastre la înfăptuirea unei dreptăți maxime în Stat. Deci drepturi și obligații egale pentru toți cetățenii, dispariția exploatării omului prin om etc. Contractul social al lui Rousseau ne arată cum ar trebui să fie în teorie Statul, și revoluția franceză și cea rusească ne-au arătat cum poate fi Statul, în condițiuni concrete, prin aplicarea teoriei egalitariste.

Solidaritatea și egalitatea într'un Stat concret este expresia tensiunii între acest Stat și celelalte State. Cu cât tensiunea externă e mai mare, cu cât antagonismul e mai accentuat, cu atât solidaritatea internă va fi mai mare.

Dar această solidaritate diferă după constituția organică a Statului respectiv. Într'un Stat în care locuitorii sunt de aceeaș rasă, de aceeaș limbă, de aceeaș religie și în care nu există mari deosebiri de averi, solidaritatea va fi pe placul umanitariștilor. Când însă un Stat, — și prin originea și evoluția lor, cele mai multe State actuale sunt în această situație —, cuprinde elemente eterogene, de rasă, de religie etc. diferite, solidaritatea se va înfăptui prin constrângere. Când clasa dominantă nu poate exercita această constrângere, când în momente critice în relațiile externe ale Statului antagonismele interne sunt prea accentuate, Statul e în primejdie de desagregare, e în primejdie de a-și pierde individualitatea.

Deci practica verifică teoria. Putem considera Statul ca formă curat politică. În afară antagonism și luptă față de alte State, în intern pace desăvârșită, asigurată prin sistemul juridic. Drepturi și obligații politice egale pentru toți cetățenii — așa a fost și este în toate Statele. Dar cine este cetățean? Aci stă greutatea problemei. Fiecare individ de gen bărbătesc, normal, fără deosebire de religie, rasă, limbă și profesiune. Să începem cu profesiunea în raport cu drepturile și obligațiile cetățenești. Putea Statul antic să se apere împotriva dușmanilor, mobilizând pe fiecare individ de sex bărbătesc adult, când pregătirea pentru

războiul reclama o educație specială în mânăuirea armelor și o disciplinare sistematică a voinții în luptele piept la piept? Sau putea Statul medieval să mobilizeze populația întreagă pentru luptele de cavalerie grea? Ar fi rămas ca femeile și copiii să muncească, pentruca bărbații să poată purta războiul. Și ce trebuia să se întâmple cu popoarele învinse? Încetățenirea imediată și deplină, cum pretind umanitariștii de astăzi? N'au fost Romanii nebuni, și nici Englezii nu sunt nebuni. Până când deosebirea de rasă, de religie, de limbă persistă și se manifestează în Stat, obligațiunile politice nu pot fi împlinite decât de națiunea dominantă, deci și drepturile politice îi revin ei. Profesiunea nu mai are acest rol, deoarece mijloacele tehnice permit reducerea educației pentru războiul. Din acest fapt a rezultat „democratizarea“ Statelor și îndulcirea situației masselor largi, „muncitoare“, adică o circulație neîngrădită a elitelor în cursul generațiilor.

Religia? Întrebați-i pe Turci de ce nu admit creștini în armată. Rasă? Întrebați-i pe Englezi și Francezi câți ofițeri negri sau galbeni au în armatele lor și câți miniștri? Să încerce Englezii să facă alegeri libere și să încredințeze cârma Statului unui guvern ieșit din acel parlament! Ar fi o experiență interesantă pentru sociologii pacifiști și umanitariști.

Pe hârtie putem fixa cea mai ideală constituție, umanitaristă, liberală și civilizată — antagonismul politic, condițiile concrete de existență a Statului vor impune măsuri foarte anticonstituționale. Și când un Stat va fi condus de oameni politici constituționali și umanitariști, în scurtă vreme va rămâne în locul Statului constituția sa scrisă ca document istoric.

Echilibrul Statului depinde deci de realizarea solidarității interne între cetățeni în măsura impusă de tensiunea, de antagonismul extern. Structura optimă ar rezulta din omogenitatea cetățenilor, ca rasă, religie, etc. diferențiați în clasa politică (elită) care s'ar împospăta (regenera) fără turburări din masa cetățenilor.

Să ne aducem însă aminte că asupra oricărei forme sociale acționează în mod simultan, în orice loc și în orice timp, toate categoriile de forțe cuprinse în mediul ambiant și că fiecare categorie imprimă formei sociale o structură corespunzătoare, sau mai bine zis fiecare categorie de forțe dă naștere unui sistem social echilibrat care năzuește a se menține ca unitate.

Din acest punct de vedere orice formă socială e Stat, familie, sistem economic (gen de viață) etc. Și noi am putea arăta că părțile constitutive ale formei sociale pot fi ierarhizate după fenomenele de relație cu categoria de forțe ce îi imprimă nota caracteristică. Producătorii ¹⁾ spre pildă reprezintă în sistemul economic clasa de sus, în sistemul religios preoții, în sistemul juridic magistrații, în sistemul biologic părinții și educatorii.

Și fiecare formă are tendința de expansiune și asimilare a celorlalte forme prin înlăturarea antagonismelor în interiorul sistemului. Astfel sistemul economic internațional tinde să distrugă Statele, comunitățile religioase, etc., sistemul biologic să înlătore antipatia între rase, naționalități, etc. Naturalistul Fr. Houssay a observat tendința formei biologice de a-și menține unitatea ²⁾, dar n'a văzut această problemă în toată întinderea ei. N'a văzut că Statul e familie, având grijă de educația generațiilor viitoare, e sistem economic unitar, e sistem religios unitar (religie în înțelesul larg de „ideologie“, de sistem de concepte morale). Deci Statul năzuiește a se afișa față de alte State ca un grup social cu desăvârșire omogen și echilibrat. Spiritul omenesc a anticipat această omogenitate prin construirea de ficțiuni, de „derivații“ cum ar zice Pareto. Când rasa nu e omogenă, vorbim de naționalitate, când religia nu e omogenă ne mulțumim cu filozofia sau cu patriotismul etc. Noi inventăm principii de coeziune cari înlesnesc procesul de asimilare a elementelor eterogene. Dar războaiele de cucerire, imigrațiunile, comerțul aduc perturbații ale echilibrului și împing la schimbarea principiilor. Tendința rămâne însă aceeași și legile fundamentale ale proceselor sociale nu se schimbă.

Grupul social omenesc poate deveni foarte complex ca structură, poate cuprinde mult pământ și mulți indivizi, totuși diferențierea sa fundamentală îi imprimă caracterul societății animalelor gregare. Organizația psihică a individului uman a înlesnit ieșirea din animalitate prin invenții tehnice și ficțiuni, pe când

¹⁾ În unele cazuri agricultorii, în altele industriașii, etc. întrucât forțele economice sunt numeroase.

²⁾ Force et Cause, pg. 222: „Toate chestiunile zise sociale rezultă exclusiv din opoziția ce există între viața familială și viața socială cu mult mai mult decât dintr'un conflict între interesul individual și interesul general care ar fi lesne de rezolvit“.

complexitatea unor societăți animale (albine, termite, furnici) e întemeiată în mod exclusiv pe diferențierea organică. Dar chiar din această cauză grupurile sociale omenești complexe sunt foarte instabile și se pot menține în echilibru numai prin lupte continue, prin încercări, vecinic reluate în cursul istoriei, de a ajunge la echilibrarea perfectă și adaptare definitivă la mediul ambiant.

VI.

Structura Statului.

Din nevoile de adaptare la viața intercomunitară s'a născut Statul cu structura sa specifică. La unele societăți animale găsim organe speciale pentru apărare și atac. La albine și furnici „muncitoarele“ au și rolul de soldați, la termite găsim o „castă militară“. La animalele superioare indivizii adulți de sex masculin împlinesc această funcțiune, și ei sunt adeseori înzestrați de natură cu arme și curaj. Taurii, armăsarii, cerbii, cucoșii sunt exemple. Sunt și animale războinice prin constituția lor cari pot renunța la viața socială și se pot apăra individual. Aci numai procrearea și creșterea puilor reclamă înjghebarea de familii temporare, de obicei monogame.

Între animalele superioare omul reprezintă tipul cel mai interesant: sub presiunea mediului el a devenit și termită și leu. El trăește ca cea mai primejdioasă fiară în familii monogame și totodată în cea mai complexă societate.

Constituția sa psiho-fizică, în primul rând posesiunea graiului și a mânei, a făcut din om cea mai inteligentă și, deci, cea mai adaptabilă ființă. Mijlocul cel mai important pentru adaptarea la mediul ambiant a fost organizarea socială, a cărei mlădiere și perfectibilitate se datorește acestei constituții organice a individului omenesc. Cea mai grea problemă a fost pentru grupul social omenesc adaptarea la mediul intercomunitar, adică găsirea mijloacelor de conservare și perpetuare a grupului sub presiunea altor grupuri.

În anumite regiuni în cari grupurile sociale s'au înmulțit favorizate de mediul geografic, spațiul deveni prea îngust și contactul între grupuri deveni inevitabil.

Condiția fundamentală pentru adaptarea la mediul intercomunitar este, cum am văzut, formarea unei clase politice, deci

diferențierea în bărbați înarmați și mulțimea desarmată. Dar numai sub condiția ca celelalte organe, necesare adaptării la mediul ambiant, sunt subordonate scopului politic, forma politică își poate menține unitatea.

Dacă clasa politică ar fi organică, adică s'ar naște indivizi asexuali și înarmați, iar pe de altă parte am avea indivizi adaptați numai pentru procreare, alții pentru muncă etc., problema s'ar rezolvi în mod „natural“. Din acest punct de vedere noi putem numi societatea omenească artificială, cunoscând forța creatoare: inteligența, care face ca structura societății umane să depășească limitele trase de diferențierea organică a indivizilor.

Omul a găsit mijlocul să înfrâneze instinctele individuale „antisociale“ și să le pună în serviciul societății. El a inventat norme de conduită, menite să îngrădească autonomia unor forme sociale în folosul altora. Aceste norme, pentru Stat, sunt cuprinse în codurile de drept, cari fixează raporturile între individ și împrejurimea sa. Sistemul de norme e supraindividual: el este expresia individualității grupului social.

El e transmis din generație în generație prin educație, și sancțiuni severe, cari merg până la exterminarea fizică a individului în caz de rezistență, asigură îndeplinirea normelor.

Între invențiile tehnice cari au contribuit la încheierea ordinii sociale, trebuie pus scrisul în primul rând. Prin scris sistemul normelor de conduită individuală a fost obiectivat, instituționalizat și generațiile ce se succed au fost legate în mod indisolubil întreolaltă. Astfel unele societăți umane dobândiră o stabilitate extraordinară. Prin codificarea normelor de conduită oscilațiile determinate de schimbarea generațiilor fură atenuate, deși nu șterse cu desăvârșire¹⁾. Căci să nu uităm că ordinea lăuntrică, sistemul juridic (în cazul formei politice) e expresia antagonismului extern. Și când presiunea mediului intercomunitar slăbește, tendințele de autonomie ale formelor sociale prinse în sistemul politic se accentuează, precum crește și sfera de autonomie a individului.

¹⁾ În societățile animale și cele umane, în faze primitive sau critice, schimbarea generațiilor e însoțită de adevărate revoluții și lupte sângeroase. Aceste pulsațiuni ale comunității biologice se resimt și în societățile complexe. Vezi în această privință Gaston Richard, *La Sociologie generale et les Lois sociologiques*, pg. 189—192.

Deosebirea cea mai importantă între forma politică și celelalte forme sociale consistă în instabilitatea mediului intercomunitar. Forma biologică, economică etc. sunt forme cimentate printr'un mediu relativ foarte stabil, ale cărui schimbări sunt dependente de istoria pământului. Astfel tipul biologic omenesc a rămas din timpuri străvechi neschimbat; domesticirea animalelor, cultura plantelor, fabricarea armelor și uneltelor de vânătoare sunt invenții preistorice, iar structura formelor sociale dependentă de aceste ocupații a rămas neschimbată. Dar raporturile între comunități au pus probleme noi. Migrațiunile, ciocnirile și luptele între comunități, în cele mai variate constelații de forțe, au pricinuit transformări frecvente și câteodată radicale în structura socială.

În „Sociologia generală“ am descris cum trebuie să ne imaginăm formarea Statului din contactul genurilor de viață. Din atingerea între munte și șes, stepă și regiune agricolă, se naște întâiul echilibru între formele sociale reprezentate prin genurile de viață adaptate la aceste condițiuni geografice. Aceste lupte dau naștere la întâia diferențiere politică în lăuntrul comunităților și la cele dintâiu State fixate în spațiu în hotare determinate. Cea mai tipică formă a Statului este „cetatea“.

Cetatea, în diferitele ei forme, dela casele și gospodăriile întărite până la orașul împrejmuit de ziduri, este fixarea comunității pe un teritoriu delimitat, este luarea în posesiune a unei porțiuni de pământ cu voința de a o apăra. Cetatea dă naștere proprietății și — păcii interne, deci dreptului. În afară de hotarele apărate de cetate dreptul este în vârful suliței și în ascuțișul spadei, înăuntrul el e garantat prin hotărîrea judecătorului.

În cetate se naște „religia politică“, adică ordinea ideală, ierarhia forțelor naturale transformate în forțe morale. Aci se contopește religia familială cu cea a Statului, aci se obiectivează și se lămuresc credințele și superstițiile născute în sânul „genurilor de viață“ într'un tot armonic. Fiecare „gen de viață“ își are religia sa: agricultorul, ostașul, comerciantul etc. se închină la zeitățile cari se interesează de „arta“ lor specială. Acestor religii li se suprapune religia politică, unitară când Statul e unitar, supusă fărâmițării și perturbațiilor când Statul se destramă.

Religia este interpretarea subiectivă a transformărilor din mediul împrejmuitor. Dar subiectul, în cazul nostru, este cetățeanul și religia politică îi dă interpretarea fenomenelor politice.

Forța supremă este zeitatea care protejește Statul, care pedesește pe dușman și garantează ordinea internă; îi garantează cetățeanului liniștea, proprietatea, îi dă, prin jurământ, siguranța îndeplinirii obligațiilor aproapelui. Această zeitate legitimează autoritatea judecătorului și a conducătorilor Statului. Ritmul naturii: succesiunea zilei și nopții, a anotimpurilor, înmulțirea animalelor și plantelor, se contopește cu ritmul vieții comunității.

În acest fel se lămurește „ideea“ Statului, ca unitate, ca organism, sau ca putere supraindividuală. Statul e personificat, devine zeitate („Roma“).

Toate năzuințele omului politic, a cetățeanului, sunt îndreptate de a apropia Statul concret de ideea comunității perfecte, întemeiată înăuntrul pe un sistem rigid de norme. Modelul pentru această comunitate perfectă a fost, în antichitate, familia patriarhală, gospodăria condusă de un pater familias, de un șef investit cu puteri nelimitate asupra tot ce se ține de familie: femei, copii, sclavi, vite, lucruri.

„Monarhia“ rămâne deci tipul ideal al Statului. Eroul întemeietor de cetăți stabilește pentru totdeauna ordinea internă, garantată în urmă de zeitatea care apără cetatea.

„Legea“ dată de întemeietorii cetăților e sfântă. Ea prefăcându-se Statul în familie, ea încheagă sistemul economic unitar, ea înlătură luptele între șefii de familie. Dar aceste elemente psihologice ale „solidarității“ politice n'ar putea garanta existența Statului fără acțiune neîntreruptă. Încătușarea libertății individuale înăuntrul Statului, fixarea proprietății individuale, toate măsurile restrictive menite să asigure ordinea și ierarhia internă, trebuiesc compensate prin posibilitatea de lărgire a sferei de libertate individuală în afară de comunitate.

Trebue să considerăm condițiunile de perpetuare a comunității pentru a înțelege acest raport și „crizele sociale“ continue înăuntrul comunității.

Societățile animale se înmulțesc prin diviziune, prin „roire“. La societățile umane înmulțirea prin roire e dată prin întemeierea de colonii. Cel mai tipic exemplu este colonizarea basinului mediteran de Fenicieni și Greci. Dar deosebirea între roirea animală și cea umană (din timpurile istorice) este că la oameni se păstrează legăturile între colonii și metropolă, din cari legături se poate forma o unitate superioară („națiunea“). Dar pe lângă

acest mod se ivește și posibilitatea lărgirii dominațiunii cetății asupra unui teritoriu mai larg prin „cucerire“. Imperiul egiptean, cel asirian, apoi, în plină istorie, cel macedonean și cel roman sunt exemple.

Cauzele acestor transformări trebuie să le căutăm în persistența autonomiei formei sociale biologice, a familiei, înăuntrul Statului. Familia renunță la autonomia ei în folosul Statului numai în schimbul posibilității de a-și manifesta autonomia ei afară de Stat. Bărbatul adult, pe lângă că este cetățean, este și șef „suveran“ al familiei, iar aceste două funcțiuni sunt în opoziție și pot fi împăcate numai prin faptul că Statul îi deschide cetățeanului posibilități de dominațiune în afară de limitele Statului. Când satisfacerea acestei tendințe de dominațiune și înmulțire a proprietății e limitată sau oprită, se ivesc crizele interne: revoluțiile sunt inevitabile.

În cetățile ajunse în astfel de situații critice, s'a încercat, în teorie și practică, o rezolvire a „chestiunii sociale“: împărțirea egală a bunurilor materiale (a pământului), stabilindu-se un minim de existență pentru o familie și preconizându-se măsuri pentru menținerea acestui echilibru în cursul generațiilor.

Platon și, după el, toți reformatorii sociali și socialiști, ar vrea să rezolve problema prin suprimarea totală a familiei, dând Statului dreptul integral sau parțial de proprietate asupra averii cetățenilor. Cetățeanul ar deveni numai deținător vremelnic al averii necesare întreținerii sale. Statul ar griji pentru educația copiilor etc., etc.

Aceste reforme ar fi realizabile numai prin diferențierea organică a indivizilor pentru diferitele funcțiuni — și iată-ne ajunși iarăși la Statul de termite. Iar Statul uman nu poate deveni Stat de termite, tocmai fiindcă e Stat uman și fiindcă modul de reproducere în specia umană este întemeiat pe autonomia biologică a familiei. Am putea mai curând zice că Statul a pus capăt comunismului, posibil și realizat nu numai în forma biologică dar și în anumite genuri de viață, chiar la agricultorii sedentari (amenințați de păstori nomazi). Diferențierea politică, nașterea unei stări de oșteni a dezvoltat simțul independenței individuale, a rapacității, a egoismului, și a împins la instituirea proprietății individuale (a șefilor de familie), la menținerea și pre-

cizarea ei¹⁾. În acest înțeles Statul a dezvoltat instinctul antisocial, care izvorește din cel sexual, din tendința de separațiune a familiei față de comunitatea politică și economică. Sentimentul social sau instinctul gregar n'ar fi în stare să mențină unitatea comunității, să înlăture anarhia, sau diviziunea comunității, roirea continuă a familiilor. Numai satisfacerea acestei tendințe de independență și lărgire a averii prin expediții de pradă și războaie de cucerire a putut da formei politice amploarea ei și complexitatea progresivă prin invenția de mijloace pentru concilierea acestei opoziții fundamentale. Nu afirmăm că războiul ar fi necesar, ci spunem numai că structura fundamentală și specifică a Statului, ca formă socială unitară, e determinată de războiu, de luptă între comunitățile omenești.

¹⁾ O direcție sociologică vrea să explice stratificarea înăuntrul formei politice (deci ivirea de clase și stări sociale) în mod exclusiv prin războaie de cucerire, prin suprapunerea cuceritorilor peste cei cucerțiți. Acest principiu îl găsim la Gumpowicz, Ratzenhofer, Ward ș. a. (vezi „Introducerea în sociologie” pg. 49). Max Weber (Wirtschaft und Gesellschaft II, pg. 757) observă că subjugarea de seminții străine nu e o fază absolut necesară pentru constituirea Statului: „stratificarea internă a claselor în urma prefacerii oștenilor cari îl urmează pe regele harismatic într'o castă stăpânitoare poate aduce cu sine aceeași diferențiere socială”.

VII.

Suveranitatea.

Juriștii se întrec în analize subtile ale problemei suveranității ca pe vremea scolasticismului ¹⁾. Unii susțin că există suveranitatea Statului și năzuiesc a stabili izvoarele ei, alții neagă pur și simplu existența suveranității.

Noțiunea suveranității Statului e construită după analogia cu autonomia individului. În concepția organicistă trebuie să căutăm originea noțiunii suveranității. Statul reprezintă o unitate, o individualitate care se naște, acționează, crește, îmbătrânește și moare — ca și individul. Individul simte acțiunea Statului asupra sa, simte că Statul îi micșorează sfera sa de libertate. Deci Statul are voință și această voință e mai puternică, mai liberă decât cea a individului, sau chiar „absolut liberă“. Această constrângere nu putea să emaneze decât dela o „voință“ superioară, dela o personalitate supraindividuală. Conștiința naivă a găsit repede rezolvirea, ridicând altare zeității Romei, sau împăraților, în cari vedea întruchipată această putere. Filozofia a eterizat această forță și a făcut din ea o entitate metafizică, o „idee“, iar juriștii un termen tehnic juridic. A intervenit critica științifică și psihologia. Entitățile au fost condamnate și s'au descoperit alte izvoare ale suveranității.

S'a descoperit spre pildă că ea e intemeiată în voințele individuale, cari printr'un proces mistic se contopesc, dând naștere unei voințe colective supraindividuale (Durkheim).

Mai simplă a fost rezolvirea realistă a problemei: suveranitatea nu există, e pură ficțiune. Există numai indivizi cu voința lor, cu trebuințele lor. Societatea e dată ca fapt natural și ordi-

¹⁾ O bună orientare asupra problemei suveranității ne dă Georges Davy în: „Elements de Sociologie appliquée à la morale et à l'éducation. I. — Sociologie politique“. Paris 1924.

nea juridică și morală, sistemul de norme e dat ca expresie a societății: cine zice societate, zice ordine. Prin urmare știința constată faptele așa cum sunt, constată că există, în Stat, guvernanți și guvernați, funcționari etc. Nu există o ierarhie de voințe, ci există o ierarhie de funcțiuni — ca fapt natural.

Nu vom căuta o nouă rezolvire a problemei nici o conciliere a celor opuse. Ci noi spunem: rezolvirile la cari au ajuns diferiții autori sunt toate bune, dacă admitem punctul lor de plecare. Și: în orice problemă sunt posibile numeroase puncte de plecare pentru rezolvirea ei. Numai un singur caz face excepție: când premisele sunt evidente, deci când se întemeiază nemijlocit pe condițiile cunoașterii subiective. În această situație fericită se găsesc științele matematice. În celelalte științe dificultatea stă în găsirea premiselor, în fixarea de definiții lămurite ale conceptelor cu cari operăm. Iar definiția trebuie controlată neîntrerupt prin observarea faptelor.

Această observație ne arată că problema suveranității e greșit pusă: căci structura formei politice nu e determinată de raportul între Stat și indivizi, ci de contactul și antagonismul între State, așa cum individualitatea în general nu e explicabilă și nu poate fi dată decât prin contactul și antagonismul între „individualități“ — fie acestea reprezentate prin atomi sau sisteme solare. Ca să fie ceva, acest ceva trebuie să se separe de alt ceva, să se opună altui ceva de acelaș gen. „Statul se pune, opunându-se“, cum zice Ratzel. Statul nu e deci suveran față de cetățeni, ci față de alte State; el nu e personalitate supra-individuală, ci personalitatea sa rezultă din separațiunea sa de alte State. Această tendință de conservare proprie, de antagonism în afară și coeziune lăuntrică, poate fi explicată prin existența unei puteri care susține acest antagonism și această coeziune — împotriva sau și cu consimțământul indivizilor cetățeni și necetățeni. Această putere poate fi numită voință colectivă (constatându-se în această privință o concordanță a tuturor voințelor individuale sau a majorității lor sau a unei minorități în stare să impună celorlalți voința ei); ea poate fi numită și suveranitate, întrucât nu există altă putere care să o restrângă și să-i impună norme de conduită.

Altfel se pune chestiunea când considerăm interpretările posibile ale diferențierii politice din partea indivizilor și atitudinile

ce le pot ei avea față de acest fapt. Pareto, care ne dă cea mai completă și interesantă analiză a psihologiei politice (făcând abstracție că greșește căutând geneza Statului în psihologia individuală), pare a fi dispus să creadă că indivizii sunt diferențiați în ce privește aptitudinile lor politice. Ei s'ar naște cu dispoziții cari îi fac apți pentru anumite roluri politice. Ei s'ar deosebi prin gradul de intensitate a „setei de putere politică“ și prin alegerea mijloacelor (conform caracterului lor) pentru a-și ajunge scopul.

Dar acest punct de plecare poate fi admis numai pentru anumite forme politice concrete, adică în cazul când circulația eliteilor e „liberă“. Și chiar în acest caz „situația“ în care se naște și crește individul hotărăște asupra limitelor de acțiune politică a individului.

Psihologia individuală ne înlesnește numai să găsim „formula politică“ (Mosca) sau „derivația“ (Pareto), adică interpretarea individuală a unei stări de fapt. Această interpretare va varia dela individ la individ, dela clasă socială la clasă socială, după loc și timp, adică după situația concretă a comunității politice din care face parte individul.

Interpretarea obiectivă trebuie să pornească deci, nu dela psihologia individuală, ci chiar dela starea de fapt. Suveranitatea va fi explicată prin voința divină într'o monarhie absolută, sau prin voința națiunii într'o democrație, sau prin ambele izvoare într'o Monarhie constituțională. Starea de fapt ne arată însă că suveranitatea e întemeiată în clasa politică, adică în clasa care are puterea intelectuală și materială pentru a menține individualitatea comunității politice față de alte comunități. Suveranitatea consistă, înăuntrul, în faptul că clasa politică nu poate fi constrânsă prin nimic — ea e „suverană“ față de mulțimea cârmuită, ea dă legile și le schimbă, iar în afară ea dispune de deplină „libertate“ de acțiune față de alte comunități. Dar cred că e destul de lămurit că suveranitatea internă, de drept și de fapt, derivă din funcțiunea clasei politice, din însăși rațiunea ei de existență. Ea s'a format și există ca putere intelectuală și materială prin presiunea comunităților străine, și libertatea ei de acțiune împotriva acestora trebuie să se manifesteze prin libertatea ei de acțiune în intern, adică prin libertatea de a stabili în intern o ordine care să-i înlesnească procurarea continuă a mijloacelor de atac și apărare în

afară. Suveranitatea înăuntru e deci întemeiată nemijlocit pe condițiile de existență a comunității politice. Afirmația că ordiner juridică e instituită de cei puternici pentru binele și folosul loa și exploatarea mulțimii e adevărată — dar binele și folosul celor puternici prin „exploatarea“ politică a celor mulți este o condiție reală a existenței Statului. Termenul de „exploatare“ în înțeles moral este numai o derivație, o formulă ivită în anumite condiții și care exprimă tendința de „circulație a elitelor“. Dar, în general, aceste și alte teorii sunt expresia faptului că clasa politică, în structura ei, e supusă la neîntrerupte schimbări și transformări, cari sunt determinate, în mod direct sau indirect, de raporturile comunității cu alte comunități. Aceste raporturi desprind procese interne cari împing la refacerea și regruparea neîntreruptă a clasei politice.

Ca exemple: clasa politică în anumite timpuri se uzează prin războaie și în mod necesar trebuie să fie complectată din clasele de jos (iarăș într'un mod determinat de condițiunile concrete); comerțul intercomunitar ridică la suprafață oameni noi, cari prin bogăția dobândită aspiră la intrarea în clasa politică; răspândirea instrucției și progresul tehnic deschide „intelectualilor“ drumul spre clasa politică. „Deținătorii suveranității“ își schimbă deci înfățișarea din punct de vedere al politicei interne, dar modul de schimbare e determinat de necesitățile externe: adică numai întrucât comerțul și tehnica procură mijloacele pentru apărarea individualității politice în afară, reprezentanții acestei profesioni intră în clasa politică și participă la suveranitate.

Aceste transformări ale clasei politice, deci ale organului suveranității politice, pun problema formelor de guvernământ.

VIII.

Formele de guvernământ și teoria „clasei politice“.

La baza teoriilor unilaterale, mai mult sau mai puțin utopice, găsim ideea că structura formei politice e perfectibilă și că termenul ultim al evoluției, determinată de „legi naturale“, e o formă pe deplin echilibrată. Aceste teorii operează deci cu ideea „progresului“.

Platon și Aristotel însă vorbesc numai de transformarea necesară a constituției fiecărui Stat, iar Polibiu afirmă că formele de guvernământ, expuse de Aristotel, se succedeză într'un ciclu rigid: rege (tiran) — aristocrație (oligarhie) — politie (democrație) — și iarăș rege. Aceeaș concepție formează baza filozofiei istoriei la G. B. Vico ¹⁾.

Și teoriile mai noi cred a putea constata o anumită uniformitate în succesiunea formelor de guvernământ. Astfel Roscher în „Politica“ sa, după ce arată cum se prezintă problema formelor de guvernământ în istoria literaturii politice, zice ²⁾: „După cercetările mele proprii, la popoarele civilizației apusene regula e aceasta: Din Statul gentilic primitiv se ivește mai întâiu o monarhie, care, deși are puterea politică aproape întreagă și nedespărțită în mâinile ei, totuș nu restrânge libertatea poporului în mod simțitor, deoarece într'o fază de civilizație atât de înăpoiată puterea politică nici nu are mare importanță: eu o numesc regalitate patriarhală-populară liberă. Această monarhie

¹⁾ Vico combină legea succesiunii ciclice cu cea a progresului. Formele de organizație se repetă (legea „Ricorsi-lor), dar tot mai perfecționate: progresul se înfăptuește în formă de spirală.

²⁾ Politik. Geschichtliche Naturlehre der Monarchie, Aristokratie und Demokratie. Stuttgart 1893 pg. 12/13.

decade pe 'ncetul și e înlocuită printr'o aristocrație teocratică. Încetul cu încetul se formează între stăpâni și slugi, între preoți și laici, o clasă mijlocie cultă, care e însă prea slabă să pretindă stăpânirea pentru sine, dar care ca aliată a tronului îi dă puterea de a întemeia o monarhie nouă, în primul rând o monarhie așa zisă absolută. Această monarhie absolută, prin sporirea clasei mijlocii, se infiltrează tot mai mult cu elemente democratice, și poate ceda chiar locul unei democrații depline. Democrația degenerază în urmă: clasa mijlocie, pe care s'a sprijinit, se topește de sus și de jos tot mai mult; poporul se divizează într'o opoziție de capitaliști prea bogați și muncitori sărăciți cu totul. Această stare o numesc eu plutocrație (oligarhie de bani) cu reversul proletariatului. În sfârșit o nouă monarhie termenă această evoluție: tirania militară, pe care o numim, după numele celui mai mare reprezentant al ei, cazarism¹.

Aceasta ar fi, după Roscher, evoluția normală. Dar sunt și excepții, pe cari le explică prin îmbolnăvirea sau moartea prematură a organismelor politice.

Dar dacă aruncăm numai o privire superficială asupra formelor de guvernământ ale Statelor actuale și am încerca o clasificare și explicare genetică a lor, am vedea că problema nu e așa de simplă¹) și că astăzi clasificarea, explicarea și terminologia lui Aristotel sunt insuficiente în fața variației constituțiilor.

O rezolvire radicală a problemei propune Gaetano Mosca. În lucrarea sa „Teorica dei governi e governo parlamentare“, apărută în 1883, Mosca încearcă să răstoarne teoriile politice tradiționale printr'o nouă teorie pe care o numește „teoria clasei politice“²).

Această teorie susține teza, că „în toate societățile constituite în regulă, în cari avem ceea ce se zice un guvern, noi, pe lângă a vedea că autoritatea acestuia se exercită în numele întregului popor, sau de o aristocrație dominantă, sau de un unic suveran, ... găsim absolut constant un alt fapt: că guvernanții,

¹) Vezi Manfred Langhans-Ratzeburg, *Herrschaftsverteilung und Herrschaftsformen auf der Erde 1914 und 1927* (în „Petermanns Mitteilungen“, 73. Jhrg., Heft 9/10) precum și, de acelaș autor, *Die Verfassungen des Erdballs*, Gotha. Justus Perthes. 1927.

²) În Prefața la ediția a 2-a (1925). Mosca spune că teoria sa putea fi considerată, la 1883, în general ca nouă, iar în Italia ca absolut nouă.

sau cei ce au în mâini și exercită puterile publice sunt totdeauna o minoritate, și că sub aceștia e o clasă numeroasă de persoane, cari neparticipând în mod mai real nici într'un mod la Guvern, nu fac decât să se supună; aceștia pot fi numiți cei guvernați" (pg. 16).

„Toate funcțiunile publice sunt îndeplinite de fapt nici de un om singur nici de toți, ci de o clasă de persoane“. „Masele, majoritatea, îi furnizează, ce-i drept, (acestei clase) mijloacele cu cari își susține și desfășoară acțiunea, dar mai adeseori nu chiar de bună voe pentru că ar recunoaște utilitatea acestui fapt, ci pentru că sunt constrânse prin forță, pentru că nu știu să se sustragă acțiunii ei" (pg. 19).

Secretul irezistibilității acțiunii clasei politice stă în două proprietăți indiscutabile ale naturii sociale a omului. „Prima e că o superioritate morală prevalează de obicei asupra superiorității numerice sau a forței brute, a doua, încă mai importantă și mai puțin observată decât cea dintâiu, consistă în aceea că o minoritate organizată, care acționează în mod coordonat, triumfă totdeauna asupra unei majorități desorganizate, care n'are nici voință, nici impuls, nici acțiune comună“.

Această clasă poate varia, în ce privește elementele ce o compun, după timp și loc, (baronii, clerul și consuliile corporațiilor Evului mediu, birocrăția și nobilitatea-cortigiană în secolul trecut (18-lea), impiegații și așazișii reprezentanți ai poporului în ziua de azi, mandarinii din China, membrii cinului din Rusia, Daimios și Samurai în Japonia, marii proprietari și capitaliști în Anglia, Politicians în Statele-Unite), dar oricum ar fi compusă, ea e formată dintr'o minoritate care se impune masei guvernaților (pg. 19).

„Toată istoria politică a omenirii, în toate timpurile, la toate națiunile și în toate civilizațiile, se poate în sfârșit rezuma sub aceste două mari puncte de vedere: pe de o parte gradul de coordonare a diferitelor clase politice, cantitatea izvoarelor ce știu a reuni în mâinile proprii și forța acțiunii lor colective, pe de altă parte diferitele elemente cari intră în zisele clase, diversele lor feluri de a se impune, certurile lor, luptele lor, transacțiunile și combinațiunile lor. Mobilitatea societății omenești depinde toată de continua lor variare cu privire la cei doi coeficienți numiți" (pg. 35/36).

Însușirile cari ridică pe oameni în clasa politică variază după loc și timp, și ele determină structura acestei clase. Aceste însușiri sunt: valoarea militară, bogăția, nașterea, meritul personal, cunoștințele.

Aceasta e starea de fapt: legea fundamentală a structurii formei politice. Dar pe lângă starea de fapt găsim și teorii: „formule politice“. „Orice clasă politică, în oricare mod ar fi constituită, nu mărturisește că ea comandă din simpla cauză că e compusă din elemente cari sunt sau a rămas până la acel moment istoric cele mai apte a governa, ci găsește totdeauna justificarea puterii sale într'un principiu abstract, într'o formulă pe care noi vom numi-o formula politică; a zice că toți funcționarii repetă autoritatea proprie a suveranului, care apoi la rândul său o primește pe a sa dela Dumnezeu, este a face uz de o formulă politică; altă credință că toate puterile își au baza în voința populară este o altă formulă politică“ (pg. 36).

Aceste principii generale Mosca încearcă să le verifice printr'o expunere a faptelor istorice-sociale, pentru a dovedi că „în societatea de azi ca și în cele trecute, anumite legi fundamentale ale tuturor organismelor sociale rămân constante“ (pg. 38).

Problema formelor de guvernământ poate fi redusă deci, după Mosca, la legea fundamentală a diferențierii structurii Statului în guvernanți și guvernați.

Teoria lui Mosca, oricari ar fi condițiile subiective și obiective cari i-au dat naștere¹⁾, reprezintă în secolul al XIX-lea o sănătoasă reacțiune împotriva teoriilor vagi, umanitariste și egalitariste, îmbibate de ideea perfectibilității nelimitate a naturii omenești și a organizației sociale, și o formulare lămurită și precisă a unei rodnice ipoteze științifice. Ea reprezintă începutul unei serii de cercetări și teorii cari pleacă dela premisa că orice „formă socială“, și în primul rând forma politică, e întemeiată pe ierarhie, pe eterogeneitate, deci, din punct de vedere al dominațiunii, e „oligarhie“. Dintre susținătorii acestei doctrine amintim pe Roberto Michels, Gustave Le Bon, și pe cel ce a expus această teorie cu un grandios aparat de verificare istorică și cu neîntrecută măiestrie de argumentare, Vilfredo Pareto.

Dar din această doctrină nu rezultă nici o formulă de acțiune sau un program politic, deși politicienii au deplină liber-

¹⁾ În Proemiul la lucrarea sa autorul ne dă în această privință prețioase indicații.

tate să-și întemeieze „formula politică“ pe această doctrină sau pe alta. Știința nu apreciază dacă oligarhia e mai „bună“, mai „folositoare“ decât altă formă de guvernământ, întrucât „oligarhia“ în înțelesul „teoriei clasei politice“ nici nu este o formă de guvernământ, ci este structura fundamentală a formei politice. Prin urmare nici o schimbare înlăuntrul formei politice nu poate răsturna această lege, cum spre pildă nici o schimbare în sistemul solar nu poate răsturna legea gravitației. Deci dacă „prin democrație ar fi să înțelegem într'adevăr guvernul majorității numerice, acest concept nu e nici într'un fel exact, deoarece (prin trecerea dele oligarhie la democrație) nu se face decât să se substituie guvernului unei minorități cel al unei alte minorități, mai largă, dacă vrem, și constituită pe alte baze decât cea dintâiu“ (Mosca o. c. pg. 59).

Totuș Mosca nu se mulțumește a constata numai faptele și a verifica ipoteza sa, ci el trece la concluzii practice și formularea unui program politic pentru politica internă a Italiei. Atât în lucrarea sa din 1883 cât și în opera sa principală, *Elementi di Scienza politica*, Mosca apără monarhia împotriva curentelor republicane, socialiste și anarhiste, pe cari le consideră subversive și primejdioase. Aceeaș atitudine, și poate și mai accentuată, o are Gustave Le Bon împotriva socialismului. Teza lor este: „dacă în fond nu se poate schimba nimic, e bine să rămână totul cum este; stabilitatea e o garanție de civilizație și progres“. Pareto dimpotrivă adoptă un punct de vedere extrem obiectiv și stiințifist. Pentru el dominațiunea minorității (a „elitei“) e un fapt indiscutabil, dar tot atât de bine stabilit e faptul „instabilității echilibrului formei sociale“, rezultată din „circulația necesară a elitelor“. Acest proces al circulației elitelor imprimă formei sociale aspectul ei într'un moment istoric-concret.

Meritul lui Mosca și a întregii direcții „realiste“ este deci că a desprins din varietatea fenomenelor și proceselor sociale, legea fundamentală a structurii formei politice, eliminând din domeniul științei sociale toate teoriile egalitariste și umanitariste, considerându-le ca ceea ce sunt: formule de acțiune sau, după terminologia lui Pareto, „derivații“, adică justificări verbale ale unor acțiuni în procesul „circulației elitelor“.

Prin acest fapt însă problema formelor de guvernământ n'a dispărut, ci a primit altă înfățișare. Chiar afirmația lui Mosca că

toată istoria consistă în transformarea structurii clasei politice, sau, după Pareto, în felul cum se înfăptuește circulația elitelor, trebuie să ne împingă a cerceta legile acestor transformări și a încerca explicarea lor cauzală.

Mai întâiu nu suntem dispuși să identificăm forma politică cu forma socială cum o face Mosca spre pildă care vorbește într'un loc de „Scienza politica altrimenti detta Sociologia“, sau Pareto la care forma generală a societății e identică cu Statul. Pentru noi Statul e o formă socială între alte forme sociale posibile, deci diferențierea politică în guvernanți și guvernați e numai un caz special al diferențierilor sociale născute sub presiunea mediului ambiant¹⁾. „Clasa politică“ trebuie desprinsă deci de celelalte „clase“ posibile: clasă biologică (d. e. clasă matrimonială la clanurile totemiste), clasă economică etc.

Și cum nașterea clasei politice am explicat-o prin presiunea mediului politic și prin tendința formei sociale de a se adapta la acest mediu, urmează că transformările acestei clase, deci formele de guvernământ, nu pot fi decât expresia schimbărilor în mediul politic. Raporturile intercomunitare (internaționale) determină structura clasei politice. Iar intensitatea și direcția acestor transformări vor depinde de structura existentă într'un moment dat, de posibilitățile de adaptare ale structurii existente în momentul ce în constelația forțelor externe se ivește o schimbare.

Istoria Romanilor ne arată această transformare succesivă a structurii clasei politice sub presiunea raporturilor internaționale. Din aceste raporturi se explică organizarea armatei și a magistraturilor; superioritatea tot mai accentuată a Statului roman explică trecerea acestui Stat dela democrație (cetatea de hopliți), la oligarhie aristocratică (imperialism și războiu permanent), și apoi la plutocrație și monarhie militară.

Feudalismul în Apus nu e o fază logică și necesară care se ivește după imperiul roman, ci el este urmarea firească a fărmicării etnice. Evul mediu e caracterizat prin continue încer-

¹⁾ În această privință vezi a noastră „Sociologie Generală“.

cări de conciliere a formei de organizație romană cu forme „primitive“, barbare. Din aceste lupte se cristalizează State noi, la închegarea cărora contribuie biserica apuseană catolică cu puterica ei organizație centralizată prin care le impune hoardelor inculte ale barbarilor „formulele politice“. Evul mediu ni se prezintă ca o fază lungă de experiențe politice, de grupări și regrupări ale claselor politice. De rezolvirea problemelor acestora ne-am putea apropia numai considerând raporturile între biserică, cu birocrăția ei bine ierarhizată și închegată, și între puterea temporară fărâmițată în mici sfere de acțiune, apoi raporturile între aceste două puteri și masele largi, diferențiate în țărani și burghezie orășanească, din care se desvoltă noua plutocrație, și intelectualii laici, reprezentanții viitoarelor birocrății „naționale“. Din jocul acestor factori se nasc clasele politice ale noilor State.

Clasa politică, în orice Stat, reprezintă o ierarhie culminând într'un „conducător“, fără privire la numărul și categoriile indivizilor cari fac parte din ea — de drept sau de fapt. Acest cap al clasei politice poate avea diferite nume: rege, împărat, consul, dictator, președinte; el poate fi ereditar, ales pe viață, pe zece ani sau pe o zi.

Originea acestei „șefii“ politice este organizația militară. Această funcție poate să fi fost și să fie împreună cu alte funcții „nepolitice“, ea se poate diferenția de alte funcții — dar șef al unei clase politice nu poate deveni și nu poate fi decât acela care „dispune de armată“. Șeful clasei politice nu trebuie să conducă el însuș armata, nu trebuie să fie „general“, dar dacă nu este, el trebuie să aibă puterea de a numi și destitui generali. Prin urmare pot fi date multe variații ale raportului între șeful politic și armată ca instrument de dominațiune — dar totdeauna puțința de a dispune de acest instrument e hotăritoare pentru păstrarea locului de conducere politică.

Cazurile tipice sunt date când conducătorul efectiv al armatei e și capul politic. Aceste cazuri apar la începuturile istorice ale formei politice (timpurile eroilor intemeietori de State) și la înlocuirea unei clase politice prin alta, (după revoluții, războaie civile et.: Napoleon, Cesar), și totdeauna când valoarea militară personală era hotăritoare pentru conducerea comunității politice. În alte timpuri pot hotări și alte însușiri, dar în orice caz șeful

politic trebuie să întrunească toate „virtuțile politice“¹⁾: vitejia, înțelepciunea, nobleța (de naștere și suflet), dreptatea, bunăvoînța etc. Dar aceste virtuți nu sunt morale, ci „politice“, deci amurale, ceea ce Machiavel exprimă zicând despre Principe că dacă nu este „virtuos“, trebuie să pară cel puțin că este. Aceste virtuți sunt legate de funcție și nu de persoană. Domnitorul e totdeauna viteaz, e bun, e drept, el este pentru sistemul politic măsura tuturor virtuților. E natural că un om muritor nu poate întruni toate virtuțile, cum natural este că nu toate virtuțile trebuie să le aibă cel ce devine sau este domnitor. Într'un caz concret va fi suficientă una din aceste virtuți d. e. nașterea nobilă, vitejia, înțelepciunea — într'o măsură superioară celorlalți indivizi; celelalte virtuți cari-i lipsesc, se vor găsi în „clasa politică“, care e compusă din oameni viteji (ostașii), oameni înțelepți (preoții și judecătorii) etc.

Aceste virtuți politice îi dau clasei politice prestigiul față de mulțime, o separă de mulțime. Și această separațiune, această distanțare de mulțime se manifestează în exterior prin port (uniformă și arme la militari, uniformă la preoți și funcționari, haine luxoase la bogați etc), obiceiuri, graiu chiar, locuință etc.

Structura clasei politice, cu prestigiul ei de forță materială și morală, se oglindește în conștiința mulțimii ca „religie politică“. Ierarhia socială e identificată cu „ordinea cosmică“, astfel că religia cetățeanului e modelată după ordinea și ierarhia politică. Comparând religia omerică cu cea elină de mai târziu, apoi cu cea romană din timpul Republicei și din timpul Imperiului, cu cea egipteană și cea mosaică, vom găsi că religiile se aseamănă, în ce privește ierarhia zeităților, în mod izbitor cu ierarhia politică²⁾. La Homer Zeus are o mare asemănare cu Agamemnon, iar zeii ceilalți cu eroii de sub conducerea acestui rege. Chiar zeițele au aceeași înfățișare ca și doamnele din clasa politică.

Interesantă este și figura lui Kalchas, a preotului. Când organizația politică începe a se consolida, preoții zeilor celor mai puternici încep a juca un rol politic. Dar abia când acești repre-

¹⁾ Aceste, în teoria lui Socrate — Platon, sunt identificate cu virtuțile etice. Încă la Aristotel domnește această legătură strânsă (Statul ca instituție morală). Machiavel este acela care pune bazele „psihologiei politice“ și trage hotare lămurite între politică și etică.

²⁾ Un exemplu, între multe altele, la Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, III, pg. 323—324.

zentați ai clasei politice cerești reușesc a se organiza, dobândind avere și cu ajutorul averii arme, pretențiile preoților de a participa la guvernare devin foarte accentuate. Teocrația egipteană, imperialismul Papilor sunt exemple tipice.

Din această legătură între structura politică și religie rezultă că „monoteismul“ este forma generală a religiei politice, astfel că într-o „monarhie absolută“ se va accentua tendința de adoptare a unui monoteism cât se poate de curat, adică a cultului unei zeități supreme, a cărei putere e covârșitoare față de puterea zeităților secundare (sfinții, îngerii etc.), așa cum puterea împăratului (sau a Papii) este cu mult superioară puterii funcționarilor săi¹⁾. Monarhia absolută, în imperiul roman, instituiseră „cultul imperial“, care înlesni desigur concilierea religiei politice cu creștinismul, adaptarea reciprocă a sistemului politic cu noul sistem religios. Pe de altă parte Papii pot fi considerați ca urmași ai împăraților, și burocrația clericală se substituie burocrației imperiale pe întinsul imperiului roman.

În Răsărit, contopirea acestor două sisteme e și mai desăvârșită luând forma Cezaro-papismului, o formă pe care o întâlnim apoi în imperiul arab și în Rusia țaristă. Deosebirile cu privire la raporturile între sistemul religios și sistemul politic își găsesc expresia în deosebirile de concepție religioasă între catolicismul apusean și biserica răsăriteană, bizantină.

Dumnezeul catolic devine o zeitate internațională, care domnește asupra tuturor națiilor pe cari, într'un moment dat, le pune în mișcare împotriva „necredincioșilor“. Dumnezeu răsăritean e „național“ din capul locului și rămâne național: arab, grec, rus, român. În biserica romană apuseană unii sfinți se naționalizează, pe când în cea răsăriteană toată burocrația cerească se adaptează sistemului politic. În Apus, din cauza discordanței între sistemul religios și cel politic, avem lupte continue între Stat și Biserică,

¹⁾ Dependența religiei, în forma și evoluția ei, de rasă, pe care o afirmă unii, e neverosimilă. Monoteismul nu e un produs al spiritului semit și nici politeismul nu caracterizează „rasa arică“. Ci evoluția formelor religiilor depinde de raportul între sistemele religios, politic, economic etc. Și trebuie să facem deosebire exactă între religie politică și diferite forme ale religiei, prinse sub numele de „superstiții“. (Vezi Ferdinand Tönnies, Kulturbedeutung der Religionen — în „Soziologische Studien und Kritiken“ II, pg. 353 urm., apoi Max Weber, Wirtschaft und Gesellschaft II Hlbd, pg. 792, și, mai ales, V. Pareto, Le systèmes socialistes, I, pg. 310—311).

și, în urmă, emanciparea sistemului politic de sub supremația Bisericii prin constituirea de biserici naționale (în Anglia și Germania), sau prin separațiunea Statului de Biserică (în Franța și Italia). În Răsărit, aceste lupte sunt aproape necunoscute¹⁾.

Dar între sistemul politic și cel religios poate exista și discordanță completă și chiar opoziție inconciliabilă. Exemple numeroase ne dau „sectele religioase”. Cel mai tipic exemplu este însă comunitatea religioasă mosaică. Evreii ajunseră în cursul istoriei lor la o perfectă conciliere a sistemului politic cu cel religios. Această unitate fu încheată și mai puternic când Statul evreesc începu să fie amenințat în existența sa de puternicile imperii din vecinătatea sa (cel egiptean, asirian, babilonian și persan). Această primejdie și nenorocirile politice rezultate din luptele cu aceste imperii au exaltat sentimentul religios și au făcut ca sistemul religios să devină cel mai puternic suport al organizației politice. Dar când organizația politică fu distrusă cu desăvârșire, sistemul religios rezistă tuturor înrăurilor și menținu unitatea poporului evreesc, care deveni inasimilabil și inadapabil²⁾ pentru viața politică în State de altă religie.

Avem deci aci un caz de „crisolidare rituală” („rituelle Einkapselung”, după termenul lui Max Weber), deci o separațiune completă a sistemului religios de cel politic. În acest fel se explică situația Evreilor în Statele unde s’au așezat. Ei au trebuit să devină un fel de „Paria”³⁾. Dar, pe de altă parte, tot din aceste

¹⁾ Raportul între Stat și Biserică îl expune în mod lămurit Max Weber, în „Wirtschaft und Gesellschaft”, II, Kap. XI: Staat und Hierokratie. Vezi și Hans Kelsen, Der soziologische und der juristische Staatsbegriff, 2. Aufl. Tübingen 1928, pg. 249—250.

²⁾ Max Weber, Wirtschaft und Gesellschaft, II Hlbbd. Kap. XI: Staat und Hierokratie, pg. 811: „Characterul specific orășănesc și totodată cu desăvârșire inasimilabil și internațional al iudaismului, care acuma în anticitate era acelaș ca și mai târziu, se întemeiază pe de o parte pe motive rituale: păstrarea circumciziunii în mijlocul unei lumi străine acestui obicei, necesitatea hahamului din cauza normelor de alimentare, care exclude încă astăzi pentru Evreul ortodox o viață individuală despărțită de coreligionari, pe de altă parte pe nimicirea radicală a comunității hierocratice și pe speranțele mesianice”.

³⁾ Max Weber, Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, III: Das antike Judentum, II: Die Entstehung des jüdischen Pariavolkes, pg. 353: „Natura comunității întemeiată pe făgăduințele profetice avu ca urmare că această izolare confesională în afară să o înlocuiască pe cea politică și să se accentueze și mai mult”.

motive se explică tendința lor de dominațiune asupra celorlalte popoare. Căci pentru ei nu există decât alternativa: stăpâni sau sclavi ¹⁾.

Într'un Stat creștin spre pildă, în care Evreii se vor așeza în număr mare, între comunitatea religioasă evreească și sistemul politic conflictul va fi inevitabil, din cauza opririi „circulației elitelor“. Pe lângă opoziția între sistemul religios și cel politic mai intervine aci și deosebirea de rasă, deci oprirea conubiului între elita creștină și cea mosaică, ca fenomen secundar rezultat din „crisalidarea națională“ a Evreilor, corolar logic și natural, al „crisalidării rituale“. O îndulcire a acestor conflicte și începuturi de conciliere se manifestează prin „unitatea sistemului economic“. Astfel căsătorii mixte între nobili scăpătați și Evreice bogate se pot constata în timpurile moderne, precum și o cooperare destul de accentuată a capitalului creștin cu cel evreesc. Dar chiar aceste fenomene ne lămuresc problema în întreaga ei întindere: dependența structurii politice, (deci a formei de guvernământ), din punct de vedere al politicei interne, de raporturile între sistemul politic pe de o parte și cel biologic, religios, economic, pe de altă parte.

În acest fel problema formelor de guvernământ și a transformării lor dobândește altă înfățișare și nu poate fi rezolvită, după părerea noastră, nici în felul cum a încercat-o Aristotel și nici cum a încercat-o Pareto. Dar pentru rezolvirea ei drumul a fost deschis de Max Weber, care a năzuit să lămurească raportul între sistemul economic și cel politic și între sistemul economic și cel religios, dând în lucrările sale și prețioase contribuții pentru limpezirea raportului între sistemul biologic și cel economic și politic.

Dar la Max Weber lipsește încercarea unei sinteze pe baza unui principiu dinamic bine determinat.

Tipul „normal“ (sau ideal) al organizației politice este, după concepția antică (Platon și Aristotel), Statul izolat, autonom și autarc, întemeiat pe identitatea sistemului politic cu sistemele biologic, economic și religios. Democrația, în care fiecare cetățean participă direct la guvernare, este ultimul termen al progresului. Premisele pentru stabilitatea acestei forme ar fi: egalitatea

¹⁾ O expunere lămurită a acestei probleme ne dă Thadeus Zielinski. *L'Empereur Claude et l'idée de la domination mondiale des Juifs* (Revue de l'Université de Bruxelles, 1926—1927 No. 2, pg. 128—148).

averii (fiecare cetățean să posedeze un lot de pământ suficient pentru întreținerea unei familii), egalitatea educației (a tipului psihic). Perturbațiile cari se ivesc rezultă din imposibilitatea de a menține egalitatea averii, din deosebirile însușirilor individuale, și din „greșelile legiuitorilor“, cari nu prevăd sisteme de norme destul de perfecte cari să asigure accesul cetățenilor la funcțiuni și să stabilească un echilibru just între avere și merit. La Aristotel, în expunerea cauzelor revoluțiilor, se întrevăd și alte cauze, cum e spre pildă deosebirea de rasă.

Dar putem desprinde din aceste teorii că stabilitatea formei de guvernământ depinde de „circulația elitelor“.

Aristotel vede că „egalitatea“ cetățenilor nu șterge totuș deosebirea între guvernanți și guvernați. Această inegalitate reală, în stare să aducă o perturbație, ar trebui compensată, după părerea sa, prin schimbarea destul de frecventă a funcționarilor, prin alegere sau tragere la sorți. În acest fel circulația elitelor s'ar face fără piedici, înlăturându-se instituirea unei oligarhii (prin corupție la alegeri etc.). Din definiția cetățeanului și principiul egalității și circulației nestânjenite a elitelor în tipul normal, Aristotel deduce în mod logic că Statul nu rămâne acelaș în momentul ce constituția sa se schimbă. (Politica, Cartea III, Cap. I, § 11—13)¹⁾. Deci nici identitatea teritorială, nici cea a naționalității locuitorilor nu stă la baza identității Statului, ci numai forma de guvernământ — deci raportul între guvernanți și guvernați, manifestat prin modul de circulație a elitelor.

Nu vom încerca să rezolvim aci problema pusă de Aristotel, a perpetuării Statului ca unitate în timp, dar desigur nu vom adopta rezolvirea sa¹⁾. În acelaș Stat forma de guvernământ se poate schimba. Întrebarea e numai dacă putem desprinde legi cari determină aceste transformări.

Am amintit că la Platon, Aristotel și Polibiu domnește concepția transformării necesare a constituțiilor și că această concepție se menține până în zilele noastre ca un fel de lege empirică. Abia Pareto, care introduce principiul dinamic al circulației elitelor, înlocuește „succesiunea ciclică a formelor de guvernământ“ prin „oscilația onduliformă a echilibrului formei sociale“.

¹⁾ Cităm după trad. Bezdechi, Cultura Națională.

²⁾ Identitatea Statului în timp e dată prin raportul său cu alte State, deci cu mediul politic.

Pentru el diferențierea în elită și mulțime e un fapt real, cum alt fapt este decadența elitelor și înlocuirea elitelor decedente prin elite noi.

Dar Pareto nu precizează forma socială în care se petrece circulația elitelor. În „Sistemele socialiste“ el vorbește de diferite feluri de elite: economice, religioase, ba într'un loc¹⁾ zice chiar: „Aceste elite n'au nimic absolut; poate exista o elită de briganzi ca și o elită de sfinți“. Ne putem imagina deci, urmând indicațiile lui Pareto²⁾, că „societatea“ poate fi înfățișată prin „sisteme“, a căror formă generală ar reprezenta o piramidă sau, mai bine, o sfârlează (toupie). Această formă depinde, zice Pareto, probabil de distribuția caracterelor fiziologice și psihologice ale oamenilor. „Dar (vorbind de sistemul economic) moleculele din cari se compune agregatul social nu rămân în repaos; unii indivizi se îmbogățesc, alții sărăcesc. Mișcări destul de întinse agită deci interiorul organismului social, care se aseamănă, în aceasta, unui organism viu“.

„Dacă ne imaginăm o stratificare a oamenilor după alte caractere, d. e. după inteligență, aptitudinea lor de a studia matematicile, talentul lor muzical, poetic, literar, caracterul lor moral etc., vom avea probabil curbe de forme mai mult sau mai puțin asemănătoare celei aflate de noi pentru distribuția bogăției. Aceasta este o curbă rezultând dintr'un număr destul de mare de caractere, bune sau rele de altfel, a căror totalitate e favorabilă reușitei individului care urmărește bogăția, sau care, dobândind-o, o păstrează. Aceiași indivizi nu ocupă aceleași locuri în aceleași figuri pe cari, prin ipoteză, le-am schițat. Ar fi, de fapt, desigur absurd să afirmăm că indivizii cari ocupă straturile superioare, în figura care reprezintă distribuția geniului matematic sau poetic, sunt aceiași ca și cei ce ocupă straturile superioare în figura care dă distribuția bogăției... Dar dacă dispunem oamenii după gradul lor de influență și putere politică și socială, în acest caz, în cele mai multe societăți, vor fi, cel puțin în parte, aceiași oameni cari vor ocupa acelaș loc în această figură și în cea a distribuției bogăției. Clase zise superioare sunt totodată în general cele mai bogate. Aceste clase reprezintă o elită, o „aristocrație“... Câtă vreme echilibrul social e stabil, majoritatea indi-

¹⁾ „Les systèmes socialistes“, I, pg. 56.

²⁾ „Les systèmes socialistes“, I, pg. 26 urm.

vizilor cari le compun apare înzestrată cu anumite calități, bune sau rele de alfel, cari asigură puterea. E un fapt de o extremă importanță pentru fiziologia socială și acesta este că aristocrațiile nu durează. Ele sunt izbite de o decadentă mai mult sau mai puțin rapidă“.

Cauzele uzării elitelor sunt diferite și multiple. Războiul uzează „elitele războinice, dar și în timpuri de pace această decadentă e inevitabilă. Împrospătarea elitelor se face de jos în sus, fie în mod lent sau prin revoluții“.

„Elitele ¹⁾ se manifestează în diferite feluri, după condițiile vieții economice și sociale. Dobândirea bogăției la popoarele comerciante și industriale, succesul militar la popoarele războinice, abilitatea politică și adeseori spiritul de intrigă și josnicia caracterului în autocrații, democrații și demagogii, succesul literar la poporul chinez, dobândirea de demnități eclesiastice în Evul mediu etc., sunt tot atâtea mijloace prin cari se efectuează selecțiunea oamenilor“.

Pe aceste premise își întemeiază Pareto teoria sa, expusă apoi în mod sistematic în „Tratatul de Sociologie generală“.

Noi reținem din teoria lui Pareto principiul diferențierii oricărei forme sociale în elită și mulțime și principiul circulației elitelor. Dar în aplicarea acestor principii trebuie să facem unele rezerve.

Pareto ocupându-se de fenomenele economice și de forma sistemului economic trece la generalizări pripite, construind „o formă generală“ a societății după analogia sistemului economic. Dar construirea „formei generale a societății“ reclamă alte premise.

Prin ipoteză și pentru scopuri curat teoretice și științifice noi putem construi curba sistemului economic, curba sistemului religios, biologic, politic etc. pentru un agregat social dat. Și în fiecare din aceste sisteme ne putem imagina distribuția indivizilor după însușirile lor, într'o aristocrație care formează vârful piramidei și la bază mulțimea. Și aici noi trebuie să operăm cu abstracțiuni construind un homo biologicus, oeconomicus, religiosus, politicus etc.

Forma fiecărui sistem ar rămânea constantă sau aproape constantă și echilibrul ar putea fi exprimat prin ecvații matema-

¹⁾ Les systèmes socialistes, I pg. 49.

tice (după metoda școalei lui Walras și Pareto în economia politică). Circulația elitelor în aceste sisteme ar avea loc așa ca înlocuirea celulelor în organismul viu. În sistemul biologic am avea succesiunea generațiilor, în cel economic îmbogățirea unora și sărăcirea altora, în sistemul politic uzarea elitelor politice și înlocuirea lor prin elemente din clasele de jos etc. Stratificarea s'ar înfăptui după însușirile indivizilor corespunzătoare sistemului respectiv. Deci în sistemul biologic ar hotărî sexul și vârsta, în cel economic după aptitudinile de a dobândi și păstra bogăția etc.

Dar putem vorbi în acest caz de însușirile psiho-fizice ale indivizilor, de caracterele lor?

În privința aceasta terminologia lui Pareto e imprecisă și întemeierea psihologică a teoriei sale e atacabilă din multe puncte de vedere.

Cert este că agregatul social nu e omogen cu privire la caracterul indivizilor. Am putea deci stabili categorii de indivizi după caracterul lor. O încercare de clasificare pe baza de criterii obiective ne dă Richard Wahle ¹⁾. Însușirile psihice fundamentale ale omului sunt după Wahle: sensitivitatea (R), motricitatea (M), starea câmpurilor sensorice în excitația primară a impresiilor reale (J), și în excitația secundară (reproducere, amintire, fantazie) (J₂), fixarea (atenția persistentă) (Mi). Fiecare din aceste însușiri poate fi dată la un individ ca + sau —, și combinând aceste însușiri am dobândi 1820 combinații, adică 1820 „caractere“ (o. c. pg. 252—253).

După Pareto, diferențierea în elită și mulțime se face în baza însușirilor individuale corespunzătoare principiului sistemului. Elita ar fi formată de indivizi cu un caracter optim pentru un anumit sistem, iar la baza piramidei sociale ar cădea indivizii având caracterul opus.

Dar se poate lesne arăta cum că curba lui Pareto care reprezintă sistemul economic nu rezultă din distribuția caracterelor, ci din distribuția reală a averii. Căci în cazul când „indivizii“ unui agregat social ar fi puși în condițiuni economice identice, deci având fiecare într'un moment dat avere egală sau nici-o avere și aceleași posibilități de acțiune, și presupunând că o anumită combinație

¹⁾ Entstehung der Charaktere, München, Berlin, Wien 1928.

ale însușirilor individuale, d. e. — R, + M, + Mi, — J₂, ar fi hotărâtoare pentru dobândirea averii, indivizii s'ar stratifica în felul că la vârful de sus ar parveni cei cu combinația optimă, iar în jos ar cădea cei cu combinația opusă (+ R, — M, — Mi, + J₂ = visătorii d. e.). Fixând astfel pentru fiecare ocupație (sistem) „caracterul“ optim, am dobândi, încadrând pe toți indivizii agregatului social în diferite sisteme, o elită și o contraelită, iar la mijloc ar sta mulțimea, compusă din indivizii cu caracter mixt.

Pareto evită această dificultate identificând, precum am văzut, sistemul economic cu cel politic sau social, iar, în „Tratatul de Sociologie Generală“, forma generală a societății cu sistemul politic (cel puțin pentru popoarele civilizate de rasă albă).

Dar chiar în identificarea dintâiu, afirmația lui Pareto e adevărată numai în mod condiționat și făcând abstracție de considerația dacă bogăția e dobândită prin puterea politică sau puterea politică prin bogăție, ceea ce constituie o deosebire fundamentală¹⁾. Căci considerând această deosebire, clasa superioară în sistemul „social“ va fi compusă din categorii de caractere individuale foarte deosebite, ba poate chiar opuse. În acest caz procesul circulației elitelor ar dobândi

¹⁾ Acest conflict între sistemul politic și cel economic își găsește expresia în luptele între nobilime și burghezie, și apoi între burghezie și proletariat.

„Democrația modernă despoaie pe deținătorii mijloacelor de producție de privilegiile politice și separă astfel dominațiunea economică de cea politică“. Deci masele, cari dețin puterea politică, năzuesc a o completa prin cea economică, iar conducătorii economici năzuesc a redobândi puterea politică. Ferdinand Tönnies, (Soziologische Studien und Kritiken, II, Jena 1926. pg. 352), crede că Landauer precizând această discordanță (în „Die Wege zur Eroberung des demokratischen Staates durch die Wirtschaftsleiter“ — Hauptprobleme der Soziologie, II, pg. 111 urm.) a găsit într'adevăr un obiect de cercetare sociologică de importanță elementară. Dar ni se pare că Landauer a contribuit numai la verificarea ipotezei realiste, căzând de altfel în aberațiile vechilor teorii; căci nu se poate vorbi de dominațiunea politică a masselor, ci de lupta șefilor socialiști cari cu ajutorul masselor vreu să-i spolieze pe burghezi de bogăție. Acolo unde burghezii s'au constituit în elită politică întrebuintând averea (dobândită prin spolierea nobililor) pentru scopuri politice, adică pentru organizarea forței, șefii socialiști vor eșua, iar acolo unde burghezii au rămas „burghezi“, ei vor fi exterminați. Exemple: Italia, Rusia. În Franța mișcarea sindicalistă și naționalistă (Georges Sorel, Maurras, Georges Valois) e întemeiată pe concepția „separațiunii între sistemul economic și cel politic“, în mod analog ca și separațiunea Bisericii de Stat, ceea ce după Pareto ar fi imposibil.

altă înfățișare. Pe de o parte am avea într'un sistem distinct, d. e. cel politic, o împospătare a elitei de jos în sus, o circulație a elitelor propriu zisă, iar pe de altă parte o luptă între elitele duor sau mai multor sisteme, pentru conducerea mulțimii. Aceste lupte ar fi cu atât mai înverșunate cu cât sistemele ar fi mai opuse, deci și caracterele indivizilor cari compun elitele¹⁾.

În acelaș agregat social mulțimea ar reprezenta aluatul care poate fi modelat de diferitele elite, caracterul mixt al indivizilor cari compun mulțimea înlesnind adaptarea ei la cele mai variate sisteme.

Să privim problema din altă latură. Fiecare individ se naște cu anumite dispoziții, cu un anumit caracter, care nu se modifică decât foarte puțin — și poate numai în aparență — în cursul vieții sale. Dar pe de altă parte ni se pare totată de verosimil și demonstrat prin observație, că mediul ambiant nu-i pune pe indivizi în condiții identice, în concurență liberă, pentru manifestarea aptitudinilor lor.

Ci în acelaș sistem vom găsi indivizi de caracter diferit. Și chiar când am fixa un caracter optim pentru acel sistem, intrarea indivizilor cu acest caracter în elita sistemului depinde de multe alte împrejurări. Numai șansele sale de intrare (când condițiunile de intrare sunt egale pentru toți indivizii din „stratul“ în care se găsește el) vor fi mai mari.

Șansele aceste devin însă cu mult mai mari dacă la optimul caracterului se adăogă „cunoștințele“. „Ori, zice Pareto (Les syst. soc. I pg. 247), e un fapt bine cunoscut că atât în comerț cât și la bursă, amatorii sfârșesc totdeauna prin a pierde bani, și că nu sunt decât oamenii de meserie cari câștigă“. Pe lângă cunoștințe am putea adăoga și alte șanse: ajutorul părinților, rudelor, coreligionarilor, conaționalilor, deci în general al mediului social, poziția geografică favorabilă a locului activității etc., etc. Dar e evident că aceste șanse nu rezultă din însușiri individuale, ci în fiecare caz de raportul între individ și mediu. Și numai analizând mediul și stabilind cate-

¹⁾ În teoria politică germană, al cărei reprezentant tipic este H. v. Treitschke, Statul e identificat cu „forma generală“ a societății. Dar se face deosebirea între Stat și „societatea civilă“ (bürgerliche Gesellschaft), care cuprinde toate celelate sisteme (economic, religios, moral etc.). Se presupune însă din capul locului că „societatea civilă“ e subordonată Statului.

goriile de șanse pe cari mediul le oferă individului, putem dobândi forma generală a societății.

Elita acestei forme va fi compusă din indivizi cari au avut cele mai bune șanse, iar circulația elitelor se va efectua prin schimbarea condițiilor în mediul ambiant, prin cari se deschid, pentru un anumit strat al sistemului social, șanse de înaintare în ierarhia socială.

În acest caz „caracterul“ va hotărî selecțiunea indivizilor.

Când într-o regiune se vor descoperi zăcăminte de cărbuni, minereuri, petrol etc., unii locuitori din acele regiuni se vor îmbogăți, alții nu vor putea trage nici un folos. Când într'un Stat se vor întemeia școli de diferite categorii, va fi dat prilejul pentru selecțiunea de elite în baza cunoștințelor etc., etc. Dar tot atât de bine mediul ambiant poate reduce șansele diferitelor categorii de indivizi și poate avea loc o retrogradare. Când o națiune intră sub dominațiune străină, elita politică a națiunii subjugate trebuie să facă loc unei noi elite; când condițiile economice se schimbă, d. e. când s'a ivit mașinismul, straturi sociale întregi au fost retrogradate în ierarhia economică.

În privința politică serviciul militar obligatoriu a deschis noi șanse de selecțiune în sistemul politic, masele „cetățenilor“ fiind chemate să aleagă conducătorii Statului.

Acest aspect al circulației elitelor, în democrațiile moderne, îl preocupă în primul rând pe Pareto și, în Sistemele socialiste el ne demonstrează acest fenomen sub aspectul luptei între proletariat și burghezie, arătând că această luptă reprezintă numai un caz special al fenomenului general, deci numai o fază a oscilației echilibrului formeii sociale: decadența unei elite și apropiata înlocuire a ei prin altă elită.

În analiza acestui fenomen, în cazul special ales, Pareto neglijează însă șansele „mediului“ pentru selecțiunea elitelor, sau mai bine zis, le prinde toate sub termenul imprecis al „caracterului“. Această imprecizie îl face să dea Sociologiei generale o fundamentare psihologică ingenioasă, ce-i drept, dar care nu poate rezista unei critice mai adâncite.

Max Weber a încercat rezolvirea problemei pornind dela alte premise psihologice. Pentru el o acțiune socială a individului e explicată când înțelegem interpretarea ei subiectivă, adică în

cazul când prindem înțelesul ce-l dă individul acțiunii sale. Criteriul obiectiv ni-l dă tipul teleologic-rațional (tipul ideal), imaginându-ne cum ar acționa un individ când ar cunoaște nexul causal-obiectiv între lucruri, deci șansele optime pentru atingerea scopului urmărit. Cazurile concrete se vor apropia mai mult sau mai puțin de tipul ideal. Deviațiile dela tipul ideal se datoresc intervenției unor factori iraționali (sentimente, prejudecăți etc.).

Considerând că fiecare individ va acționa, în general, în mod uniform și că variațiunile posibile ale tipurilor individuale vor fi în mod necesar limitate, structura formei sociale va fi determinată de gradul de „raționalizare“ a acțiunilor individuale. În acest fel Max Weber stabilește tipuri de organizație socială, luând ca „tip ideal“ pe cel teleologic rațional. În sistemul politic birocratizarea completă ar reprezenta acest tip, pe când „patrimonialismul“ ne-ar da imaginea organizației iraționale.

Dacă facem legătura între concepția lui Pareto și cea a lui Max Weber, am putea zice că, în fiecare sistem, elita e compusă din indivizi cari acționează în mod teleologic-rațional, în baza cunoașterii tuturor șanselor oferite de mediu pentru atingerea scopului.

Dar cum se prezintă atunci circulația elitelor? Și: e decadența elitelor și înlocuirea lor prin altele noi un fapt necesar și verificat prin istorie? Și ce înseamnă termenul „aceeaș elită“? Revenim deci la problema lui Aristotel a „identității Statului în timp“. Căci e evident că orice elită se înoiește prin succesiunea generațiilor. Deci din acest punct de vedere „aceeaș elită“ ar însemna membrii familiilor cari au întreolaltă conubiul de drept sau de fapt, iar decadența lor și înlocuirea lor prin altă elită ar însemna dispariția fizică a acestor familii sau deposedarea membrilor lor din conducerea societății, și înlocuirea cu membri ai altor familii. Am trebui deci să înlăturăm, prin ipoteză, toate piedicile de circulație liberă a elitelor, admițând în agregatul social conubiul neîngrădit, și să facem abstracție de deosebiri de rasă, limbă, religie etc. pentru a ajunge să construim tipul de sistem teleologic-rațional al lui Max Weber, care în acest caz ar fi identic cu sistemul lui Pareto în care elita s'ar selecționa după caracterul optim (și acest caracter ar fi, după Weber, cel al individului care acționează cunoscând șansele cele mai bune de reușită).

Dificultățile ce se ivesc din ambele concepții pentru desprinderea legilor sociale rezultă din punctul de plecare. Proce-sele sociale sunt rezultatul raporturilor între sisteme, și aceste raporturi determină situația individului într-un anumit sistem și în „forma generală a societății“. Psihologia individuală și caracte-rologia joacă un mare rol în sociologie și deci și în politică — pentru a înțelege caracterul specific al societății umane spre deo-sebire de societățile animale, și un rol încă mai mare în sociolo-gia aplicată, care se ocupă în special de scopurile individuale și mijloacele de realizare a lor.

Ea ne dă și deslușiri prețioase asupra felului cum se înfăp-tuește circulația elitelor în societatea umană. Dar cauzele acestei circulații și modul cum se desfășoară rezultă din raportul între sisteme. În cazul special al sistemului politic, circulația elitelor va fi desprinsă de raportul între State, iar modul de desfășurare a acestei circulații deci forma de guvernământ va fi determinată de raporturile între sistemul politic și celelalte forme sociale determinate de mediul ambiant. Numai în cazul construc-ției unui tip rațional (ideal), adică prin identificarea completă a Statului cu familia, comunitatea religioasă, economică, națională etc., putem aplica formula lui Pareto și am putea explica circu-lația elitelor prin „caracterul“ indivizilor — prin varietățile psiho-fizice ale lui „homo-politicus“.

IX.

Deductia formelor de guvernământ din „forma generală a societății“.

Credem a fi descoperit punctul slab al teoriei politice (-sociale) a lui Pareto: premisa identității sistemului politic (social) cu sistemul economic, din care a rezultat apoi o formulare prea generală și imprecisă a principiului dinamic exprimat prin termenul de „circulație a elitelor“.

Dar chiar această eroare a lui Pareto ne arată drumul care duce spre rezolvirea problemei. Prin identificarea ipotetică a tuturor sistemelor posibile (și fixăm în mod provizoriu patru: biologic, economic, politic, religios; am mai putea adăoga juridic, etic și poate altele: numărul lor depinde de categoriile de forțe ale mediului ambiant), noi putem zice că structura formei generale a societății e întemiată pe diferențierea în elită și mulțime. Această elită e compusă din intelectuali. Am ales acest termen, pentru că exprimă cel mai bine felul de comportare a acestei categorii de indivizi. I-am putea numi „conducători“; dar ei sunt conducători tocmai prin faptul că sunt intelectuali.

Nu construim un tip de oameni inexistenți. Experiența ne arată existența acestei categorii de oameni. Dar definiția „intelectualului“, determinarea exactă a acestui „tip social“ e foarte dificilă.

Astăzi, după înțelesul vulgar, numim intelectual pe un om care are un anumit grad de cultură, dobândită prin studii și care îl face apt pentru ocupații ce diferă de ocupațiile neintelectuale, în primul rând de munca manuală. Dar, pe de altă parte, intelectualii nu reprezintă din acest punct de vedere o categorie unitară, nu sunt o clasă sau o stare socială bine distinctă. Ci am putea mai curând zice că unele clase sau stări sociale sunt caracterizate prin o intelectualizare mai accentuată. Nobilimea, clerul d. e. sunt

stări mai intelectuale față de țărani și burghezi, și burghezii (comercianți, meseriași etc.) sunt, în anumite condiții, mai intelectuali decât țărani și muncitorii (proletarii industriali). Dar și în diferitele clase și stări sociale, și în diferitele profesii avem grade și nuanțe de intelectualizare. Muncitorii tipografi sunt mai intelectuali decât alte categorii de muncitori.

Cu privire la sistemul economic observă Robert Michels¹⁾, că intelectualii sunt repartizați asupra tuturor claselor profesionale și economice (Erwerbs- und Besitzklassen). Din această cauză ei nu pot fi organizați. Numai puține profesii intelectuale sunt omogene (d. e. funcționarii Statului) și pot fi specificate din punct de vedere economic, astfel că organizarea lor e mai ușoară. Despre ceilalți intelectuali se poate numai spune (cu excepția bursierilor), că aparțin claselor mai bogate (întrucât au investit capital pentru studii) și că au tendința să se urce în clase cu venituri mai mari. Dacă nu ajung această țintă ei sunt numiți decasați. Există desigur o legătură între avere și cultură. Dar nu se poate spune că unor anumite clase li se poate atribui ca un caracter immanent cultură. Deci cultură, educație, inteligență, nu sunt supuse unei diferențieri de clasă. Aceste elemente se găsesc în toate clasele economice, deși în cantitate deosebită. Oamenii culti din clasele de jos sunt numiți și „proletariat intelectual“. Aceste elemente sunt însă adese numai în așteptarea dobândirii sigure a unei situații economice mai bune — reprezintă deci o clasă de tranziție. „Adese aceste elemente devin nerăbdătoare sau au pierdut nădejdea de îndreptare și sunt în primejdie să fie absorbite de clasele de jos. Acești intelectuali săraci intră în opoziție accentuată față de intelectualii bogați. Ei fac suprema eforturi. Ei sunt fermentul tuturor revoluțiilor sociale și devin liderii chemați ai masselor în lupta de clasă. Această luptă de clasă se înfățișează apoi ca o luptă pentru putere între două clase economice de intelectuali“.

Dar experiența ne arată că „sărăcia“ nu e cauza principală care-i mână pe intelectuali la lupta de clasă. Dimpotrivă conducătorii proletariatului sunt adeseori, și am putea zice, în majoritatea lor oameni bine situați. Chiar Robert Michels arată, în altă

¹⁾ Psychologie der antikapitalistischen Massenbewegungen, (Grundriß der Sozialökonomik, IX, 1, pg. 266).

lucrare ¹⁾, numărul mare al Evreilor burghezi cari stau în fruntea partidelor socialiste din toate țările. Marx, Lassalle sunt exemple clasice și chiar actualii șefi socialiști din Franța nu sunt „intelectuali săraci“. Se poate chiar afirma că majoritatea covârșitoare a intelectualilor săraci se găsesc în partidele burgheze, și un număr mare în partidele conservatoare. Prin urmare lupta pentru putere nu se dă numai între clase economice de intelectuali, ci între intelectuali cari aparțin unor sisteme în opoziție: deosebirile de rasă, naționalitate, etc. sunt cauza de conflicte și de luptă pentru putere.

Când intelectuali de anumite categorii sunt oprți de a intra în elită, ei vor năzui pe toate căile și cu toate mijloacele să-și deschidă calea, și ca ultimă încercare rămâne răsturnarea cu forța a elitei existente.

Dar categoriile de intelectuali în luptă pot ajunge și la împăcare, la delimitarea sferelor de competență, sau la o alianță a unora împotriva unui dușman comun etc. În diferite momente istorice gruparea intelectualilor e diferită, iar schimbările, regrupările se datoresc raportului între sistemul social și mediu pe deoparte și raportului între elită și mulțime pe de altă parte.

Câteva exemple. În comunitățile biologice, (ca tipuri ne pot servi popoarele „primitive“ din Australia spre pildă), elita se compune din „bătrâni“. Aci nu hotărăște nici bogăția, nici vitejia — ci vârsta. Când între grupurile sociale există conflicte intermitente, pe lângă elita de vârstă există și o elită militară; la unele triburi americane există șefi pentru război și alți șefi în timp de pace. În cetățile antice, între cari, la intrarea lor în istorie, domnea războiul permanent, întâlnim o elită militară, condusă de un șef militar. Această elită e compusă din intelectuali specializați printr'o educație sistematică pentru arta războiului și, în mod necesar și logic, și pentru arta politică. Această elită e aproximativ omogenă — din toate punctele de vedere, iar conflictele cari le înregistrăm se ivesc între „indivizi“ pentru posturile de conducere. Mijlocul, pentru cei ambițioși, de a ajunge la putere a fost exploatarea nemulțumirii masselor cu situația economică. Demagogia își face de timpuriu intrarea în cetate, și primii șefi „socia-

¹⁾ Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. 2. Aufl. Leipzig 1925. pg. 331—338.

liști“ sunt nobilii cari se pun în fruntea mulțimii pentru a-i răsturna pe rivalii lor. Se'nțelege că cei mai primejdioși nobili erau cei sărăciți (Catilina), dar vedem și nobili bogați exploatănd ura mulțimii împotriva celorlalți bogați. Dar între acești intelectuali nobili și mulțime există puncte de atingere: ei sunt cetățeni cu drepturi egale, sunt de aceeaș rasă, naționalitate și religie; avem însă (rămânând la imperiul roman), și alte elite: între sclavi sunt „intelectuali“ militari, cari încearcă a se împotrivi elitei politice (gladiatorii). Iar cu cât ne apropiem de monarhia absolută, se desprind alte categorii de intelectuali: funcționari nemilitari, juriști de profesie, burghezi capitaliști etc., și, în urmă, preoții. O categorie specială o formează literații, artiștii și filozofii.

Pe lângă preoți această din urmă categorie e cea mai interesantă și merită o atenție deosebită. Ea este întâia categorie de intelectuali care se diferențiază de elita politică în baza talentului individual, a aptitudinilor speciale. Educația elitei politice trebuie să dea atenție — cum e și natural — și formării „spiritului“, în toate manifestațiile sale: voință, sentimente, intelect. Din această elită se desprind apoi intelectualii propriu ziși, mai ales în cetățile în cari înprejurările politice au redus importanța educației militare sau au înlăturat dela conducerea politică, în parte sau cu totul, clasa nobilă și bogată. În orașele ionice, intrate sub dominațiunea persană, apoi în democrații (Atena), găsim bărbați culți din clasa patriciană, ocupându-se cu filozofia. În acest mediu prielnic cercetărilor teoretice se ivește tipul „sofistului“, al învățătorului ambulant, un tip intercomunitar grecesc. Artele frumoase, puse întâiu în slujba educației politice, pentru formarea și întărirea sentimentelor religioase și patriotice, dau naștere la o clasă de artiști laici, cari fac artă pentru artă, dar cari prin tradiție sunt legați de comunitatea în care trăesc și din care își iau subiectele operelor lor. Unele din aceste categorii de intelectuali se organizează de cu bună vreme în școli, în „comunități spirituale“, le-am putea numi biserici. Unele din aceste, cum sunt cluburile politice ale aristocraților, urmăresc scopuri politice practice, sunt „biserițe politice“, cuiburi de conspiratori împotriva „democrației“, altele iau înfățișarea de facultăți de filozofie, litere, științe, drept și teologie. Scopul lor este „raționalizarea activității omenești în toate ramurile ei“. Din aceste școli ies elitele, deci conducătorii cari organizează activi-

tatea mulțimii, cari dau mulțimii formulele de acțiune, interpretarea logică a acțiunii lor — în diferitele domenii.

Preoții reprezintă o categorie specială de elită. Dar nu prin geneza lor. Știm că preoții se confundă la popoarele primitive cu vrăjitorii, cu medicii, cu poeții inspirați, cu oamenii cari au un dar supranatural și sunt în stare să explice fenomene pe cari un om de rând nu le poate înțelege. Ei sunt oameni cari stau în contact direct cu zeitățile, cu forțele supraomenești, ei sunt deținătorii formulelor magice pentru dobândirea bunăvoinței și ajutorul zeităților. Prin urmare preoții sunt oamenii cari cunosc regelele comunicației cu zeitatea, ei sunt intelectualii cari raționalizează credințele și superstițiile, instituind un „ritual“. În comunitățile politice consolidate preotul este identic ca conducătorul politic. Dar această unificare vine târziu. Întâiu fiecare șef de familie e preot și șefii de ginți își păstrează, la Romani spre pildă, până târziu această calitate. După acest model șeful militar și politic, regele, devine preotul suprem al cetății. Dar există și alți preoți ai diferitelor zeități și, în Grecia, începe să se desemneze o clasă preoțească intercomunitară, prin faptul că se formează un centru comun religios, și serbări religioase comune.

Clasa preoțească se recrutează în parte din elita politică, dar și din alte clase sociale. În lumea greco-latină, ea rămâne însă subordonată elitei politice. Cert este că preoții de toate categoriile trebuie să aibă și o influență politică, ca sfătuitori ai mulțimii. Câtă vreme elita politică militară e puternică, preoții apar ca sfătuitori ai regilor și oamenilor politici, dar când elita politică slăbește, se demilitarizează, preoții pot dobândi o importanță mare.

Astfel regii persani, întinzându-și dominațiunea asupra Palestinei și Egiptului, favorizează constituirea unei teocrații, pentru a-și menține cu ajutorul ei dominațiunea politică și a zădărnici tendințele de independență ale clasei politice-militare, ale nobilimii războinice. Acestei politici externe persane își datorește poporul evreu organizația sa teocratică, care sfârșește prin „crisolidarea rituală“ și izolarea sa spirituală completă de celelalte popoare. Prin raționalizarea extremă a religiei și printr'un sistem de educație care înăbușă orice inițiativă individuală și dă formule precise de acțiune în toate domeniile vieții sociale, rabinii își mențin și astăzi dominațiunea absolută asupra masselor evrești.

Aceeaş politică o încearcă regii Persiei şi în Grecia. „Pentru Egipt, zice Max Weber¹⁾, e dovedit prin documente că Darius a reconstituit vechile şcoli preoţeşti. Organizaţia în formă de biserică a religiei egiptene cu sinodele ei şi caracterul ei de putere naţională începe în acel timp. Pentru culte apolinice în Asia Mică găsim fapte asemănătoare. Pentru Vechea Eladă e cert că Perşii aveau de partea lor atât oracolul din Delfi cât şi diferite categorii de profeţi plebei, şi că numai rezultatul bătăliilor de la Marathon, Salamis şi Plataeae a scutit cultura elină, liberă de influenţa preoţească, să cadă pradă doctrinei orifice care învăţa metempsicoza, sau altor mistagogii şi dominaţiunii unei ierocraţii sub protectoratul persan“.

Avem exemple şi din timpurile noi. Austria întări situaţia clerului şi organiză biserica în mod raţional în Ardeal şi Bucovina pentru a-şi păstra mai uşor dominaţiunea politică asupra naţiei româneşti. Anglia face aceeaş politică şi, în unele ţări, secta religioasă iudaică le face Englezilor aceleaşi servicii ca şi regilor persani. În schimb Englezii le reclădesc rabinilor templul din Ierusalim.

Slăbirea elitei politice-militare în imperiul roman e însoţită de organizarea tot mai raţională a ierocraţiei creştine după modelul celei iudaice, astfel că în Apus biserica creştină profită de fărâmiţarea şi desagregarea organizaţiei politice pentru a dobândi pentru o vreme egemonia politică necontestată.

În Franţa, clerul, în urma decadenţei nobilimii, ajunge să reprezinte pe lângă puterea regală a doua putere în Stat. Clerul a contribuit la aservirea nobilimii, la întărirea absolutismului şi, în acest fel, la cimentarea Statului unitar şi naţional francez. El a înlesnit democratizarea şi birocratizarea Statului. Dar prin caracterul antimilitarist şi antipolitic al acestei elite (puterea politică considerată ca mijloc pentru dominaţiunea neîngrădită a Bisericii „internaţionale“), ea a grăbit decadenţa elitei politice-militare reprezentată prin nobilime şi a deschis drumul revoluţiei.

Rivalitatea între aceste două elite, între aceste două categorii de intelectuali, ne înfăţişează numai un caz special al rivalităţii între diferitele categorii de elite. Din punct de vedere politic orice

¹⁾ Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, 2. Aufl., III, pg. 364, apoi: Wirtschaft und Gesellschaft, II. Hbbd., pg. 780—781 şi pg. 792.

categorie de intelectuali care găsește o formulă de acțiune corespunzătoare unor trebuințe și tendințe ale mulțimii, și când această mulțime poate intra în luptă (fiind înarmată, sau având drept de vot, sau dominând strada marilor orașe etc.), va încerca să acapareze conducerea politică.

Sentimentele religioase, naționale, interesele economice, de clasă etc., formează sâmburele programelor politice — clericale, naționale, socialiste etc. Categoria de intelectuali, care conform caracterului ei profesional poate desprinde din „mulțime“ o categorie care răspunde la apelul formulei corespunzătoare aceluiași caracter, devine o forță politică și socială.

Ea devine o forță politică când aspirațiunile ei se îndreaptă spre dominațiunea politică; dar dobândind-o, ea trebuie să se transforme în elită politică-militară, dacă vrea să se mențină; mai bine zis ea nu o poate păstra dacă nu se transformă. Cum nici elita politică militară n'ar pierde dominațiunea dacă și-ar păstra caracterul, dacă nobilii n'ar fi început să scrie romane în loc să învețe strategia, și s'ar fi ocupat de raționalizarea administrației și diplomației, în loc să se perfecționeze în arta Venerei și a lui Bacchus.

În diferite State și în proporții diferite, elita politică a suferit transformări prin infuziuni din elitele celorlalte sisteme. „Burghezii“, în diferite nuanțe și cu studii speciale diferite, intră în luptă pentru egemonie, și prin regimul parlamentar s'a inventat o metodă ingenioasă de satisfacere a demagogilor. Pe de altă parte și raționalizarea, birocratizarea, a făcut progrese în toate domeniile de activitate și cluburile politice sunt astăzi școli perfecte de demagogie.

Putem explica această oscilație în lupta elitelor și prin presiunea mediului extern.

Echilibrul social se datorește echilibrării între sistemele amintite, slăbirea unora trebuie să fie compensată prin consolidarea altora. Cari sisteme vor tindé spre „organizație“ și cari spre „anarhie“, depinde de acțiunea mediului, de forțele cari desprind rezistența formei sociale.

Astfel echilibrul formei sociale a Statelor Unite e caracterizat prin „organizația“ accentuată a sistemului economic și anarhia (numită „democrație“) destul de manifestă a sistemului politic,

religios etc.¹⁾. Aceasta se explică din faptul că presiunea mediului „sistemelor economice străine“ întrece pe cea a sistemelor politice. Franța și Germania reprezintă forme în cari sistemul politic tinde spre un maxim de „raționalizare“, pe când celelalte sisteme sunt subordonate și adaptate trebuințelor sistemului politic.

Selecțiunea conducătorilor în fiecare sistem e asigurată prin educație, prin transmiterea formulilor optime de acțiune dela o generație la alta, care trebuie să aibă aceste două aspecte: raționalizarea (instrucția) și întărirea legăturilor între conducători și mulțime (aplicarea practică a cunoștințelor). Ne-am putea imagina pentru fiecare sistem un tip de școală, iar formei generale a societății i-ar corespunde sistemul care leagă printr'un principiu unitar toate tipurile de școală între-olaltă.

Un sistem de educație, bine diferențiat și adaptat mediului în care se găsește societatea, îi asigură rezistența și o ferește de prea mari oscilații ale echilibrului.

Nu se poate construi un sistem general optim de educație, ci numai un sistem optim în condițiuni date.

Sistemele rigide de educație nu sunt totdeauna cele mai bune, întrucât împiedică adaptarea repede a sistemului social la schimbările mediului. Acest lucru se vede din comparația sistemului lacedemonian și cel atenian. „Specializarea“ prin instrucție împinsă la extrem poate crea o opoziție inconciliabilă între sisteme, zădărniciind formarea de sisteme complexe, iar formarea unei ideologii printr'un sistem prea rigid de educație creiază fanatismul și șovinismul, care împiedică schimbarea „formulei de acțiune“ câteodată necesară pentru menținerea echilibrului social. Principiul pedagogic al dezvoltării armonice a tuturor facultăților psiho-fizice individuale ne-ar da, în aplicarea sa, tipul „omului de elită“ în democrațiile moderne, cari tind spre o organizare mlădioasă și adaptabilă la cele mai diferite condițiuni și combinațiuni ale forțelor mediului ambiant.

Statele cari, după perturbația echilibrului social prin războiul mondial, și-au redobândit mai repede echilibrul au fost acele

¹⁾ „Tocqueville consideră existența unei republici democratice dincolo de Ocean ca un fenomen atât de curios, încât durabilitatea ei ar trebui explicată după părerea sa prin cauze speciale. Cea dintâiu cauză este că Uniunea n'are vecini, deci nu trebuie să se teamă de războaie mari, de crize financiare, de devastări, de cuceriri“. Ferdinand Tönnies, *Soziologische Studien und Kritiken* II, pg. 306.

cari au o elită bine formată și din punct de vedere al specializării (raționalizării), ceea ce s'a manifestat mai ales în domeniul economic, și din cel al ideologiei (înlăturarea primejdiei bolșevismului). Mai ales elita imperiului britanic a dat dovezi de mare putere de adaptare în reorganizarea sistemului politic și economic.

Reformatorii sociali sunt dispuși a face concluzia nemijlocită că orice popor, adoptând „sistemul de educație englez“, va reuși în scurtă vreme să devină puternic ca Englezii¹⁾. Ei consideră deci puterea politică, socială, economică a Marelui Britanii ca efect natural și logic al sistemului de educație. Aci se repetă aceeași eroare ca și la reformatorii cari cred că forma de guvernământ e hotăritoare pentru „puterea“ unui popor. Durkheim a arătat în ce privește educația ceea ce pe vremuri a arătat Montesquieu pentru formele de guvernământ, anume că fiecărui sistem social îi corespunde un sistem de educație rezultat din însăși structura socială. Înseamnă deci a inversa lucrurile zicând că structura socială e rezultatul sistemului de educație. Această eroare provine și din identificarea sistemului de educație cu „școala“.

Desigur, în școală se face și educație și școala poate înlesni formarea unei ideologii comune a cetățenilor. Dar ea e menită în primul rând să dea cunoștințe, să raționalizeze activitatea indivizilor în diferitele domenii.

Școala e menită să înlesnească circulația elitelor de jos în sus înlăuntrul unui sistem, deci selecțiunea valorilor individuale în acel sistem. În sistemul economic spre pildă, școala ar deschide proletarului drumul spre îndreptarea situației sale, i-ar arăta posibilitățile de a deveni „capitalist“, așa cum altă școală îi dă „cetățeanului de rând“ posibilitatea să devină ofițer, magistrat etc., deci să intre în elita politică.

Școala economică (școli profesionale, tehnice, industriale etc.) accesibilă tuturor muncitorilor este un produs al luptei pentru „egalitate“, cum și școala politică accesibilă tuturor cetățenilor a putut lua ființă abia în „democrație“. Aceste tipuri de școală sunt menite să sfarme monopolul elitelor întemeiate pe naștere, deci monopolul familiilor „patriciene“. Dar realitatea ne arată că rezistența familiilor e destul de accentuată, și numai prin lupte și

¹⁾ Așa Demolins în Franța. Vezi cartea sa : În ce stă superioritatea Anglo-Saxonilor, trad. de C. Brăileanu, București.

compromisuri se ajunge la echilibrarea intereselor. Intervine și rezistența altor sisteme: națiunea, religia etc. În țările unde d. e. Evreii au monopolizat comerțul și industriile, școala poate da un „proletariat intelectual creștin“ în comerț și industrie, așa că în elita economică nu intră creștinii decât prin intervenția sistemului politic, prin lupta sistemului politic condus de creștini cu cel economic condus de evrei.

Să ne imaginăm că există o serie de sisteme A, B, C, \dots , fiecare având o elită Ea, Eb, Ec, \dots . Structura fiecărui sistem e determinată de o anumită categorie de forțe din mediul ambiant, deci de Pa, Pb, Pc, \dots .

Presupunând că fiecare elită stă în fruntea unei mulțimi M , echilibrul sistemului ar fi asigurat prin circulația elitelor de jos în sus, prin selecțiunea celor mai apti indivizi. Tipul acestei circulații este succesiunea generațiilor în sistemul biologic. Societățile animale sunt întemeiate pe diferențierea organică și avem o singură circulație a elitelor reprezentată prin succesiunea generațiilor.

În societatea omenească această identitate a sistemului biologic cu sistemele determinate de alte categorii de forțe nu se poate menține. Din această cauză echilibrul sistemului social uman e instabil și supus la mari oscilații când constelația forțelor externe se schimbă.

Pe lângă circulația elitelor de jos în sus, intervine lupta între elite, adică schimbarea elitelor după tendințele de adaptare la mediul ambiant.

Să presupunem că într'un anumit moment am avea în mediul ambiant o constelație a forțelor în care forța Pa e cu mult superioară celorlalte forțe; în acest caz sistemul social va avea forma $\frac{Ea}{M}$. Dacă în constelația forțelor intervine o schimbare, și forța Pb spre pildă dobândește o importanță covârșitoare, vom avea un sistem social $\frac{Eb}{M}$. Pentruca aceste transformări să poată avea loc, noi trebuie să ne imaginăm că sistemul social într'un moment dat e compus dintr'o elită Ea și dintr'o mulțime diferențiată; structura mai complexă a sistemului social va fi deci:

$$\frac{Ea}{Ma} + \frac{Eb}{Mb} + \frac{Ec}{Mc} \dots$$

Dar trebuie să ne dăm seama că toate categoriile de forțe acționează asupra societății în mod simultan și că numai raportul lor întreolaltă se schimbă. Această schimbare, după loc și timp, ne-a înlesnit desprinderea teoretică a „sistemelor pure“ $\frac{Ea}{Ma}, \frac{Eb}{Mb} \dots$. Subordonarea elitelor $Eb, Ec \dots$ în cazul de mai sus e numai „relativă“, și rezultă din raportul sistemului social cu mediul, nu reprezintă deci o inferioritate „absolută“ sau „morală“.

Prin urmare nu există un „drept“ al unei anumite elite să guverneze, cum își imagina Platon, și nici nu există o formă „perfectă“ și o ierarhie rigidă. Pe de altă parte însă adaptarea sistemului social la schimbările din mediul ambiant nu se face în mod spontan sau mecanic, adică în clipa ce forța Pa ar fi înlocuită prin Pb , elita Eb ar ieși îndată la suprafață, iar Ea s'ar coborî în jos. Ci aceste înlocuiri au loc prin lupte îndelungate, întrucât „forma generală a societății“ nu e o sumă de sisteme compuse din elită și mulțime, ci ea însăși are forma $\frac{E}{M}$, în care în E și în M se desprind sub presiunea mediului procese sociale cari imprimă lui E și M un caracter anumit, corespunzător constelației forțelor externe.

În această formă generală circulația elitelor prezintă aspectul unui proces foarte complicat. Imaginându-ne d. e. că un individ năzuște să se ridice din mulțime spre elită, noi, pentru a calcula șansele sale, adică linia efortului minim, trebuie să precizăm situația sa în raportul sistemelor. Dacă într'un moment dat constelația forțelor în mediul ambiant va fi $\frac{Pa}{Pb, Pc \dots}$, iar sistemul social

$$\frac{Ea}{Ma + \frac{Eb}{Mb} + \frac{Ec}{Mc} \dots}$$

șansele unui individ care se află în Ma sunt bune; mai puțin bune în Eb , și reduse în Mb . Pe lângă aceasta trebuie să considerăm și tendințele de transformare. Se poate ca forța Pa să crească în intensitate, sau să slăbească, pe când forța Pb să fie în creștere. În aceste cazuri și șansele individului aflat în Eb scad sau cresc.

Un exemplu. Ascensiunea burgheziei este un efect al echilibrului între Statele europene, al încetării războiului permanent. Când însă presiunea mediului politic devine puternică și se apropie războiul, elita politică militară iese la suprafață. Ferindu-ne de o aplicare abuzivă (mecanicistă) a acestor formule, am ajunge, cre-

dem, să ne apropiem de explicarea proceselor sociale și, în cazul nostru, de rezolvirea problemei formelor de guvernământ.

Am putea numi „democrație“ o formă socială în care circulația elitelor se face fără piedică și numai în baza „caracterului individual“. Deci între indivizii cari compun elita și cei ce compun mulțimea n'ar exista deosebiri de avere, de religie, de rasă, limbă, cunoștințe (dobândite prin educație) etc., ci numai deosebiri de caracter. Icoana aproximativă a acestui Stat este cetatea de hopliți. Problema fundamentală a teoriei politice antice este înlăturarea perturbației ce intră în Stat prin diferențierea în bogați și săraci, care împiedică circulația elitelor după „meritul personal“. Toate propunerile de reformă își concentrează interesul asupra repartizării egale a averii, deci asupra înlăturării conflictului între sistemul economic și cel politic. În realitate sistemul social tinde spre identificarea diferitelor sisteme și concilierea opozițiilor. Elita se compune din cei buni, cari sunt și cei bogați, și, pe de altă parte, cei săraci năzuiesc a-și dobândi bogăție, sau a-i săraci pe cei bogați pentru a pătrunde în elită. Curentele „egalitariste“ sau socialiste sunt curente de echilibrare și compensare pentru a înlesni o circulație „normală“ a elitelor.

În State în cari intervin și alte diferențieri: de rasă, religie etc., circulația elitelor se face cu mai mare dificultate, mai ales când intră în joc sisteme inasimilabile: secte religioase, grupuri compacte de o rasă foarte deosebită (Negrii în America) etc. Conflictul între patricieni și plebei la Roma e un exemplu tipic, cum și problema evreească în zilele noastre ne dă un astfel de exemplu. Aci circulația elitelor în „forma generală“ a societății prezintă aspectul unei probleme foarte complexe.

În general însă cu cât perturbațiile circulației normale a elitelor sunt mai accentuate (rezultate din discordanța sistemelor cari compun forma generală a societății), cu atât forma de guvernământ va fi mai „oligarhică“. Elita va fi reprezentată printr-o minoritate organizată, care nu îngăduie intrarea de elemente noi. Această închidere a elitei nu poate fi însă decât relativă, chiar în regimul castelor¹⁾. Între ea și grupuri din mulțime sunt puncte de atingere: bogăția, rasa, religia etc. Iar elitele acestor grupuri vor căuta să găsească posibilități de intrare în elită. Momentele cele

¹⁾ Vezi Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, II, Cap. I: Das hinduistische soziale System.

mai favorabile sunt date prin anumite schimbări în constelația forțelor externe. Schimbarea frecventă a acestor constelații în cercul de civilizație mediteran a avut ca urmare oscilații puternice ale formelor de guvernământ între „democrație“ și „oligarhie“, adică între o circulație normală a elitelor de jos în sus și o închidere a elitelor în baza caracterului ei deosebit de mulțime (nobilimea războinică, burghezia bogată, în imperiile coloniale elita de rasă etc.).

Teoria „clasei politice“ a lui Mosca ne dă diferențierea fundamentală a formei sociale redusă la cea mai simplă formulă, teoria circulației elitelor a lui Pareto a desprins principiul dinamic al proceselor sociale, iar Max Weber ne dă o analiză adâncită a raporturilor între diferitele sisteme cari compun „forma generală“ a societății.

Punând „forma socială“ în contact cu mediul ambiant, diferențiat în categorii de forțe, a căror constelație determină structura formei generale a societății, noi am încercat să deducem formele de guvernământ din forma generală a societății, considerându-le ca expresii ale fazelor de oscilație a echilibrului formei generale.

X.

Democrația modernă.¹⁾

Impotriva teoriilor lui Mosca și Pareto noi am încercat să păstrăm termenul de „democrație“ dându-i un înțeles nou. Admitem că acest termen nu poate însemna „guvernarea poporului“, participarea directă și efectivă a mulțimii la guvernare și că, din acest punct de vedere, orice sistem social e „oligarhic“. El rămâne oligarhic chiar dacă mulțimii i se dă iluzia unei participări la guvernare și legiferare prin alegerea de reprezentanți, prin referendum și plebiscit. Istoria ne arată că această participare a mulțimii poate forma chiar baza unui regim oligarhic, cum a fost la Roma sau cum este de fapt în Anglia (lăsând la o parte coloniile). Dar adoptând alt criteriu vom putea face o deosebire mai

¹⁾ Din numeroasele scrieri asupra „democrației“ amintim: J. Bryce, *Modern Democracies*, 2 vol. London (trad. germ. de Loewenstein și Mendelssohn Bartholdy, 3 vol. 1923; trad. franceză de B. Mayra și De Fonlongue, 2 vol. 1924). — W. Hasbach, *Die moderne Demokratie. Eine politische Beschreibung*, Jena 1912. — E. Laveleye, *Le gouvernement dans la démocratie*, 2 vol. Paris 1891. — F. Tönnies, *Zur Soziologie des demokratischen Staates* (în „*Soziologische Studien und Kritiken*“, II, 1926, Kap. XXXIX). — W. Steed, C. Bouglé etc., *Les Démocraties modernes*, Paris 1921. — R. Hubert, *Le principe d'autorité dans l'organisation démocratique*, Paris 1926. — Emile Giraud, *La crise de la démocratie et les réformes nécessaires du pouvoir législatif*, Paris 1925. — Richard Thoma, *Der Begriff der modernen Demokratie in seinem Verhältnis zum Staatsbegriff*, și Karl Landauer, *Die Wege zur Eroberung des demokratischen Staates durch die Wirtschaftsleiter* — în „*Hauptprobleme der Soziologie. Erinnerungsgabe für Max Weber*“, 1923, II Bd. = Monografia asupra unor democrații: A. de Tocqueville, *Oeuvres*, vol. I: *De la démocratie en Amérique* (trad. germ. de F. A. Rüder 2 vol. Leipzig 1836). — J. Bryce, *The American Commonwealth*. New edition, 2 vol. New York 1911. — J. Dowd, *Democracy in America*, Oklahoma City 1923. — Firmin Roz, 1. *L'Amérique nouvelle*, Paris 1923; 2. *Les Etats-Unis d'Amérique*, Paris 1927. — C.-G. Picavet, *Une démocratie historique. La Suisse*. Paris 1920. — H. Pirenne, *Les anciennes démocraties des Pays-Bas*, Paris 1910. — A. Croiset, *Les Démocraties antiques*, Paris 1925.

lămurită între democrație și oligarhie: deosebirea nu se referă la participarea, mai mult sau mai puțin directă și efectivă, a mulțimii la guvernare, ci la gradul de libertate a circulației elitelor, la principiul de selecțiune a elitelor.

Un sistem social e „democratic“ când năzuințelor individului de a pătrunde în elită nu i se opune nici o piedică. „Aptitudinile individului“ ar hotărî în această privință și nu alte considerații. Dificultatea e de a preciza aceste aptitudini. Pareto, în „Les systèmes socialistes“, arată cât de încurcată este problema selecțiunii „celor mai buni“, în teorie și practică. Încă mai dificilă devine problema când operăm cu judecăți de valoare, cum o face Mosca în „Teorica dei governi...“. Arătând printr'un exemplu concret, Italia din 1883, contradicția între noua formulă politică: suveranitatea poporului, și realitatea neschimbată: dominațiunea clasei politice, el găsește că regimul parlamentar a dat puterea politică „speculatorilor“, demagogilor impuși mulțimii prin puterea banului și ingerințele organelor administrative; marii electori și prefectii fabrică parlamentul la comanda Cabinetului. După părerea autorului, acest regim ridică la suprafață numai mediocrități. Mulțimea nu e în stare să facă selecțiunea adevăratelor valori și am trebui deci să năzuim a introduce alt mod de selecțiune și anume după principiul „meritului personal“. După Pareto, orice elită decade, degenerază în mod necesar și e înlocuită prin altă elită. Modul cum se face această înlocuire diferă după loc și timp și se manifestează prin „unde“ oscilației echilibrului social. O elită se menține la putere prin forță și viclenie. În faza de decadență ea pierde aceste însușiri tot mai mult și trebuie să facă loc unei noi elite care știe să întrebuițeze forța în primul rând. „Democratizarea“ ar fi deci un semn al decadenței unei elite, o fază de tranziție spre dominațiunea unei elite noi. „Plutocrația demagogică“ a secolului al XIX-lea va fi înlocuită, după părerea lui Pareto, printr'o elită al cărei mijloc de dominațiune va fi constrângerea și ierarhia rigidă.

Noi trebuie să ne apropiem de deslegarea acestei probleme pe alte căi. Vom respinge dintru început orice judecată de valoare. „Meritul personal“ n'are nici un înțeles într'o expunere obiectivă a faptelor. Dar nici decadența și degenerarea elitelor ca „fapt natural“ nu e o explicație obiectivă. Trebuie să construim un caz simplu și tipic al circulației elitelor pentru a desprinde cau-

zele acestui proces social. Cel mai lămurit exemplu ni-l dă „sistemul biologic“ în procesul „succesiunii generațiilor“. Instituția „senatului“, a „sfatului bătrânilor“, pe care o găsim atât la începuturile istoriei popoarelor civilizate cât și la popoare „primitive“, ne arată prin cari însușiri individul pătrunde în elită. În sistemul curat biologic însușirea hotărâtoare ar fi vârsta. Aci în mod necesar elita e înlocuită în mod treptat prin altă elită, degenerarea și dispariția ei e un fapt natural, biologic. Am mai trebui să adăugăm că și sexul va avea o importanță în această selecțiune, cu toate că în anumite condițiuni și femeile pot avea o influență în conducerea efectivă a „grupului familial“. Sistemul pur biologic e într'adevăr democratic: fiecare individ ajunge în elită prin faptul că înaintează în vârstă; degenerarea și decadența elitei biologice e un fenomen natural deoarece fiecare individ îmbătrânește și moare.

Pășind din biologie în sociologie, termenul de „vârstă“ dobândește alt înțeles. Cu cât un individ înaintează în vârstă cu atât are mai multă experiență; el devine mai abil, mai înțelept, mai competent. Omul adult e conducătorul tineretului, el se bucură de prestigiu. Experiența, înțelepciunea devine un atribut al „bătrâneței“. Prin complicația organizației sociale legătura nemijlocită între structura sistemului biologic și cea a sistemului social nu se mai poate menține. Diviziunea muncii reclamă specializarea, formarea de „sfere de competență“. Din faptul că cineva e mai bătrân nu rezultă că el e mai competent decât altul mai tânăr. Competința depinde de pregătirea profesională, de îndemânarea în exercitarea unei anumite ocupații și de cunoștințele necesare pentru această ocupație. Și numai întrucât dobândirea de cunoștințe și a exercițiului practic reclamă vreme mai îndelungată, vârsta joacă un rol. Se presupune deci că, în condițiuni egale, un om mai în vârstă va fi mai competent decât unul tânăr. Dar această dependență a competenței de vârstă e foarte relativă și ierarhia competențelor nu coincide cu ierarhia vârstelor. Din această cauză se ivesc perturbații în sistemele sociale, oscilații câteodată foarte accentuate ale echilibrului social.

Pentru expunerea teoretică a problemei ne putem imagina „tipuri ideale“ în cari ar fi dată această coincidență. Aceste tipuri ar reprezenta un maxim de echilibru al sistemelor sociale și un maxim de democrație. Condițiunea ar fi însă să izolăm

sferele de competență, domeniile de activitate omenească, dat fiind că un individ numai în stări sociale primitive și-ar putea dobândi o competență generală și integrală.

Izolând astfel sistemul politic de celelalte sisteme (economic, religios etc.), echilibrul maxim va fi dat când individul, dobândindu-și cunoștințele și exercițiul practic în acest domeniu de activitate, va parcurge fără piedică toată cariera politică ajungând în sfârșit în elită, deci la exercitarea efectivă a guvernării. Am avea în acest caz și un maxim de democrație. Dar pe când în teorie rezolvirea problemei nu prezintă mari dificultăți, în practică se ivesc o mulțime de complicații. Teoria înlătură lesne și dificultatea selecționii copiilor pentru anumite ocupații. Se presupune că indivizii se nasc cu anumite însușiri cari îi predispun pentru ocupațiile corespunzătoare. Dar cu toate că psihologia experimentală a făcut mari progrese, nu cred că ea va putea coordona aptitudinile sufletești ale copiilor unor anumite ocupațiuni. Desigur că pentru aviație copilul va trebui să aibă simțuri intacte și un organism mai robust și rezistent decât pentru contabilitate. Dar tipul normal al copilului nu dă nici un indiciu pentru o ocupație determinată. Pentru alegerea unei ocupații și a unei cariere sunt hotărâtoare alte considerațiuni. În domeniul politic se cere mai întâiu calitatea de cetățean. Urmează apoi o serie de postulate între cari cea dintâiu este pregătirea profesională și procurarea mijloacelor pentru această pregătire precum și procurarea mijloacelor de a putea exercita această ocupație. Când aceste postulate nu pot fi satisfăcute de toți cetățenii în aceeaș măsură, în mod necesar principiul democratic va fi alterat. În anticitate acuma s'a ivit această problemă fundamentală a democrației: egalitatea politică nu poate fi menținută fără egalitatea averii. Inegalitatea averii creiază deci privilegiu politic pentru fiii familiilor bogate. Numai fiii acestor familii, dispunând de mijloacele materiale necesare, își pot dobândi pregătirea profesională necesară și-și pot procura mijloacele (arme în primul rând) pentru exercitarea profesiunii.

Aceste trei postulate deci: nașterea, bogăția și pregătirea profesională sunt hotărâtoare pentru modul circulației elitelor, deci pentru gradul de democratizare a sistemului politic. Aceste postulate sunt valabile în toate timpurile și în toate Statele, dar ele apar în diferite combinații, în diferite raporturi de dependență.

La începuturile istoriei presupunem că ele sunt date în proporții egale și în raport de interdependență, adică avem o identitate a sistemului politic cu cel economic și condițiuni identice pentru dobândirea pregătirii profesionale. Cetatea de hopliți ar fi icoana acestei stări. Inegalitatea condițiilor economice creiază privilegiu politic pentru patricieni; ivirea unei burghezii comerciale zdruncină situația patricienilor și împinge spre democratizare, spre admiterea în elita politică a celor bogați fără considerarea nașterii, în sfârșit se preconizează ca singur postulat pentru intrarea în elita politică „pregătirea profesională”. Acest postulat e susținut de „intelectualii” lipsiți și de prestigiul nașterii și de sprijinul bogăției și cari dispun numai de pregătire, mai mult sau mai puțin, profesională. Putem deosebi deci, și din punct de vedere istoric și din punct de vedere logic, trei faze de democratizare: lupta bogaților împotriva nobililor, lupta săracilor împotriva bogaților și, în sfârșit, lupta „intelectualilor” împotriva nobililor și bogaților. Cea dintâiu fază s'a terminat cu înlăturarea privilegiilor de naștere, a doua prin acordarea votului universal, a treia ar trebui să se termine prin „birocratizarea” sistemului politic. Regimul parlamentar ar putea fi considerat ca o fază de tranziție între faza a doua și a treia. El ar avea menirea să împiedice constituirea unei elite închise compusă din bogați, deci constituirea unei noi nobilimi de naștere, până la desăvârșirea birocratizării, a selecțiunii elitei după principiul „meritului personal”.

Dacă presupunem însă că într'un moment dat o elită întrunește toate trei postulatele, cum ne explicăm decadența și înlocuirea ei printr'o elită nouă?

Cum pierde o elită însușirile ei: prestigiul nașterii, averii și competenței? Cel mai tipic răspuns este: elitele războinice se uzează și golul e umplut de oameni noi. Dar intrarea plebeienilor în elita politică romană are loc într'un timp când nu poate fi încă vorba de uzarea fizică a patricienilor, și nobilimea feodală în Franța e încă foarte numeroasă când burghezia reușește a o deposeda. Atunci această elită își pierde averea? Dar vedem că nu sărăcirea poate fi cauza. E poate pregătirea profesională a elitei noi superioară celei vechi? Nici acest argument nu e hotărîtor.

Rezumarea cauzelor „decadenței elitelor” este foarte dificilă și noi putem atinge deocamdată numai unele aspecte ale proble-

mei. Orice elită năzuește a-și păstra superioritatea cu privire la cele trei postulate cari îi garantează conducerea politică efectivă. Dar intervenind schimbări în mediul ambiant, ea nu s'a putut adapta destul de repede la aceste condiții noi. Astfel puterea nobilimii era întemeiată din punct de vedere economic pe posesiunea de pământ. Când, prin comerț, se ivi o nouă formă de bogăție și o nouă categorie de oameni bogați, nobilimea își pierdu toate avantajele cari decurgeau din deținerea exclusivă a bogăției. Altă transformare importantă s'a ivit prin perfecționarea armelor și ieftenirea lor.

Profesiunea de soldat nu mai reclamă o pregătire îndelungată, o educație specială din copilărie. În acest fel armata se democratizează. Prin progresul tehnicii și a industriei, organizarea armatei devine tot mai dependentă de deținătorii „capitalului“, de marii financiari și industriași. Situația „elitei politice“ se schimbă deci cu desăvârșire; în unele cazuri ea e fărâmițată și aproape distrusă, în altele ea se menține, se adaptează, se completează și se regenerează. În aceste procese contingentele istorice au un mare rol. Dar rămâne neatins principiul că „elita politică“ se constituie și se menține prin prestigiul nașterii, a averii și a pregătirii politice profesionale. Oscilații ale echilibrului sistemului politic se ivesc când o elită nu-și poate păstra această întreită superioritate și câtă vreme „oamenii“ noi intrați în elită nu-și dobândesc acest întreit prestigiu.

Ororile și convulsii sociale cari au urmat după Revoluția franceză dovedesc că noua clasă politică, compusă din avocați și demagogi, n'avea obișnuința guvernării. Trebui să intervină Napoleon, ostașul de profesie, pentru a restabili ordinea și a încerca constituirea unei adevărate clase politice. Acelaș lucru s'a întâmplat în Rusia după războiul mondial, unde abia acuma, după zece ani, începe consolidarea clasei politice.

În alte țări, transformările s'au petrecut în mod mai pacinic, mai „evolutiv“. În Germania și Austro-Ungaria conflictele între burghezie și nobilime se sfârșiră cu concesiuni din ambele părți. Regimul parlamentar îi deschise burgheziei drumul în elita politică, înlesnind astfel o regenerare pacinică a vechilor elite. Dar „democratizarea“ completă prin acordarea votului universal îi dădu și mulțimii iluzia că ea este suverană și că poate participa la guvernare.

Prin acest fapt se deschiseră porțile pentru intrarea „demagogilor“, a politicianilor de profesie, în arena politică. Clici se formează, numite partide politice, cari râvnesc a acapara puterea pentru a preface Statul într'o vastă întreprindere comercială. Se desfășoară „frumosul“ spectacol pe care l-a descris cu vigoare neîntrecută Thukydidе și pe care-l analizează și ironizează Pareto și alți autori moderni. Demagogia modernă este însă înfrânată prin faptul că cei ce dețin de fapt puterea dispun de armată. Numai când demagogia reușește să distrugă armata, „revoluția“ poate ridica pe demagogi la conducerea Statului.

Un exemplu tipic ne dă Rusia. Aci clasa politică se găsea de lungă vreme în luptă cu „demagogii“, cu făuritorii formulelor politice democratice, umanitariste și egalitariste, numiți socialiști, comuniști, nihilști etc.

În cursul războiului ruso-japonez acuma demagogia pătrunsesе în armată, iar în cursul marelui războiu ea își desăvârși opera. După desagregarea armatei, în mod necesar și logic, „minoritatea bine organizată“ își institui dominațiunea, iar vechea clasă politică fu distrusă, măcelărită în parte, în parte gonită peste hotare.

În Italia, vechea clasă politică (burghezia), atacată și ea de umanitariști (cu numele obicinuit socialiști), își concentrează, după terminarea războiului, forțele și, ajutată de foștii luptători, închise porțile demagogilor, cari trebuiră să se astâmpere sau să treacă hotarele în țări „democratice“. Deosebirea între Italia și Rusia e evidentă. În Rusia se institue dictatura demagogilor, a unei clase noi sprijinită pe o armată de mercenari, în Italia avem o regenerare a vechei clase politice, o împrăștiere a vechilor cadre prin forțe noi având în frunte un conducător genial care știu să dobândească pentru noul regim asentimentul masselor largi.

În Statele mărite și cele nou create prin desmembrarea Austro-Ungariei a rămas în funcție regimul parlamentar, care a înlesnit regruparea și completarea claselor politice, în unele locuri după oscilații puternice ale echilibrului politic (Bulgaria, Ungaria, Austria), în alte locuri în mod mai „evolutiv“, cu oscilații mai lente (Cehoslovacia, Iugoslavia, România).

Dar între regimul parlamentar continental care a deschis pe vremuri cale liberă circulației elitelor, degenerând apoi în politicianism și demagogism, și regimul parlamentar englez nu există analogie decât în aparență.

După perturbații foarte accentuate în trecut, născute din aceleaș cauze ca și în țările continentale și cari împingeau spre aceeaș țintă : distrugerea nobilimii prin burghezie, Anglia reuși să-și dobândească dominațiunea pe mare și să devină un mare imperiu colonial, întrecând măreția imperiului roman. Coloniile îi îngăduiră acestui Stat să întrețină o clasă politică numeroasă fără „exploatarea“ cetățenilor englezi. În acest fel conflictul între săraci și bogați nu atinge sistemul politic, ci se rezolvă în domeniul economic, care, dispunând de colonii, oferă toate posibilitățile de conciliere (prin emigrare, comerț, industrie etc.). Marea Britanie întrunește toate avantajele Romei și Cartaginei, a imperialismului teritorial și comercial, și are toate șansele să păstreze încă lungă vreme egemonia politică mondială.

În aceeaș situație fericită se găsesc încă și Statele-Unite ale Americii. Teritoriul vast de care dispun ține locul coloniilor, iar masele de imigranți le dau brațele de muncă pentru întreținerea unei „elite“ relativ numeroase. Dar această situație privilegiată a democrației americane nu va putea dura lungă vreme. Când puterea de asimilare a masselor eterogene de emigranți își va găsi limitele; când pe lângă problema „neagră“ se va accentua și problema „galbenă“, libera circulație a elitelor, atât în domeniul economic cât și, mai ales, în domeniul politic va înceta. Populația băștinașă, descendenții vechilor coloniști, presimțesc această primejdie ¹⁾ și în mod necesar vor fi împinși a se constitui într'o clasă politică mai exclusivistă, organizând totodată și forța pentru a zădărnici fărâmițarea politică.

Marea Britanie, susținând neîntrerupt lupte cu Statele europene și fiind nevoită a întreține garnizoane în colonii, are o clasă politică obicinuită cu întrebuințarea forței împotriva umanitariștilor. Sunt oameni cari îi proorocesc Angliei soarta imperiului roman. Unii sperau sau se temeau că Germania va zgudui egemonia mondială a Angliei, alții își pun speranțele sau temerile în Ruși, Chinezi, Hinduși, Turci etc. Nu ne prea putem imagina ce fericire ar rezulta pentru „omenire“ din prăbușirea imperiului britanic și „libertatea“ popoarelor subjugate. Dar desigur că pentru

¹⁾ Mișcarea Ku-Klux-Klanului este un simptom al acestei reacțiuni. Vezi : Frank B o h n, Die psychologischen Wurzeln einer Parteibewegung in Amerika (în „Forschungen zur Völkerpsychologie und Soziologie“ herausg. v. R. Thurnwald, Bd. II: Partei und Klasse im Lebensprozeß der Gesellschaft, Leipzig 1926, pg. 104—119).

clasa politică engleză s'au ivit noi probleme în politica externă și internă decând „umanitariștii“, împrăștiați în toată lumea, încearcă să „libereze omenirea“.

În centrul interesului politicei externe a Statelor europene a fost și este menținerea „echilibrului“ ¹⁾. Anglia, după inaugurarea imperialismului colonial, a năzuit să mențină acest echilibru în Europa pentru a împiedica instituirea egemoniei unui singur Stat, care ar amenința apoi egemonia mondială britanică. Din această tendință se explică atitudinea Angliei față de Napoleon, precum și încercuirea și zdrobirea Germaniei.

Prin Societatea Națiunilor Anglia și-a creiat, după războiu, un instrument diplomatic pentru a echilibra forțele politice europene, și, dacă s'ar putea, mondiale, astfel ca să-și poată păstra cu un efort minim imperiul colonial.

Primejdia poate veni din două părți: Franța și Rusia. „Problema orientală“ a luat o nouă înfățișare ²⁾. S'au deschis noi drumuri spre bogățiile Orientului și dușmani noi se ridică împotriva imperiului britanic. Centrul de gravitație nu mai este Bizanțul, ci China, care joacă astăzi, mutatis mutandis, rolul Turciei. Dar toate năzuințele se îndreaptă spre țara visată de toți marii cuceritori, spre Indii.

Imperialismul acesta militar izvorește din tendința claselor politice războinice de a-și procura bogății nesecate, de a scăpa de mizeriile politicei interne, de intrigile nesfârșite ale demagogilor cari agită plebea. Imperialismul este expresia suveranității „absolute“ a sistemului politic, care nu cunoaște și nu recunoaște hotare. Pentru concepția imperialistă hotarele teritoriului politic coincid cu hotarele „pământului“. Imperialismul năzuește a prinde omenirea într'un singur sistem politic, deci năzuește a înfăptui pacea eternă garantată prin stăpânirea celor mai puternici, mai civilizați, mai superiori din toate punctele de vedere. Acestui imperialism politic i se opune ideologia celor slabi, a egalitariștilor,

¹⁾ Vezi asupra acestei probleme: E. K a e b e r, Die Idee des europäischen Gleichgewichtes in der publizistischen Literatur vom 16. bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts, Berlin 1907.

²⁾ Pentru „vechea“ problemă orientală: Albert S o r e l, La question d' Orient au XVIII-e siècle. 3-e éd. Paris 1902.— Felix B a m b e r g, Geschichte der orientalischen Angelegenheit im Zeitraume des Pariser und des Berliner Friedens, Berlin 1892.

cari pretind că fiecare Stat, fie cât de mic, e „suveran“. Realitatea înfăptuește o serie de compromisuri prin echilibrarea forțelor.

Această echilibrare rezultă din interferența formelor sociale, din raporturile concrete între sistemele politic, economic, religios etc. Realizarea tinței finale a imperialismului politic ar reclama asimilarea și subordonarea completă a tuturor sistemelor prin sistemul politic, ceea ce ar presupune transformarea omenirii într'o unitate omogenă din punct de vedere al rasei, naționalității, genului de viață, religiei etc.

Cercetările noastre vor trebui să ne descopere posibilitățile și limitele acestor procese de unificare.

XI.

Statul și sistemul biologic. Națiunea¹⁾

Chiar o observație superficială ne arată că între clasa politică și mulțime există și o deosebire „biologică”. Și cum istoria dă numeroase exemple de formări de State prin cuceriri, concluzia a fost că toate Statele s’au format prin suprapunerea cuceritorilor, ca clasă politică (elită), peste „rasele” subjugate.

Direcția aceasta „rasistă”, inaugurată, cum am amintit, de Gobineau, susținută apoi de Gumplowicz și de H. St. Chamberlain, năzuește să verifice ipoteza nașterii Statului prin stratificarea și ierarhia raselor utilizând istoria și cercetările antropologice.

¹⁾ Asupra problemei națiunii amintim următoarele lucrări: Bauer, Otto, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, Wien 1908. — Bubnoff, Nicolai v., *Der Begriff der Nation und die Idee einer Völkergemeinschaft* (Archiv f. Sozialw. und Sozialpol. Bd. 51, pg. 110 ff.). — Dașcovici, N., *Principiul naționalităților și Societatea Națiunilor. Incercare de sinteză asupra regulamentului internațional rezultat pe urma războiului 1914—1918*, București 1922. — Eötvös, I., *Chestiunea de naționalitate*. Trad. de Sever Bocu, Arad 1906. — Eckhardt, H. v., *Zur Problematik des Nationalitätsbegriffes* (Archiv f. Sozialw. u. Sozialpol. 58. Bd. 2. H.). — Fels, I., *Begriff und Wesen der Nation* („Deutschtum und Ausland”, 6. H. Münster in Westfalen). — Gusti, Dimitrie, *Problema națiunii* (Arhiva pentru știința și reforma socială, An. I, 1919, No. 2—3, pg. 547—577). — Genépp, Arnold van, *Traité comparatif des nationalités*, Paris 1922. — *Jahrbuch für Soziologie*, I. Ergänzungsbd.: *Nation und Nationalität*. Karlsruhe 1927 (cuprinde următoarele studii: Hertz, F., *Wesen und Werden der Nation*. — Steinmetz, S. R., *Die Nationalität und ihr Wille*. — Roffenstein, G., *Zur Soziologie des Nationalismus*. — Karman, E. v., *Psychologie des Internationalismus*). — Iorga, N., *Principiul național. Originea și dezvoltarea lui*. („Neamul Românesc”, Febr. 1917). — Rădulescu-Motru, C., *Rassa, Cultura, și Naționalitatea în filosofia istoriei* (Arhiva p. șt. ref. soc. An. IV, No. 1). — Renan, E., *Qu’ est-ce qu’ une nation? Discours et conférences*. — Ruysen, Th., *Les Minorités nationales d’ Europe et la Guerre mondiale*, Paris 1924. — Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft*, II. Teil, Kap. III, § 4: *Nation und Volk*, și III, Teil, Kap. III.

Putem afirma că încercările de verificare n'au dat rezultate cari ar putea ridica această ipoteză la rangul unui adevăr științific. Geneza Statului nu poate fi redusă la această formulă simplă. Ci ni se pare verosimil — și tot atât de bine confirmat prin istorie — că antagonismul politic poate da naștere diviziunii muncii politice (diferențierii în elită și mulțime) chiar într'un substrat antropologic omogen. Cele două exemple istorice tipice sunt Statele lacedemonian și atenian, unul format prin cucerire, celalt prin sinoicism. Afirmația că și în Atica a fost o rasă autohtonă care a fost subjugață de un popor cuceritor e numai o interpretare forțată a istoriei pentru a salva teoria. Dar chiar începuturile organizațiilor politice la Români ne arată că diferențierea politică se înfăptuește din acelaș substrat antropologic-etnic și că epoca de înflorire a Statelor românești e caracterizată prin identitatea etnică între elită și mulțime și circulația liberă a elitelor. Elita politică-militară în Moldova se formează din țărani și rămășițele acestei elite există și astăzi. Acelaș proces a avut loc și în Transilvania și în Muntenia. Abia în urmă „boerii“ se separară de țărani și circulația liberă a elitelor fu oprită, iar după decadența politică și pierderea independenței veniră străinii, Grecii în Principate, Maghiarii în Transilvania, cari schimbară într'un mod simțitor caracterul „național“ al elitei. Procesul de circulație a elitelor nu încetează însă cu desăvârșire și clasa politică primește neînterupt elemente din clasele de jos, intensitatea acestei împropătări crescând cu nevoia de a spori numărul ostașilor, funcționarilor etc. Avem exemple istorice hotărâtoare că tocmai Statele formate prin cucerire, în cari circulația elitelor a fost oprită (prin mari deosebiri de rasă, de gen de viață, de religie etc.), au fost cele mai slabe și mai puțin durabile, deci chiar „cazurile normale“ după teoria rasistă creiază State anormale, desechilibrate. Hicsoșii în Egipt, Hunii, hoardele germanice (Goții, Vandalii etc.), cari au invadat imperiul roman, n'au putut întemeia dominațiuni durabile. În schimb Francii și Bulgarii s'au putut menține asimilându-se substratului etnic băștinaș. Am putea afirma deci mai curând cumcă cuceririle sunt perturbații intervenite în sisteme sociale existente, necesitând, pentru restabilirea echilibrului, lungi procese de regrupare și transformare a substratului social. Diferențierea politică, ivirea unei elite politice militare, poate fi considerată deci ca un efect

rezultat din luptele cu comunitățile străine. „Cucerirea“ poate fi urmată de nimicirea totală sau parțială a elitei învinse, de retrogradarea ei politică, de o contopire repede sau lentă a celor două elite.

Rolul triburilor cuceritoare, nomade, ca agenți cari au provocat în comunitățile sedentare formarea unei clase politice, e netăgăduit. Dar această formare poate rezulta și din antagonismul între grupurile sedentare, între triburi de agricultori. Sedentarismul poate fi explicat prin echilibrarea reciprocă a comunităților nomade, astfel că ele au fost nevoite să treacă dela creșterea animalelor domestice pe un teritoriu nelimitat la creșterea lor pe un teritoriu limitat prin cultura plantelor de nutreț. Sedentarismul a rezultat deci din înmulțirea populației și reducerea teritoriului disponibil pentru subsistența comunității. Peninsulele (Grecia, Italia) și insulele (cele înconjurate de mare sau de deșerturi, Egiptul d. e.) au pus limite „roirii“ comunităților și au împins la adaptarea activă, la agricultură.

La Roma și Atena, și în toate cetățile antice, găsim o clasă politică care se ocupă cu agricultura. Șefii de familie poartă ei înșiși coarnele plugului. Dar războiul, nevoia de apărare a teritoriului împotriva altor comunități, devenind permanent, această clasă trebui să se dedice în mod exclusiv ocupației militare și politice. Chiar războiul le dădu mijloacele să-și dobândească independența economică prin instituția sclavajului. Complicarea progresivă a sistemului economic, izvorită și ea în mare parte din trebuințele militare și din noul mod de traiu al clasei politice (care reprezintă astfel un nou gen de viață), dădu naștere unor noi clase sociale (economice): comercianți, meseriași etc. La baza acestor diferențieri stă însă și rămâne și diferențierea biologică, întrucât conubiul de fapt și de drept e limitat înăuntrul fiecărei clase, nu în mod absolut, ci relativ și cu oscilații în cursul evoluției comunității.

Rezultatul acestei închideri relative a circulației „sângelui“ înăuntrul Statului este formarea de varietăți antropologice. Acest „exclusivism“ al diferitelor stări și clase sociale nu se datorește „trufiei“ claselor de sus (trufia rezultă din interpretarea subiectivă a acestui fenomen și contribuie la instituirea de norme), nu este o „nedreptate“ etc., cum afirmă umanitariștii și egalitariștii, ci rezultă din condițiile de existență a societății. Conubiul neîn-

grădit ar zădărnici educația profesională, deci menținerea diviziunii muncii pe care se întemeiază echilibrul sistemului social, făcând abstracție de problema moștenirii de către copii a pozițiilor psiho-fiziologice dobândite de părinți în cursul vieții lor prin ocupațiunea ce o exercită.

Din acest punct de vedere amestecul neîngrădit și haotic al raselor și varietăților prezintă pentru sistemul social mari primejdii, întrucât „rasa“, în înțeles social, cuprinde caracterele tipului uman format prin educație, prin adaptarea la o anumită ocupație. Aceste caractere se transmit din generație în generație și sunt foarte persistente. Un amestec neîngrădit ar reduce posibilitățile de cooperare: a indivizilor înăuntrul unei clase, și a claselor întreolaltă. Discuțiile între „rasiști“ și „umanitariști“, sau, în concret, între „arieni“ și „semiti“, deviază dela adevărata problemă. În lupta Evreilor pentru „emancipare“, sau mai bine zis, pentru intrarea lor în masă în clasele politice ale Statelor europene, ei aduc argumente pentru a dovedi că nu există deosebiri de rasă cari ar justifica rezistența claselor politice de a-i admite la toate posturile conducătoare pe baza „meritului personal“. Desigur că din punct de vedere antropologic nu va fi existând mare deosebire între un general de rasă arică și unul de rasă semită. Dar când generalul evreu aparține comunității religioase mosaice, răspândită în toate Statele și întemeiată și pe comunitatea de sânge și pe solidaritatea economică, și când acest general își păstrează toate legăturile de rasă, religie și concepție umanitaristă a popoului său, armatele Statelor europene, conduse de generali evrei, vor fi bune pentru manevre în timp de pace, dar inutilizabile în timp de războiu. Deci problema este: în ce condițiuni se pot admite Evreii la posturi politice conducătoare și la cari posturi! Într'un Stat care dispune de o clasă politică puternică și de posibilități de a împropăta această clasă cu oameni de aceeaș rasă, de acelaș tip antropologic, șansele Evreilor de a pătrunde în clasa politică vor fi foarte reduse. Acolo însă unde clasa politică e în decadență sau abia în formare șansele lor vor crește¹⁾.

¹⁾ În această problemă ne putem orienta cumpenind argumentele lui H. St. Chamberlain (Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts, 10. Aufl. 1912) pe de o parte și ale lui Friedrich Hertz (Rasse und Kultur, 3. Aufl. 1925) pe de altă parte. O expunere obiectivă a acestei probleme găsim la Friedrich Paulsen, System der Ethik, 11. u. 12. Aufl. Stuttgart und Berlin 1921, II Bd. pg. 553-564 (Die Judenfrage).

Orice clasă socială, deci și clasa politică, are tendința să se constituie în trib sau clan endogam. Dar această separațiune biologică nu e absolută, ci variază după loc și timp. Când presiunea mediului politic e intensivă și e urmată de o uzare a clasei politice, se ivește necesitatea de „democratizare“, de lărgire a conubiului. Această lărgire se face în baza omogenității substratului social din punct de vedere al graiului, al religiei, sau, în general, în baza caracterelor comune deosebite de caracterele comunităților străine. În acest fel se încheagă „unitatea națională“.

Atena, Roma, Imperiul britanic, Franța, Spania etc. sunt State naționale, deoarece dispun de un substrat social omogen din care se poate regenera clasa politică.

Înțelesul termenului de națiune, în înțeles politic, variază deci după loc și timp, după raporturile intra- și intercomunitare. Înrudirea de sânge (rasa), graiul, religia pot constitui criterii pentru desprinderea națiunii ca unitate.

Cele mai rigide sisteme politice, întemeiate pe oprirea conubiului între clasele sociale, sunt cele ce au adoptat regimul castelor, cele mai mlădioase sunt cele ce admit, în mod formal, conubiul neîngrădit înăuntrul Statului. Dar, în realitate, noi vedem că sistemul biologic, „grupul familial“, rezistă cu o tenacitate extraordinară ideologiei egalitariste, formând astfel suportul diferențierii sociale. „Familia socialistă“, libertatea împreunării sexelor pentru a creia fii ai Statului, e încă departe de înfăptuire. Argumentele lui Aristotel împotriva lui Platon sunt și azi valabile. Raționalizarea extremă a sistemului politic ar distruge familia, dar prin aceasta chiar Statul — și orice alt sistem social. Căci formele sociale umane nu se pot naște decât prin mlădierea și adaptarea formei biologice la condițiuni date. Dacă se vorbește de o clasă politică cu o structură bine definită și, pe de altă parte, de mulțimea amorfă, de „canalia“ vecinic dispusă să distrugă ceea ce a clădit „elita“, noi trebuie să accentuăm că mulțimea are, din alte puncte de vedere, economic, religios și, în primul rând, din punct de vedere biologic, o structură bine lămurită. În ea sunt forțe cari pot reclădi ceea ce a dărâmat. În aceasta consistă plasticitatea extraordinară a societății omenești: ea poate varia forma socială fundamentală adaptând-o la schimbările mediului ambiant.

Societățile animale sunt forme biologice, societățile omenești pot depăși forma biologică, dar cu condiția să nu o distrugă, să-i păstreze autonomia cu privire la funcția ce are de îndeplinit. Din această cauză republica platonice nu e un Stat viabil, deoarece distruge familia și ar vrea să creeze o clasă politică asexuală. Statele puternice sunt cele ce, în mod conștient sau întâmplător, au păstrat și întărit organizația familială.

Tendința și puțința familiei de a-și păstra autonomia și de a garanta prin aceasta echilibrul sistemului politic rezultă și din posibilitățile economice, deci din raportul între sistemul politic și cel economic.

XII.

Statul și sistemul economic¹⁾.

Suveranitatea Statului în privința economică se numește autarhie. Statul este autarc când dispune de toate bunurile materiale necesare locuitorilor săi. Autarhia trebuie dobândită și susținută prin luptă — împotriva regnului animal și vegetal și, în primul rând, împotriva altor State. Când teritoriul nu poate nutri populația, când munca nu e organizată pentru exploatarea intensivă a teritoriului (suprapopularea rezultă din disproporția între producție și consumație, cum și sărăcia din disproporția între trebuințe și bunurile disponibile), Statul va fi împins la o politică de cucerire, la imperialism. Scopul acestor războaie este deci prada: femei, vite, sclavi și pământ²⁾. Statul, așa cum se încheagă prin aceste lupte ofensive și defensive, va fi determinat, în structura și evoluția sa, și de factorii economici, de bogățiile ce le posedă sau tinde a le poseda pentru a-și dobândi și menține autarhia față de alte State. Nici un Stat nu poate ajunge la autarhie absolută și permanentă (cum nici un individ nu poate fi „sătul“ în mod absolut), ci fiecare Stat e nevoit să schimbe bunuri cu alte State, pentru a-și menține echilibrul economic. Războiul ar reprezenta un caz special al schimbului, ar fi schimbul forțat, acțiunea menită să înfrângă rezistența societăților cari nu vor să intre în schimb pacinic. Pentru „economia politică“ războaiele sunt faze critice spre înfăptuirea unității sistemului economic, care să prindă omenirea într'un singur sistem economic în care schimbul se va face fără piedici. Deci, după

¹⁾ Asupra acestei probleme vezi în primul rând: Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*. — Spre orientare: Roberto Michels, *Corso di sociologia politica*, Milano 1927; Capitolo primo: Il significato, la portata e i limiti del fattore economico in alcune manifestazioni della vita individuale e sociale e massime nella storia politica.

²⁾ Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, II, pg. 622.

concepția economică, oamenii numai din „nepricepere“ s'au constituit în State cu pretenții de autarchie; Statele ar trebui dărâmate, înfăptuindu-i-se libertatea absolută a comerțului. Concepția economică consideră formarea de State și existența de frontiere vamale ca o stare încă „primitivă“, ca o rămășiță de barbarie. Indivizii sau clasele sociale cari nu stau în serviciul direct al producției și repartizării bunurilor materiale sunt elemente „parasitare“ cari trebuiesc înlăturate. Progresul social ar consista în trecerea dela tipul militar la cel industrial, ceea ce ar fi identic cu trecerea dela constrângere la libertate¹⁾.

Concepția politică afirmă dimpotrivă că înfăptuirea sistemului economic unitar ar presupune mai întâiu prinderea întregii omeniri într'un singur Stat. Structura sistemului economic, deci diviziunea muncii economice, se spune, e determinată de factorii economici. Echilibrul s'ar înfăptui în mod spontan, dacă omenirea ar reprezinta un singur gen de viață sau dacă unei diferențieri a producției, i-ar corespunde și o diferențiere organică a omului, astfel că am avea păstori născuți, agricultori născuți, muncitori industriali de toate categoriile născuți cu instincte și organe corespunzătoare ocupației lor. Cum însă individul uman se naște cu aptitudini pentru toate profesiunile, diviziunea muncii economice nu se poate înfăptui decât prin constrângere, prin educație, adică prin adaptarea treptată a individului, în cursul dezvoltării sale, la o anumită ocupație. Dar această educație nu înăbușă pornirile de „libertate“ ale individului, adică numeroasele sale instincte cari îl fac să devieze dela ocupația sa cerută de diviziunea muncii. Stabilitatea echilibrului economic trebuie asigurată prin norme, iar normele au nevoie de sancțiuni.

Ne-am putea imagina că forța necesară pentru asigurarea eficacității normelor să fie reprezentată printr'o poliție economică. Această poliție, în mod necesar, ar avea nevoie de arme, iar comandantul ei ar trebui să fie un zeu pentru a rezista tentației de a-și institui dominațiunea asupra acestei societăți economice.

Se'nțelege că rezultatul ar fi admirabil dacă cel puțin această poliție ar fi „organică“, deci desinteresată, așa cum sunt luptătorii

¹⁾ Acesta e „Statul popular al muncii“ pe care-l expune Anton Menger în „Statul viitor“ (trad. rom. de G. Bogdan-Duică, București, Cultura Națională, 1923).

în statele de termite, sau cum își imagina Platon ostașii în Republica sa.

Dar în condițiunile concrete, trecute și actuale, nu se poate înfăptui „Statul economic“ decât cu mijloacele și cu libertatea pe care o vedem în Rusia. Și atunci preferăm sistemul politic care nu e pus în serviciul sistemului economic, ci are scopurile sale politice și năzuește a adapta sistemul economic pentru trebuințele sale politice. Starea economică ideală — piața unică și sistemul economic unitar cu schimb neîngrădit al bunurilor materiale — s'ar putea realiza, după concepția politică, abia prin concilierea reală a sistemului politic cu cel economic, deci după atingerea scopurilor politice și adaptarea perfectă a sistemului economic la trebuințele politice. Ceea ce ar însemna dispariția deosebirilor de rasă, religie, etc. în omenire, deosebiri din cari a rezultat tensiunea între comunitățile omenești și necesitatea de constituire de forme sociale autonome, numite State. Acel homo oeconomicus — anațional, amoral, asexual — nu există încă, cum nu există nici homo politicus, cetățeanul născut pentru profesiunea politică. Ci avem numai o singură diferențiere organică: în sexe și vârste, din care rezultă în mod spontan societatea biologică, și dacă vrem, „naturală“, pe care, în opoziție cu concepția egalitaristă, contractualistă și individualistă, faptele o arată bine ierarhizată și care sub înrăurirea forțelor reprezentate prin mediul ambiant își adaptează structura, dându-ne forme foarte complexe și variate, sisteme sociale ierarhizate și diferențiate în conformitate cu trebuințele de adaptare ale sistemului.

Și cum forțele mediului ambiant înrăuresc asupra societății în mod simultan, dar intensitatea lor și raportul lor reciproc variază după loc și timp, noi putem desprinde diferitele sisteme sociale după caracterul predominant imprimat lor de mediul împrejmuitoar. Sistemul politic e caracterizat printr'o structură ivită sub presiunea contactului cu alte sisteme sociale. De aci nu rezultă că presiunea celorlalte forțe a încetat sau n'a existat, ci mai vârtos sistemul politic se poate închea și menține găsinđ mijloacele de adaptare și față de înrăurirea acestor forțe. În lămurirea raportului între sistemul politic și celelalte sisteme: economic, juridic, religios, moral, etc. nu trebuie să fim dogmatici, afirmând că un sistem sau altul e mijloc pentru realizarea scopurilor sau funcțiunilor altui sistem — d. e. Statul are un scop etic-religios,

sau economic, sau juridic. Statul n'are scopul să înfăptuiască un maximum de dreptate, sau de moralitate, sau de bogăție în folosul cetățenilor — ci Statul are o singură funcție — cea politică, apărarea individualității sale față de alte State. Problema dacă această funcție se poate împlini mai bine, când în Stat domnește un maxim de dreptate, egalitate, moralitate, etc. sau când fericirea, bunăstarea, moralitatea, etc. a locuitorilor e lăsată în seama altor sisteme, este o problemă specială, și interesează, pe lângă științele speciale cari se ocupă de dreptate, moralitate, etc., și arta politică, știința politică aplicată.

Și altă problemă este dacă criteriul „perfecțiunii“ unui sistem poate fi luat din altă sferă, d. din sfera individuală, afirmându-se că acel sistem social e mai perfect în care individul e liber, bun, drept, în general „fericit“. Pornind pe această cale nu vom ajunge departe, sau mai bine zis vom ajunge prea departe, încurcându-ne în labirintul discuțiilor asupra „fericirii“.

Metoda științifică nu ne îngăduie alt criteriu obiectiv pentru judecarea perfecțiunii sistemelor sociale decât comparația acestor sisteme cu privire la adaptarea lor la mediul ambiant — deci pentru fiecare categorie de sisteme cu privire la forțele cari îi imprimă caracterul lor specific.

Statul cel mai perfect va fi deci acela care, în condițiunile concrete date, se va adapta cel mai bine la mediul internațional (politic). În anumite condiții această adaptare va îngădui o bună stare materială și morală a cetățenilor sau, în general, a locuitorilor, în alte condiții vom avea sclavaj, constrângere, sărăcie, etc. Întrairirea mediului politic poate fi în anumite condiții atât de puternică încât diviziunea muncii politice, diferențierea în clasa politică și mulțime să primeze asupra oricărei alte diferențieri. Așa a fost în Statele antice, și medievale în cari mulțimea era lipsită de orice drepturi și n'avea altă menire decât producerea mijloacelor pentru întreținerea clasei politice.

Acest raport între clasele sociale s'a schimbat înăuntrul Statelor prin progresele tehnice, invenții de arme perfecționate, de mijloace de transport, etc. Cu toate aceste, legea fundamentală a diferențierii politice nu s'a schimbat: Statul n'a devenit sistem economic, nici religios, nici moral, nici juridic, ci a rămas sistem politic, cu tendința de a subordona funcțiunii politice funcțiunile biologice, economice, juridice, morale, etc. ale societății. Acest

adevăr poate fi demonstrat prin istorie și prin exemple din viața politică actuală.

Machiavel arată că oamenii politici romani știau să întrebuințeze religia pentru atingerea scopurilor politice. Lupta bisericii creștine împotriva Statului e cunoscută, totastfel cunoaștem tendințele internaționaliste și potrivnice Statului ale marelui finanțe, care vrea să pună Statul în serviciul intereselor ei. Umanitarismul, în diferitele sale manifestații, e un curent potrivit Statului. Toate aceste curente înăuntrul Statelor și împreunându-se peste hotarele Statelor constituite tind a distruge aceste hotare și împing Statele la conflicte. Clasele politice ale diferitelor State trebuie să țină seama de ele, înăbușindu-le, îndulcindu-le, punându-le în serviciul Statului: ele vor deveni naționaliste, umanitariste, socialiste, vor ceda tendințelor de expansiune ale marelui finanțe, vor ține seama de pretențiile bisericii sau bisericilor, în sfârșit vor schimba „formula politică“ după necesitate.

De aci nu se poate trage concluzia cum că clasa politică e imorală și „lipsită de principii“.

Aceste schimbări nu se produc în fiecare moment, ci trec prin lupte și rezultă din schimbările ivite în psihologia maselor, în ideologia mulțimii guvernate. Clasa politică trebuie să se adapteze acestei psihologii. O clasă politică care prin tradiția ei, prin educația ei, prin ideologia ei, e inadaptabilă într'un moment critic, e în primejdie să fie doborâtă și înlocuită prin altă clasă politică.

Exemple de adaptare, de schimbare a formulei politice, găsim în istorie în vremea formării Statelor naționale pe teritoriul imperiului roman. Nobilimea de origine barbară se latinizează. Pe timpul reformei în Germania mulți principii împreună cu întreaga clasă stăpânitoare trec la protestantism. Dinastia „străină“ se naționalizează și adoptă și religia Statului.

Aceeaș atitudine o observă clasa politică și cu privire la concepția economică. Multă vreme dominațiunea clasei politice a fost întemeiată pe proprietatea funciară, agricultura fiind singurul izvor de bogăție. Prin introducerea banului ca instrument de schimb, clasa politică fu nevoită să se adapteze sau să facă loc bancherilor și marilor comercianți. În Statele moderne, civilizate, s'a înfăptuit o conciliere și cooperare a diferitelor categorii de „bogați“. „Industrializarea“ în toate domeniile producției a

apropiat și contopit diferitele categorii, după ce lungă vreme au stat în luptă de exterminare. Lupta între conservatori și liberali în secolul trecut a fost lupta între marii proprietari deținători ai puterii politice și bancherii cari aspirau la intrarea în clasa politică. Ea s'a terminat cu admiterea marelui finanțer la guvernare, după ce în aceste lupte s'a produs o prefacere adâncă a concepției celor două clase. Liberalii, punând în joc noua formulă politică: „libertate, egalitate, fraternitate“, agitară masele la revoluție, la cererea de expropriere a pământului și reușiră să învingă rezistența conservatorilor. După intrarea lor în clasa politică, se produse concilierea celor două tabere. Conservatorii intrară în afaceri financiare rentabile, liberalii cumpărară moșii. Alianțe de căsătorii desăvârșiră contopirea celor două clase — și primejdia destrămării Statului fu înlăturată. În Franța și în Rusia lupta se sfârși cu exterminarea marilor proprietari și înlocuirea lor cu „burghezimea bancară“ revoluționară, — azi conservatoare.

Aceleași lupte și concilieri s'au petrecut și se petrec pe terenul religios, juridic. Din aceste lupte ies transformări ale structurii claselor politice, ies „formule politice“ noi, deci o nouă înfățișare concretă a Statului „suveran“, autarc, autonom, unitar ca rasă, religie, limbă etc., în stare să-și apere această „suveranitate“ față de alte State cu alt sistem economic, de altă rasă, de altă religie, de altă limbă — după formula politică adoptată în baza împrejurărilor ale locului și timpului și izvorită din raportul între clasa politică și mulțime pe de o parte și din raporturile între State pe de altă parte.

XIII.

Statul și mediul geografic.

În căutarea explicației cauzale a fenomenelor sociale, deci a factorilor cari determină structura și evoluția societăților omenești, au fost descoperiți și „factorii geografici“. Autorii specialiști au exagerat, cum e și natural, importanța lor, năzuind să explice toate deosebirile structurale și funcționale ale societăților prin înrăurirea, directă sau indirectă, a factorilor geografici. Termenul de „mediu geografic“ e însă așa de neprecis, încât într'adevăr cele mai opuse teze se pot susține cu ajutorul determinismului geografic. Fapt incontestabil este că viața omenească, ca tot sistemul vieții, e legată de pământ și se desfășoară pe pământ. Toate fenomenele vieții omenești, deci și cele sociale, vor putea fi reduse în ultimul rând la raportul între „organism și mediu“. Pe multe căi, câte odată foarte întortochiate, s'a căutat a se construi lanțul cauzal, a cărui ultimă verigă ar fi factorii geografici.

Friedrich Ratzel a fost întemeietorul acestei direcții „antropo-geografice“ extremiste, după ce istoriograful începură a plasa istoria diferitelor popoare în spațiul ce-l ocupară în cursul istoriei. Se făcură chiar încercări de a explica artele, literatura și știința prin mediul geografic! „Cerule albastru“ al Greciei și Italiei ar fi influențat, după această concepție, în mod hotărîtor asupra dezvoltării artelor în aceste țări.

Pe aceste premise își întemeiază Ratzel și „geografia politică“. Istoria, după concepția sa, nu poate fi înțeleasă, fără analiza mediului geografic. Climatul, configurația solului, munții și apele, mările, flora și fauna, au avut o înrăurire hotărîtoare asupra evoluției istorice a Statelor.

Cu mai mare precauțiune a atacat această problemă școala franceză, începând cu Vidal de la Blache și continuatorii săi: Brunhes, Vallaux și, acuma în urmă, Lucien Febvre¹⁾.

Desigur nu se poate nega înrăurirea mediului geografic asupra vieții omenești în toate manifestațiile sale, deci și asupra vieții sociale. Și dependența anumitor fenomene structurale și funcționale ale societăților omenești vor fi dependente de mediul geografic. Adică: anumite fenomene structurale și funcționale ale societății pot fi explicate numai prin înrăurirea mediului geografic, astfel că vom avea forme sociale ale căror caractere specifice vor rezulta din acest raport cauzal, deci a căror deosebire va rezulta din deosebirea mediului geografic în care se găsesc. După aceste criterii am dobândit clasificarea societăților după „genuri de viață”. Genurile de viață ne arată tipurile de adaptare a grupurilor sociale (al căror prim caracter e determinat de înrăurirea factorilor cosmici și telurici — deci de diferențierea în sexe, vârste și „rase”) la mediul geografic propriu zis. Mijloacele pe cari mediul i le oferă omului pentru satisfacerea trebuințelor sale de hrană, locuință și îmbrăcăminte ne dau „genul de viață”.

Tipurile curate de genuri de viață sunt reprezentate prin grupurile sociale fără istorie, sau, cum obicinuim să le numim, primitive. Eschimoșii, locuitorii Țării de foc, apoi cei din regiunile tropice au organizații sociale determinate în primul rând de mediul geografic, lipsind aci posibilitățile de formare a formei politice, care reclamă antagonism și luptă între grupurile omenești. Căci, la „primitivi”, toate forțele sociale trebuiesc concentrate pentru lupta împotriva mediului geografic, care nu îngăduie trecerea la forme mai complexe, în primul rând nu

¹⁾ Spre orientare în problema determinismului geografic: Fr. Ratzel, 1. Anthropogeographie, 2 vol., vol. I 1882, vol. II 1891 (ed. a 2-a vol. I 1899, vol. II 1912); 2. Politische Geographie 1897, ed. a 2-a 1903, ed. a 3-a 1925; 3. Le Sol, la Société et l'Etat (în „L'Année sociol.” III-e vol. 1900). — J. Brunhes, La Géographie humaine, ed. 2-a Paris 1912, ed. a 3-a 1925. — Jean Brunhes et Camille Vallaux, La Géographie de l'Histoire. Géographie de la paix et de la guerre sur terre et sur mer, 2-e éd. Paris 1921. — C. Vallaux, 1. Le Sol et l'Etat, Paris 1911; 2. La Mer, Paris 1908; 3. Les sciences géographiques, Paris 1925. — Lucien Febvre et Lionel Bataillon, La Terre et l'Evolution humaine. Introduction géographique à l'histoire, Paris 1922. — Ellsworth Huntington and Sumner W. Cushing, Principles of human geography, 3 ed., New-York 1924. — Arthur Dix, Politische Geographie. Weltpolitisches Handbuch, München und Berlin 1922.

îngăduie fixarea grupurilor și expansiunea lor dintr'un punct de radiare. Grupul social nu poate trece la adaptarea activă, nu se poate emancipa de mediul geografic. Aceste considerații ne fac să afirmăm că în politică nu există determinism geografic, deci „istoria“ nu-și găsește explicația în factorii geografici. Ci „istoria“ adică formarea și dezvoltarea formelor politice se petrece în regiuni în cari omul ajunge să stăpânească forțele naturii, poate exploata mediul geografic și în cari singura forță care se opune și care îi trage grupului social hotare este „grupul social străin“, deosebit ca rasă, limbă, religie etc., deci cimentat ca unitate — rezultată din înrăurirea factorilor cosmici, telurici și geografici.

Substratul formei politice va fi deci preformat de forțele mediului cosmic, teluric și geografic, dar structura complexă, politică, o dobândește abia prin lupta cu alte forme sociale, după domesticirea forțelor celorlalte.

E desigur interesant să știm cum în anumite locuri și timpuri un grup social a știut să-și organizeze teritoriul pentru trebuințele politice, pentru apărare și atac împotriva „dușmanilor“, dar nu mai puțin interesantă este constatarea că Statul, deși legat de spațiul geografic, s'a dezvoltat tocmai prin emanciparea sa de el. „Situția geografică“ poate explica totul, dar, în fond, nu explică nimic. Geografia politică nu ne poate arăta decât posibilitățile, limitele, în cari formele politice s'au format și dezvoltat; ne pot arăta condițiunile geografice pentru formarea substratului susceptibil de trecere la organizația politică, pentru formarea genurilor de viață, rezistente și în stare să producă organele formei politice — prin învingerea, domesticirea și exploatarea forțelor geografice.

Mediul geografic îi imprimă deci formei politice caracterele ei secundare prin dependența substratului ei de acest mediu. Vom avea deci State maritime, agricole, industriale, State întemeiate de cuceritori nomazi etc. și transformările în structura „clasei politice“, (cari formează obiectul istoriei), vor fi în funcție și de aceste caractere secundare, întrucât raportul între „genurile de viață“, prinse în cadrul Statului, va determina „circulația elitelor“.

În interpretarea legăturii Statului cu pământul anumite teorii au alunecat în misticism. Între popor și pământul locuit de el s'ar

stabili o „legătură sufletească indisolubilă“. „Patria“ în care sunt înmormântați strămoșii, în care se găsesc templele zeilor, cuprinde mai mult decât posibilitățile de hrană. Patria e mai frumoasă, mai bogată etc., decât orice altă țară. Pe de altă parte observăm însă că nici o vietate nu e mai dornică de migrare și de schimbare a habitatului decât omul — în căutarea de locuri mai bune decât patria. Pentru explicarea fenomenelor politice „formulele“ aceste generale nu sunt suficiente. „Derivațiile“ nu sunt explicații, ci justificări subiective ale unor acțiuni ale căror adevărate cauze trebuiesc abia descoperite. Această contopire a pământului cu poporul, din care ar rezulta Statul ca „organism“, e o concepție menită să înlesnească întemeierea „geografiei politice“ și e o reminiscență din filozofia istoriei și sociologia organicistă întemeiată pe analogii cu biologia.

Ca exemplu de speculațiune vagă cu privire la înrăurirea habitatului, dar tocmai opusă concepției lui Ratzel, îl amintim pe Conta cu teoria sa a migrațiunii, prin care vrea să explice între altele și înflorirea și decadența popoarelor.

Viața, după Conta, e o continuă luptă între forțele Universului cari se întâlnesc. În punctul de întâlnire se naște „organismul“, care se menține însă numai prin continua intervenire de forțe noi. Echilibrarea perfectă și lipsa de forțe noi duce la moarte, mișcarea vitală stingându-se. Comunitățile omenești, fiind organisme, sunt supuse acelorași legi ca și celelalte ființe organice, vegetale și animale¹⁾.

Forțele noi, necesare întreținerii vieții organismului, „vin din afară“. Și cum numărul lor e limitat, și din lupta lor trebuie să rezulte cu vremea un echilibru, organismul, pentru a nu pieri, trebuie să-și schimbe habitatul sau să-și procure forțe noi în alt mod (d. e. prin încrucișare). „Este de observat, zice Conta, că... poporul care a viețuit foarte multă vreme în aceeaș țară a ajuns totdeauna la așa decădere și slăbiciune, încât n'a putut niciodată rezista imigranților, care veneau peste dânsul. Astfel chiar Romanii, poporul de fier al antichității, a trebuit să ajungă la așa disoluțiune, încât să cadă sub loviturile unor horde nedisciplinate“. Necesitatea migrațiunii pentru progresul și regenerarea „rasei“ o

¹⁾ Opere complete, edit. Oct. Minar, pg. 294—313 (Teoria undulațiunii universale, Cap. I. Secțiunea III, (cap.) II și III).

găsim și la școala sociologică franceză întemeiată de discipolii lui Fr. Le Play, în frunte cu Demolins, care crede că „tipul particularist“, înclinat spre emigrare e mai superior, mai viguros. Din aceste speculații vagi și sterile nu putem trage concluzii pentru știința politică. „Poporul roman“ nu e o „unitate organică“ și nu ne prea putem închipui cum acest popor ar fi putut să migreze, să-și schimbe habitatul. Tot atât de puțin precis este „tipul particularist“ al lui Demolins. Puterea și vigoarea unui popor poate să se manifesteze tot atât de bine prin apărarea îndârjită a teritoriului ocupat, a patriei, cât și prin ocuparea de teritorii noi, prin cucerire și colonizare.

Pe de altă parte, se face confuzie între „vigoarea rasei“ și „puterea Statului“ și nici nu se precizează dacă e vorba de puterea și rezistența biologică, fizică în primul rând, sau de superioritatea intelectuală, dacă e vorba de aptitudini ostășești sau agricole, filozofice etc.

Întorcându-ne la constatarea faptelor și explicarea lor prin analiza realității, vom putea susține că, în concurența grupurilor sociale, acelaș mediu geografic a fost câteodată prielnic, altă dată neprielnic pentru menținerea unității grupului. Hotărâtor în această privință a fost modul cum grupul a știut să exploateze situația sa geografică favorabilă sau să învingă prin măsuri potrivite o situație defavorabilă. Munții au fost d. e. totdeauna favorabili pentru apărare; unde au lipsit, omul a ridicat cetăți, ziduri, valuri de apărare. Pentru întreprinderi de cucerire și pentru organizarea teritoriilor ocupate problema principală a fost comunicația lesnicioasă. Omul a învins piedicile opuse de natură prin construirea de drumuri și poduri, iar marea a fost învinsă prin construirea de corăbii, pustiul prin domesticirea cămilei și calului.

Aceste schimbări, „progrese“, s'au realizat încetul cu încetul, dar baza lor, punctul de plecare și sprijin, trebuie căutată în cimentarea genului de viață, în adaptarea grupului la modul dobândirii hranei, locuinței și îmbrăcăminte, impus de mediu. „Statul“ a utilizat organizația genurilor de viață pentru scopurile sale politice. Agricultorii își apără ogoarele și năzuiesc a dobândi ogoare noi, păstorii își apără pășunile largi, necesare turmelor, vânătorii teritoriile bogate în vânat, comercianții vor căuta locuri deschise pentru comerț,

se vor așeza la nodurile de comunicație, pe coastele articulate ale mării pentru a avea porturi etc. Cele mai avantajoase situații vor fi acolo unde toate avantajele se împreună: și pământ fertil pentru agricultură, și drumuri deschise pe mare, fluvii și uscat, și dealuri pentru cetăți.

E deci natural, și ar fi nelogic să fie altfel, că nucleele de organizație politică s'au format în punctele cari au împreunat toate avantajele „geografice“ de apărare și atac.

Cetățile răspândite în jurul basinelor Mediteranei, a căror origine se pierde în timpurile preistorice, sunt întemeiate pe astfel de puncte geografice avantajoase. Totastfel cetățile din valea Nilului, și reședințele imperiilor asirian și babilonian.

O cetate, în înțeles mai larg, reprezintă și Carpații unde s'a încheat, sub presiunea grupurilor străine, Statul dac.

Prăbușirea Statului Dacilor n'a fost efectul șederii lor prea lungi în Dacia, deci al echilibrării prea perfecte între organism și mediu!, ci a fost efectul unei acțiuni politice, în care avantajele geografice au fost învinse prin superioritatea politică a vecinului puternic.

Dar precum istoria ne arată că aceste avantaje au înlesnit lunga rezistență a Statului dac, tot astfel ea ne arată că aceleași avantaje au făcut ca provincia romană să-și păstreze unitatea și după desprinderea de imperiul roman și să se mențină ca insulă latină până ce împrejurările îi înlesniră și constituirea într'un Stat unitar, vechile granițe ale Daciei reinviind în temeiul unității sub-stratului strâns în cadrul geografic unitar.

Vom expune, în partea a II-a, acest exemplu lămurit al înrâuririi factorilor geografici asupra sistemului politic.

XIV.

Statul și individul¹⁾.

1. Interpretarea psihologică a diferențierii politice.

Structura societăților animale o considerăm explicată când cunoaștem felul de comportare a indivizilor cari le compun. „Instinctele“ servesc pentru explicarea tuturor fenomenelor. Instinctul genezic și familial, instinctul de conservare proprie, instinctul social îi împinge pe indivizii de aceeaș specie să se asocieze, să prefere viața socială unei vieți izolate.

Totașa de „natural“ ni se pare fenomenul ierarhiei indivizilor în interiorul grupului. Grupul se formează în baza intereselor comune ale indivizilor; el este omogen cu privire la mediul ambiant, dar eterogen privit dinăuntru, considerând adică interesele fiecărui individ în parte. Sub presiunea mediului antagonismul între indivizi e atenuat și își găsește compensația în posibilitatea de satisfacere a instinctelor „egoiste“ prin mijlocirea grupului.

Coeziunea grupului, gradul de solidaritate socială, variază în mod extraordinar la diferitele specii și varietăți, dar și dela grup la grup chiar de aceeaș varietate. Depinde de presiunea mediului: existența sau neexistența de dușmani, lipsa sau abundența de hrană, modul de perpetuare, d. e. periodicitatea func-

¹⁾ Pentru orientare în problema raportului între individ și societate, și apoi în general, a raportului între sociologie și psihologie amintim: 1. Franz Oppenheimer und Gottfried Salomon, *Soziologische Lesestücke*, III. Bd.: *Individuum und Gesellschaft*. Karlsruhe, 1926. — 2. Daniel Essertier, *Psychologie et Sociologie. Essai de bibliographie critique*. Paris, Alcan, 1927. Pentru problema specială a raportului între Stat și individ: G. Chatterton-Hill, *Individuum und Staat*, Tübingen, 1912. — M. Dupont-White, *L'individu et l'Etat*, Paris, 1857. — Theodor Litt, *Individuum und Gemeinschaft. Grundlegung der Kulturphilosophie*. 3. Aufl. Leipzig, Berlin, 1926. — W. Schulze-Sölde, *Der Einzelne und sein Staat*, Leipzig, 1922. — H. Spencer, *The Man versus the State*, London, 1884 (trad. rom. „Cultura Națională“).

țiunilor sexuale, felul dezvoltării puilor etc. Unii din acești factori acționează în mod regulat (ritmic), alții în mod mai mult sau mai puțin întâmplător.

Ceea ce trebuie să reținem este: sub presiunea mediului se desprind în indivizii cari compun un grup social anumite procese psihice, traduse în exterior printr'o anumită atitudine a individului față de semenii săi. Ar fi date mai multe posibilități:

1. a) acțiunea mediului ar fi haotică, schimbătoare dintr'un moment în altul,
- b) acțiunea mediului ar fi uniformă,
2. a) procesele psihice ar corespunde pe deplin oscilațiunii mediului, deci am avea un paralelism perfect,
- b) procesele psihice ar fi independente de oscilațiunile (haotice sau uniforme) ale mediului.
3. În cazul 2 b) procesele psihice individuale ar putea fi a) ele însele haotice (adică la o impresie exterioară individul ar răspunde în cele mai diferite moduri),
- b) ar avea uniformitatea lor, ar fi determinate de legi independente de acțiunea mediului.

Din capul locului ni se pare neverosimil ca procesele psihice individuale să fie independente de mediu. În linii generale deci va exista un paralelism, care iarăș poate fi interpretat în diferite feluri: după cum ne place a alege obiectul cercetării și după cum e concepția noastră filozofică despre structura Universului.

În mediul împrejmuitor al individului domnesc legi, uniformități; astronomice, fizice, chimice, biologice, și în sfârșit sociale. Acțiunea individului, ca expresie a procesului psihic desprins de acest mediu, va corespunde, în anumite limite, acestor uniformități. Acțiunea va fi expresia interpretării fenomenelor în conformitate cu trebuințele individului. Și fiecare ființă vie va interpreta fenomenele în baza organizației sale psiho-fizice. Din acest fapt rezultă iarăș că indivizi de aceeaș organizație psiho-fizică vor reacționa în acelaș mod (fără să putem vorbi de identitate matematică). Deci omul va reacționa altfel decât câinele sau șerpele sau maimuța. Dacă pătrundem tot mai adânc în diferențierea individuală, care cuprinde o mulțime de laturi, vom putea stabili o serie de uniformități datorite unor asemănări constatate (după vârstă, sex, rasă, clasă socială, profesiune etc.), și, în sfârșit, vom

putea afirma că fiecare individ acționează altfel, își are „ecuația sa personală“ în interpretarea fenomenelor.

Unii sociologi au crezut că pot explica fenomenele sociale (structura grupului și transformările ei) prin procesele psihice individuale desprinse prin contactul interindividual. Dar trebuie să ținem seama de faptul că trebuințele și tendințele individuale sunt în primul rând individuale — iar psihologia individuală, întrucât constată legi și uniformități, este psihologie umană, întemeiată pe unitatea speciei umane și făcând abstracție de deosebiri care există între indivizii omenesci. Această psihologie, care îl consideră pe individul omenesc ca același în loc și timp, formează fondul stabil pe care se pot greșa apoi psihologiile speciale: infantilă, de rasă, politică, profesională etc., în sfârșit psihologii care își concentrează interesul asupra deosebirilor ce există cu privire la procesele psihice ale indivizilor înrăuțiți de factori diferențiați după loc și timp. În această constelație, diferită după loc și timp, a factorilor care înrăuțesc asupra individului și determină „ecuația sa personală“ intră și semenii săi cu cari vine în contact. Acțiunile sale vor fi deci și expresia interpretării acțiunii semenilor săi asupra sa. Individul se va adapta la acest contact, așa cum se adaptează climatului și mediului geografic. E un mod credem cam nenorocit de a spune că din acest contact se naște societatea. Ci am prefera să zicem că acțiunile indivizilor se coordonează sub presiunea unor agenți externi — cu toate tendințele de autonomie a individului — făcând ca tocmai tendințele sale sociale (de altfel vremelnice și trecătoare) să predomine și să închege grupuri sociale persistente și complexe. Copilul rămâne în societatea părinților închegând familia, prin faptul că existența sa e dependentă de această conviețuire, tot astfel rămân laolaltă cei înrudiți prin sânge, cei ce vorbesc o limbă, deci toți cei ce interpretează fenomenele exterioare în același mod — și în mod diferit de „alții“. Până la ivirea „altora“, grupul social nu-și dobândește consistența, ideea de „solidaritate“ nu poate trece în conștiința individuală. Grupul se naște deci opunându-se altui grup, și această opoziție își găsește expresia în structura grupului, care își dobândește organele pentru accentuarea acestei opoziții și apărarea autonomiei sale.

Forma politică ne arată un caz tipic al acestei opoziții fără a fi singurul caz, întrucât familiile, clanurile, gințile, triburile,

națiunile se constituiesc pe baze similare, deci prin opoziție cu alte familii, clanuri, ginți, triburi, națiuni. Ar fi greșit să credem că între aceste forme există o ierarhie cantitativă sau calitativă și să presupunem o evoluție dela familie la Stat în baza unui principiu dinamic „psihic“.

În mod analog am trebui atunci să încercăm a explica formarea organismului viu, nu prin înrăurirea mediului asupra sa, ci asupra fiecărei celule în parte. E o mare întrebare dacă biologia urmând această cale s'ar putea constitui ca știință, cum problematic este dacă psihologia socială ne-ar putea da o explicație a proceselor sociale prin analiza fenomenelor psihice individuale. Cât de complexă e această problemă, ne arată G. L. Duprat (care crede în posibilitatea constituirii psihologiei sociale ca știință), zicând¹⁾:

„Condițiunile psihologice ale vieții sociale.... nu pot fi determinate decât prin legi de fiziologie mentală, după cari toată ființa socială inventează, descopere, crede, imită, devine mai mult sau mai puțin conștientă, sugestibilă, capabilă de a avea o voință (o vrere) și de a afirma caracterul său, adică de a-l forma, de a efectua o sinteză liberă sau constrânsă de imagini, de idei, de sentimente, de amintiri, de obiceiuri sau aptitudini, — oricari ar fi împrejurările sociale, sau cel puțin în condițiuni sociale comune tuturor civilizațiilor sau tuturor sălbaticilor, — în diferite vârste și în diferite stări fiziologice, normale sau anormale“.

Ar rezulta deci că societatea se diferențiază, se dezvoltă și evoluează după legile cari determină viața psihică individuală. Dar că acest individ e „ființă socială“ cunoaștem abia prin constatarea existenței societății, iar invențiile, descoperirile, precum și credințele, sugestiile sale etc. sunt procese psihice produse în individ de mediul ambiant prin mijlocirea societății. Așa a pus Durkheim problema, afirmând că societatea preface individul din ființă asocială în ființă socială, așa crede și Platon care-și întemeiază nădejdea într-o organizație socială mai bună pe perfecționarea sistemului de educație, deci pe o înrăurire tot mai accentuată a societății asupra individului. Din natura celulei deci și din legile

¹⁾ La Psycho-Sociologie en France. Etude sur les rapports de la psychologie et de la sociologie en France, depuis Auguste Comte (în „Archiv für Geschichte der Philosophie und Soziologie, N. F. XXX. Bd. H. 1 und 2, pg. 143. Vezi și lucrarea sa: La Psychologie Sociale, Paris 1920.

fiziologiei mentale nu putem face nici o concluzie la condițiile psihologice ale vieții sociale, deci la natura organismului social ca totalitate. Studiul psihologiei umane și constatarea legilor psihologice nu ne poate da deslușiri asupra genezei formelor sociale. În schimb vom constata că viața socială are o mare înrâurire asupra psihei individuale, comparând indivizi din diferite forme sociale, fără ca această înrâurire să schimbe legile psihologice generale.

Totuș, din studiul comparativ al societăților animale și umane, reieșă în mod lămurit că în acelaș mediu, sau în mediuri asemănătoare se găsesc cele mai variate forme sociale. Aceste deosebiri își găsesc explicarea în constituția psihofizică a indivizilor ce compun grupurile sociale.

Din acest punct de vedere putem afirma că legile societăților omenești — întrucât sunt omenești și deosebite de cele animale — se întemeiază pe „natura umană“. Dar „stabilitatea“ naturii omenești noi o desprindem din comparația „omului“ cu alte vietăți — pe când direcția psihologică în sociologie și politică crede a o putea fixa din comparația indivizilor omenești și „legea matematică a numerelor mari“, deoarece idiosincraziile individuale se elimină sau se anulează reciproc¹⁾.

Henri Poincaré, în „Science et Méthode“ (pg. 12), confundând „Sociologia“ cu direcția psihologică în sociologie, care năzuește a desprinde legile sociale din legile psihologice, crede că sociologia e știința care posedă cele mai multe metode și cele mai puține rezultate, deoarece elementele, cari pentru sociolog sunt oamenii, sunt prea neasămănătoare, prea variabile, prea capricioase, prea complexe pentru a îngădui aplicarea unei metode științifice, — pe când Bryce crede că politica își are izvorul în psihologie, în studiul obișnuințelor mentale și a puterii de voință a fiecărui individ într'un moment dat.

Aceste contraziceri se explică din impreciziunea termenului de „natură umană“, care odată înseamnă „natură umană față de natură animală“, altădată „natură individuală“. Astfel zice Bryce în alt loc (I, pg. 30): „Caracterele fundamentale ale naturii umane există, identice, la toate popoarele, dar, în fiecare țară, ele îndură influența mai mult sau mai puțin adâncă a rasei, a condițiilor

¹⁾ Bryce, Les Démocraties modernes, I, pg. 27.

materiale și sociale, a climatului, și a genului de viață impus prin izvoarele naturale ale regiunii“.

Deci tipul psiho-fizic omenesc, unitar față de celelalte animale, va varia înăuntrul omenirii după rasă și după înrăurirea climatului etc. și după organizația socială. Organizația politică deci va modifica tipul individual, va produce o variație a tipului general omenesc! Dar atunci biologia și psihologia își au izvorul în politică și sociologie și nu sociologia și politica în psihologie! Din acest cerc vicios trebuie să ieșim. Formele sociale omenesti au caractere comune, specifice, cari le deosebesc de cele animale. Adică în condițiuni identice sau asemănătoare societatea umană va avea altă structură decât cea animală. Această deosebire, fiind toate celelalte condiții identice, nu poate fi atribuită decât constituției psiho-fizice a individului omenesc. In acelaș mod deosebirile între forme sociale omenesti, puse în aceleași condițiuni, își găsesc explicația în variația constituției psiho-fizice ale indivizilor omenesti cari compun diferitele societăți. Cercetările aceste din urmă sunt cele mai dificile, întrucât reclamă mai întâiu stabilirea exactă a condițiunilor exterioare în cari se găsesc diferitele societăți. D. e. ar fi greșit să spunem că deosebirea între Statul român și cel englez se poate explica prin deosebirea tipului psihic englez și cel român, cum obișnuesc să ne demonstreze unii autori. Ci numai acele deosebiri s'ar putea explica prin psihologie cari ar rămânea nexplicate prin înrăurirea celorlalți factori: climatul, fauna și flora, și mediul politic (raportul cu alte State). Căci nu ni se pare verosimil că „tipul englez“ ar fi ajuns la formarea imperiului britanic, dacă ar fi fost așezat pe teritoriul Daciei — și nici nu ne putem imagina că Englezii și-ar putea menține dominațiunea dacă ar schimba teritoriul lor cu România. Ar fi un experiment interesant un astfel de schimb de teritorii între popoare pentru a studia dependența variațiunii formei sociale, numită Stat, de factorii geografici și psihici! Cu toate deosebirile însă între România și Anglia, precum și între Români și Englezi, noi avem în fața noastră două State, cu caractere specifice comune tuturor Statelor, și cari nu s'au schimbat și nu se schimbă, deoarece rezultă din aceleași cauze — antagonismul între grupurile sociale cari își organizează, apără și năzuiesc a-și lărgi teritoriul. Cu aceste rezerve și cunoscând natura omenească individuală fiind

noi înșine oameni, noi putem să ne concentrăm interesul asupra proceselor interne, cari constituiesc „viața Statului“, putem încerca interpretarea psihologică a proceselor sociale înăuntrul Statului, fără a uita însă că nu e intenția noastră să explicăm natura Statului (geneza și evoluția sa) prin aceste procese, și nici n'avem intenția să facem psihologie individuală, adică să descoperim legile fiziologiei mentale ale omului în general. Ci noi vom încerca să analizăm cum se comportă individul omenesc ca membru al unui Stat, ca „ființă politică“, cum am studia în biologie comportarea celulelor în îndeplinirea funcțiunilor lor înăuntrul organismului — fără a considera comportarea organismului ca totalitate față de mediul în care se găsește.

2. Comportarea omului ca ființă „politică“.

Psihologia modernă a arătat rolul covârșitor al „fenomenelor afective“ în viața individuală. Orice „acțiune“, orice atitudine a organismului viu față de împrejurime e determinată de o tendință, de un instinct menit să satisfacă o „trebuință organică vitală“. Dar există o mare variațiune a intensității impulsului precum și a mijloacelor întrebuințate pentru atingerea scopului, pentru satisfacerea trebuințelor vitale.

Pareto, în Tratatul de sociologie generală, face o primă deosebire: cea între om și animal. Animalul, mânat de instincte ca și omul, trece în mod direct dela impuls la acțiune am putea zice pe linia efortului minim. Omul acționează ca și animalul. Dar la om intervine raționamentul, justificarea logică a acțiunii prin „teorie“. Omul vrea să dovedească că acțiunea sa e logică, că alegerea mijloacelor pentru atingerea scopului e întemeiată pe „cunoaștere“. Ba, mai mult: omul, prin vorbire, pretinde a urmări anumite scopuri, deși scopul real, nemărturisit, e cu totul altul. Nu e vorba numai de disimularea conștientă a scopului urmărit (cum ar fi cazul politicianului cinic care vrea să se îmbogățească și vorbește de „libertate“ și „egalitate“), ci chiar în cazul când omul crede și mărturisește a urmări scopuri „desinteresate“, o cercetare mai profundă va dovedi că el tinde numai spre satisfacerea unei trebuințe „individuale“. Trebuie să deosebim deci în mod precis „derivațiile“, adică „ideologiile“, „justificările“, de teoria exactă, pozitivă, care năzuește a restabili nexul cauzal între fenomene. Dar aceste derivații sunt ele însele fenomene

cari trebuiesc studiate, întrucât în cele mai multe cazuri ele singure ne dau deslușiri asupra stării psihice a individului și a mijloacelor puse în joc pentru realizarea scopului. Pe de altă parte derivațiile sunt menite a trezi în oameni sentimente, pasiuni cari îi mână la acțiune într'o direcție anumită. Derivațiile ne arată, am putea zice, liniile pe cari se mișcă sau se vor mișca celulele sociale înăuntrul sistemului social.

După Pareto, în sistemul social, (pe care-l identifică cu sistemul politic), omul e mânat de un singur impuls: dominațiunea asupra semenilor săi și exploatarea lor în folosul propriu. Setea de putere, pentru a profita de toate avantajele puterii, constituie caracterul „omului ca ființă politică“. Cei ce reușesc, prin aptitudinile lor și împrejurările în cari se nasc și trăesc, să ajungă la putere constituiesc „elita“, iar ceilalți sunt conduși de elită prin constrângere (forță) și persuasiune (manevrarea cu „derivații“ pentru a influența asupra residuurilor — fondul afectiv care mână la acțiune). Echilibrul acesta nu e stabil, deoarece în „mulțimea condusă“ sunt numeroase elemente cari tind spre dominațiune și cari inventează noi derivații („formule politice“ după Mosca) pentru a pătrunde în elită sau a o răsturna cu ajutorul mulțimii. Acest proces îl numește Pareto „circulația elitelor“.

Noi facem știință socială obiectivă când urmărim cu „înțelegere“ aceste procese, când considerăm acțiunea individului menită să satisfacă trebuințele sale, ca fiind orientată prin ațtitudinea altora. Aceasta e premisa lui Max Weber pentru o „sociologie înțelegătoare“, („verstehende Soziologie“). Faptul că în societatea umană (noi înșine fiind oameni) avem posibilitatea să înțelegem „acțiunea rațională“ a indivizilor (prin reconstruire intelectuală) constituie deosebirea între societatea umană și cea animală, astfel că analogia societății omenești cu cele animale precum și cu organismul viu e sterilă¹⁾.

Max Weber observă însă că limitele între „sociologia înțelegătoare“ și o sociologie care vede lucrurile din afară sunt fluctuante. Deci atât Pareto cât și Weber recunosc că „motivele subiective“ ale determinării acțiunii individuale (la Pareto „derivațiile“) sunt mijloace pentru explicarea proceselor sociale umane,

¹⁾ Vezi Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*. Tübingen 1924, pg. 461. Diskussionsrede zu dem Vortrag von A. Plötz über „Die Begriffe Rasse und Gesellschaft“. Erste Soziologentagung 1910.

date prin faptul că noi îl putem „înțelege pe Cesar fără să fim Cesar“. Înțelegerea deplină este importantă pentru evidența înțelegerii, dar nu condiție absolută a interpretării înțelesului. Elemente cari se pot înțelege și cari nu se pot înțelege ale unui proces se amestecă adeseori și sunt legate întreolaltă¹⁾.

Pentru „știință“ e însă important ca savantul să fie în stare să se plaseze afară de orice interpretare subiectivă și să lase să vorbească numai faptele. Acest postulat apare la Pareto sub forma opoziției între „știința experimentală“ și „dogmatism“, la Weber ca tendință de a exclude orice judecată de valoare.

Se înțelege că și aci limitele sunt fluctuante; ceea ce astăzi e un adevăr fixat de știința experimentală mâine poate fi „derivație“. Dar această recunoaștere a relativismului adevărului ne ferește de primejdioase aberații, de operarea cu „adevăruri absolute“, și garantează o atmosferă „purificată de ideea progresului și folosului practic“ în domeniul cercetărilor științifice.

Criteriul adevărului este pentru Pareto concordanța cu faptele empirice, pentru Weber „gradul de înțelegere“, adică descoperirea legăturii cauzale între acțiunea unui individ și motivarea (justificarea) ei subiectivă. Clasificarea acțiunilor individuale e înlesnită prin construcția unui „tip ideal“, teoretic. Ne imaginăm anume cum s'ar desfășura acțiunea condusă numai de „rațiunea teleologică“ (zweckrationales Handeln) și clasificăm apoi acțiunile după apropierea sau depărtarea lor de acest tip.

„Pentru cercetarea științifică tipologică, zice Weber (Wirtschaft und Gesellschaft, I, pg. 2—3), toate nexurile de înțeles ale atitudinii cari sunt condiționate de factori iraționali sau afectivi și cari înrăuresc acțiunea, se vor analiza și expune în modul cel mai lămurit ca „deviații“ dela un proces construit pur rațional-teleologic. D. e. la explicarea unei „panici de bursă“, pentru atingerea scopului propus, se va stabili mai întâiu: cum s'ar fi desfășurat acțiunea fără înrăurirea prin afecte iraționale, iar apoi se vor înregistra componentele iraționale ca „perturbații“. Tot astfel la o acțiune politică sau militară se va stabili mai întâiu: cum s'ar fi desfășurat acțiunea cunoscându-se toate împrejurările și toate intențiile participanților și alegându-se mijloacele printr'o

¹⁾ M. Weber, Wirtschaft und Gesellschaft, I, pg. 2. Dilthey a accentuat importanța „înțelegerii“ în psihologie. Vezi asupra acestei probleme: G. Roffenstein, Das Problem des psychologischen Verstehens, Stuttgart 1926.

orientare rațional-teleologică cu ajutorul experienței ce ni se pare nouă întemeiată. Numai prin aceasta deviațiile dela această desfășurare pot fi atribuite cauzei reprezentate prin iraționalitățile ce le-au condiționat. Construcția unei acțiuni strict rațional-teleologice îi servește deci în aceste cazuri sociologiei, în baza înțelesului ei evident și a purificării ei de echivocuri prin raționalitate, ca tip („tip ideal“), pentru a înțelege acțiunea reală, înrâurită de iraționalități de diferite feluri (afecte, erori), ca „deviație“ dela desfășurarea ei în cazul unei atitudini pur raționale“.

Deosebirea metodologică între Pareto și Max Weber ar fi cam următoarea :

Pareto presupune din capul locului că toate acțiunile indivizilor rezultă din stări afective, emoționale, din residuuri constante, foarte puțin modificabile. Mijlocul de a descoperi aceste residuuri (în combinația lor și intensitatea lor) sunt teoriile (derivațiile) pe cari le găsim ca justificare verbală a acțiunii. Această justificare năzuește totdeauna a fi logică, deci ea consideră acțiunea izvorită din cunoașterea nexului causal între lucruri cu privire la alegerea mijloacelor pentru atingerea scopului. Deci toate credințele, superstițiile, utopiile sunt „subiectiv logice“. Știința descoperind adevăratul nex causal între lucruri va putea arăta că există acțiuni nelogice (jertfa adusă zeilor înainte de întreprinderea unei călătorii) și va putea arăta că diferitele teorii cari justifică aceste acțiuni sunt în cele mai multe cazuri „derivații“. Pătrunzând dela derivație și cu ajutorul ei până la elementul afectiv (frica, nădejdea, încrederea, etc.) noi am explicat acțiunea individului, am prins legătura directă între acțiunea (sau atitudinea) individului și cauza ei.

Vom trebui deci să observăm acțiunile indivizilor și să le clasificăm. Criteriul va fi „raționalitatea“ alegerii mijloacelor pentru atingerea scopului propus (tipul pur rațional ar fi lucrarea în laboratoriu). Apoi vom cerceta justificările subiective, pretinse totdeauna logice, ale acestor acțiuni, clasificându-le iarăș după criteriul „raționalității“, după cum se apropie sau se îndepărtează de teoriile „logico-experimentale“. Prin această metodă vom dobândi categoriile de residuuri stabile cari determină acțiunile individului, sau a claselor de indivizi cari au aceleași residuuri. Din această uniformitate a residuurilor rezultă uniformitatea

proceselor sociale și structura „formei sociale“, iar din modificarea residuurilor în clasele sociale se naște oscilația echilibrului formei sociale. Pentru Pareto cauza acțiunii este totdeauna irațională. (Am putea zice deci că și acțiunea savantului pentru descoperirea acestor cauze e determinată de cauze iraționale: vanitate, sete de îmbogățire sau și chiar curiozitatea intensificată până la pasiune pentru găsirea adevărului etc.). Rațiunea intervine în fixarea lămurită a scopului și în alegerea mijloacelor pentru atingerea acestui scop. Metoda pentru descoperirea nexului causal între impuls și acțiune cu scopul interpretării proceselor sociale ar fi un caz special. Și problema se pune: este teoria lui Pareto, o „teorie logico-experimentală, sau o derivație“? După Pareto numai „faptele“ ar putea da răspuns; verificarea concordanței teoriei cu realitatea poate arăta dacă o teorie e logică-experimentală sau o „derivație“. Max Weber merge un pas mai departe. Prin construirea unui „tip ideal“ rațional-teleologic (pe baza experienței noastre) noi putem dobândi mijlocul pentru a desprinde înrâurirea factorilor iraționali cari determină acțiunea individului. Dar la Weber nu e exclusă posibilitatea ca o acțiune să izvorască chiar din rațiune, fără amestecul de elemente afective. Aceste cazuri sunt pentru noi cele mai inteligibile, sunt cazurile evidente prin posibilitatea de a le înțelege pe deplin (d. e. în matematică). Pentru celelalte cazuri, când se amestecă factori iraționali, noi trebuie să fim în stare a le retrăi („nacherleben“) pentru a descoperi adevăratele cauze. Această „retrăire“ sau „însimțire“ este mijlocul principal pentru descoperirea cauzelor proceselor sociale. De aci numele de „sociologie înțelegătoare“ (verstehende Soziologie). Pentru Weber acțiunea individului e explicată când „înțelesul subiectiv“ al acțiunii e descoperit. „A acționa“ în general înseamnă pentru Weber, o atitudine omenească (fie o făptuire externă sau internă, omitere sau îngăduire), când și întrucât cel ce sau cei ce acționează leagă de această atitudine un înțeles. „Acțiune socială“ se va chema o astfel de acțiune care după înțelesul dat ei de cel ce sau cei ce acționează se referă la atitudinea altora după care e orientată în desfășurarea ei¹⁾.

Dacă pătrundem până la acest înțeles subiectiv, îl retrăim sau îl reconstruim prin însimțirea noastră în aceeași situație —

¹⁾ Wirtschaft und Gesellschaft, I., pg. 1.

am explicat acțiunea individului. Pentru Pareto chiar acest înțeles subiectiv acopere în cele mai multe cazuri adevăratele cauze. Sociologia va trebui deci să interpreteze înțelesul subiectiv, care derivă din aceleași cauze ca și acțiunea însăși. Weber comite deci după Pareto obicinuita greșeală de a face legătura directă între „derivație“ și „acțiune“, considerând derivația, înțelesul subiectiv, ca fiind cauza acțiunii.

Ni se pare deci că Weber este mai „raționalist“ în concepția sa sociologică, întrucât atribuie raționamentului (înțelesului subiectiv) o mare înrăurire asupra acțiunii individuale — de aci și fixarea „tipului ideal“ rațional-teleologic ca criteriu pentru clasificarea acțiunilor, considerând intervenirea iraționalului ca deviație sau perturbație de la tipul normal —, pe când Pareto nu atribuie raționamentului decât o înrăurire minimă asupra organizației sociale, tipul normal fiind tocmai cel irațional-afectiv, iar raționamentul un epifenomen găsit la om spre deosebire de animale.

Combinarea „ecvațiilor individuale“ ne dă „ecvația tipului de asociație“ — aceasta e ipoteza psihologiei sociale (a psihosociologiei). Și pe când celelalte științe sociale particulare dau sociologiei obiectele (d. e. economia politică: burghezia sau muncitorimea, trebuințele, satisfacerea trebuințelor, cari pot fi exprimate prin statistică, deci într'un mod oareșcare material aproximativ), abia combinarea psihologică a acestor obiecte, care se sustrage din punct de vedere metodologic științei originare, poate duce la perfecta analiză și expunere cauzală. Numai că aci sociologia nu dă conținuturilor forma, ci mai curând formelor conținutul. Din aceste premise izvoarește apoi tipologia sociologică¹⁾.

Psihologia politică va fi deci un ram al psihologiei sociale și va cerceta (adoptând definiția lui Weber) modul de orientare socială a acțiunii individului când scopul acțiunii este „politic“.

Tipul ideal (rațional-teleologic) ar fi dat când individul în cunoștință deplină a condițiilor (cunoscute prin experiență), deci a nexului cauzal între fenomene (cuprinzând și legile psihologiei individuale și colective precum și „ecvația sa personală“) ar rezolvi problema politică în mod matematic. Și e evident să acest caz ideal nu se poate construi decât în imaginație — așa a făcut Platon, așa Machiavel. „Politica“ nu poate fi în acest caz mijloc

¹⁾ Robert Michels, Soziologie als Gesellschaftswissenschaft, Berlin 1926 (Lebendige Wissenschaft IV), pg. 137.

pentru atingerea altor scopuri d. e. economice, religioase etc., ci scopul însuș trebuie să fie politic. Când acțiunea politică izvorește din alte interese (sete de îmbogățire, ură împotriva străinilor de altă lege, de altă limbă etc.) și tinde spre satisfacerea acestor interese, ea nu reprezintă „tipul ideal“.

Scopul pur politic cuprinde: dominațiunea organizată a unei comunități asupra „unui teritoriu“ (nu trebuie să fie un teritoriu absolut constant și cu hotare fixe, dar totuși într'un mod oareșcare limitabil), rezervarea acestei dominațiuni pentru membrii acelei comunități (și eventual dobândirea de noi teritorii pentru ei); atât teritoriul cât și acțiunea oamenilor aflători pe el (în mod stabil și trecător) sunt supuse dominațiunii organizate a membrilor comunității prin posibilitatea de a întrebuița forță fizică, și anume, în mod normal, forță armată¹⁾.

Constituirea acestei dominațiuni își găsește explicația în concurența intereselor indivizilor, din care rezultă ierarhizarea lor pentru atingerea scopului politic. Văzută din interior, din punct de vedere al înțelesului sau justificării subiective, dominațiunea politică este un caz special al dominațiunii în general, ale cărei caractere specifice sunt: existența unui individ sau a unor indivizi cari au puterea de a găsi la alți indivizi ascultare pentru poruncile lor²⁾. Puterea lor poate să rezulte din multe izvoare: superioritate fizică, intelectuală (bătrâni), economică (bogații), un dar supranatural (la Weber: „harisma“).

„Prestigiul“ deci a unei persoane sau a unei clase de persoane rezultă din inferioritatea fizică (desarmarea), interesele, credințele, superstițiile și chiar din știința celor ce se supun unei dominațiuni. Orice comunitate, biologică, economică etc., e întemeiată pe dominațiune: pe poruncă și ascultare. „Tipurile ideale“, teoretice, ale diferitelor comunități, deci și ale dominațiunilor le construim imaginându-ne că atât domnul sau domni, cât și supușii sunt conștii de scopul comun ce-l urmăresc prin asociare precum și de mijloacele cele mai „raționale“ pentru înfăptuirea lui.

Statul ideal, i. e. rațional-teleologic, ar fi, după părerea lui Weber, cel birocratic, în care ierarhia e fixată pe temeiul specializării administrative — iar ascultarea izvorește din „prestigiul

¹⁾ Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft* II, pg. 613 și I, pg. 29.

²⁾ Vezi Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft* I, pg. 28—29.

legii“. Acestui tip, de care se apropie Statul modern, e opus Statul întemeiat pe „harisma“ capului Statului, pe prestigiul „eroului“ înzestrat cu un dar supranatural, care legitimează conducerea sa.

Dar din principiul „înțelesului subiectiv“ nu se pot deduce în mod teoretic tipurile formelor politice. Ci noi trebuie să analizăm Statele concrete, existente și istorice, și din comparația lor putem fixa principiul sau caracterul predominant al diferitelor State, construind apoi „tipurile teoretice“. Amintim că și Montesquieu căutase principiul diferitelor forme politice¹⁾. Montesquieu deosebește între natura și principiul formelor politice (formelor de guvernământ). În baza naturii sale guvernământul este așa cum e și nu altfel, în baza principiului el intră în funcțiune. Natura constituie întocmirea (noi am zice structura) sa caracteristică, principiul e întemeiat în pasiunile omenești, cari îl pun în mișcare. Și Montesquieu stabilește: principiul democrației este virtutea, cel al aristocrației moderația întemeiată pe virtute, cel al monarhiei onoarea (adică prejudecata indivizilor și a stărilor sociale), cel al despotiei frica.

Analiza formelor sociale ne descoperă o situație cu mult mai complicată decât își putea închipui Montesquieu. Comunitatea politică e una din formele sociale posibile precum și dominațiunea politică și orientarea acțiunii individuale în direcția îndeplinirii scopului politic e determinată de concurența (interdependența, care poate fi opoziție sau sprijinire) a formelor sociale, fiecare din ele având o „dominațiune“ adecvată funcțiunii ei.

O gospodărie (oikos) poate prezenta și ea diferite forme de dominațiune (harismatică-patriarhală, despotică, birocratică etc.), precum și o asociație economică (comună, societate pe acții etc.). Formele aceste se influențează reciproc și acțiunea socială a individului e determinată de scopurile puse de aceste diferite comunități. Numai ținând seama de condițiunile familiare, economice, religioase în cari se găsesc indivizii vom putea desprinde „ecvația lor politică“. Prin urmare: Structura unei forme politice concrete, deși va avea caracterele fundamentele ale tuturor formelor politice, va depinde de raporturile între ea și celelalte forme sociale (în cari vor fi alte ecvații psihice individuale). Psihologia socială tinde să destrame formele sociale și să le

¹⁾ Spiritul Legilor, Cartea III.

reducă la raporturi interindividuale, analizând și clasificând toate atitudinile posibile ale individului față de atitudinile altor indivizi și luând ca criteriu de clasificare interpretarea subiectivă ce o dă individul atitudinii sale. Adică: noi construim formele sociale din „ideologiile” individuale, subiective. Statul există deci numai întrucât există acțiuni individuale orientate întreolaltă spre un scop comun (pe care-l cunoaștem din înțelesul ce-l dau indivizii acțiunii lor). Orice comunitate e deci totdeauna „organizație”, „ierarhie”, diferențiază deci pe indivizi în „guvernanți” și „guvernați”. Comunitatea politică e caracterizată printr’o diferențiere specifică ei și adecvată funcțiunii ei, dar care variază după loc și timp, și în privința teoretică, după tipul structurii clasei guvernante și a raportului ei cu cei guvernați. Din acest punct de vedere un Stat poate fi monocratie (în diferite nuanțe), oligarhie (iarăș în multe varietăți), democrație. Dar principiul fundamental rămâne: dominațiunea unuia (a șefului) și un aparat la dispoziția lui (Weber îl numește „Stab”) care garantează (prin diferite mijloace de înrâurire asupra guvernaților) ordinea internă și integritatea teritoriului comunității în afară.

Psihologia socială ne descopere deci izvorul uniformităților acțiunilor individuale, ne explică posibilitățile de variație a formelor sociale omenești întemeiate pe diferențierea psihică a indivizilor.

Dar trebuie să reținem: prin psihologia individuală, adică prin cercetarea felului de comportare a individului omeneșc în societate, noi putem elimina din sociologie și ultimul rest de scepticism cu privire la posibilitatea fixării de legi sociale, întrucât putem arăta că ceea ce ne pare instabil, întâmplător, în transformările sociale poate fi redus la legi psihologice, la reacțiunea necesară a individului în temeiul interpretării sale subiective a scopului și mijloacelor acțiunii sale. Intervenția psihismului individual nu produce haos și nu răstoarnă uniformitatea proceselor sociale, ci dimpotrivă explică menținerea echilibrului sistemului social în cele mai variate și neașteptate situațiuni create de înrâurirea mediului ambiant. Istoria ne arată minunata putere de adaptare a societății omenești, prin variațiuni nenumărate ale tezei fundamentale. Și aceste variațiuni se explică prin posibilitatea variației „înțelesului”, subiectiv al acțiunii individuale. Descoperind aceste înțelesuri am descoperit legile psihologice ale organizației sociale omenești.

3. Polimorfismul psihic ca temelie a complicației societății omenești.

Societatea omenească e întemeiată pe eterogeneitate, deci pe ierarhie și dominațiune: dela acest fapt confirmat prin experiență trebuie să pornim în sociologie. Problema centrală a sociologiei științifice va fi deci explicarea acestei eterogeneități și găsirea cauzelor adaptării individului la viața socială. Privind societatea din afară, noi găsim o egalitate a „indivizilor“, sau cel mult o deosebire care ar putea explica numai existența de forme simple, „biologice“, cum este familia, dar nicidecum existența de forme complexe, superioare. Explicația acestor forme o găsim prin analiza psihologică. Ea ne dă ca rezultat: polimorfismul psihic al indivizilor omenești.

Dar față de polimorfismul organic al unor animale, (din care rezultă o colaborare instinctivă, acțiunea diferitelor forme individuale fiind determinată de constituția lor organică), polimorfismul psihic omenească apare ca ceva „artificial“. „Omogeneitatea naturală“ biologică a indivizilor omenești e transformată prin raporturile interindividuale într'o eterogeneitate artificială, psihică. Instabilitatea societății omenești rezultă din opoziția neîncetată între omogeneitatea naturală și imperfecțiunea eterogeneității artificiale, iar formele sociale omenești concrete vor oscila între anarhie (juxtapunerea de indivizi autonomi) și organizație perfectă, „specializare“ desăvârșită a indivizilor.

Ne putem imagina, sau construi în mod rațional, o astfel de formă perfect echilibrată, zice Max Weber, iar celelalte forme ni le putem închipui ca deviații dela această formă, prin intervenirea de factori iraționali, pasiuni și instincte individuale, cari tind a destrăma formele complexe și diferențiate. La Pareto, aceste pasiuni și interese ele însele se diferențiază, apar la indivizi în diferite combinații, determinând astfel acțiunea individuală precum și ivirea de „ideologii“ pentru justificarea subiectivă a acțiunilor individuale. Din echilibrarea și ierarhizarea, mecanică am putea zice, a acțiunilor individuale se naște sistemul social, forma generală a societății. Uniformitatea proceselor sociale se explică prin persistența residuurilor odată formate într'o anumită combinație, deci prin stabilitatea (mai mult sau puțin accentuată) a caracterelor individuale.

Și biologii s'au ocupat de această problemă a polimorfismului ca bază a asocierii omenești. Și ei au aflat că polimorfismul organic e insuficient pentru explicarea societăților complexe. Dar există o mare divergență de păreri între biologi. Se'nțelege că și ei pretind a întemeia teoriile lor pe fapte empirice și accesibile observației. Oroarea de orice metafizică o împărtășesc cu sociologii „realiști”. Alt punct comun este plecarea dela individ ca singura realitate, și convingerea că numai analizând natura individului vom putea explica fenomenele sociale. Desacordul între biologi se naște din deosebirea de concepție asupra naturii individuale. Unii îl consideră pe individ ca „egoist” perfect, mânat la acțiune numai de interesele și pasiunile sale, de „instinctul de conservare proprie”, pe când alții cred că sentimentele sociale sunt înăscute și mai puternice decât egoismul. Pentru unii viața e luptă, pentru alții colaborare și sprijin reciproc al indivizilor.

Pentru cei dintâiu nu există progres, întrucât și „omul de azi, civilizată, are aceeaș natură ca și cel al cavernelor”, pe când pentru ceilalți chiar natura sa biologică îl predispune pe om pentru progres nelimitat.

Felix Le Dantec, în cartea sa „L'Égoïsme base de toute société”¹⁾, afirmă: „Viața este un act absolut egoist, și ființa vie este în luptă cu Universul întreg, în care ea nu-și păstrează locul decât cu prețul de triumfuri neîncetate” (pg. 63). „Perioadele de pace sunt perioade anormale” (pg. 105). Concluzia: sentimentele sociale sunt deformațiuni ale naturii individuale, produse prin viața socială. „E regretabil că viața, când se prelungește în societăți constituite, face să se nască în mod necesar, în mentalitățile ființelor vii, noțiuni sentimentale incompatibile cu prelungirea vieții” (pg. 105). Subtitlul cărții sale este: „Studiu al deformațiunilor mentale rezultând din viața în comun”. Aceste deformațiuni își găsesc expresia în „ideile morale, juridice etc.”, menite să înăbușe egoismul originar și singur dătător de viață. Dar egoismul rupe destul de adeseori zăgazul preceptelor sociale, și societatea e vecinic în primejdie de disoluție și recădere în anarhie. Baza naturală a asociației este colaborarea de egoiști împotriva unui dușman comun. După victorie începe lupta între învingători — astfel că în lipsa de dușmani

¹⁾ Paris, Flammarion, 1925.

comuni lupta între indivizi e permanentă, sau împiedicată numai de teama că adversarul e puternic.

Cu totul altă concepție găsim în lucrarea lui Grasset „La Biologie humaine“¹⁾. După el, sociologia umană trebuie să se întemeieze pe biologia umană, care se deosebește de biologia animală totațat de mult ca și aceasta de biologia vegetală. Organizația psihofizică a omului e cu desăvârșire deosebită de cea a celorlalte animale. Ea consistă în deosebirea funcțională (nu morfologică) a creierului omenesc față de creierul celorlalte animale (pg. 241).

Psihismul, specific uman, îi îngăduie omului să acumuleze și să utilizeze descoperirile și achizițiile psihice de generații și secole anterioare (pg. 253). Există deci: facultatea de progres psihic, continuu și indefinit, dacă nu a individului, cel puțin a societății omenești (pg. 256).

Aceste incursiuni ale reprezentanților altor specialități, înrudite mai aproape sau mai departe cu sociologia, au fost totdeauna nefaste acestei științe. Biologia nu poate explica procese sociale, precum nici psihologia și nici alte științe, cari au un obiect bine definit. Dar se'nțelege că orice știință are dreptul și datoria să utilizeze pentru scopurile sale rezultatele, definitive sau provizorii, ale altor științe pentru lămurirea problemelor sale specifice. În susținerea și verificarea diferitelor ipoteze în biologie și psihologie se pot utiliza și rezultatele sociologiei. Dar greșit ar fi să întemeiezi biologia sau psihologia pe sociologie, cum greșit este, deși la modă, să se întemeieze sociologia pe biologie sau psihologie.

Pentru sociologie reținem din biologie faptul polimorfismului organic al indivizilor (sexele și vârstele), apoi diferențierea în rase și varietăți, iar din psihologie faptul polimorfismului psihic, unul rezultat din caracterele biologice, celalt din înrăurirea mediului ambiant asupra indivizilor, manifestată prin ideologia lor (interpretarea subiectivă a faptelor)²⁾.

Aceste elemente ne înlesnesc a completa explicarea proceselor sociale în măsura ce depind de „natura omenească“. Ingră-

¹⁾ Paris, Flammarion. 19-6.

²⁾ Pentru orientare în aceste două domenii vezi: Jean Friedel, *Personnalité biologique de l'homme*, Paris 1921, și F. Achille-Delmas et Marcell Bôll, *La Personnalité humaine. Son analyse*. Paris 1922.

direa domeniului sociologiei ne va opri de a considera formele sociale complexe ca efecte ale unor deformații ale naturii omenești și, pe de altă parte, ca expresie a „perfectibilității“ nelimitate a omului, ne va feri de cele două concepții unilaterale: de „naturalism“ și „istorism“.

Analizând aceste două direcții vom dobândi teren sigur pentru constituirea sociologiei ca știință independentă, în cadrele, căreia să-și găsească rezolvirea și problemele științei politice.

Istorismul a ridicat hotare între sociologia umană și cea animală. S'a afirmat că numai societatea omenească are istorie, că numai ea „progresează“ după anumite legi, cari ar putea îngădui o prevedere. Legile istorice ar fi identice cu legile sociale dinamice, cari pot fi fixate printr'o sinteză istorică abstractă. În acest fel ajunse P. Barth să identifice sociologia cu filozofia istoriei. Dar „principiile“ filozofiei istoriei, (legea celor trei stadii, integrația progresivă etc.), se apropie foarte mult de metafizică și de ideea „progresului“. Un sistem care e mai „integrat și diferențiat“ e mai superior, mai bun. Pământul e superior unei nebuloase, omul unei amibe. Filozofia istoriei crede că omenirea progresează, dacă nu în linie dreaptă, atunci în linie frântă sau curbă, sau se ridică în spirală! Și adversarii progresului sunt foarte precauți în critica progresului. Ei se tem să nu li se reproșeze pesimism, scepticism și defaitism, deci surparea bazelor morale, a idealurilor societății omenești. Existența lui Dumnezeu poate fi negată, tot-așfel pot fi atacate și răsturnate dogmele religioase: credința în progres trebuie întărită. Căile ferate, aeroplanele, radiofoanele etc., deci descoperirile științifice și aplicațiunile lor practice dovedesc progresul¹⁾.

Pentru a putea ști dacă există progres trebuie să cunoaștem fazele consecutive ale evoluției societății, deci trebuie să cunoaștem istoria. Când istoria trece dela înregistrarea cronologiea a întâmplărilor, deci dela cronică, la expunerea lor sistematică și explicarea cauzală, ea adoptă ca principiu de sistematizare ideea progresului. Filozofia istoriei formulă și apără acest principiu. Kant, Herder, Auguste Comte, Hegel, Xenopol interpretează istoria ca realizare a unei tendințe spre progres imanentă umanității. Legea

¹⁾ Despre „progres“, vezi Adolphe Ferrière, *La loi du progrès en biologie et sociologie et la question de l'organisme social*, Paris 1915 (cu o bogată bibliografie asupra problemei); apoi E. Dupreel, *La valeur du progrès* (în „Revue de l'Institut de Sociologie“, Bruxelles 1925/1926).

fundamentală a istoriei este legea progresului. Omenirea devine tot mai bună, mai morală, mai puternică, mai civilizată.

Acest istorism pătrunse și în științele naturale. Lamarckismul, Darwinismul și Evoluționismul sunt aplicări ale filozofiei istoriei asupra întregii naturi, în special asupra regnului animal. Organismele devin tot mai perfecte, iar cel mai complex și mai perfect organism viu este omul.

În timpurile mai noi istorismul e pe calea decadenței. Caracteristică este deosebirea între concepția lui Xenopol și a lui N. Iorga. Xenopol menține încă deosebirea între științele naturale și științele spiritului. În natură totul se repetă, în istorie nimic. Și avem două categorii de fenomene bine distincte: fenomene de repetiție și fenomene de succesiune. Iorga afirmă¹⁾ că evenimentele istorice, „considerate într'un mod mai puțin superficial“, se repetă. „Sociologia o știe de mult, și ea crede a o ști atât de bine încât se dispensează — nu zic totdeauna, dar în numeroase cazuri — de a cunoaște istoria asupra căreia operează“. „Deci, faptele se repetă. Sunt nume cari se schimbă, întâmplări cari nu sunt aceleași, dar, în fond, e acelaș eveniment, aceeaș situație. Pământul, el însuș, care nu se schimbă, determină situații cari, dela un secol la altul, adeseori la distanță de mai multe secole, corespund perfect întreolaltă. Sunt în elementele adânci ale rasei attribute cari dau aceeaș interpretare unor situații ale căror motive se aseamănă. Și dacă n'ar fi decât pământul și rasa, și elementele esențiale prin cari se manifestează ființa omenească în anumite condițiuni, am trebui totuș să recunoaștem această corespondență de situațiuni și de manifestațiuni istorice, de elemente, zicem, statice și dinamice, ale istoriei. Și, dacă aceste elemente lipsesc pentru o epocă, pentru un teritoriu, pentru o nație, pentru un grup de fapte, de acțiuni omenești, trebuie să se găsească aiurea, adese la o mare distanță cronologică. Dar, pentru a recunoaște faptul corespondent, trebuie să cunoaștem mai întâiu mai mult sau mai puțin istoria întreagă, deoarece a nu avea o interpretare oarecare, e foarte desagregabil, dar a avea o interpretare greșită, prin întrebuițarea unei corespondențe care nu e, e încă mai rău.

În a doua linie, nu numai faptul poate fi complectat în afară de izvoare cari se referă la el în mod direct, dar mai trebuie de

¹⁾ Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité, Paris 1926, I, Préface pg. VII—IX.

adăugat alt lucru la cunoașterea scoasă imediat din izvoare: este acea manifestare totdeauna egală a rațiunii umane și a acțiunilor cari rezultă din ea, chiar în împrejurări cari nu se aseamănă în toate elementele lor“. Apoi mai cere d-l Iorga ca „să cunoaștem, înainte de a trata un fapt sau un grup de fapte istorice, toată realitatea actuală care corespunde celei din trecut și care intră în compoziția acestui eveniment“.

Și mai trebuie ceva: experiența omenească în toate laturile ei. „Există persoane cari cred a putea trata problemele psihologice cele mai dificile înainte de a fi făcut ele însele primul pas în această viață politică, de a trata fapte economice fără a fi fost nicicând amestecate într'o dramă economică, de a trata fapte sociale fără a se fi considerat nicicând membri ai unei clase, fără să fi simțit nicicând vibrând în inima sa aspirațiile acestei clase“.

D-l Iorga recomandă deci pentru completarea lacunelor istorice „metoda tipologică“ — întemeiată pe cunoașterea condițiilor în cari se desfășoară istoria și pe cunoașterea naturii omenești.

Toate variațiunile concrete, istorice, ale organizației sociale vor depinde de modul de reacțiune a omului față de înrăurirea mediului. Și noi putem explica aceste variațiuni, le putem clasifica și prinde în „tipuri“, „înțelegând“ interpretarea pe care omul, pus într'o situație determinată, va da acestei situații, acționând în conformitate cu această interpretare.

N'avem deci un progres mai mult sau mai puțin rectilinear, ci variațiuni de „tipuri“ în limitele polimorfismului psihic omenesc, accesibil cunoașterii noastre prin faptul că noi înșine suntem oameni. Acest polimorfism psihic ne explică și structura complexă a formei politice.

XV.

Partidele politice¹⁾

În studiul său asupra partidului politic, d-l Dim. Gusti dă următoarea definiție: „Partidul politic este o asociație liberă de cetățeni, uniți în mod permanent prin interese și idei comune, de caracter general, asociație ce urmărește, în plină lumină publică, a ajunge la puterea de a guverna pentru realizarea unui ideal etic-social“.

Prin această definiție d-l Gusti vrea să deosebească în mod lămurit partidul de toate celelalte „unități sociale“: castă, clasă, familie etc., apoi de asociații efemere (întrunire publică etc.). Partidul politic nu poate cuprinde decât cetățeni ai Statului, se deosebește deci de asociații de supuși străini. Partidul politic trebuie apoi „să urmărească a ajunge negreșit la puterea de a guverna“, prin care se deosebește de alte asociații permanente urmărind alte scopuri. Partidul politic trebuie să lucreze „în plină publicitate“. Adică mai pot exista asociații cu tendința de a pune mâna pe putere, dar aceste nu sunt partide: camarila, nihilistii, junii Turci, carbonarii, francmasonii, camorra, maffia. „Interesele și ideile generale“, cari stau la baza partidului, îl deosebesc în sfârșit de clică, fracțiune și coterie.

¹⁾ Dimitrie Gusti, Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic. (Arhiva p. șt. și ref. soc. An. IV, No. 4-5, pg. 423-454 — cu o bogată bibliografie). — I. Găvănescu, Caracterizarea partidelor politice prin ele însele, Iași 1905. — P. P. Negulescu, Partidele politice. București 1926. — M. Ostrogorski, La Démocratie et l'organisation des Partis Politiques, Paris 1903. — Robert Michels, Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens. 1. Aufl. Leipzig 1911, 2. Aufl. Leipzig 1925 (trad. franc. de S. Jankelevitch, Paris 1919). — Herbert Sultan, Zur Soziologie des modernen Parteiensystems (în „Archiv für Sozialw. u. Sozialpol.“, Bd. 55, 1926, pg. 91 urm.).

Se vede că d-l Gusti nu vorbește de partidul politic în general, ci de un anumit partid politic, și anume de partidul politic al „democrațiilor moderne“.

Definiția aceasta a partidului politic ar fi deci adecvată, dacă numai în aceste forme politice ar fi date condițiunile pentru ivirea și funcționarea partidelor. S'ar putea afirma însă că fiecare formă politică își are partidele ei caracteristice, așa că junii Turci au reprezentat un partid caracteristic „despotismului“ ș. a. m. d. Pentru a putea cuprinde toate cazurile posibile, definiția partidului politic ar trebui formulată cam astfel: „Orice asociație de cetățeni năzuind a acapara puterea politică (prin orice mijloace și pe orice căi) este partid politic“. În Statele antice găsim două partide bine distincte: oligarhii și democrații, cari se luptă pentru dobândirea puterii, cu orice mijloace și pe orice căi, cum arată atât de plastic Thukydidēs.

Problema generală a partidelor politice trebuie pusă deci altfel.

Fixând structura fundamentală, adică diferențierea între clasa politică și mulțime, formarea de partide politice se va referi în mod necesar la raporturile între clasa politică și mulțime, și la schimbări de structură în interiorul acestor două părți constitutive ale sistemului politic.

Mai întâiu să nu uităm că aceste două părți formează o totalitate față de alte sisteme politice. Ele sunt legate deci prin forțe centripete, cari explică antagonismul față de alte sisteme. Maximul de coeziune ar fi dat când între aceste două părți ar exista deplină identitate de interese — opuse celor ale comunităților străine. Când rasa, limba, religia, interesele economice, trebuințele materiale și ideale ar fi identice și opuse unor comunități de altă rasă, limbă, religie și de alt gen de viață — coeziunea internă ar fi cât se poate de perfectă și cele două grupuri (diferențiate numai în baza diviziunii muncii politice) ar fi în stare de echilibru. Am amintit însă că un astfel de echilibru ar presupune o diferențiere politică organică, biologică, adică indivizii celor două clase ar trebui să aibă o constituție psiho-fizică deosebită și adaptată funcțiunii lor, adică unii să fie născuți și organizați pentru dominațiune, ceilalți pentru ascultare. Analizând constituția psiho-fizică individuală, găsim că realizarea unui echilibru perfect este utopică, dar, pe de altă parte, găsim totuș

că natura individuală e maleabilă și adaptabilă la cele mai diferite funcțiuni, astfel că dintr'un substrat cu o diferențiere organică foarte redusă (sexe și vârste) se pot naște forme sociale foarte variate și complexe. Această minune o realizează psihismul, interpretarea subiectivă a fenomenelor exterioare și orientarea acțiunii individuale pe baza acestei interpretări. Și animalul interpretează fenomenele, dar la om intervine graiul, posibilitatea de comunicare a interpretării și de transmitere dela un individ la altul și de la o generație la alta. Astfel, cu ajutorul graiului, se formează „concepte“, cari transformă realitatea sensibilă și vecinic schimbătoare într'o realitate inteligibilă, față de care indivizii cari au aceleași concepte acționează într'un mod uniform¹⁾. In mediul social, adică în grupul social din care face parte (familie etc.), individul găsește un sistem de concepte, în baza căruia își orientează acțiunea față de lumea împrejmuitoare. Durkheim a încercat să dovedească că acest sistem de concepte a fost întâiu de natură „religioasă“, iar din religie s'au diferențiat apoi celelalte sisteme de concepte. Auguste Comte luând ca criteriu al progresului raționalizarea progresivă a conceptelor (concordanța acțiunii omenești cu legile naturale = obiective) a construit legea celor trei stadii. Se presupune deci că oamenii pot ajunge la o omogenitate de idei, la un sistem comun (inter-individual) de concepte — și acest sistem ar forma baza pentru solidaritatea lor perfectă. Imperfecțiunea solidarității, dezechilibrarea socială, la rândul ei, ar rezulta din dezechilibrarea ideilor, din lipsa unui criteriu comun pentru acțiunea individuală.

Pentru scopurile noastre ajunge să constatăm că unitatea a unui grup social, separațiunea sa de alt grup sau antagonismul său față de alt grup, e întemeiat și se menține pe baza unor concepte elaborate în interiorul grupului și transmise din generație în generație, și cari constituiesc tot atâtea principii de coeziune interioară a grupului — în măsura ce se deosebesc de conceptele altor grupuri. Dar nu e exclus ca între grupuri diferite sau între părți din grupuri diferite să se stabilească concepte comune, deci puncte de atingere, cari ar slăbi antagonismul grupurilor slăbind totodată și coeziunea lor internă. Găsim astfel că deosebirea de rasă poate constitui un antagonism accentuat între

¹⁾ Vezi G. Goblot, *Traité de Logique*. 4-e éd., Paris 1925 și lucrarea mea: *Grundlegung zu einer Wissenschaft der Ethik*, pg. 76 urm.

grupuri și poate servi ca principiu de coeziune internă, tot astfel deosebirea de limbă, de religie, de gen de viață. Din punct de vedere al grupului oamenii se vor împărți deci în albi și colorați, creștini și păgâni, români și străini, agricultori și nomazi etc. Contactul real (istoric) între grupuri a creat și creiază situații în cari aceste principii se ciocnesc, se încrucișează și împing la procese sociale cari pot da naștere la regrupări ale țăesuturilor sociale, la formări noi de unități sociale. Istoria ne arată că în baza principiului religios s'a întemeiat marele imperiu arab, și mai târziu cel turcesc, cum în timpurile noi „principiul național“ a servit ca suport pentru formarea de noi State sau reconstituirea unor State dispărute.

Se va obiecta că toate aceste lupte și transformări au fost și sunt determinate de cauze economice, de interesele egoiste ale „exploataților“ sau capitaliștilor.

Dar ar fi vremea să renunțăm la aceste interpretări „obiective“ ale istoriei. Interesele claselor conducătoare, ale „oligarhilor“, bancari și militari, există desigur, dar pentru ele n'au murit milioane de oameni. Ci, dacă oligarhii știu a se folosi de „ideologia“ mulțimii pentru a o împinge la acțiune pentru interesele lor, tot astfel mulțimea se folosește de ideologia oligarhilor (de egoismul lor) pentru a acționa în mod rațional și organizat pentru apărarea ideologiei ei („irațională“ din punct de vedere al concepției materialiste, dar desigur rațională din punct de vedere al existenței mulțimii). Nu e deci chestiunea să stabilim un principiu absolut, pretins obiectiv sau pozitiv, care ar trebui să stea la baza organizației sociale, ci să descoperim principiile cari explică formarea și menținerea sistemelor sociale concrete. Din acest punct de vedere putem afirma că o dominațiune politică, o ierarhizare a voințelor individuale pentru instituirea și menținerea unei dominațiuni politice, nu e posibilă fără un principiu de antagonism extern, care e totdeauna și principiul coeziunii interne. Aceste principii, pentru societatea omenească nu le putem descoperi decât prin „înțelegerea interpretării subiective“ ale fenomenelor sociale.

Uniformitatea acțiunilor individuale, organizarea lor pentru a tingerea unui scop colectiv, rezultă și se explică din „ideologie“, adică din sistemul de concepte elaborat în grupul social și acceptat de individ în baza principiului efortului minim. Individul găsește în grup forme tipice de gândire, care-i înlesnesc o orientare repede

asupra mijloacelor potrivite pentru satisfacerea trebuințelor sale — fără a se izbi de interesele semenilor săi. Tendințele, instinctele și sentimentele sale egoiste se îndreaptă spre o țintă lămurită de experiența multor generații, aceeaș experiență dându-i iudivului și mijloacele cele mai potrivite pentru atingerea țintei.

E numai o chestiune de oportunitate metodologică, dacă arătăm neîntrerupt izvorul original al mobilelor acțiunii individuale, adică „conștiința“ individuală, sau dacă construim unități supraindividuale, prinzând sistemul de concepte comun, care stă la baza unității sociale, sub un concept nou al Societății, sau al sistemului social, atribuindu-i acestuia o existență în timp și spațiu independentă de individ. Reducând problema individualismului (psihologicismului) și a organicismului la o simplă chestiune de metodă, dobândim posibilitatea să tratăm procesele sociale, pe deoparte ca procese naturale (sau mai lămurit ca procese mecanice desprinse de cauze externe), iar pe de altă parte ca procese izvorite din natura elementelor cari compun sistemul social, această natură fiindu-ne cunoscută din știința psihologică.

Astfel structura formei politice (instituirea dominațiunii unei minorități asupra unei majorități) se explică ca fenomen natural din contactul și antagonismul comunităților omenești în lupta pentru ocuparea unui loc în spațiu. Explicarea aceasta naturalistă-biologică (principiul diviziunii muncii în sistemele organice) poate fi întregită prin analiza proceselor psihice desprinse în conștiințele indivizilor cari compun sistemul social.

Din aceste rezultă că structura sistemului politic e determinată de cauze externe, deci e independentă de voința indivizilor — și sistemul politic poate fi considerat și tratat ca sistem mecanic al cărui echilibru depinde de jocul forțelor externe. Dar din punct de vedere psihologic, deci analizând procesele psihice individuale desprinse de relațiile interindividuale în interiorul sistemului, noi putem considera structura politică ca izvorând din interpretarea subiectivă a fenomenelor, deci de „ideologia colectivă“. Din acest punct de vedere organizația socială se naște și se menține prin voințele individuale orientate prin ideile comune asupra scopurilor și mijloacelor de acțiune. Din punct de vedere subiectiv individul e liber, căci dela el pornesc ideile și el le poate transforma — dar limita acestei libertăți e dată când se naște conceptul „sistemului social determinat de cauze externe“,

adică în momentul când transformările sociale își găsesc limita prin însuș constituția psiho-fizică a omului. Numai credința în perfectibilitatea nelimitată a naturii omenești a dat naștere și credinței în perfectibilitatea neîngrădită și a organizației societății omenești — prin voința liberă și condusă de rațiunea pură a indivizilor ce o compun.

În cercetarea realității sociale trebuie însă să ne dăm seama că și această concepție nu e decât una din multele formule ideologice posibile, cari împing la desprinderea de procese sociale. Ea e „formula politică“ a savanților, cari dela Platon încoace n'au încetat să afirme că cea mai perfectă organizație socială ar fi cea condusă de „filozofi“, adică de cei ce cunosc condițiile unei organizații „raționale“. Realitatea a ajuns la un compromis: munca savanților a fost utilizată pentru perfecționarea organizațiilor sociale, fără ca celelalte principii să piardă din importanța lor.

În concordanță ca construcțiile raționaliste ale savanților, tipul curat al sistemului politic ar fi reprezentat prin diferențierea în minoritatea guvernantă și majoritatea guvernată, cooperând în deplină armonie pentru scopurile Statului: adică apărarea patriei împotriva dușmanilor. Cărmuitorii ar organiza și conduce armata, ar griji pentru educația cetățenească și pentru selecționarea indivizilor în vederea apărării naționale, (toate aceste în mod „desinteresat), iar poporul de jos ar produce în ascultare și supunere toate cele trebuincioase pentru întreținerea armatei și a conducătorilor.

Privite din afară toate sistemele politice prezintă aceste caracter fundamentale. Dar problema e că, analizând interpretarea subiectivă, vom găsi că indivizii sau grupuri de indivizi opun rezistențe, că în natura individuală sunt instincte și tendințe cari primejduesc neîntrept echilibrul sistemului social. Perfecțiunea sistemului raționalității o văd în acceptarea voită și conștientă a rolului pe care individul îl poate avea în societate în conformitate cu aptitudinile sale naturale (ereditare și dezvoltate printr'o educație rațională). Formele reale ar fi deci „imperfecte“ întrucât mulțimea trebuie adeseori „constrânsă“ la ascultare, iar cărmuitorii pe de altă parte nu au în vedere numai binele comun, interesul colectivității, ci sunt determinați în acțiunile lor de

„interese egoiste“, sete de bogăție în primul rând, și apelează, pentru a-și forma instrumente de dominațiune (armată, funcționari etc.), iarăși la interesele egoiste ale supușilor.

Din această contradicție între tipul pur rațional (ideal) al sistemului politic și formele concrete, realiștii au încercat să construiască adevărata icoană a Statului, luând ca premisă „egoismul“ și ajungând la concluzia că diferențierea în guvernanți și guvernați se face pe baza diferențierii în oameni brutali și vicleni, (clasa politică) și oameni naivi, superstițioși și proști (mulțimea).

Analiza formelor reale (istorice) nu îngăduie însă reducerea proceselor sociale și a variațiunilor concrete ale formelor de organizație la formule atât de simple.

Noi putem lua tipul rațional ca punct de sprijin pentru clasificarea și ierarhizarea sistemelor politice, considerând abaterea dela el ca deviație (explicată prin intervenția de factori iraționali) (Max Weber), sau putem lua tipul irațional (egoist) considerând celelalte tipuri ca deformații ale acestui tip „natural“ (Le Dantec), dar prin aceasta am introdus numai un artificiu de metodă, riscând însă a introduce judecăți de valoare, întrucât tipul curat ni se pare mai superior, mai bun, sau chiar ca termen final al evoluției formei politice, dacă nu ca termen final al progresului organizației sociale (cum o fac socialiștii). Dar renunțând chiar la ideea progresului „omenirii“, totuși tipul curat fie rațional sau irațional, e considerat ca un „optimum“ al echilibrului social, pe când abaterile ni se prezintă ca faze pe unda ascendentă sau descendentă a evoluției unui Stat.

Dacă în biologie spre pildă aceste artificii de metodă astăzi nu mai sunt prea primejdioase (deși înainte vreme din „ierarhia animalelor“¹⁾ se trăgeau concluzii filozofice destul de hazardate), în științele sociale și mai ales în politică ele pot fi chiar foarte primejdioase.

E bine să accentuăm deci, și sociologii nu încetează a accentua, că știința nu se ocupă de stabilirea de „tipuri ideale“ cari ar trebui realizate sau cari pot fi realizate spre fericirea tuturor indivizilor și mai ales a mulțimii exploatare. Ci aceste tipuri servesc numai pentru gruparea și clasificarea formelor

¹⁾ Asupra noțiunii de „perfecțiune“ vezi E. Goblot *La Logique des Jugements de valeur*, Paris 1927, Chap. II.

concrete într'o ierarhie curat teoretică. Alegerea tipului „ideal“ e dictat numai de oportunitatea metodologică. Să nu uităm că interpretarea științifică a fenomenelor sociale (cum și a altor fenomene) e numai una din interpretările posibile și se deosebește de celelalte interpretări prin controlarea mai asiduă a faptelor și renunțarea la acțiunea imediată (în baza acestei interpretări) pentru atingerea unui scop practic (fie individual sau colectiv).

Aceste rezerve stabilite, putem afirma că principiul de coeziune al sistemului politic, pe care se întemeiază cooperarea între guvernanți și guvernați, în vederea păstrării unității sistemului față de „dușmani“, nu exclude antagonisme și lupte în interiorul sistemului, cari reclamă transformări și adaptări continue ale structurii sistemului și cari, în anumite condiții, pot avea drept urmare disoluția sistemului.

Oricare ar fi principiul de coeziune lăuntrică (identic cu principiul de antagonism în afară), deci rasa, religia, limba, obiceiul comun și, din punct de vedere politic, pământul comun prins în conceptul „patriei“ (care cuprinde toate celelalte elemente de coeziune), între clasa dominantă și cea dominată pot exista o serie de antagonisme. Între aceste antagonismul economic a fost considerat ca cel mai important. În mod necesar și inevitabil clasa dominantă este clasa bogată și în stare să-și înmulțească neîntrerupt avutul. În mod necesar și inevitabil cel ce dispune de forță are calea deschisă spre bogăție. De aci nu rezultă că această clasă trebuie să se înavuțească exploatând mulțimea condusă de ea. Istoria nu e determinată de luptele de clasă cum pretind socialiștii, ci în primul rând de lupta între State, pentru satisfacerea tendinței de îmbogățire a clasei dominante prin războaie cu Statele vecine.

Aceste bogății sunt de diferite feluri: pământ, femei, sclavi, aur, și repartizarea lor asupra membrilor unei comunități se face iarăși în cele mai diferite moduri. Dar cert este că repartizarea nu se face în mod egal pe capete, ci după o cheie care corespunde „ierarhiei politice“. Conducătorul armatei învingătoare va lua partea leului, iar părțile se diminuează scoborând treptele ierarhice. Pe lângă această cauză, originară, sunt și alte cauze secundare ale inegalității averilor. În interiorul sistemului bunurile circulă în cursul generațiilor, și chiar la începutul timpurilor istorice „problema socială“ centrală consista în îndatorirea clasei

de jos, în dependența ei economică față de o minoritate bogată și puternică.

O rezolvire radicală și definitivă a acestei probleme nu e posibilă decât doar în teorie. Realitatea se mulțumește cu compromisuri în limitele condițiilor de menținere a echilibrului sistemului. Forma acestor compromisuri e impusă de presiunea „mediului internațional“. Când clasa conducătoare e în stare să apere singură Statul față de dușmani, mulțimea va fi oprimată și exploatată fără milă, când însă măsurile de apărare sau întreprinderi de cucerire reclamă participarea mulțimii, sau când opoziția ei în timp de războiu ar putea primejdi situația clasei conducătoare, aceasta trebuie să făcă concesii, trebuie să renunțe la privilegii și să ușureze situația economică a clasei de jos. Acesta e înțelesul „democratizării“ sistemului politic. Democrația nu e o formă superioară de organizație politică, ci este forma care în anumite condiții se impune pentru menținerea echilibrului politic.

În schimbările succesive ale constituției Atenei, putem urmări dependența raporturilor între clasa politică și mulțime (demos) de raporturile Statului cu celelalte State¹⁾.

Regalitatea primitivă (patrimonială și patriarhală) e înlocuită prin dominațiunea hopliților. Felul de înarmare a acestora și organizația lor întemeiată pe o educație specială îi desparte de mulțimea desarmată și legată în existența ei de muncă. Această mulțime însă crescând și primind un spor însemnat prin imigrații (când Atena deveni oraș comercial), dominațiunea oligarhilor fu amenințată. Reforma lui Solon aduse o schimbare simțitoare prin concesii economice făcute mulțimii.

Atena devenind Stat maritim și flota reclamând o participare tot mai largă a mulțimii (*ναυτιλὸς ὄχλος*) în serviciul ei, democratizarea făcu progrese rezezi. Privilegiile clasei dominante fură înlăturate și posturile politice conducătoare fură accesibile tuturor cetățenilor.

Dar trebuie să insistăm cu toată puterea asupra faptului, că „democrația integrală“ ateniană, cum s'a înfăptuit după războaiele medice și cum s'a menținut până după războiul peloponesiac, a fost condiționată de dominațiunea maritimă a Atenei și de afluența

¹⁾ O expunere clasică a acestei evoluții: A. Croiset, *Les démocraties antiques*, Paris 1925.

aurului în tezaurul public, întrebuințat pentru salarizarea mulțimii de funcționari democrați. Pe de altă parte cei bogați fură constrânși să contribuiască în măsură largă pentru nevoile Statului. Astfel se stabili un echilibru economic între bogați și săraci și democrația ateniană ne prezintă frumoasa icoană a unui sistem politic bine încheșat. În realitate demosul atenian reprezintă clasa politică față de majoritatea supușilor intrați în sfera de dominațiune a Atenei. Că acești supuși sunt numiți „aliați“, iar dominațiunea Atenei „egemonie“, nu schimbă starea de fapt.

Când în cursul războiului peloponesiac izvoarele pentru întreținerea democrației încep să sece, echilibrul între clasa politică și mulțime e rupt și luptele între partidul oligarhic și cel democratic izbucnesc din nou cu mare înverșunare.

Neîntrecută este descrierea lui Thukydidēs a luptelor între cele două partide în timpul războiului peloponesiac (Cartea a III-a, cap. 82—83). Această descriere merită să fie cunoscută: „Căci mai târziu (după groaznica întâmplare din Corcyra, 427 î. d. Hr., unde oligarhii fură măcelăriți de democrați) toată Elada fu cuprinsă de neliniște, pretutindeni domnind dezbinare, șefii partidului democrat năzuind a aduce pe Atenieni, iar nobilii pe Lacedemonieni. Și dacă în timp de pace ei n'ar fi avut nici prilej nici înclinare să-i cheme, le aveau acuma, când cele două State se războiau. Și deoarece fiecare dintre părțile beligerante năzuia să dobândească aliați, atât pentru slăbirea adversarilor cât și pentru întărirea proprie, cetățenii diferitelor orașe, dornici de schimbări, puteau lesne izbuti să primească trupe auxiliare. Și în această tulburare multe întâmplări grele loviră diferitele orașe, cum se mai întâmplă și se va mai întâmpla totdeauna, câtă vreme natura omenească rămâne aceeaș, când mai aspru, când mai lin, și în mod deosebit după cum se schimbă împrejurările externe. Căci, în timp de pace și în condițiuni de bunăstare materială, atât Statele cât și cetățenii obicinuesc a avea un spirit mai rațional, deoarece nevoia imperioasă încă nu i-a lovit; războiul însă, care nimicește obicinuita liniște de toate zilele, e un învățător crud și răscolește patimele mulțimii după cum e situația într'un moment dat.

Astfel domnea dezbinare în orașe, și unde dezbinarea intra mai târziu, vestea despre cele ce se întâmplaseră înainte aiurea mărea depravarea spiritelor, ceea ce se arăta în perfidia atacurilor

personale și în felul nemaipomenit de răzbunare. Ba chiar obicnuitul înțeles al cuvintelor cari servesc pentru aprecierea faptelor, oamenii îl schimbară după plac. Indrăzneala furioasă se considera vitejie cu credință; cu deplină chibzuială se vedea justificarea lașității, și moderația înțeleaptă se considera pretext al lipsei de bărbăție, și cine vroia să acționeze pretutindeni cu rațiunea se considera slab și nehotărît; dar se credea semn de bărbăție când cineva sărea îndată la bătaie, ca un nebun. Cine încerca să chibzuiască cu socoteală era bănuït că ar avea numai grija să găsească un pretext pentru a se abține cu desăvârșire dela acțiune. Cine înjura mai bine era considerat om de încredere, iar cel ce i se opunea devenea suspect. Când unul îl doboră pe celalalt prin viclenie, era considerat înțelept, mai înțelept acela care adulmecase de cu bună vreme primejdia. Acela însă care își întocmea afacerile așa ca să n'aibă nevoie de astfel de mijloace, despre acela se zicea că tulbură prietenia și se teme de adversari. I se aplauda mai ales aceluia care-i prevenea celui ce vroia să-i facă un rău, și aceluia care instiga la aceste lucruri pe alții cari n'aveau un instinct atât de subțire. Tovărășia de partid era o legătură mai strânsă decât înrudirea, deoarece tovarășii de partid erau mai dispuși să ia parte la întreprinderi riscate, căci nu pentru apărarea legitoș se făceau astfel de legături, ci pentru interesul propriu în dauna instituțiilor existente, și prin jurămintele ce le făceau întreolaltă ei nu se legau atât de teama legii dumnezeiești cât, mai vârtos, în conștiința crimelor comune.

Din partea adversarilor se primeau propuneri conciliante, când adversarii erau în avantaj și când se găseau garanții reale împotriva lor, dar nu din încredere și mărinimie. A se răzbuna în urmă se prefera mai mult decât a se fi scutit înainte de rău. Jurămintele de împăcare, dacă se făceau cândva, aveau putere numai pentru o clipă, ele fiind date de ambele părți numai sub presiunea împrejurărilor și numai pentru atâta vreme cât nu venea o sporire a puterii din afară. Cel ce dobânda însă, prin favoarea momentului, o încredere mai mare în puterea proprie, acela se răzbuna, când îl găsea pe adversar descoperit, chiar din cauza încrederii cu mai mare plăcere decât în luptă deschisă, și el se gândea cu acest prilej nu mai puțin la mai marea siguranță a succesului cât la lauda înțelepciunii care i s'ar aduce ca unuia care a învins prin viclenie. Căci cei mai mulți oameni preferă a

fi numiți mișei rafinați, decât oameni buni și simpli, căci de această laudă se rușinează, cu cealaltă însă se mândresc.

Vina acestor stări o avea înainte de toate guvernul hapsân și ambițios și, ca urmare logică, năzuința pasionată a bărbaților cari intrau în luptele ambiției. Căci șefii guvernelor din diferitele orașe, și anume ai ambelor partide, după cum preferau egalitatea cetățenească a întregului popor sau o guvernare moderată a nobililor, pretindeau a lupta numai pentru ridicarea binelui obștesc, dar în realitate ei se războiau în toate chipurile numai pentru a se doborî unul pe altul, punând în joc mijloacele cele mai extreme și pedepsindu-se întreolaltă cu pedepse tot mai grele, pe cari le măsurau nu după dreptate și după fotosul Statului, ci după bunul plac răutăcios al partidelor, și astfel ei erau totdeauna dispuși să-și asigure izbânda sau prin condamnare nedreaptă, prin votare, sau prin superioritatea pumnului pentru a-și satisface pentru moment setea de răzbunare. Nimeni nu mai ținea la religiozitate, ci acela care prin vorbe frumoase putea să dobândească ceva extraordinar câștiga nume bun. Acela însă dintre cetățeni care nu ținea cu nici o parte era prigunit pe moarte de amândouă, sau din cauză că nu se alia lor în luptă, sau din invidie că el singur să trăiască în fericire.

Astfel, în urma luptelor de partid, intră tot felul de depravare între Elini, iar simplitatea moravurilor, care contribue atât de mult la nobilitarea spiritului, deveni ridiculă și dispăru. A sta cu neîncredere unul în fața altuia deveni regulă. Pentru a înfăptui o împăcare nu era nici un cuvânt destul de puternic, nici un jurământ destul de teribil. Toți se simțeau mai presus de aceste lucruri, astfel că nu mai cutezau să creadă în fidelitate și prietenie, și toți se gândeau mai mult să se păzească de pagubă decât să se încreadă altuia. Bărbați de mai puțină înțelepciune învingeau de obicei. Căci trebuind a se teme, din cauza inferiorității lor și a superiorității adversarilor, că, venind chestiunea în discuție publică, ei vor fi învinși și ceilalți, fiind mai ageri la minte, le vor putea preveni printr'o viclenie, ei treceau repede la fapte. Aceia însă cari în trufia lor credeau că vor putea prevedea toate și că n'au nevoie de forță brutală unde și viclenia duce la țintă se prăpădeau cu atât mai lesne deoarece nu se păzeau“.

Inegalitatea economică între guvernați și guvernați este desigur cauza cea mai importantă pentru formarea de partide politice.

Dar ea nu este singura cauză. Căci există și alte „inegalități“ cari pot da naștere la partide politice. Numai concepția materialistă a istoriei vede în diferențierea în bogați și săraci singurul izvor pentru formarea de partide, și anume a duor partide: capitaliștii (sau oligarhii) pe de o parte și proletariatul (sau democrații) pe de altă parte. Această concluzie nu corespunde realității, precum a arătat R. Michels în lucrarea sa „Sociologia partidelor politice“, și precum poate dovedi chiar o superficială observație a realității.

Socrate nu e democrat, dar e proletar, iar Marx, deși „burghez“, e democrat. Vedem ziare socialiste-proletare primind subvenții dela capitaliști, iar la ziare burgheze-capitaliste scriind proletari. Regimul capitalist-oligarhic e susținut de funcționari și jandarmi cari sunt desigur mai „proletari“ decât mulți „muncitori“, membri ai partidului socialist. Iar în partidul socialist, pretins al proletarilor, găsim oameni a căror bogăție întrece cu mult bogăția majorității „oligarhilor“. Se vede deci că partidele politice nu sunt identice nici cu guvernării și guvernații și nici cu „clasele sociale“. Și ar fi lesne de arătat că nu numai antagonismul economic, ci și alte antagonisme în sânul unui Stat pot da naștere la partide politice sau pot determina aspectul partidelor politice. Astfel antagonismul religios (Kulturkampf-ul în Germania), apoi cel de rasă, de limbă etc. poate fi totată de hotărîtor pentru formarea de partide și lupta între partide.

Intr'un Stat pot exista partide catolice, protestante etc., partide ale minorităților etnice, deci naționaliste, partide de intelectuali, oameni de afaceri etc. Și nu numai atât: pot exista partide republicane, monarhiste etc. Tot astfel există cele mai variate combinații între aceste forme. Un partid religios poate fi totodată partid de rasă și partid de clasă și partid naționalist (d. e. Evreii în anumite State). Din care rezultă: toate deosebirile între cetățeni, toate inegalitățile și opozițiile pot produce partide politice, pot împinge la lupte politice interne pentru acapararea puterii. Condițiunea este însă ca indivizi aparținând (prin naștere, profesie, religie, situație materială etc.) unora din aceste grupuri și înzestrați cu calități de „conducători politici“ să fie excluși din clasa politică, și anume în mod permanent sau temporar. Lupta nu se dă deci între mulțime și clasa politică, ci

între clasa politică și indivizii cari nu fac parte din ea, dar cari apelează la mulțime pentru a pătrunde în clasa politică, sau a o răsturna.

Pentru acest scop, „partidul“ dușman clasei politice năzuiește a desechilibra sistemul politic, a zguduî temelia pe care se întemeiază raporturile de colaborare între guvernanți și guvernați, pe scurt de a răsturna ierarhia existentă a valorilor politice. Și cum mijloacele de a menține echilibrul, adică dominațiunea existentă, sunt de două feluri: forța și persuasiunea (adică menținerea intactă a ideologiei care asigură ordinea existentă), partidul politic va căuta să organizeze forța împotriva forței și totodată să distrugă ideologia înlocuind-o cu altă ideologie. Formele în cari se manifestează aceste lupte sunt foarte variate după loc și timp și nu mai puțin după „caracterul individual“ al șefului sau șefilor de partide. Luptele aceste pot avea un caracter pacinic, se pot apropia chiar de caracterul jocului. Claparède zice ¹⁾: „Caracterul ludic al luptelor de partide este vădit. Politicianii se conduc ca și cum interesul partidului ar fi acela al țării, ca și cum adversarii ar fi canalii, ca și cum „amicii“ ar fi supraoameni... Mulți politiciani mărturisesc cu nevinovăție că, pentru ei, politica e un sport, o vastă partidă de șah sau de foot-ball și că nimic nu-i distrează mai mult ca o campanie electorală!“.

Claparède deduce caracterul ludic din „ficțiunile“ întrebuintate în luptele politice și din „emoțiile“ politicianilor cari participă la luptă. Dar aceste „ficțiuni“ și aceste „emoții“ își pierd caracterul ludic când sunt date alte condiții și când lupta pentru intrarea în clasa politică nu depinde numai de votul alegătorilor. Luptele de partide în Grecia antică se îndepărtează foarte mult de o partidă de foot-ball, tot astfel luptele între Marius și Sulla! Și chiar la alegeri „constituționale“, în unele State intervenția jandarmului și a armatei tulbură adeseori caracterul ludic al luptelor de partide. Într'adevăr aceste lupte oscilează în ce privește forma lor între sport și războiul civil. Caracterul lor depinde de constelația forțelor externe cari înrăuresc asupra Statului și de antagonismele interne între „elită și mulțime“.

În luptele plebeilor și patricienilor se arată în mod clar în-

¹⁾ Psihologia copilului și pedagogia experimentală. Trad. rom. de Virgil V. Duiculescu, București 1924, pg. 639.

răurirea forțelor externe, cari nu îngăduesc izbucnirea războiului civil. Patricienii, elita, cedează pas cu pas în fața presiunii plebeilor, deschizându-le pe căi legale accesul la posturile conducătoare. „Dreptul public“ se modifică în mod evolutiv în conformitate cu nevoile de adaptare a Statului la mediul internațional. Procesul de circulație a elitelor e ferit de oscilații prea accentuate. Abia după atingerea limitelor de expansiune teritorială și după formarea de armate dependente, în privința materială și morală, de conducătorii lor, încep lupte înverșunate între generalii dornici de a-și institui dominațiunea lor neîngrădită. Totuș trecerea dela „republica oligarhică moderată“ la monarhia absolută se face cu observarea formelor juridice și prin modificarea lor treptată. Sistemul de drept constituțional, elaborat în cursul generațiilor și susținut de un aparat tot mai perfecționat, reprezintă un suport puternic pentru organizația imperiului, pentru păstrarea ierarhiei politice și o circulație relativ pacinică a elitelor. Pentru „legitimarea“ dominațiunii și ierarhiei, juriștii romani găsesc cele mai ingenioase formule, utilizând toate elementele iraționale și raționale cari contribuiesc la formarea și întărirea dominațiunii. Cea mai strălucită dovadă este reglementarea raporturilor între Stat și Biserică în imperiul bizantin.

Răspândirea creștinismului puse una din cele mai dificile probleme pentru existența imperiului roman. Pe lângă și împotriva instituțiilor politice se formară comunități religioase, cuprinzând toată clasa de jos și având drept conducători „ideologi“ fanatici cari propagau defaitismul politic. Statul se găsea aci în fața unei organizații formidabile, reprezentând nu atât o forță materială, ci o forță spirituală. Obicinuita atitudine de toleranță religioasă și primirea noiei zeiități în societatea numeroșilor zei ai imperiului roman nu putea da rezultatul dorit, prin faptul că noua religie era intolerantă, inadaptabilă, manifestând tendințe imperialiste și universaliste. „Intelectuali“ din elită, rămași fără ocupație și disprețuind viața politică, se puseră în fruntea mișcării (spre pildă Augustinus). Incercările de suprimare violentă a mișcării nu izbutiră, cum nu izbuti nici încercarea genialului Iulian Apostata de a înăbuși creștinismul prin reînvierea și reformarea cultelor păgâne tradiționale. Cum însă șefii bisericii creștine nu-și putură creia armate (cum au făcut-o Mahomet și urmașii săi) pentru a lua puterea politică, dar amenințau neîn-

trerupt pacea internă prin demoralizarea politică a masselor, elita politică paraliză această acțiune distructivă prin admiterea șefilor comunităților creștine în elită și legitimarea dominațiunii politice prin biserică. Această legitimare, din punct de vedere politic, nu e altceva decât limitarea puterii șefului elitei politice militare și a organelor dependente de el (armată și administrație) prin conducătorii mulțimii, prin oamenii cari știu să înrăurească asupra ideologiei mulțimii, în care elementele mistice, religioase, iraționale au fost și sunt puternice. Șefii bisericești au năzuit să toarne aceste elemente într'un sistem și să-și asigure dominațiunea asupra mulțimii printr'o organizație asemănătoare organizației politice, asigurându-și în acest scop concursul puterii politice, dar de multe ori intrând și în conflict cu puterea politică. Luptele aceste între Stat și Biserică, cum s'au desfășurat mai ales în Apus, sunt adevărate lupte de partide în stil mare. Ele au fost când mai vehemente, când mai dulci, după cum au fost și „împrejurările externe“. Dușmani comuni, spre pildă islamismul, au întărit alianța celor două tabere, tot așa ivirea de secte religioase. Dar adeseori vedem izbucnind și conflicte acute, cu rezultat diferit. În timpurile noi s'au ivit noi dușmani, noi conducători ai mulțimii, cari începură să amenințe dominațiunea „nobilimii și a clerului“, cum se numea elita până la revoluția franceză. Acești noi dușmani sunt intelectuali: savanții, literații, avocații, reformatorii de tot felul.

Începura atacară formula de legitimare a puterii existente și începură a bate la porțile elitei, constituită în stări sociale închise și privilegiate. Noii profeți erau ajutați de o clasă nouă: comercianții, industriașii și bancherii, cari în baza bogăției lor năzuiau a intra în elită, dar cari în baza nașterii, (rasei, religiei, graiului), se deosebeau de elită și erau excluși dela participarea la guvernare.

Vechea și totuș vecinic noua formulă de „egalitate, fraternitate și libertate“ servi din nou pentru punerea în acțiune a mulțimii. Desvoltarea vieții orășenești creiase un proletariat numeros, îngroșat mai târziu prin desvoltarea industriei.

În acest fel, după o destul de lungă și relativ pacinică convingere a elitei, compusă din nobile și cler, și care a asigurat echilibrul sistemului politic în epoca „absolutismului“, începu epoca fazei critice sau metafizice, cum o numește A. Comte. Dreptul natural, cu contractul social originar, religia naturală,

educația naturală sunt nouile formule, menite să dărâme „legitimitatea“ ordinii stabilite, întemeiată pe dreptul divin, și să deschidă „intelectualilor“ calea pentru intrarea în elită. În Franța, ultimii regi pregătiseră această schimbare prin utilizarea tot mai frecventă a intelectualilor burghezi în serviciul Statului, prin „raționalizarea“ tot mai accentuată a administrației, pentru care clerul, pe lângă nobili, nu mai era suficient.

După răsturnarea vechei elite, noua elită „burgheză“ încercă și ea să se constituie în stare închisă. Dreptul de vot fu limitat după acelaș criteriu ca și la începuturile democratizării Statelor antice, adică după avere.

Dar, ca și în vechile democrații, rămaseră urmele elitei de naștere, rămaseră organizațiile bisericesti, în sfârșit rămaseră diferențierile de rasă, limbă, religie, cari în anumite State, d. e. în Germania, avură un rol important pentru formarea partidelor politice.

Noua mașină de recrutare a elitei, parlamentul, creat după tipul parlamentului englez și apropiat de instituțiile democratice antice, începu să funcționeze în sec. XIX în toate țările europene. Vechile elite încearcă mereu să limiteze intrarea de oameni noi în rândurile lor, dar neîntrerupt se ivesc noi profeți, noi pretendenți cari apelează la instinctele mulțimii pentru a dărâma zăgazul. Proveniența acestor nemulțumiți e foarte variată, dar ei au un caracter comun: lipsa de legături suficiente cu elita existentă cari să le îngăduie participarea la beneficiile (morale și materiale) ale puterii.

Piedecile cari se opun sunt: deosebirea de rasă, de religie, de naștere, de calificare intelectuală, și, în sfârșit, și de temperament individual. Toate aceste elemente, izolate sau în diferite combinații, pot opri intrarea unui individ în elită. Exemplul cel mai tipic sunt Evreii, cari în toate țările au fost împiedicați să între în elită din cauza deosebirii de rasă, religie și, în multe țări, și de limbă. E natural deci să-i găsim în Revoluția franceză luptând alături de burghezi pentru dărâmarea privilegiilor nobilimii și clerului, cum natural este ca și mai târziu, când această burghezie le puse piedici tot din aceleași motive, ei să se pună în fruntea mișcării proletare, să o finanțeze și să o organizeze pentru dărâmarea dominațiunii burgheze.

Punând stăpânire pe instituțiile financiare ale Statelor, un proces explicabil prin evoluția istorică a Evreilor, ei au dobândit

cel mai eficace mijloc pentru participarea indirectă la guvernare. Aparținând apoi unei comunități religioase deosebite de cele creștine, ei au avut posibilitatea să destrame în mod sistematic „ideologia creștină“, din care izvorea legitimarea ordinii stabilite. Astfel „concepția contractualistă“ și individualistă extremă, care preconizează ștergerea tuturor inegalităților între oameni și proclamă dreptul individului de a hotărî în orice moment asupra formei de guvernământ, a găsit în ei cei mai fervenți agenți de propagandă. Inmulțirea proletariatului industrial, intensificarea comerțului internațional, raționalizarea tot mai accentuată a organizațiilor politice, le-a înlesnit să pătrundă la conducerea „masselor proletare“, ale căror interese materiale le puneau în opoziție cu clasele politice și a căror ideologie suferi o adâncă prefacere prin instabilitatea vieții lor familiale și lipsa de mijloace de cultură. Evrei germani, în frunte cu Marx, Engels, Lassalle, puseră bazele unei noi religii, menite să sape o prăpastie între proletariat și burghezie, formând din aceste două clase „două nații“. Ei prevestesc izbânda necesară și definitivă a proletarilor și instituirea dictaturii lor în lume după desființarea tuturor „Statelor“ — cari sunt organizații burgheze făcute anume pentru exploatarea muncitorilor. Rezultatul revoluției proletare, ca al oricărei revoluții, nu poate fi decât instituirea dominațiunii șefilor revoluției. Ceea ce în Rusia, ca înainte vreme în Franța sau Anglia, s'a și întâmplat. Și cum șefii proletariatului au fost în Rusia Evrei, în mod necesar un număr mare de Evrei au ajuns după revoluție în clasa politică ocupând cele mai însemnate posturi¹⁾. După revoluția germană din 1918, care aduse la putere partidul socialist, Evreii germani susținuți de cei din Rusia năzuiră să înlătore și în această țară cu desăvârșire elementele moderate pentru a înfrânge rezistența claselor burgheze și a intelectualilor creștini, cari conduceau revoluția, împotriva intrării Evreilor în clasa politică. Ei încercară și aci introducerea sovietismului și a teroarei, cum au încercat-o în Ungaria, pentru a extermina fizicește clasa politică existentă. Neizbutind, reacțiunea împotriva bolșevismului a avut în mod necesar un caracter „antisemit“.

¹⁾ Asupra rolului Evreilor în mișcările revoluționare și, mai ales, în partidul socialist german, vezi Robert Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens* pg. 246 urm., în ediția franceză pg. 180 urm.

Dar Evreii reprezintă numai un caz tipic al luptei intelectualilor de diferită proveniență pentru intrarea în clasa politică, în oligarhie, întrucât ei s'au izbit și se izbesc de cea mai mare rezistență din cauza deosebirii de rasă și religie. Dar, prin trecere la creștinism și conubiu, mulți intelectuali evrei au intrat în toate țările, în Anglia, Franța, Italia și chiar în Germania, în clasa politică. Numai în țările unde ei locuiesc în masse și produc un număr extraordinar de intelectuali, dornici de a intra în elită (cum e în Rusia, Polonia, România), problema se complică. Aci s'a ivit un curent naționalist evreesc și tendința de suprație națională, deci tendința de dominațiune exclusivă. Intelectualii evrei, prinși în mișcarea naționalistă (care și-a găsit formula politică în sionism), au devenit inasimilabili și singurul drum spre putere pentru ei este dominațiunea „nației evreești“ în Statul în care trăesc. În aceste țări socialismul și bolșevismul nu mai au scopuri umanitariste și egalitariste, ci aceste organizații servesc scopului naționalist-imperialist evreesc.

Pentru ceilalți intelectuali cari năzuesc a intra în clasa politică se deschid diferite căi, după cum e structura Statului respectiv. Am amintit că încă sub regimul stărilor privilegiate intelectualii puteau intra în clasa politică. Mai întâiu Biserica le înlesni această intrare, preoțimea recrutându-se din toate stările sociale. Mai apoi cariera funcționărească li se deschide prin școala laică. Astfel se formă în Franța o „noblesse de robe“ pe lângă o „noblesse d'épée“. Prin înlăturarea privilegiilor stărilor sociale, intelectualilor de toată proveniența li se deschide calea de parvenire și la cele mai înalte posturi. În teorie nu exista nici o piedică, dar în practică vechea clasă politică, și în cele mai democratice țări, opunea rezistență destul de accentuată. Și în Anglia și în Franța și mai ales în Germania primirea în posturi de funcționari și înaintarea în ierarhia funcționărească depindea și depinde în mare parte de legături familiale, de condițiile de naștere. Cunoscute este exclusivismul corpului ofițeresc în Germania și Austro-Ungaria de înainte de războiu, mai ales în regimentele de cavalerie și cele de gardă. Dar și în alte țări, în armată nobilimea și-a păstrat „valoarea ei“. E explicabil deci că la începutul democrațiilor găsim intelectuali „de condiție mai joasă“ în fruntea mișcărilor radicale: liberale, socialiste etc. Dar ei părăsesc aceste partide și își schimbă ideologia radicală și re-

formistă când, fie prin votul cetățenilor fie prin avantaje oferite de „oligarhie“, li se dă prilejul să participe la guvernare și la beneficiile morale și mai ales materiale ale guvernării. Unii dintre ei se mulțumesc cu avantaje mai neînsemnate, alții mai inteligenți și mai ambițioși împing rezistența până la atingerea la posturi mai importante. Diferențierea mulțimii după profesie, religie, tradiție, oferă cele mai variate prilejuri de a organiza partide și de a da lupta cu ajutorul voturilor. Partide de tot felul se nasc: țărănești, catolice, creștinești-antisemite, naționaliste, conservatoare, liberale, socialiste, comuniste, democrate etc. „Formula politică“ se adaptează intereselor categoriei mulțimii căreia i se adresează partidul, sau intereselor celor mai accentuate într'un moment dat ale celui mai mare număr de alegători. Se încearcă și combinații d. e.: național-liberal, conservator-democrat, naționalist-democrat, social-democrat etc., pentru a satisface interese și sentimente mai complexe.

În realitate unul din aceste partide reprezintă adevărata clasă politică, condusă de un șef care stăpânește situația. Celelalte partide cuprind elemente eterogene, mai mult sau mai puțin dispuse să deserteze în tabăra „guvernamentală“. Existența acestor partide e foarte instabilă și compoziția lor foarte fluctuantă. De obicei se adună în jurul unui „șef“ un număr de intelectuali dormici de „posturi politice“ (ministere, subsecretariate, prefecturi etc.), și acest stat major, fluturând formula politică, încearcă să dobândească voturile cetățenilor pentru a obține locuri în parlament, cu obiectivul ultim de a dobândi „majoritatea“, deci puterea integrală. Pareto și alții au descris îndeajuns și cu mare măiestrie aceste zbuciumări ale partidelor politice, acest joc al intrigilor și al demagogiei care stăpânește suprafața vieții politice a democrațiilor moderne.

Se'nțelege că aceste lupte au diferite înfățișări după loc și timp. În unele țări ele se mișcă într'un ritm mai calm, cum a fost și este încă rotația celor două mari partide în Anglia, din care rezultă o mare stabilitate a vieții politice. În alte țări dimpotrivă avem o mare fărâmițare a partidelor și o degenerare a luptelor de partide, care împiedică dezvoltarea normală a Statului. Acest zbucium și formarea de cliici și clanuri politice se explică și din „lipsa de raționalizare“ sau birocratizare a administrației pe de o parte și din faptul că cei ce năzuesc a intra în clasa po-

litică n'au alt drum pentru dobândirea de bogăție și onoare decât prin politicianism. În țările cari au colonii (Anglia) sau cari dispun încă de suficient pământ și materii prime pentru creierea și dezvoltarea industriilor, surplusul de politicieni își găsesc ocupație și prilej de îmbogățire. În țările „închise“ însă, politicianismul devine o adevărată primejdie și aceste țări sunt într'o stare permanentă de „revoluție“. Toate chestiunile fie cât de neînsemnate devin chestiuni politice, sunt prilej pentru „răsturnarea guvernului“ și pentru „reforme urgente și vitale“. Demagogia înflorește, presa devine o cloacă de injurii și acuzațiuni personale, „corupția“ ia proporții grandioase. Toată lumea „fură“, adică năzuește a exploata în mod indirect (prin buget) populația producătoare.

Țările bântuite de politicianism ne oferă spectacolul unei colonii puse la dispoziția cuceritorilor, cu deosebirea că în democrație „indigenii“ au iluzia că prin triajul neîncetat al exploatorilor își vor îmbunătăți soarta. Demagogii dornici de îmbogățire înțeleg să le zugrăvească alegătorilor cel mai fericit viitor dacă vor fi ei la cârmă; fiind la cârmă pradă cât pot, iar cetățenii cad în cursa altor demagogi cari exploatează nemulțumirile ivite pe urma guvernării „oligarhilor“ ș. a. m. d. Parlamentarismul, care a dat naștere politicianismului, a început în unele țări să fie obiectul unor atacuri puternice. În Italia parlamentarismul a primit lovitura de moarte, iar în alte țări se formează nuclee de partide antiparlamentare (fasciste). Primejdia cea mare a parlamentarismului (chiar a celui englez) este înjosirea neîntreruptă a prestigiului elitei, slăbirea puterii ei de rezistență și pregătirea anarhizării vieții politice prin lipsa oricărui principiu de autoritate. În țările industriale mai ales, dar și în cele agrare inundate de străini, vechiul conflict între „bogați și săraci“, între cele două partide tradiționale ale oligarhilor și democraților, reprezentate astăzi prin „burghezi“ și „proletari“, sau, din punct de vedere politic, de vechea elită și mulțimea condusă de demagogii inasimilabili dornici de „dictatură“, se pregătește lupta hotărâtoare, care nu poate fi rezolvită decât prin consolidarea elitei vechi sau exterminarea ei de către demagogi. ar a aceste două rezolviri reclamă înlăturarea parlamentarismului, care reprezintă, în timpurile actuale, un mijloc nepotrivit și primejdios pentru circulația pacinică a elitelor.

Repetăm că în expunerile noastre trebuie să ne ferim de judecăți de valoare. Prin urmare trebuie să facem deosebire lămurită între domeniul politicei și domeniul moral. Noi nu putem spune cari forme de guvernământ sau cari măsuri ale guvernanților sunt bune sau rele. Dar putem afirma că în anumite condiții istorice un Stat sau altul e în primejdie să se destrame și să fie cucerit de altul și prefăcut în colonie, fiind neadaptat la aceste condiții. Așa popoarele autohtone ale Americii, Australiei, Africei au fost și sunt încă în mare parte rău organizate pentru lupta cu popoarele europene. Japonia dimpotrivă a reușit să se adapteze mediului internațional mondial printr'o transformare a structurii politice, iar China e pe cale să se „europenizeze“. Procesele sociale, servind acestor adaptări ale structurii politice și fiind desprinse de nevoile de adaptare, pot fi explicate și prin „înțelesul subiectiv“ dat lor de indivizii intrați în jocul acestor transformări. Și ni se pare verosimil că acțiunile indivizilor corespunzătoare acestui înțeles nu pot fi judecate după criterii etice-morale, valabile numai pentru raporturile interindividuale, fără considerarea înrâuririi directe sau indirecte a comunităților din cari fac parte.

Când etica creștină poruncește să iubești pe aproapele tău sau chiar pe dușmanul tău, ea e în flagrantă contradicere cu condițiile de existență a Statelor, cari reclamă în războiu exterminarea fizică a dușmanului, iar în timp de pace o concurență aprigă în toate domeniile, pentru a asigura izbânda în timp de războiu.

Cu toate aceste, principiile etice, reprezentate și propagate și prin religie, au fost și sunt cel mai puternic cheag de solidaritate și coeziune pentru toate formele sociale. Putem vorbi de religie și etică familială, de clan, trib, națiune și, în sfârșit, de o etică de Stat; tot astfel, în linie orizontală, putem vorbi de o etică a vârstelor și sexelor, a profesiunilor, stărilor și claselor sociale. În obiceiuri, tradiții, coduri religioase și juridice, găsim fixate regulile generale minime considerate ca necesare pentru păstrarea coeziunii formei sociale.

În forma socială numită Stat vom găsi deci un sistem de reguli, scrise și nescrise, menite să determine acțiunile indivizilor în conformitate cu principiul de coeziune a Statului. Vor rămânea în afară de acest sistem toate normele cari nu se referă

la interesul nemijlocit al Statului. Dar în tipurile istorice concrete găsim adeseori amestecate aceste principii, găsim confuzii ale sferelor de interese ale diferitelor comunități. Un exemplu este în Evul mediu oprirea creștinilor de a împrumuta bani cu camătă. „Patria potestas“ romană a suferit mari modificări în cursul vremii, schimbându-se raportul între părinți și copii, raport determinat în timpurile dintâiu de principii etice-religioase. În formele patrimoniale-patriarhale de organizație politică găsim la bază principii etice-morale împrumutate dela comunitatea familială.

În dreptul roman s'a realizat despărțirea normelor etice de normele juridice prin construirea conceptului de „justiție“, desbrăcat de orice colorit sentimental. „Fiat justitia, pereat mundus“ este formula acestei concepții. Această justiție presupune un judecător imparțial și impersonal și ea intervine numai în conflictele prevăzute de lege. Această lege însă e croită după interesele Statului, și mai precis după interesele clasei politice și nici decum după interesele „individului abstract“.

În toate timpurile și în toate locurile „legea“, ca expresie a ordinii interne în Stat, n'a fost decât un compromis între elită, care năzuește a-și institui dominațiunea neîngrădită, și mulțimea dornică de dreptate, adică de diminuare a privilegiilor elitei, pentru a înlesni conducătorilor ei intrarea în elită.

Știm că în organizații primitive „dreptul“ era o știință secretă, în posesiunea preoților și a stăpânilor, și abia în societăți mai complexe, când înarmarea mulțimii nu mai îngădui acest privilegiu¹⁾, normele fundamentale primitive fură publicate. Până la revoluția franceză justiția rămase o „justiție de clasă“ și în privința formală, iar după revoluție ea se întemeie pe principiul egalității. Dar formula „aceasta egalitaristă“ intră în contradicere cu substratul ierarhizat după trebuințele formei politice.

Această contradicere a fost relevată de H. Spencer în scrierea sa „Individul contra Statului“, dar ea apare în modul cel mai

¹⁾ „Din această presiune exterioară, exploatată în mod abil de către plebe, pentru care marile acte legislative din secolul al V-lea și IV-lea — convențiunea Muntelui Sacru, Codul celor Douăsprezece Table, legile Valeriae Horatiae, crearea tribunalului militar cu putere consulară, legile liciniene — vor apare ca un reflex direct, se naște egalitatea civilă și politică, un principiu constituțional nou și rodnic, pentru care vechiul patriciat, reprezentant al unui trecut care dispare, va trebui să se resemneze a purta cheltuelile“. (L. Homo, Les institutions politiques romaines, pg. 443).

lămurit în luptele de partide, adică în luptele pretendenților la intrarea în elită și în raporturile între elită și mulțime.

Când „democrația“ deschide toate zăgazarile legale pentru concurența liberă la posturile de conducere, când nu există nici un criteriu stabil de ierarhie (nașterea, bogăția, etc.), ci „aptitudinile demagogice“ ajung pentru a ocupa cele mai înalte posturi, toate normele juridice și morale nu mai au nici o valoare și nici o putere de coeziune. Acțiunile indivizilor încep a fi conduse numai de logica pasiunilor. Orice mijloc e binevenit dacă garantează succesul — iar succesul scutește de orice sancțiune.

În țările în cari prin tradiție se menține prestigiul nașterii și bogăției (Anglia), al pregătirii profesionale (Franța), regimul partidelor politice se ține în anumite limite și criteriile juridice și morale își mai păstrează puterea. Dar în țări fără tradiție politică, sau în cari surplusul de intelectuali dornici de putere și bogăție e prea mare în relație cu resursele interne și externe (colonii) ale țării, regimul partidelor politice are drept urmare și o sălbătăcire a moravurilor și o zdruncinare a principiilor de drept.

Politicianul pornit spre putere sau năzuind a se menține la putere împotriva asaltului altor pretendenți va trebui să opereze așa cum îl sfătuește Machiavel pe Principele său: să înșele mulțimea prin toate mijloacele demagogice, iar pe adversari să-i înfrângă prin forță sau viclenie. Față de aceste însușiri necesare politicianului pentru atingerea țintei sale, toate celelalte „virtuți“ trebuie să dispară și să-și piardă importanța. Și e nu numai natural, dar și logic ca în State „democratice“ cu regim parlamentar să parvină la putere în primul rând oameni cari posedă în mare măsură aceste însușiri.

În aceste democrații se accentuează fenomenul „corupției“, desagregarea Statului prin luptele neîngrădite ale facțiunilor pentru acapararea puterii. Fenomenul corupției merită deci o analiză specială.

XVI.

Corupția¹⁾.

Faza de prefacere în care au intrat Statele atinse, în mod direct sau indirect, de războiul mondial e caracterizată prin apariția de fenomene sociale morbide sau patologice. Intre aceste, fenomenul care, prin diversitatea aspectelor sale, exasperează mai mult societatea și a ridicat împotriva sa toate forțele sociale „regeneratoare“ este corupția. „Combaterea corupției până la exterminarea ei“ e la ordinea zilei în adunări publice de tot felul, în ziare, și nu mai puțin în convorbiri particulare, iar cazurile concrete aduse pentru ilustrarea situației abundă.

Dar în adunările publice și în ziare se apelează mai mult la sentiment decât la rațiune. Nu găsim aici o determinare precisă a fenomenului, ci numai materialul brut oferit de observația nesistematică a faptelor. Mulțimea simte că există corupția sub diferite aspecte și că ea constituie o primejdie pentru societate; dar auditorii sau cetitorii n'ar fi dispuși să aplaude pe un orator sau autor care le-ar veni cu definiții abstracte și cu expunerea unui plan complicat de reorganizare socială. Mulțimea vrea luptă împotriva unui dușman în carne și oase, deci împotriva agentului corupției și nicidecum împotriva „fenomenului“ corupției. Dacă un funcționar e corupt: să fie pedepsit și înlocuit prin altul; dacă evreul propagă corupția: să fie alungat din țară; dacă guvernul adică miniștrii sunt corupți: să facă loc altora necorupți. Corupția e deci considerată ca o însușire individuală, iar corupția în viața publică ar rezulta din faptul că funcțiunile sunt deținute de oameni corupți.

Observația de toate zilele nu pare a confirma această concepție, ci ne dă exemple cari par a dovedi că în viața publică

¹⁾ Acest capitol a fost publicat în revista „Societatea de mâine“, Cluj, An. II, 1925.

corupția nu depinde de caracterul individual, ci de structura societății, în felul că într'o țară bântuită de corupție ajung la posturi conducătoare oameni corupți, iar regenerarea societății i-ar înlătura aducând în aceste funcții oameni necorupți. Ba, mai mult: făcându-se distincția precisă între caracterul individual și caracterul (sau constituția) societății, am putea admite ca individul să fie necorupt, și totuș să fie un agent al corupției publice. Sunt Evreii oameni corupți? Dacă da: cum s'au menținut ca popor împotriva tuturor dușmanilor și și-au dobândit o situație internațională atât de importantă? Pe de altă parte nu putem nega că ei au fost și sunt agenți ai corupției publice ori unde s'au așezat. Explicarea nu poate fi dată decât prin expunerea situației comunității evreiești față de comunitățile străine. Evreii au devenit agenții comerțului internațional, care transformă adânc, corupe, structura societăților intrate în sistemul economic internațional. În antichitate, rolul Evreilor l-au avut Fenicienii, apoi Grecii, țara noastră a suferit infiltrații de diferite elemente străine orășenești când comerțul a început să se desvolte: Germani, Poloni, Armeni, Greci și, în urmă, Evrei.

În imperiul roman „mercatorul“ deschidea drumul armatelor și desăvârșea apoi opera de descompunere și asimilare a provinciilor cucerite. „In masse compacte, zice Th. Birt¹⁾, ca muștele pe rană ședeau negustorii și cămătarii romani în Asia mică subjugată. Ne minunăm auzind că ultimul mare răzbunător al eleanismului, Mithridates, a făcut să fie prinși și uciși acolo într'o singură zi la vre-o sută de mii de Romani, asmuțând furia Grecilor asupra lor“.

În depărtatul Orient observăm și astăzi aceleași fenomene de reacțiune împotriva mercatorilor europeni, în primul rând englezi. Acolo unde Evreii sunt agenții comerțului internațional, se naște, din cauza neasimilării lor și în măsură ce se ridică o clasă de comercianți și bancheri indigeni, fenomenul antisemitismului. Avem deci în fața noastră fenomene izvorite pe urma expansiunii comerțului internațional, a contactului între diferitele comunități omenești. Sunt procese de desagregare urmate de tendințe de regrupare a țășeturilor sociale pentru adaptarea societății la noi condițiuni de existență. Aceste procese de descompunere, de destrămare se manifestă prin fenomene cari pot

¹⁾ Aus dem Leben der Antike, 2. Aufl. Leipzig 1919, pg. 60.

fi prinse sub denumirea comună de corupție. Simțul comun le atribuie însă agentului comerțului internațional: în Asia mică de pe vremuri Romanului, în China de astăzi Englezului, la noi Evreului.

Știința socială însă năzuește a desluși nexul causal al lucrurilor sistematizând experiențele de toate zilele, ordonând și clasificând cazurile concrete după criterii obiective, pentru a dobândi noțiuni clare și precise.

Dar, pe de altă parte, știința socială trebuie să renunțe în mod definitiv de a construi sisteme dogmatice depărtându-se de realitate, de verificarea neîntreruptă a teoriei prin observația realității sociale în spațiu și timp. Deducții din pretinse axiome evidente împing la construcția de utopii și la formule de acțiune în stare să distrugă o societate.

O pildă celebră este teoria marxistă, concepția materialistă a evoluției sociale, care pretinde a reprezenta ultimul cuvânt al științei sociale și a fi în posesiunea unei formule sigure de acțiune pentru a regenera omenirea — coruptă.

Toate relele sociale ar izvorî, după această teorie, din deosebiri de clasă. Înlăturând clasele sociale și întemeind organizația pe cooperarea indivizilor am ajunge la fericire. Pornind dela faptul empiric că în orice societate există exploatați și exploatați (dar fără a ține seama că cei exploatați pot fi dintr'un anumit punct de vedere exploatați și exploatații exploatați), marxismul crede că aceste două clase stau în luptă de exterminare și că evoluția tinde — după legile descoperite de Marx — spre a da izbândă clasei exploatate. Ar fi să întrebăm dacă n'ar fi mai bine sau dacă nu există tendința să dispară clasa exploatată astfel ca toată lumea să fie capitalistă (Novicow). Pentru marxism ca și pentru alte teorii de felul acesta se potrivește ceea ce spune Claude Bernard¹⁾: „Oamenii cari au o încredere excesivă în teoriile lor sau în ideile lor sunt nu numai rău dispuși a face descoperiri, dar ei fac și foarte rele observații. Ei observă în mod necesar prin prisma unei idei preconcepute, și când au instituit o experiență, ei nu vor să vadă în rezultatele ei decât o confirmare a teoriei lor. Ei schimonosesc astfel

¹⁾ Introduction à l'étude de la médecine expérimentale, 12-e éd., Paris 1924, pg. 67.

observația și neglijează adeseori fapte foarte importante, deoarece ele nu sprijinesc intenția lor“.

Știința adevărată trebuie deci să rămână în sfera realității, cercetând-o fără prejudecăți. Și orice cercetare trebuie făcută în mod sistematic, metodic. „Metoda este încă mai importantă decât doctrina însăși“, zice A. Comte ¹⁾. Prin lucrarea lui E. Durkheim „Regulele metodei sociologice“ ²⁾, metoda pentru cercetarea fenomenelor sociale a fost bine lămurită. Pentru a ști ce este un fenomen social, trebuie să desprindem din diversitatea fenomenelor sociale grupul de fenomene definite prin caractere exterioare comune, cuprinzându-le în aceeași cercetare pe toate cari răspund la această definiție. „De pildă, zice Durkheim, constatăm existența unui număr oarecare de acte cari înfățișează toate acest caracter exterior că, odată săvârșite, ele determină din partea societății această reacțiune particulară care se chiamă pedeapsă. Noi facem din ele un grup sui generis, căruia îi impunem o rubrică comună; îi dăm numirea de crimă oricărui act pedepsit“ ³⁾.

În același mod am trebui să procedăm la fixarea fenomenului corupției, observând felul comun de reacțiune a diferitelor tipuri sociale împotriva acestui fenomen.

Din fericire noi nu stăm la începutul astorfel de cercetări. Munca pentru fixarea de noțiuni sociologice precise a început de mult. În filozofia socială, în etică și politică, apoi în istorie găsim o terminologie tot mai lămurită astfel că sociologia poate nădăjdui să dobândească concepte tot mai precise.

În această privință se poate aminti încercarea lui E. Waxweiler, care a adăos lucrării sale „Esquisse d'une Sociologie“ un „Lexique sociologique“, o colecție de 2200 cuvinte făcută de Christian Beck, cuvinte cari, după părerea autorului, au un înțeles sociologic. Câteva luni înainte de războiu, sociologul Robert Michels a invitat pe savanții tuturor țărilor să colaboreze la un dicționar sociologic, dar planul a rămas neexecutat. În 1919, Leopold v. Wiese a deschis, la nou înființata Universitate din Colonia, un seminar sociologic, în care, începând cu 1921, a

¹⁾ Cours de philosophie positive, vol. IV., pg. 133 (3-ème éd. 1869).

²⁾ Pusă la îndemâna publicului românesc prin traducerea d-lui C. Sudețeanu în editura „Cultura Națională“.

³⁾ o. c. pg. 72—73.

introdus exerciții lexicografice, cercetându-se literatura cu privire la cuvintele cu înțeles sociologic ¹⁾).

Leopold v. Wiese e din școala lui Simmel, reprezentantul sociologiei „formale“. Școala lui Simmel năzuște a reduce toate fenomenele sociale la procese simple și fundamentale. Nu există societatea ca ceva concret în timp și spațiu, ci numai oameni (indivizi) și procese de asociare (Vergesellschaftung) între ei. Din aceste procese se desprind forme sociale (soziale Gebilde) cari au numai un înțeles verbal, sunt substantivări de relații neîntreput schimbătoare.

Wiese publică, în 1924, prima parte a „Sociologiei generale“, care poartă subtitlul de teorie a relațiilor și formelor de relații omenești (Lehre von den Beziehungen und Beziehungsgebilden der Menschen).

În această lucrare, Wiese încearcă să dea o clasificare sistematică a proceselor sociale, un tablou al categoriilor relațiilor omenești. El deosebește procese de gradul întâiu și procese de gradul al doilea sau procese sociale propriu zise. Categoria întâia cuprinde procesele interindividuale, iar a doua procesele care se referă la raporturile între formele sociale.

În fiecare categorie avem apoi două subdiviziuni: 1) procese de integrare și 2) procese de disoluțiune sau desagregare, fiecare din aceste subdiviziuni având iarăși mai multe rubrici. Corupția o găsim în categoria de gradul al doilea între procesele de desagregare, la rubrica „favoritism și mituire“, căror termeni le corespunde verbul a corupe, și anume prin conexiuni, nepotism, parasitism.

Fenomenul corupției e descris astfel ²⁾:

„Menținerea unei forme sociale (soziales Gebilde) existente depinde în mod esențial de faptul dacă încadrarea (Einordnung) elementelor sale are loc după considerații obiective, adică în conformitate cu scopul formei și cu armonia între scop și mijloace. Dat fiind că grupul trebuie să lupte pentru existența sa și lucrează la perfecțiunea sa tot așa ca și individul destoinic la nobilitarea sa, e necesar ca fiecare funcție în grup să fie ocupată pe cât se poate prin cel mai apt pentru ea și ca orice act de

¹⁾ L. v. Wiese, Allgemeine Soziologie, München und Leipzig 1924, I, pg. 95—96.

²⁾ O. c. pg. 269.

comunicare a funcționarilor grupului cu alte persoane să fie rezolvit după înțelesul său. Acest conex e rupt dacă la acordarea funcțiilor și avantajelor pe cari le oferă grupul sunt preferiți prieteni a căror bunăvoință vreau să o câștige cei ce împart funcțiile. Protecția și favoritismul tulbură ordinea grupului, totașa ca și încercarea ce se face din altă parte de a îndupleca pe funcționarii grupului, prin acordarea de avantaje personale, la o atitudine care nu corespunde funcțiunii lor.

În istoria politică găsim numeroase exemple că mai ales dinastiile, printr'o gospodărie de favoritism, au păgubit Statul și prin aceasta și monarhia însăși.

Dar nu numai Statele absolute și democratice, ci orice formă socială în care se împarte putere și situații e expusă acestei primejdii.

Din mituire izvorește corupția, la care interesele publice sunt subordonate avantajelor personale. Dar chiar începuturile de producție și patronizare în intrarea în joc a conexiunilor, nepotismul, care favorizează la ocuparea de posturi rude mai tinere, slăbesc un grup sau un „colectivum abstract“. Termenul nostru relație capătă în această ordine de idei un înțeles special, neplăcut: a avea relații înseamnă că ești în stare a exploata legătura personală cu persoane puternice, influente sau hotărâtoare, în afaceri cari ar trebui să stea peste orice hotărîre determinată de considerații particulare.

S'ar părea că în fața puterilor disolvante, izvorite din corupție, principala datorie ar fi ca în orice formă socială care servește unor scopuri obștești, să luptăm cu toate mijloacele de pedeapsă, dispreț și răsplată pentru evitarea lor, pentru a împiedica ivirea de scopuri și intenții particulare. Dar această completă înlăturare a interesului particular (ceea ce nu e identic cu personal) poate aduce primejdia contrară: apatia și indiferența pentru interesele sociale. N'am trebui să punem prea multă încredere în puterea farmecului ce-l are moralitatea asupra sufletului omenesc. Înlăturând toate interesele particulare și așteptând apoi înflorirea grupului social dela conștiința moralității perfecte vom putea face experiența că se păcătuște mai puțin dar și că se muncește mai puțin. Omul de rând nu e legat de sfera socială numai prin legături morale, ci și prin concordanța folosului său particular cu bunăstarea grupului. Prin severitate catonică se

poate înlătura prea mult interesul particular din viața publică; ea se petrifică atunci prin indiferența crescândă a oamenilor, cari se dedică acuma mai cu drag afacerilor lor promițătoare și cumetriilor lor. Astfel se poate observa că mulți funcționari, cu toate onorurile ce aduce cu sine serviciul de Stat, îndată ce se oferă prilejul, trec în industrie, comerț și la bănci, nu numai în așteptarea unei plăți mai bune, ci pe lângă aceasta pentru a-și putea vedea mai bine de interesele lor particulare“.

Expunerile lui Wiese sunt interesante și prețioase contribuții la stabilirea unei terminologii sociologice mai precise. Dar ele rămân la suprafața lucrurilor. Întâia obiecțiune ce i se poate aduce este că Wiese, ca toată direcțiunea sociologică individualistă, face o confuzie regretabilă între procesele interindividuale aparținând eticei, și cele intercomunitare, cari interesează sociologia. Din aceasta rezultă și imprecizia termenului de corupție.

Făcând această distincție noi putem zice: un individ poate fi în raport cu semenii săi corupt, dar pe de altă parte în raport cu comunitatea, ca funcționar spre pildă, cinstit și corect, precum și invers el poate fi în viața particulară foarte cinstit, cumpătat și corect și în viața publică cu desăvârșire corupt.

Dela Platon încoace se perpetuează însă eroarea că natura societății ar rezulta din caracterul indivizilor ce o compun. Din această premisă s'a dedus apoi formula de acțiune pentru reorganizarea socială care ar consista în educația indivizilor, în adaptarea lor la scopuri sociale, prin înăbușirea egoismului, întărirea simpatiei etc. De aci se naște apoi și o contrazicere foarte primejdioasă pentru pedagogie. Se preconizează ca în școli elevii să fie educați a fi oameni cinstiți și necorupți în viața publică, arătându-li-se icoana unei societăți cum ar trebui să fie. Dar într'o societate bântuită de corupție elevul de 14 ani începe a cunoaște deosebirea adâncă între ideal și realitate, începe a cunoaște că cinstea și corectitudinea în viața publică sunt o piedică pentru conservarea proprie și bunăstarea familiei. El vede cum cei corupți se îmbogățesc și trăesc bine, iar cei cinstiți intră în mizerie. Și acest elev sau e fiul unui tată cinstit sau al unuia corupt. În ambele cazuri va fi târît spre corupție: în primul caz prin mizerie, în al doilea caz prin exemplul foloaselor ce le aduce corupția.

Exemplele din istorie? Ar fi cam greu să verificăm prin

istorie pretinsul adevăr că munca cinstită și desinteresată pentru binele obșteșc e răsplătită, iar corupția pedepsită.

Cum ieșim deci din această contradicție? Cari sunt cauzele proceselor de desagregare în grupul social, cari sunt cauzele corupției publice, ale predominării intereselor particulare asupra intereselor obștești? Și în sfârșit, cari sunt mijloacele pentru înlăturarea corupției publice?

E clar că un proces de desagregare se ivește când între țesăturile sociale se naște un dezechilibru, când anumite organe, menite a susține funcțiuni sociale necesare, se atrofiază, sau când societatea e nevoită a-și regrupa țesăturile, a-și crea organe noi sau de a-și perfecționa pe cele vechi, pentru a se adapta unor condițiuni de existență schimbate.

Ivirea și caracterul proceselor de desagregare sunt deci determinate de înrăurirea mediului în care se găsește societatea. Acest mediu poate înrăuri în multe feluri. Și pentru cercetarea noastră noi trebuie să-l destrămăm, să-l descompunem în categorii de forțe, legând de fiecare categorie anumite schimbări în structura socială.

Din acest punct de vedere corupția este un fenomen social care se ivește într'o anumită constelație a forțelor cari înrăuresc asupra societății, un proces desprins din complexitatea transformărilor determinate de ivirea unor anumite schimbări în mediul ambiant.

Analizând seria constelațiilor posibile ale forțelor externe cari ne dau o serie corespunzătoare de tipuri sau forme sociale, între aceste vom găsi și forma numită Stat, a cărei structură e determinată de înrăurirea altor State, de constelația „internațională“.

Corupția în Stat se va ivi prin schimbarea raporturilor internaționale — cum le numește știința politică, care indentifică Statul cu națiunea organizată, cu națiunea care posedă organe de apărare împotriva altor națiuni, organe care-i permit a-și menține individualitatea proprie în spațiu și timp.

Transformările cari se pot ivi în raporturile internaționale sunt multiple: ele pot fi de natură economică, spirituală (curente de idei) etc. Ele vor reclama în orice caz tendințe de adaptare, transformări interne, și prin aceasta forma socială intră într'o fază de desagregare, de slăbire, în care între alte fenomene se

ivește ceea ce numim corupție, fie că stă în legătură directă cu transformările externe, sau indirectă, întrucât sistemul politic predominantă toate manifestările vieții sociale.

Vom încerca să schițăm constelația forțelor externe cari pot explica ivirea corupției într'un sistem politic, fără pretenția de a rezolvi această problemă în mod complex și definitiv.

Legând fenomenul corupției de înrăurirea forțelor externe, noi putem dobândi o mare precisiune a înțelesului acestui cuvânt.

Se poate vorbi spre pildă de înrăurirea corumpătoare a climatului și a forțelor dependente de climat: fauna și flora. Sunt regiuni cari prin bogăția lor, și sunt altele cari prin sărăcia lor opresc orice progres social, orice integrație socială, orice echilibrare a sistemului social.

În legătură cu înrăurirea comunităților străine, conceptul corupției dobândește un înțeles bine determinat prin analiza fenomenelor cari se ivesc în mod necesar în structura societăților prinse în sistemul internațional. Contactul pacinic sau războinic cu alte State dă naștere la germeii corupțiunii în înțelesul propriu și cel mai obicinuit al cuvântului. Structura socială devine mai complexă. Se nasc stări sociale cari corespund acestui contact: starea războinicilor și cea a comercianților. Iar din raportul acestor stări cu starea muncitoare, producătoare, se ivește luxul, parazitismul, corupția în felurite nuanțe, cari pot împinge spre degenerare și desagregare.

În această privință comparația cu societățile animale e foarte instructivă, mai ales cu societățile de furnici.

Lucrea lui Espinas „Des sociétés animales“ și, acuma în urmă, „Tiersoziologie“ a lui Friedr. Alverdes ¹⁾ ne arată că și în regnul animal există societăți foarte diferențiate, cu stări sociale bine distincte. Și aici putem constata, mutatis mutandis, fenomene de corupție izvorâte din contactul cu alte societăți. Există d. e. o specie de furnici, polyergus, care trebuie să-și țină sclavi cari să le hrănească, de altcum ar pieri. La specia anergates nu există lucrătoare ci numai indivizi de sex masculin și feminin, cari și ei nu se pot nutri singuri. O femeie anergates intră într'o colonie a speciei tetramorium și e adoptată de lucrătoarele acesteia, cari, se pare, omoară pe regina lor proprie. Femeia

¹⁾ Leipzig 1925.

anergates produce însă numai indivizi de sex masculin și feminin, cari sunt hrăniți de lucrătoarele tetramorium. Pe'nctul colonia tetramorium piere din cauza că nu se înmulțește și, prin acest fapt, și reprezentanții speciei anergates cari nu se pot hrăni singuri sunt consacrați morții. Numai vre-o femeie mai tineră scapă de prăpăd, mutându-se în altă colonie tetramorium.

Ne gândim în acest caz la regimul sclavajului în antichitate, cu decadența clasei conducătoare, la despopularea diferitelor țări, deoarece sclavii și oamenii săraci nu se înmulțeau, pecând cererea de sclavi creștea în măsură ce clasa conducătoare, „parasitară și coruptă“, se desvătase a munci. În Delos, unde se concentrase comerțul de sclavi, pe vremea crizelor cari au împins la mișcările conduse de cei doi Gracchi, se spune că într'o zi au fost oferiți cumpărătorilor dimineața 10.000 de sclavi, iar seara toți au fost vânduți (Mommsen).

Dar, în specia umană există posibilitatea regenerării, dat fiind că diferențierea în caste nu e datorită unor transformări organice individuale.

În acest fel țesuturile sociale se pot regenera neîntrerupt, funcțiunea biologică a societății putându-se menține în toate transformările intervenite, familia omenească, instituțiunea care asigură perpetuarea biologică a societății, trebuind numai să se adapteze structurii complexe a societății. E o eroare dacă se crede că diferitele tipuri sociale „superioare“ s'au format după icoana familiei — ci invers familia a trebuit să se adapteze tipurilor sociale complexe, determinate de nevoia de adaptare la un anumit mediu ambiant. Dacă ar fi altfel nu ne-am putea explica diversitatea formelor de familie, care din punct de vedere biologic n'ar putea exista, deosebiri biologice între diferitele varietăți omenești nefiind atât de pronunțate.

Când un mediu ambiant nu permite integrarea socială, ci numai constituirea de forme curat sau aproape curat biologice, cum e la Veddah din Ceylon, unii sociologi cred că au găsit aici forma originară și primitivă a familiei omenești: monogamia, iar celelalte forme, polyandria, polygamia etc. n'ar fi decât forme corupte, până ce în lumea civilizată s'a revenit iarăș la monogamie care ar corespunde naturii omenești.

Noi putem vorbi însă de o corupție a familiei numai când funcțiunea ei fundamentală, perpetuarea speciei, este oprită, d. e.

prin degenerarea fizică, alcoolism, boli, limitarea mijloacelor de subsistență. Deci și în ce privește familia pot înrâuri diferite forțe cari să pricinuească desagregarea ei. Intre aceste forțe e și sistemul politic. O fiscalitate excesivă, o salarizare insuficientă a funcționarilor, tolerarea alcoolismului etc. poate primejdui constituția familiei în general sau a familiei unor anumite clase sociale.

Nu poate exista deci nici o îndoială că un proces de desagregare care cuprinde sistemul politic va înrâuri asupra tuturor țesuturilor și organelor sale, putând atinge și țesuturile cari îi garantează existența fizică.

Dar toate aceste procese de desagregare ale sistemului politic sunt efectele contactului cu alte sisteme politice. Acest contact deschide porțile pentru comerțul de bunuri materiale și ideale, introduce luxul claselor conducătoare, și, în urmă, parazitismul și corupția. Astfel în Roma începe corupția după terminarea cuceririi Italiei. Din Stat agricol, Roma devine Stat comercial. Acest moment e fixat prin introducerea monetei de argint după valuta ateniană (268 î. d. Hr.) Banul devine instrumentul principal al comerțului și al corupției. Prin banul „național“ corupția și decadența pot lua un mers vertiginos. În Grecia comerțul întemeiat pe aur a schimbat structura socială a cetății eline, aurul macedonean și persan a distrus patriotismul grecesc¹⁾. Un bărbat ca Demosthene n'a fost imun față de aurul persan, și același Demosthene își exprimă într'un moment bănuiala că și Pythia „filipizează“ (Plutarch, Viața lui Demosthene). În Italia proprietatea țărănească mijlocie e distrusă de capitalismul în naștere, de bancherii cari finanțează toate întreprinderile. Oamenii de Stat, conducătorii de armată, devin instrumentele bancherilor. Cezar, finanțat de Crassus, își creiază o situație frumoasă la Roma. Intreaga viață publică e stăpânită de puterea banului, de corupție.

Această situație e caracterizată printr'o sporire extraordinară a consumării de bunuri și o scădere tot mai mare a producției. Desechilibrul economic împinge la neîntrerupte războaie, expediții de pradă. Instrumentul cuceririlor, armata, prin structura ei și

¹⁾ De aici se explică și teoriile sociale „utopice“, cari preconizează ca singur mijloc pentru înlăturarea corupției izolarea Statului, interzicerea întrebuințării aurului etc.

felul de recrutare și întreținere, rezultată din întinderea imperiului și secarea populației Italiei, schimbă apoi întreaga constituție politică, concentrând puterea în mâinile imperatorului, într'un timp când pseudo-democrația romană degenerase într'un regim corupt de facțiuni politice. Sub împărați începe o regenerare a imperiului, corupția fiind îngădită prin instituirea unei administrații mai corecte și mai umane. Provinciile începură să înflorească și în acest timp se înfăptuește civilizarea apusului european. Soarta sclavilor se ușurează, jurisdicțiunea se sistematizează, se creiază o ideologie comună și un sistem economic organic, printr'o echilibrare a producției și consumației.

Dacă se vorbește de prăbușirea imperiului Roman, această e o expresie foarte nelămurită. Mai nimerită ar fi expresia de transformare, de ivire de forme noi pe urma diferențierii etnice.

Și aceste forme trec prin faze asemănătoare, procesele de desagregare și regenerare rezultând din aceleași cauze.

Europa evului mediu e frământată de lupte neincetate între State. Regimul politic intern e întemeiat pe exploatarea claselor producătoare și privilegiile claselor conducătoare, deci pe corupție. Foarte încet se stabilește în unele țări un echilibru între clasele sociale, mai ales acolo unde, în timpurile mai noi, deficitul producției se poate acoperi prin dobândirea de colonii și clasa parasitară precum și deposedații clasei producătoare — revoluționarii, sectarii etc. — își găsesc în aceste colonii un domeniu de activitate mai puțin primejdios pentru țara proprie.

Ar fi foarte interesant de a se stabili înrăurirea coloniilor asupra politicii interne ale Statelor europene colonizatoare: Spania, Portugalia, Olanda, Anglia, efectele dobândirii și organizării lor cât și ale pierderii lor. Nu vom greși dacă vom atribui coloniilor schimbarea echilibrului între consumație și producție, înțelegând acuma sub producție, producția industrială, care reclamă o transformare adâncă a structurii sociale. Adevăratul capitalism se ivește abia în epoca mașinismului, capitalismul producător care încheagă țesăturile sociale, sporind bogăția tuturor. Crizele provocate de banul pus în serviciul industriei sunt cu mult mai puțin primejdioase, decât cele provocate de capitalul pus în serviciul consumației — dar numai în anumite condițiuni, dintre cari cea principală ni se pare a fi posesiunea de piețe dominate de capitalul care alimentează industria țării respective. În Statele

cari n'au colonii, sau le-au pierdut, și cari au intrat în sfera de acțiune a capitalului țărilor industriale, se ivește în mod necesar o consumație mai mare cu care nu poate ține pas producția¹⁾.

Aceste State nu pot ajunge la o politică internă normală decât prin încercarea de a echilibra iarăș consumația și producția. Când echilibrul nu se poate înfăptui, nici prin autarhie, nici prin imperialism, exploatarea clasei producătoare va lua proporții îngrijitoare și instituirea unui regim politic întemeiat pe corupție e inevitabilă. Teoria marxistă despre mizeria necesară a țăranimii în epoca desvoltării capitalismului e prea simplă pentru a fi adevărată. Exploatarea țăranimii rezultă din faptul că ea trebuie să poarte toate sarcinile, să satisfacă toate trebuințele de prima necesitate și de lux ale clasei conducătoare și să întrețină toate instituțiile Statului. În acest fel clasa conducătoare sau stăpânitoare trebuie să-și concentreze interesul asupra politicii interne, asupra menținerii unei situații care-i permite exploatarea, pe când interesul claselor conducătoare în țările echilibrate, imperialiste sau democratice, e concentrat asupra politicii externe, iar în intern numai asupra instituțiilor cari garantează o dreaptă repartizare a bunurilor și o ierarhizare dreaptă a valorilor individuale.

În Principatele Române avem o evoluție supusă acelorăși legi. Întâiu o scurtă epocă a unui regim agrar patriarcal, o armată compusă din țărani liberi, apoi trecerea la diferențierea în nobilime războinică și țărani iobagi, cu infiltrațiunea agenților comerțului internațional. Atingându-se de timpuriu limitele de expansiune teritorială, încep luptele interne ale facțiunilor politice, cari slăbesc puterea de rezistență a țării, împingând-o în brațele dominațiunii străine, sub care exploatarea, parasitismul și corupția iau forme câteodată bizare.

După dobândirea independenței, viața publică ia un aspect de stabilitate și progres, prin adoptarea de instituțiuni occidentale, prin începuturile industriei, căi ferate, regim monetar național și bogățiile aduse de curentul comerțului internațional, bogății materiale și ideale. Dar corupția nu dispăre, ci ia numai alte

¹⁾ În această privință sunt foarte interesante expunerile lui Guglielmo Ferrero în articolul „La richesse et la Guerre”, („L'illustration” din 13 Octombrie 1923). Ferrero încearcă să explice perturbațiile economice de după război prin intrarea în joc a capitalului fictiv (moneta-hârtie) care a sporit consumația în mod excesiv și a desorganizat în acelaș timp producția.

forme și „chestia țărănească“ rămâne la ordinea zilei. Exploatarea nu se mai face în mod direct și brutal, ci prin capitalul bancar, care încearcă a-și ascunde tendințele prin începuturi de industrie, de fapt însă deschide numai drumul pentru exploatarea claselor producătoare, năzuind la profituri fără risc și intrând, pentru acest scop, în luptele politice pentru acapararea puterii.

Acest regim a creat un mare număr de paraziți trăind din beneficiile bugetului, din favoritismul funcțiunilor politice.

Accentuez că, în această ordine de idei, cuvintele corupție, favoritism, parasitism n'au un înțeles de reprobare sau de dispreț, ci înseamnă fenomene ivite în mod necesar în anumite condițiuni. Din care nu rezultă că în viața practică, disprețul și reprobarea n'ar fi mijloace bune pentru înlăturarea sau reducerea acestor fenomene de desagregare socială. Amintesc aceasta pentru a nu mă expune la interpretări greșite, când afirm că, după înfăptuirea Unirii, pentru Vechiul Regat s'a ivit posibilitatea de a scăpa în parte de surplusul de forțe inactive, trimițându-le în provinciile alipite. În acest mod s'a desprins aici lupta de concurență între regăteni și băștinași, până ce se va ajunge la echilibrarea — corupției. Detaliile nu ne interesează, ci e vorba să explicăm numai lățirea repede a așa zisei corupții din Vechiul Regat, accentuând însă cu toată tăria că sub dominațiunea ru-sească, austriacă și ungară corupția era tot atât de mare, dar mai bine organizată și mai sistematică.

Dar să luăm un exemplu din altă parte pentru a caracteriza situația politicei interne a României înainte de războiu. Să vorbim de Portugalia, descrisă de Léon Poinard¹⁾. Această țară adoptă, pe la 1826, regimul parlamentar după modelul englez. Dar regimul parlamentar adevărat cum s'a dezvoltat în mod organic în Anglia se întemeiază pe două baze necesare: 1) o tradiție lungă și puternică unind instituțiunile politice cu evoluția socială a națiunii britanice, 2) libertăți locale foarte întinse prin cari spiritul public a fost format, luminat și dezvoltat din generație în generație. Portugalia n'avea nici puternica organizație a vieții particulare, nici tradițiuni politice, nici libertăți locale, nici spirit public. Deaceea parlamentarismul n'a putut da decât rezultate foarte mediocre. Cauza principală a desordinei cronice este

¹⁾ Le Portugal inconnu (în revista „La Science Sociale“, fasc. 67/68. 74, 75 din 1910).

inertă cetățenilor sau mai bine zis supunerea lor oarbă sub regimul partidelor politice. Într'o țară unde libertățile locale nu există și unde prin urmare totul se îndreaptă spre centru, adică spre guvern, cucerirea acestuia aduce un prestigiu, o putere și profituri cari nu pot lipsi a seduce un anumit număr de oameni dintre cei mai cutezători, mai intriganți și mai hrăpareți. Aceștia formează grupuri pentru cucerirea autorității politice, atrag spre sine oameni loiali și sinceri a căror reputație o exploatează, și caută să câștige pe alegători prin toate mijloacele posibile. Trebuie să ne păzim a confunda astfel de asociații, izvorite din intrigă, favoare, intimidare, cu partidele cari se constituiesc în țările libere sub influența unor mișcări chibzuite ale opiniei publice. În cazul dintăiu alegătorul este un simplu instrument, în al doilea el exercitează o acțiune personală într'o direcție care este indicată prin propria sa alegere. Rezultă că partidul în sensul dintăiu e condus pentru a servi interese particulare, pecând cel în înțelesul al doilea e condus înainte de toate de grija intereselor naționale. Nu existau în Portugalia decât două partide: cel progresist și cel regenerator. Rezultatul final a fost: fiscalitate excesivă, neliniște și câteodată desordine. Căci fiecare partid pentru a se menține la putere trebuia să procure partizanilor săi favoruri, funcțiuni și avantaje de tot felul. După o anumită perioadă, abuzurile deveneau atât de strigătoare, încât, pentru a atenua scandalul, era necesar de a trece mâna celuilalt partid. S'a încercat să se compare sistemul rotațiunii partidelor portugheze cu evoluția marilor partide istorice engleze. E necesar să spunem că aceste două lucruri nu prezintă nici o asemănare? Rotatismul este un mizerabil expedient imaginat pentru a satisface ambițiuni sau avidități personale, pecând evoluția partidelor engleze rezultă din marile mișcări ale opiniei întemeiate pe interese naționale de primul ordin.

Devotamentul unei minorități de oameni n'a putut ținea locul acțiunii regulate și ordonate a masselor cetățenilor. O urmare din cele mai nefaste a acestui regim este predominățiunea aproape continuă a unei puteri anonime și iresponsabile, care adeseori conduce într'un mod indirect dar efectiv toată politica guvernului. Aceasta vine din faptul că șeful partidului din opoziție, dacă este abil, experimentat și bun de intrigi, e întotdeauna cel puțin într'o mare

măsură stăpân pe soarta cabinetului. Prin manevrele sale, alianțele sale, el poate face ca ministerul să cadă într'o cursă neprevăzută; e necesar deci ca acest șef să fie cruțat, să i se acorde cel puțin o parte din ceea ce cere, să se cruțe creaturile sale, să se țină socoteală de opoziția sa, într'un cuvânt e nevoie de o înțelegere cu el zi de zi. Astfel chiar afară de putere un partid reușește să stoarcă Statul prin mijloace întortochiate. Acest despotism ipocrit nu izbește privirile, masa poporului nici nu le bănuște și el este astfel tolerat și primit cu toate consecințele sale umilitoare și ruinătoare. De fapt acest regim este cel al suveranității arbitrare și opresive a partidului, dar nu a națiunii.

Se înțelege lesne că, în aceste condiții, o cameră este nepuțincioasă să conducă cu înțelepciune, economie și succes afacerile țării. Ea e compusă în mod necesar, în mare parte, de politicieni de profesie, devotați cu mult mai mult intereselor egoiste ale partidului lor decât binelui obștesc. Competința îi lipsește, deoarece mandatele sunt distribuite după voia șefilor de partid, cari caută partizani devotați mai mult decât legiuitori capabili. Într'o astfel de adunare, timpul cel mai bun trece în discuții sterpe, iscate din competițiuni personale; interesul național e astfel împins pe al doilea plan.

Asemănarea între politica internă a Portugaliei din 1910 și a României înainte de războiu e, mi se pare, izbitoare. Această asemănare pare a fi un argument puternic pentru ipoteza noastră că structura unui sistem politic rezultă din constelația internațională, din raportul sistemului cu alte sisteme politice. România (de înainte de războiu) intrând în comerțul internațional, trebuințele clasei conducătoare deveniră cu mult mai mari decât ar fi îngăduit producția internă. Adoptarea unei forme de guvernământ occidentale n'a șters diferențierea economică, ci a înăspri-o. Tributul de lux plătit industriei apusene din munca țăranilor trebuia să devină tot mai apăsător.

În România, în urma evenimentelor războiului și a politicii economice și financiare întemeiate pe empirism primitiv, disechilibrul economic cu toate consecințele sale nefaste, e și astăzi foarte accentuat. Astfel o revistă românească foarte moderată și obiectivă, vorbind de călătoriile unor Români în străinătate și constatând că o călătorie în centrele apusene costă între 8 și 15 mii de lei, exclamă: „Pentru un intelectual, care altădată cu căș-

tigul său modest putea să treacă pragul țării pentru a mai învăța câte ceva, iar astăzi nici nu poate să trăiască, e revoltător. Suntem o țară sălbatică, o colonie africană, unde numai stăpânitorii, numai cuceritorii pot trăi omenește¹⁾. Dar mizeria intelectualilor rezultă tocmai din faptul că n'avem colonii, pentru a echilibra consumația și producția și am intrat pe calea unui regim corupt, țărănimea neputând satisface și trebuințele de lux ale săpânilor constituiți în „clanuri“ politice și ale Statului pentru armată, plata funcționarilor etc. Din produsele muncii țărănești numai un rest neînsemnat e întrebuințat pentru nevoile Statului, marea parte curge în buzunarele beneficiarilor „puterii“.

Dacă admitem asemănarea situației din Portugalia cu cea din România, e interesant să cunoaștem și mijloacele de îndreptare recomandate de Poinard în monografia amintită.

Preceptele sale corespund direcției școalei lui Demolins, care vede în instituțiile engleze exemple bune de imitat. Mijloacele de regenerare ar fi: îngrădirea amestecului Statului, organizarea rațională a muncii, educația tineretului pentru crearea „tipului particularist“, adică a individului independent și întreprinzător, și înainte de toate reconstituirea vieții private și instituțiilor locale.

A proceda altfel, a crede că se poate lupta împotriva abuzurilor și josniciilor politice prin politica însăși, este, după părerea lui Poinard, a înjuga plugul înaintea boilor.

„Niciodată, în această arenă, oameni dreți și cinstiți, geloși se'nțelege de reputația lor, nu vor putea ținea piept intriganților și ambițioșilor cari fac o meserie din politică. Totdeauna cei dintâi vor fi răsturnați și înlăturați de cei din urmă, a căror îndrăzneală nu e oprită de nici un hotar. Se vor vedea eșuând toate încercările viitoare, cum au eșuat toate experiențele trecute. Miniștrii cinstiți, combătuți în umbră, jucați, trădați, denunțați amenințați, se vor retrage unul după altul, descurajați, îngreșoși, indignați de procedele, exigențele, poftele de cari sunt impresurați. Într'adevăr cum s'ar putea resemna un om cinstit de a nu fi decât omul de paie, instrumentul docil al unui șef de partid, ascuns după culise ca un păianjen tupilat în mijlocul pânzei sale. Și dacă ministrul el însuși e șef de partid, sau va da țara pradă exploatării nerușinate a credincioșilor săi, sau nu va întârzia a

¹⁾ „Societatea de mâine“, Cluj, An. II, 1925, pg. 516.

cunoaște că nu joacă bine rolul de politician; părăsit de propriile sale trupe, el va cădea“.

Dacă descrierea faptelor, dată de Poincard e foarte plastică și realistă, preceptele sale pentru îndreptarea relelor sunt în mare parte în contradicție cu premisele dela cari a pornit. Căci, situația politicei interne din Portugalia, ca și în alte țări ce se găsesc în condițiuni analoge, a fost cauzată în primul rând de constelația internațională. Desagregarea vieții private și a instituțiilor locale sunt efecte indirecte ale politicei externe. Prin urmare numai schimbarea constelației forțelor politice externe ar putea aduce o îndreptare în politica internă. Problema ar fi deci: în ce fel s'ar putea înrăuri în mod conștient asupra mediului politic extern pentru a grăbi regenerarea Statului; sau în altă formulare: cum s'ar putea înlătura și opri într'un Stat procese de desagregare determinate de evoluția istorică, adică de raporturile internaționale, prin deșteptarea și activarea așa ziselor forțe interne ale societății.

Școala lui Demolins n'a putut pune problema în acest fel, căci ea așteaptă toată mântuirea dela aplicarea „metodei de observație“, fixată de Le Play și păstrată cu sfințenie de adepții săi de diferite nuanțe.

Dar „metoda prin sine însăși nu naște nimic“, ci „ideia este grăuntele, iar metoda este pământul care-i dă condițiunile de desvoltare“¹⁾. „Bugetul familial“ ne dă deslușiri asupra constituției familiei, dar constituția Statului se va lămuri din bugetul Statului. Adepții lui Le Play nu văd pădurea din cauza copacilor, nu văd Statul din cauza familiilor.

Statul nu este compus din familii, deci nu este o sumă de familii, ci el însuș este o formă organică, evolutivă, care dispune de forțe imanente de regenerare ce trebuiesc trezite și întărite pentru a opri procesele de desagregare.

Acesta e grăuntele care trebuie îngropat în pământul potrivit — și roadele nu vor întârzia. Să observăm deci fenomenele structurale ale Statului și vom vedea, că tradiția, ideologia comună a cetățenilor, se opune curenților de desorganizare asimilând ceea ce vine din afară, transformând structura organismului politic pentru a-l adapta la noile condiții de existență. Și

¹⁾ Claude Bernard, Introduction à l'étude de la médecine expérimentale, 12-e éd. Paris 1924, pg. 60.

înainte de toate, aceste forțe îi dau Statului posibilitatea de a înfrâni puternic asupra mediului ambiant schimbându-l în conformitate cu trebuințele sale. Vorbim în acest caz de o politică externă activă și conștientă, de crearea de condiții favorabile în politica externă, economice, intelectuale etc, cari singure sunt în stare să înlăture fenomene de desagregare în politica internă.

Complexitatea fenomenelor sociale nu permite, în nici un caz, operarea cu formule simple. Cu atât mai puțin cu cât, pe lângă observația transformărilor materiale, trebuie considerate și fenomenele psihice, felul de interpretare a realității cum se oglindește în conștiința colectivă. Astfel structura mediului ambiant se sintetizează în felul de a gândi și simți al unui popor. Manifestațiile concrete ale conștiinței colective sunt literatura, arta, știința, și de evoluția acestor manifestații depinde atitudinea societății față de mediul ambiant, deci și atitudinea sistemului politic față de alte sisteme politice.

Contactul cu Statele străine desorganizează sistemul ideilor, distruge omogeneitatea interpretării realității. Pe lângă diferențierea stărilor sociale din punct de vedere economic, se ivește diferențierea psihică, deosebiri de convingeri religioase, filosofice, apoi deosebiri de cunoștințe și mijloace de conservare individuale în lupta pentru existență.

Lupta de clasă d. e. își are originea în concepții deosebite despre cum ar trebui să fie societatea, în ideologii născute din contactul cu comunitățile străine.

Din acest punct de vedere calea pentru reorganizarea socială trebuie să se găsească pe acelaș plan; ea trebuie să se îndrepte spre restabilirea unității de vederi, spre crearea unei ideologii comune prin concilierea deosebirilor existente. Mijloacele sunt prinse sub noțiunea generală de educație — în înțelesul cel mai larg al cuvântului. Ea este înrăurirea lentă și coordonată a societății asupra individului pentru a și-l adapta scopurilor sale, pentru a-și putea crea organele necesare funcțiunilor sale, în cazul nostru funcțiunilor politice. Educația va tinde să creieze un ideal politic care să stea deasupra tuturor deosebirilor de convingeri în alte domenii — să creieze și întărească pe scurt zis „patriotismul“.

Acı stă cheia pentru deslegarea contrazicerii pedagogice de care am vorbit înainte. A. Comte a avut dreptate când a afirmat că anarhia materială este efectul anarhiei intelectuale, și

că reorganizarea socială trebuie să pornească dela înlăturarea anarhiei ideilor.

Când principii conducătoare lipsesc, spune el, când ideologia omogenă e sfărâmată, organizația socială se întemeiază pe interese personale. Corupția, apelul la interesele personale, e un expedient necesar pentru evitarea unei desorganizări complete. Corupția sistematică a rezultat din necesitatea menținerii unei discipline materiale în lipsa unei adevărate organizații spirituale; ea izvoarește în mod spontan din anarhia intelectuală. E o iluzie a oamenilor politici cari cred că pot asigura stabilitatea societății prin constituții cari nu sunt întemeiate pe principiile unei științe sociale. Acest fapt constituie o mare primejdie pentru societate, căci se face concluzia că toate relele rezultă din imperfecțiunea instituțiilor, în loc să se vadă că ele rezultă din lipsa de principii. Prin experimentări menite a perfecționa instituțiile, societățile sunt amenințate a se prăbuși prin distrugerea celor mai fundamentale instituții: proprietatea, căsătoria. Astfel se pot ivi catastrofe neprevăzute. O urmare a acestei stări de lucruri este ridicarea la suprafață a elementelor rele, deslănțuirea avidității, ivirea unei porniri copilărești de a comanda; șarlatanismul politic este în floare, iar spiritele cele mai eminente sunt scoase din politică.

Remediul este, după Comte, întronarea politicei positive, întemeiată de o teorie imparțială care poate vorbi către toate partidele fără să poată fi acuzată de reacțiune sau revoluțiune și care poate prescrie ordinea în numele progresului și progresul în numele ordinei. Ea poate modera spiritele arătând că legile sociale se pot reduce la legi naturale. Prin ea se va înfăptui înnoirea fundamentală a ideilor sociale și, ca urmare, a moravurilor publice. Ea liniștește mulțimea și o reține dela transformări catastrofale. Ea duce la o resemnare înțeleaptă față de relele inevitabile, dar nu la apatie, căci ea arată și mijloacele de îndreptare ¹⁾.

¹⁾ Cours de philos. pos., IV, pag. 108, 112, 118, 120, 123, 138—9, 141—2, 143—4.

XVII.

Limitele oscilațiunii echilibrului sistemului politic.

Din cele expuse în capitolul precedent un fapt se desprinde destul de lămurit, anume că regimul partidelor politice reprezintă o fază de oscilație a sistemului politic determinată de anumite condițiuni. Direcția psihologică explică aceste procese ca izvorînd în mod necesar din natura indivizilor, din interesele, instinctele, aptitudinile individuale. Această concepție se apropie de cea mecanicistă-atomistă, și nu lipsește, la mulți autori, nici analogia cu procesele chimice. Din ciocnirea indivizilor, mînați de interesele și instinctele lor, se naște, după această concepție, în mod necesar și fatal, o stratificare și ierarhie a categoriilor de indivizi după aptitudinile lor, așa cum în mod necesar într'o combinație chimică sau într'o formațiune geologică diferitele categorii de elemente își găsesc situația lor reciprocă în conformitate cu însușirile lor pentru a forma o totalitate.

Redusă la această formulă simplă, oscilația echilibrului sistemului politic ar consta în absorbirea neînteruptă a indivizilor de către „stratul social“ care corespunde însușirilor lor. Indivizii se nasc cu anumite însușiri cari îi predispun pentru apartinerea unui anumit strat social. Ei vor fi atrași către acel strat și, dacă se vor opune piedici, ei vor năzui să le învingă. Există deci un fel de atracție irezistibilă între cei de acelaș caracter, între elementele de aceeaș natură.

Formele sociale sunt asemănătoare și formelor biologice prin faptul că echilibrul lor este dinamic¹⁾. Când o modificare artificială are loc, se produce îndată o reacțiune pentru a aduce forma la starea ei primitivă, modificată prin schimbarea reală²⁾.

¹⁾ Pareto, *Traité de Sociologie générale*, II. pag. 1313.

²⁾ o. c. II, pag. 1308—1309.

Introducând chiar psihismul individual în explicarea proceselor sociale noi nu ajungem decât la un determinism rigid, la verificarea legii fundamentale a ierarhiei sociale și a circulației elitelor.

Rămâne „iluzia“ libertății individuale, a interpretării subiective a fenomenelor sociale, a justificării subiective a acțiunii individuale prin vorbire, prin teorii și ideologii.

Acesta ar fi, după părerea lui Pareto și al „realiștilor“, ultimul cuvânt al științei — care se desinteresează cu desăvârșire de consecințele practice ale acestei teorii — întrucât toate teoriile n'au mare importanță pentru viața socială, instinctele și interesele fiind hotărâtoare.

Intr'adevăr această concepție ne înlesnește să dobândim un punct fix pentru cercetările științifice, fără perturbațiile inevitabile ale ecuației personale a cercetătorului, cum a fost cazul la A. Comte, Spencer și cum e cazul, în special, la sociologii americani. Linia de demarcație între domeniul sociologiei științifice și a reformei sociale e atât de subțire încât numai spirite foarte disciplinate sunt în stare a o observa neîntrerupt. Raționalizarea desăvârșită a științei sociale e neapărat necesară pentru ca ea să fie știință.

Dar chiar în numele științei raționale noi trebuie să atacăm formula prea simplă a „realiștilor“ și în deosebi formula „circulației elitelor a lui Pareto“.

Un sistem social izolat, cum este cel al lui Pareto, și pentru a cărui explicare el însuși întrebuițează diferite analogii, între cari și analogia cu sistemul solar (II, pg. 1308), nu există. Și totuși tendința sa este de a găsi în interiorul acestui sistem principiul care să-i permită a formula o ipoteză tot atât de simplă ca și cea a lui Newton. „Ipoteza lui Newton, zice Pareto (II, 1594 și 1595), mai are și un alt mare merit: anume că, cel puțin până azi, aplicată totalității soarelui și a tuturor planetelor sale, ea a ajuns pentru a explica toate perturbațiile observate în mișcările corpurilor cerești. Dacă aceasta nu s'ar fi întâmplat, ipoteza lui Newton ar fi putut rămâne, dar ar fi fost necesar să i se adauge altele; spre pildă, că atracția reciprocă a planetelor ar fi diferită de cea a planetelor și a soarelui. E inutil să adăogăm că în economie și nici în sociologie noi n'avem ipoteze simple atât de rodnice ca cea a lui Newton. Este deci indispensabil,

atât în economia politică cât și în sociologie, de a considera un mare număr de elemente ale unor fenomene complexe pe cari observația ni le descoperă direct. Cel mai simplu lucru ce-l putem spune, în economie, este că echilibrul rezultă din opoziția între gusturi și obstacole. Dar această simplitate este numai aparentă, căci trebuie să ținem socoteală apoi de marea diversitate de gusturi și obstacole. Găsim o complicație cu mult mai mare în sociologie, unde la acțiunile logice, singure considerate în economie, trebuie să adăogăm acțiunile non-logice, și la raționamentul logic derivațiile“.

Găsirea unei ipoteze simple ca cea a lui Newton a fost și idealul lui A. Comte. Ea este însă în Sociologie imposibilă¹⁾, cum sterile vor rămânea încercările de a explica structura și funcțiunea formei sociale prin procesele psihice individuale.

Ci aceste procese ne arată numai limitele de plasticitate a formei sociale în fața presiunii mediului ambiant, cum analiza naturii celulelor organismului viu ne poate da deslușiri asupra limitelor oscilației echilibrului sistemului organic. Abia punerea în contact a organismului cu mediul, analiza acestui mediu și observarea modului de comportare a organismului față de mediu, ne dă „explicarea“ structurii și funcțiunii sistemului organic. În acest fel și stratificarea țesuturilor sociale, desprinderea de organe și funcțiuni în sistemul social își găsește explicarea prin analiza mediului și a tendințelor de adaptare a formei sociale la acel mediu.

Contactul între grupuri ne dă explicarea cauzală a proceselor sociale care duc la formarea „Statului“, psihologia individuală ne arată numai, „a posteriori“, posibilitățile de variație și complicație a formelor politice. Așa cum în aceleași condițiuni climatice și geografice există o mare varietate de forme organice, astfel în aceleași condițiuni „internaționale“ pot exista forme politice variate. Aceste variațiuni rezultă din deosebirile elementelor constitutive, din natura indivizilor — dar forma ea însăși, în structura și funcțiunea ei, e explicată prin acțiunea mediului. „Ipoteze simple“ pot exista numai cu privire la sisteme izolate sau relativ izolate, adică unde acțiunea mediului e necunoscută sau foarte puțin cunoscută — cum este spre pildă cazul sistemului

¹⁾ Această problemă am expus-o mai pe larg în Introducerea în Sociologie, Cap. II, 2 și 3 (pg. 14—32).

solar. Dacă am cunoaște interdependența sistemelor solare și istoria raporturilor lor reciproce, legile astronomice n'ar fi atât de simple și rigide.

Din aceste rezultă că oscilațiile accentuate ale echilibrului sistemului social trebuiesc considerate ca efecte ale tendinței de adaptare a sistemului la mediul ambiant și ca perturbații produse de instabilitatea mediului. Acolo unde acest antagonism nu se accentuează și unde mediul acționează în mod constant și uniform echilibrul are o mare stabilitate. Astfel în formele biologice (familia), în formele economice (determinate de înrâurirea mediului geografic) structura formei sociale e foarte stabilă și persistentă. Abia luptele între comunități produc o „perturbație” prin necesitatea de regrupare a ȧesuturilor sociale. Și cum mediul internaȧional e foarte instabil, producând vecinic noi constelații de forțe, forma politică se găsește în neȧnteruptă oscilație, în căutarea celei mai perfecte structuri pentru adaptarea la mediul „internaȧional”. Prin această ciocnire a grupurilor sociale a fost pusă la încercare și plasticitatea psihei individuale până la limitele posibilităȧilor trase de natura biologică a omului.

E explicabil deci că în acest domeniu s'au născut cele mai ingenioase teorii și cele mai geniale descoperiri și perfecȧiuni tehnice. Toate pasiunile, instinctele, interesele individului au fost răscolite și aȧȧate, iar raȧiunea s'a rafinat pentru a găsi cele mai potrivite mijloace pentru satisfacerea acestor pasiuni, instincte și interese.

Știinȧa politică va trebui să arate deci importanȧa acestui psihism individual precum și limitele impuse plasticității formei sociale prin constituȧia psihofizică individuală, dar ea va face și un pas înainte apropiindu-se de explicarea cauzală a fenomenelor prin analiza mediului ambiant, din care izvorește acȧiunea forȧelor cari determină formarea și „modul de stratificare” a ȧesuturilor sociale.

Că orice formă socială are o structură corespunzătoare mediului ca totalitate e cert. Vom găsi deci o diferenȧiere fundamentală corespunzătoare acestui mediu și o reacȧiune a formei sociale adecvată acȧiunii mediului. Dar acest mediu variază după loc și timp, adică poate fi descompus în categorii de forțe, al căror raport nu e constant, astfel că rezultatele acȧiunii vor fi

diferite. Analiza mediului ne va îngădui deci, după cunoașterea naturii individului, să desprindem o serie de forme sociale legate de acțiunea mediului, adică de diferitele categorii de forțe.

Forma politică va fi determinată, în structura și funcțiunea ei, prin acțiunea mediului intercomunitar. Politica internă va fi icoana politicii externe.

XVIII.

Raporturile între State.

Noi putem prevedea în mod aproximativ ce atitudine va lua un anumit individ omenesc în fața unei anumite constelațiuni în mediul său ambiant. Premisa pentru această prevedere este cunoașterea constituției psiho-fizice a individului omenesc. Studiul naturii umane este deci indispensabil pentru stabilirea uniformității proceselor sociale și din acest punct de vedere putem spune cu Max Weber: un proces social e explicat când am înțeles interpretarea ce o dă individul fenomenului care îl împinge la acțiune. În această interpretare subiectivă, pe care o „înțelegem“ fiind noi înșine oameni, găsim scopurile ce și le propune individul și mijloacele, intelectuale și materiale, ce-i stau la dispoziție pentru înfăptuirea lor.

Observația realității sociale, fie directă sau prin mărturiile altora („istorie“), ne îngăduie să fixăm „tipuri de interpretare“, presupunând că variația scopurilor și mijloacelor individuale e limitată¹⁾. Pentru clasificarea acestor tipuri putem alege un tip curat (ideal), considerând celelalte tipuri ca deviații cauzate de intervenirea de diferiți factori psihici.

Trebue să afirmăm însă că această metodă „psihologică“, deși ne înlesnește înțelegerea și fixarea empirică de regularități sau uniformități sociale, totuși nu ne „explică“ procesele sociale. Pentru explicarea cauzală avem nevoie de o „ipoteză“²⁾. E

¹⁾ Dar nu facem nici o obiecțiune împotriva celor ce cred că variația este nelimitată, întrucât natura omenească ar fi perfectibilă la infinit. Rămâne numai ca ei să verifice această ipoteză.

²⁾ Asupra deosebirii între lege și regularități sau uniformități, precum și asupra ipotezei și relațiilor funcționale vezi Franz Eulenburg, Sind „historische Gesetze“ möglich? (în „Hauptprobleme der Soziologie, Erinnerungsgabe für Max Weber“, I.), precum și Edmond Goblot, La Logique des jugements de valeur, Paris 1927, pg. 34 urm.

adevărat că s'a încercat formularea de ipoteze pentru explicarea cauzală a fenomenelor sociale din punct de vedere psihologic. Cea mai cunoscută este cea ce afirmă „identitatea naturii omenești“. Din ea ar rezulta că „omul“ pus într'o anumită situație va reacționa totdeauna în acelaș mod. Deosebirile de reacțiune ar rezulta din diversitatea „situațiilor“ în cari sunt puși indivizii omenești. Dar această ipoteză nu poate fi susținută. Sunt prea evidente cazurile când în aceeaș situație indivizii omenești acționează în mod foarte deosebit, nemaivorbind de deosebirile fundamentale între modul de reacțiune a unui copil și a unui adult, între atitudinea femeilor și a bărbaților, între cea a primitivilor și a civilizațiilor etc. etc. Ce rămâne atunci din identitatea fondului sufletesc uman decât deosebirea între „om“ și „animal“? Ba chiar și aci observația ne arată o apropiere și asemănare mai mare între atitudinea unui primitiv și a unui animal superior decât între cea a primitivului și a omului civilizat, precum desigur un animal superior adult se va comporta mai „omenește“, adică mai „rațional“ decât un copil. Nici ipoteza diferențierii originare a indivizilor după „caractere“ nu ne apropie de rezolvirea problemei. Intr'o situație bine determinată un țaran se va comporta altfel decât un intelectual, iar între țărani vor fi iarăși deosebiri după caractere. Dar nu caracterul hotărăște alegerea ocupației de țaran, intelectual, sau ostaș. Psihologia individuală nu ne arată deci, pentru scopurile noastre, decât posibilitățile de mlădiere ale „structurii psihice omenești“ sub înrăurirea factorilor externi. Dacă vrem să înțelegem un proces social ajunge să ne putem transpune în situația indivizilor cari au acționat și acționează. Și această înțelegere ne este înlesnită prin maleabilitatea structurii noastre psihice de cercetători, de „sociologi“. Dar cauzele cari desprind diferitele procese sociale, condiționate și îngăduite de natura psiho-fizică a omului, le vom găsi în mediul ambiant.

Structura și evoluția Statului, deci statica și dinamica sistemului politic, va putea fi explicată prin înrăurirea mediului politic, prin raporturile între State. În natura omenească sunt cuprinse posibilitățile de reacțiune atunci când grupurile sociale se ciocnesc și intră în luptă pentru ocuparea spațiului.

Deci dacă ni se pare verosimil că diferențierea fundamentală în guvernanți și guvernați rezultă din raporturile între State, transformările interioare, lupta de clase și toate procesele prinse

sub denumirea de circulație a elitelor ni se par mai mult dependente de instinctele și pasiunile individuale. Astfel că după fixarea legii fundamentale, explicată prin raporturile între State, noi am putea renunța la expunerea politice externe pentru explicarea proceselor interne. Procesele sociale interne ar izvorî din jocul unor forțe imanente, psihice: tendința de înfăptuire a dreptății, egalității, libertății și fraternității inerentă naturii omenеști. Statul, după constituirea sa, în mod necesar s'ar mișca în direcția înfăptuirii acestor postulate „umane“¹⁾. Noi trebuie să neglijăm aceste considerații metafizice, și să ne mărginim la verificarea ipotezei noastre. Am trebui să arătăm anume cumcă „constituția“ Statelor e în funcție de politica externă, și că toate procesele sociale cari schimbă constituția izvorăsc din politica externă.

Prin termenul de constituție înțelegem raportul între clasa politică și mulțime precum și, în dependență de acest raport, structura clasei politice și a mulțimii.

O încercare de verificare, izbutită, după părerea noastră, a acestei ipoteze cu privire la constituția Statului roman o dă Léon Homo în cartea sa „Les institutions politiques Romaines“. În prefața sa la acest tom (18) al colecției „L'évolution de l'humanité (Bibliothèque de synthèse historique), Henri Berr, punând această lucrare în legătură cu celelalte opere apărute înainte în această bibliotecă, năzuește să precizeze contribuția autorului la verificarea „legilor generale“ ale evoluției omenirii.

„Deosebirea, zice Berr, între celula originară, clanul, și Statul primitiv, între Stat și imperiu, consistă mai ales în întinderea grupului omenesc și, prin urmare, a teritorului asupra cărora se aplică puterea șefului, în sistematizarea acestei puteri. Șeful posedă, dela origine, un caracter religios, care se precizează în cursul timpului: el este Dumnezeu sau reprezentant al lui Dumnezeu. „Monarhia centralizată de drept divin“ constituie un efort remarcabil pentru a-i unifica pe oameni și, unificându-i, pentru a spori

¹⁾ Noi găsim însă că această tendință e inerentă numai unor anumii indivizi. Și aci trebuie să facem deosebirea între propagandiștii umanitariști convinși și între cei ce operează numai cu această formulă pentru a-și institui dominațiunea lor. Și apariția acestor indivizi în Stat e explicabilă numai printr'o anumită constelație a forțelor politice cari înrăuresc asupra Statului. Profeții și literații umanitariști își au timpul și locul lor în viața Statelor.

resursele, posibilitățile de bunăstare a regelui, a celor mari, într-o măsură oarecare a poporului întreg, — mai mult decât pentru a administra în modul cel mai bun totalitatea masei unificate.

Acestor încercări de vaste unificări umane și, cum s'a spus, de cosmocrații — în imensele șesuri sau platouri ale Orientului — se opun micile organisme politice ale Greciei. Aci, țara — prin constituția sa muntoasă și, într'un mod oarecare, compartimentată — și omul — prin spiritul său de independență concurează la această creație: cetatea. În tomul XIV ¹⁾, programul lui G. Glotz consistă în a arăta cum cetatea, liberând individul din colectivismul familial, a crescut în putere și în prosperitate, chiar din faptul acestui individualism pe care-l favoriza; și cum, după ce a triumfat asupra elementelor conservatoare, democrația urmează panta sa naturală, rupe echilibrul drepturilor și datoriiilor, îngăduie individualității încălcări egoiste — cari încetul cu încetul vor ruina cetatea.

Astfel pe de o parte, imperiul teritorial unde se hipertrofiază persoana suveranului; pe de alta, Statul minuscul unde se dezvoltă personalitatea cetățeanului. Pe de o parte, o întindere fără limite: s'a observat că dincolo de teritoriile roditoare și cu populație deasă, imperiile — obligate a se apăra împotriva nomazilor hrăpareți cari atacă granițele — se lasă împinse tot înainte în spațiu aproape gol. De altă parte, limite înguste; expansiunea substituită extensiunii: mulțumită inițiativei și valorii individului, cetatea roește; ea întemeiază „colonii“, pentru a exploata lumea și a-i pompa bogățiile. În imperiul lui Alexandru, în regatele acestui imperiu desmembrat, se vor mai naște cetăți, de origine și tradiție greacă; dar aceste vor fi piețe sau fortărețe (places d'armes), și cetatea va rămânea, în imperiu sau regat, un fel de corp străin.

Cu totul altfel la Roma. Aci, punctul de plecare este cetatea; dar aci, cetatea se lărgeste. Roma întinde „civitatea“ asupra Italiei, asupra provinciilor, asupra lumii; ea sfârșește prin a asimila cetăți și regate. Roma devine Romanie. Și instituțiile ei, cari se codifică, iau un caracter de universalitate, o valoare absolută“.

Homo, expune Berr mai departe, arată fazele prin care a

¹⁾ În momentul de față încă nepublicat, dar anunțat sub titlul „La Cité greque“ (Le développement des Institutions).

trecut Statul roman : regimul mixt al satului, regalitatea etruscă, republica patriciană, plebeo-patriciană, oligarhică, principat, „dominat“, năzuind a descoperi cauzele acestei evoluții. El constată că teoria joacă un rol redus în aceste transformări. Teoria dreptului public nu apare înainte de secolul al II-lea î. d. Hr.

În parte aceste transformări lente se explică din caracterul conservator al Romanului — dar în primul rând ele se datoresc succesiunii împrejurărilor și presiunii faptelor și nu unui plan preconcept. Deci Homo e în opoziție cu Fustel de Coulanges, care în lucrarea sa „La Cité antique“ atribue schimbările constituției transformării modului de gândire a omului, evoluției credințelor religioase.

„În perioada inițială, o dublă logică comandă dezvoltarea instituțiilor: cea care tinde a întări Statul, pentru extensiunea cetății, în curând pentru unificarea Italiei, și cea care tinde a echilibra elementele diverse ale cetății. În ce privește plebea, al cărei rol militar crește, „spiritul cetății“ antice și, trebuie să adăugăm, logica, vroia ca dela datorii asimilarea, mai de vreme sau mai târziu, să se întindă asupra drepturilor“. Crearea, coordonarea magistraturilor care-și împart imperiul regelui — caracterul religios al regalității primitive fiind, așa zicând, detașat — răspund totodată intereselor claselor în conflict și trebuințelor societății care vrea să trăiască și să crească.

Dar de cu bună vreme, istoria constituțională devine „reflexul fidel“ al istoriei exterioare, adică al imperialismului în creștere. Dacă „împrejurările“ — militare, economice, morale — pot explica detaliul, ora și anumite modalități ale transformărilor instituționale, sensul acestor transformări e dominat printr'o imperioasă logică socială. Dezvoltarea imperialismului are — în ce privește puterea, unitatea sa, permanența sa, — nu numai „necesități imprescriptibile“, ci urmări „ineluctabile“. Când volumul, când repartiția elementelor unei societăți se modifică, rezultă acomodări instituționale. Ne dăm bine seama de acest lucru aci : în măsura posibilă, L. Homo precizează prin date statistice raportul ce există între fenomenele demografice (și financiare), efecte ale cuceririi, și mlădierea continuă a constituției romane, — care consistă în concentrarea crescândă a puterii : oligarhie, principat, monarhie.

Lungă vreme logica căreia îi răspunde acest mers spre

monarhie nu e — ca și imperialismul el însuși — decât pe jumătate conștie: ea se naște dintr'un acord între trebuințele grupului, simțit în mod nedeslușit de toate elementele sale, și inițiativele indivizilor, cari, tot de odată, au intuiția acestor trebuințe, sunt agenți sociali, și acționează prin ambiție personală, prin temperament de șef, regius mōs. Credința către șef tinde a înlocui devotamentul către patrie. Ideea care prezidează regimului imperial, deși născută din realități, „s'a desprins încet“. „Termen fatal“ al unei evoluții de trei secole, ea n'a devenit într'adevăr conștientă decât cu „geniul clar“ al lui Cesar. De aci, în plină lumină de reflexiune, unii indivizi au jucat rolul de „inventatori“ sociali: după Cesar, un Octavius, un Dioclețian, un Constantin... Urmărim etapele cari, în cinci secole de astădată, vor atinge formula lor definitivă cu cele „două mari creații paralele ale regimului imperial: cesarism și funcționarism“.

„Bine înțeles, continuă H. Berr, L. Homo nu neglijează a ridica ceea ce organizația Imperiului datorește pildelor trecutului: lui Alexandru, dela care Cesar „luă ca model monarhia mondială și absolută“, Egiptului, dela care Roma, în cursul celor trei secole dintâiu ale erei noastre, a tras multe învățăminte, „atât din punct de vedere politic cât și din punct de vedere administrativ“; Statului sasanid, a cărui „influență... asupra transformării regimului imperial roman începe cu împărații ilirieni și se va prelungi până la cele din urmă zile ale Imperiului de Apus“. În transfigurarea lui princeps, de tradiție romană, în Dominus, după moda orientală, apoi în deus, și, pe de altă parte, în rânduirea funcționarismului, imitația, sugestia joacă un rol evident. Dar opera Romei nu e scăzută prin această constatare. Geniul său practic, creator de ordine socială, a realizat un tip de Stat exemplar și, din anumite laturi, definitiv.

Dela Roma a trecut asupra timpurilor moderne concepția „unui absolutism integral“. Împăratul este „tăpânul Statului întreg“; el putea zice: „Statul sunt eu“. Toate atribuțiunile legislative și judiciare ale Statului cari aparțineau comițiilor, senatului, împăratul le-a absorbit încetul cu încetul, salvând cel mult aparențele. Și în ce privește magistraturile cum imperio, ele sfârșesc prin a nu fi decât „un deșert decor“.

Acest Stat, — atât de vast, atât de greoiu, — va trebui în curând să se dedubleze, pentru a zice așa, așteptând să se

dedubleze imperiul însuș, — dacă e unificat în persoana suveranului, el nu poate fi administrat direct de el. Magistratilor, aleși și inzestrați cu putere, le urmează funcționari, pe cari îi numește și-i deleagă. O administrație centrală se constituie, și ministere veritabile, și mari servicii publice specializate, și o întreagă birocrație civilă, lămurit deosebită de elementul militar. Unificarea administrativă răpește Italiei privilegiile sale, asimilează provinciile întreolaltă, le fărâmițează chiar, la un moment dat, pentru a le face totodată mai slabe politicește și materialmente mai înfloritoare...

Noi nu credem, zice Berr, că se pot califica de naționale necesitățile cari au împins Statul roman »pe calea unificării și centralizării«. Există o republica romana, dar nu o natio romana, dacă definim națiunea ca o ființă ale cărei elemente sunt unite nu numai printr'o organizație comună, ci printr'un patrimoniu comun, sunt însuflețite de o voință colectivă de a trăi și pun unitatea lor opunând-o colectivităților străine. Lumea romană era formată de elemente cu toate aceste prea disparate pentru a constitui o națiune. Abia din reunirea unui patriotism ca cel al cetății și a unei organizații ca cea a Statului roman s'au născut națiunile moderne.

Centralizare, funcționarism, birocrație, creații ale cesarismului, își au valoarea lor afară de cesarism. Dacă democrația a eșuat aci, monarhia a perfecționat organizația care va servi apoi chiar națiunilor democratice“.

Am reprodus aci rezumatul lui H. Berr pentru a arăta că politice externe i se atribue, pentru transformările constituției romane, un rol destul de important, dar totuși numai un rol parțial. Pe când noi suntem dispuși a apăra teza că „politica internă a unui Stat, în toate manifestările ei, este reflexul fidel al politice externe“. Noi afirmăm că nu poate exista Stat, deci nu se poate ivi o diferențiere (constituție) „politică“ dacă n'ar exista State în luptă. Prin urmare din antagonismul între State se naște constituția Statelor, și acest antagonism, prin oscilațiile sale de intensitate, desprinde oscilațiile și transformările constituționale.

Analizând deci cari pot fi raporturile posibile între State, sau mai bine zis cari pot fi situațiile posibile create unui Stat prin presiunea mediului politic, vom putea preciza și structura

corespunzătoare a Statului respectiv și transformările necesare ivite în urma schimbărilor de situație.

Pentru lămurirea problemei ne putem imagina „situații ideale“, cărora le-ar corespunde și constituții ideale adecvate. „Situațiile ideale extreme“ sunt:

1. Echilibrarea perfectă între State,
2. Imperialismul curat ajuns la limitele de expansiune adică absorbirea tuturor Statelor de către un singur Stat.

Teza noastră ar fi 1) echilibrării perfecte între State, îi corespunde „democrația“, 2) imperiului mondial „monarhia absolută“.

Tipul concret, deci impur și numai aproximativ, pentru cazul 1) este cetatea grecească și Roma la începuturile ei; pentru tipul 2) marile imperii orientale și imperiul roman ajuns la saturație.

În aceste considerații să nu ne lăsăm înșelați de terminologia tradițională, prea puțin precisă, și, mai ales să nu ne lăsăm împinși la confuziuni, cari se ivesc în mod inevitabil dacă nu ne mărginim numai și numai la „forma politică“. Noi trebuie să presupunem că structura biologică (familială), economică etc. îngăduiește diferențierea și mlădierea structurii politice. De altcun ne găsim în fața unui Stat care nu se poate naște și născându-se chiar nu va putea trăi. Iar prin termenul de democrație nu înțelegem o stare de „egalitate, libertate și fraternitate“, ci înțelegem numai un mod specific al circulației elitelor, adică selecțiunea individuală a guvernanților pe temeiul obligațiunilor egale ale tuturor cetățenilor cărora le corespund drepturi egale. „Cetatea de hopliți“ este tipul acestei democrații. Dacă presiunea mediului politic ar fi compensată pe deplin prin reacțiunea armatei de cetățeni, și dacă funcțiunea biologică de reproducție precum și funcțiunea economică de producție de bunuri materiale a societății ar asigura echilibrul Statului, „democrația“ ar rămânea în permanență. Cunoaștem teoriile și măsurile concrete cari precunizau menținerea acestui tip de Stat. Impărțirea egală a loturilor de pământ asupra familiilor, creiarea de tipuri psihice omogene prin educație, sunt probleme cari stau în centrul interesului teoretic și practic al Grecilor ca și în democrațiile moderne. Deosebirea între clan și Stat primitiv, și între Stat și imperiu, nu consistă cum afirmă H. Berr în întinderea grupului uman și în întinderea teritoriului, ci ea consistă în raporturile între grupurile

umane. Acelaș tip se realizează — fără privire la mărimea teritoriului și a grupului uman — când presiunea mediului politic și reacțiunea sunt date în aceeaș proporție. Astfel Statele europene continentale moderne se apropie de tipul cetății antice prin echilibrarea lor aproape perfectă, care ne dă aspectul unui sistem de State. Societatea Națiunilor e menită să găsească și formula matematică a acestui echilibru, precum și mijloacele tehnice pentru asigurarea lui reală.

Dacă urmărim evoluția acestui sistem de State, astăzi relativ echilibrat, vom găsi ruperi continue ale echilibrului și porniri ale unora dintre ele spre imperialism — până la izbirea de rezistență hotărâtă. Peripețiile în luptele pentru egemonie și întemeierea unui imperiu mondial după tipul celui roman își găsește expresia în schimbările de constituție ale formei de guvernământ. În faza de dezvoltare a Statelor mari naționale, în care se dă lupta între domniile feudale până ce unul își dobândește preponderența, pornind astfel pe calea imperialismului (în Franța Ludovicii, în Germania casa de Hohenzollern, Habsburgii în Austria), evoluția merge repede spre monarhia absolută, spre birocratizare și funcționarism. Când după războaiele mari continentale se stabilește echilibrul forțelor, începe democratizarea. Această democratizare se explică din presiunea tot mai mare a mediului politic, din care rezultă necesitatea înrolării a tot mai numeroși locuitori din toate clasele sociale în armată. Această evoluție împinge, după cum arată Homo cu privire la plebeienii din Roma, la întinderea drepturilor politice.

În Europa încercările de înfăptuire a unui imperiu universal se succed neîntrerupt. Impărații bizantini năzuiesc a reconstitui unitatea imperiului roman, apoi Spania, Franța, Germania încearcă să înfăptuiască „monarhia universală“. Napoleon și Wilhelm al II-lea sunt exemple din timpurile mai noi.

Imperiul napoleonian se izbește de rezistența Rusiei, Angliei și Germaniei, și, redus la hotarele Franței, se prefacă în „democrație“. Imperialismul german e oprit de Franța și Anglia, și Germania se democratizează. Austria, după ce în luptele cu Turcii își ajunsese limitele de expansiune imperialistă, sub presiunea Statelor limitrofe, a Italiei și Rusiei, se democratizează. Dar cum substratul etnic nu corespunde acestei noi forme, ea începe a se fărâmița, devenind întâiu un imperiu dualist, apoi un mosaic

de provincii cari tind spre autonomie, și, în sfârșit, după zdrobirea armatei în războiul mondial, acest Stat se desface, înlesnind constituirea de State naționale. Incercările imperialiste eșuând în Europa, ele își găsesc un domeniu favorabil în cucerirea de colonii extraeuropene. Aci, după multe peripeții și oscilații, Anglia își creiază un grandios imperiu colonial și tendințele sale de expansiune persistă încă.

Analogia între evoluția constituțională a Angliei și cea a Romei e izbitoare. Cine vorbește de „democrație engleză“ e orb în ale politicei. Că în Marea Britanie s'a înfăptuit concilierea între patricieni și plebe, asta e cert. Dar nu mai puțin cert este că astăzi în Anglia domnește o oligarhie plebeo-patriciană, asemănătoare celei din faza a doua a republicei romane. Aceleași caractere de constituție mixtă le găsim și în Anglia, și teoria separațiunii și echilibrării puterilor în Stat a lui Polybiu și-a găsit din nou expresia reală în constituția „nescrisă“ a Angliei. Și aci teoreticienii au făcut o regretabilă confuzie între cauză și efect. Ei au crezut că această constituție e cauza înfloririi și măririi Angliei, că ea a înlesnit întemeierea marelui imperiu colonial. S'a tras deci concluzia că, adoptându-se constituția engleză și fixându-se prin lege separațiunea și echilibrarea puterilor în Stat, orice Stat poate ajunge la prosperitatea celui englez. Dar constituția engleză e efectul raporturilor imperiului britanic față de mediul politic. În structura Statului britanic, deci în constituția sa, se oglindește presiunea mediului politic și reacțiunea Angliei față de această presiune.

Se va obiecta că după teoria noastră Anglia ar trebui să fie „monarhie absolută“. Ea va deveni monarhie absolută, după tipul imperiului roman și al vechilor imperii orientale, după ce va învinge cu desăvârșire concurența Franței, Germaniei, Rusiei, Japoniei, a Statelor Unite — și a tuturor Statelor ce s'ar mai putea opune imperialismului englez, reducând rezistența lor la cea a barbarilor dela granițele romane. Până atunci ni se va îngădui să-i lăsăm imperiului britanic constituția plebeo-patriciană de azi și să amânăm pentru Anglia, pentru o dată nehotărâtă, reforma lui Caracalla, prin care s'a dat tuturor locuitorilor liberi ai imperiului dreptul de cetățenie.

E caracteristic faptul că, în opera sa asupra democrațiilor moderne, J. Bryce renunță să analizeze „democrația engleză“.

Intr'adevăr distanța între constituția engleză și cea a Elveției spre pildă (care ni se pare cel mai curat tip de democrație) e atât de mare, încât cu greu ne-am putea imagina o operație logică care să dea acestor două constituții predicatul de „democrație“. Bryce cutează să afirme că guvernământul Regatului Unit e democratic (cum ar putea lua asupra sa odiul reacționarismului în fața umanitariștilor moderni!), dar el declină a analiza această democrație. „Dintre marile Democrații moderne, zice el (I, pg. 19), una singură nu figurează în această listă. Regatul-Unit, deși trăește sub o formă monarhică, posedă un guvernământ mai democratic din anumite puncte de vedere chiar decât al Franței, (ceea ce s'ar putea afirma în mod hotărît și despre Roma de pe la 367 î. d. H. față de Atena lui Pericle — dacă facem abstracție de locuitorii teritoriilor cucerite și aliate!), și procesul care îl conduse prin cele patru schimbări constituționale din 1832, 1868, 1885 și 1918, dela o oligarhie la o democrație, (adică la conferirea de depline drepturi plebeilor sub presiunea necesităților externe!), este un subiect de observație din cele mai prețioase pentru cel ce scrie Istoria. Dar, nici un cetățean al Mării-Britanii și mai ales cel ce a participat prin patruzeci de ani la politica patriei sale, ca membru al Camerelor și câteodată și al Cabinetelor — n'ar putea spera să capete dela cetătorii săi un brevet de imparțialitate, oricât s'ar strădui să rămâie imparțial. Astfel am trebuit, deși cu regret, să las acest ram al subiectului meu altui istoric, cu preferință unui erudit de naționalitate franceză sau americană, care n'ar putea fi bănuir de lipsă de dreptate“.

Până la apariția acestei lucrări asupra democrației engleze ne permitem, în verificarea ipotezei noastre, să opunem constituția engleză ca oligarhică — celei elvețiene ca democratică. Intre aceste constituții opuse în mod lămurit și cari pot ilustra în mod aproximativ tipurile curate, oscilează constituțiile celorlalte State, mai mult sau mai puțin democratice. Dictaturile nedeghizate din Italia și Rusia și cele deghizate din alte țări nu răstoarnă ipoteza. Aceste dictaturi nu sunt termeni finali ai unei evoluții imperialiste, ci sunt efectul unei oscilații puternice a echilibrului sistemului politic după șocul războiului, care a zdruncinat echilibrarea internă a sistemului prin ipertrofia unor țesuturi sociale și atrofierea altora. În Italia, armata demobilizată victorioasă a întărit rândurile burgheziei și a redus la neputință proletariatul

industrial dornic de revoluție și instituire a dictaturii sale. În Rusia, armata, care susținea dominația burgheziei (a vechei clase politice), fiind zdrobită și disolvată, în locul ei s'a format o armată de mercenari pusă în slujba unui grup de teroriști, ieșiți din rândurile conducătorilor mișcărilor revoluționare antebelice. În Germania au fost oscilații în direcția sovietismului, în România în direcția fascismului, dar în ambele țări sistemul a revenit la starea normală.

În mod necesar atât în Italia cât și în Rusia sub presiunea forțelor externe democrația, adică circulația liberă a elitelor și participarea cetățenilor la guvernământ prin vot, se va înființa din nou — întrucât nu putem nădăjdui ca dictatorii să-și poată menține situația și să perpetueze sistemul prin expansiune imperialistă cum a încercat-o pe vremuri Napoleon.

Să nu uităm că, expunând condițiunile formale ale nașterii și evoluției constituției formei politice, noi neglijăm înrăurirea celorlalte fenomene: biologice, geografice, etc. și construim, din punct de vedere al teoriei politice, un substrat social amorf care, pus în contact cu mediul politic, începe să se stratifice după legea fundamentală a diferențierii sau diviziunii muncii politice și să se adapteze acestui mediu. Dar e clar, și repetăm acest lucru din nou în opoziție cu Mosca și Pareto, că substratul amorf e numai o construcție raționalistă care ne îngăduie a desprinde fenomenele politice din complexul fenomenelor sociale, cari în totalitatea lor abia constituiesc structura „formei sociale“.

În realitate substratul e diferențiat sub presiunea altor factori și această diferențiere se opune câteodată, înlesnește altădată adaptarea structurii politice și mlădierea ei în fața presiunii mediului politic. Sisteme economice rigide, impuse de mediul geografic (climat, faună și floră), pot împiedica cu desăvârșire formarea de State. Și în legătură cu sistemul economic poate interveni sistemul biologic, organizația familială, și în legătură cu ambele organizația religioasă etc, care poate favoriza sau împiedica formarea de State și nașterea unei constituții viabile adică adaptabile. Rolul acestor factori în procesul circulației elitelor l'am schițat într'un capitol precedent. Dar fiecare din aceste raporturi constituie o problemă pentru sine. Max Weber, în opera sa „Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie“¹⁾, încearcă

¹⁾ I-III, 2. Aufl., Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebe k), 1922—1923.

rezolvirea problemei raportului între sistemul economic și cel religios, iar în „Wirtschaft und Gesellschaft“ a raportului între sistemul economic pe deoparte și a organizației sociale în general, considerând factorii biologici (comunitățile etnice), factorii politici (tipurile sistemelor politice) și fenomenele religioase (tipurile de comunități religioase).

Oscilația echilibrului sistemului politic va fi determinată într'un caz concret de aceste raporturi complexe. Pentru a analiza deci și a înțelege o fază istorică a unui Stat vom trebui să analizăm aceste raporturi din care va rezulta „ecuația echilibrului sistemului politic“ precum și puterea sa de rezistență față de înrăurirea mediului politic, analizat și el cu privire la intensitatea sa. Un Stat mare, ca teritoriu și număr de locuitori, poate fi foarte slab, când în interiorul său dăinuiesc antagonisme între sistemele susamintite, zădărniciind funcționarea normală a sistemului politic. Când clasa politică d. e., pentru a-și menține dominațiunea, exclude „mulțimea“ dela serviciul militar pentru a nu o înarma și a nu-i da prilej de revendicare de drepturi politice, întrebuițează armate de sclavi sau mercenari, sau când comunități religioase se constituiesc în sânul sistemului politic cari impun membrilor lor refuzul serviciului militar sau în general o atitudine ostilă Statului și fraternizează cu comunități religioase din alte State, sau când în sânul Statului comunități etnice străine (intrate în Stat prin cucerire sau prin imigrare) manifestă neîntrerupt tendințe separatiste, când sistemul economic e dominat de indivizi de altă rasă, naționalitate, sau religie, decât cea a clasei politice propriu zise, echilibrul sistemului politic e totdeauna în primejdie să fie rupt chiar prin zguduirii relativ slabe pornite din mediul extern.

Echilibrarea perfectă între State s'ar întemeia deci din acest punct de vedere pe o perfectă echilibrare a sistemelor amintite, adică o identitate a clasei politice cu clasa biologică, economică, religioasă etc. prin concentrarea tuturor puterilor într'o singură clasă socială, reprezentată din punct de vedere static prin cei mai superiori indivizi, din punct de vedere dinamic prin totalitatea cetățenilor ierarhizați după aptitudinile lor individuale. Statul ar coincide în acest caz cu familia, cu comunitatea religioasă, cu sistemul economic.

Dar fiecare sistem își are ierarhia sa și o circulație a eli-

telor (ceea ce neglijează Pareto, dar arată Max Weber vorbind de diferite feluri de dominațiuni, precum și Friedrich Wieser de diferite feluri de „puteri“¹⁾, cari năzuesc a-și-le subordona pe celelalte utilizându-le pentru scopurile lor). În timpurile de organizație patrimonială găsim realizarea aproximativă a concentrării acestor puteri în persoana domnitorului, care e șef de „familie“, preot, judecător, proprietar al averii comunității și conducător de armată (rege). Acestui tip „primitiv“, reprezentat prin vechea regalitate protoistorică, îi corespunde cesaro-papismul imperialismului saturat, care se întemeiază de asemeni pe concentrarea tuturor puterilor într'o șingură mână și „egalitatea“ tuturor supușilor față de „suveran“, care-i dă fiecăruia partea de avere, glorie etc. după meritul și credința sa. Oscilațiile echilibrului provin din „emanciparea“ indivizilor; în familie (tipul patrimonial primitiv) a fiilor adulți, în Stat a șefilor de comunități (religioasă, economică, militară), deci a celor ce știu să-și dobândească putere prin inventarea și propagarea de formule de acțiune cari corespund intereselor, instinctelor, tendințelor unor categorii de indivizi²⁾. Evoluția aceasta merge în direcția „minimalizării“ (M. Weber) puterii individuale și a separațiunii și specializării puterilor. Contactul cu comunitățile străine desprind procesele sociale cari împing la această diferențiere și minimalizare, astfel că „individualismul“, ca premisă a democrației, se ivește în mod necesar sub presiunea mediului politic, iar concentrarea nu se poate menține decât prin anihilarea acestei presiuni, prin imperialism.

Din acest punct de vedere intuiția lui Polybiu cu privire la Statul Roman de pe timpul său e justă: constituția pe care o

¹⁾ Friedr. Wieser, *Das Gesetz der Macht*, Wien, Jul. Springer, 1926 deosebește: *Waffenmacht, Rechtsmacht, politische Macht, apoi Kulturmächte: Glaubensmacht, Bildungsmacht, sittliche Macht.* — Vezi și Adolf Menzel, *Friedrich Wieser als Soziologe*, Wien, Jul. Springer, 1927, care laudă cartea, iar pe de altă parte vezi critica aspră a lui Franz Oppenheimer în *Archiv für Sozialw. u. Sozialpol.* 66. Bd. 3 H. pg. 819. Pentru Oppenheimer orice teorie care amintește „rasa“ e din capul locului absurdă și neștiințifică. Aceasta rezultă din „ecvația sa personală“.

²⁾ Vezi G. Roffenstein, *Das Problem der Ideologie in der materialistischen Geschichtsauffassung und das moderne Parteileben* (în „*Forschungen zur Völkerpsychologie und Soziologie*“, Bd. II, 1926, pg. 1—46).

analizează cuprinde caracterele unei constituții mixte, întrucât Statul Roman se găsește în faza intermediară între tipul patrimonial primitiv și cel cesaro-papist al imperialismului saturat. Că această constituție ar fi „cea mai bună“, e o afirmație pe care știința politică nici n'o poate susține și nici combate. Ea poate fi analizată numai din punct de vedere al științei aplicate, a artei de guvernământ, unde s'ar putea pune problema celei mai bune constituții. În schițarea unei teorii servind artei politice, și care va forma subiectul părții a doua a acestei lucrări, vom trebui să ne ocupăm, între altele, și de această problemă.

PARTEA a II-a

ARTA POLITICĂ

I.

Problema raportului între știința și arta politică¹⁾.

Ținta năzuințelor lui A. Comte este întemeierea unei „politici pozitive“, este ridicarea teoriei politice servind acțiunii la rangul unei științe pozitive, pe care o numește fizică socială sau sociologie.

Toate operele omenești sunt sau de domeniul speculațiunii sau de cel al acțiunii, expune Comte. Prin urmare trebuie să distingem în mod exact teoria de practică, știința de artă. Relația generală între știință și artă se poate prinde în formula: știință, de unde prevedere; prevedere de unde acțiune. Dar între știință și artă există o ordine de idei intermediară, care, încă slab determinată în caracterul ei filozofic, se poate exemplifica prin clasa socială care se ocupă de ea: „Inginerii“ organizează relațiile teoriei și practicei, dând adevăratele teorii directe ale diferitelor arte. Există deci doctrine intermediare între teoria pură și între practică. Aceste doctrine, sau teorii în înțeles mai restrâns, se întemeiază pe rezultatele diferitelor științe. Artă nu depinde prin urmare de o anumită știință corespunzătoare, ci de mai multe deodată, astfel că cele mai importante arte împrumută ajutoare directe dela aproape toate științele principale: teoria agriculturii d. e. cere o combinație de cunoștințe fiziologice, chimice, fizice și chiar astronomice și matematice.

Noi vorbim de teorie științifică sau pură și teorie practică, sau de știință pură și știință aplicată (d. e. chimia și chimia industrială), de știință descriptivă și știință normativă. Urmașii lui Comte au căutat să adâncească și să precizeze această separațiune între știința și arta socială²⁾.

¹⁾ Vezi pentru această problemă și a noastră „Introducere în Sociologie“, pag. 3—6.

²⁾ Pentru orientare: René Worms, 1) *La science et l'art en matière sociale* (în „Annales d'Institut international de Sociologie“, Tome I-er). — 2) *La science et l'art en économie politique*, Paris 1896. — 3) *Philosophie des sciences sociales*, Tome I, chap. IX; Tome III, chap. XI. — Lévy Bruhl, *La morale et la science de moeurs*. 6-e éd. (mai ales în Prefață). — W. M. Kozłowski, *La sociologie et l'art social* (în „Revue Internat. de Soc.“ 1926).

Dar acest paralelism sau dualism e cunoscut și lui Platon și Aristotel. Aristotel deosebește științe teoretice (analitica, metafizica și fizica), științe practice (etica și politica) al căror caracter esențial este raportul lor cu acțiunea omenească, și științe poetice (referitoare la artele frumoase și tehnică). Criteriul de clasificare este certitudinea rezultatelor și metoda cercetării. Aristotel crede că numai științele teoretice admit o metodă precisă și dau rezultate sigure, pe când cele practice nu admit decât o certitudine corespunzătoare obiectului.

Deosebirea lui Aristotel e imprecisă, întrucât obiectul unei științe poate fi acțiunea omenească, iar știința despre „acțiune“ nu trebuie să-și piardă caracterul pur teoretic.

Caracterul teoretic (sau pozitiv după Comte) al unei științe ar rezulta din desinteresarea completă a cercetătorului de posibilitățile aplicațiilor practice ale rezultatelor aflate.

Știința se va ocupa numai de fixarea legilor fenomenelor cari intră în domeniul ei de cercetare, va constata deci și înregistra raporturile constante între fenomene. Știința pornește dela premisa că există raporturi constante, că există legi naturale cărora le sunt supuse toate fenomenele, există deci o ordine naturală, universală. Această concepție deterministă stăpânește domeniul tuturor științelor.

În mod logic, pentru acțiune, știința nu ne poate da nici o formulă: acțiunea indivizilor intră în ordinea naturală și e supusă ca orice fenomen legilor naturale. Dacă A. Comte și toți determiniștii afirmă totuși că știința și numai știința e în stare să contribuie la progresul omenirii, ei intră în contradicere flagrantă cu premisele dela cari au pornit¹⁾.

Și totuși există o legătură strânsă între știință și artă. Problema e: cum găsim termenul de legătură? Rezolvirea lui A. Comte e insuficientă, și între Cursul de filozofie pozitivă și Sistemul de politică pozitivă e o prapastie fără punte. Concilierea simplă între *ἐπιστήμη* și *τέχνη* dată de Platon și Aristotel prin identificarea adevărului cu binele²⁾, știința modernă o

¹⁾ Încercarea lui Auguste Comte de a rezolvi problema raportului între știință și artă, în concordanță cu premisele pozitivismului, a fost reluată de școala lui Durkheim, găsindu-și cea mai limpede expresie în lucrarea lui Lévy Bruhl, *La Morale et la Science des moeurs*. Tendința opusă, pragmatismul anglo-american, „se manifestează într'un mod luminos în operele lui Bergson“ (Abel Rey, *La philosophie moderne*, Paris 1925 pag. 30—31).

²⁾ E. Goblot, *Logique des jugements de valeur*, pag. 38.

respinge, alungând din domeniul ei toate judecățile de valoare și considerând numai judecățile de existență ca adecvate scopurilor ei.

O reacțiune împotriva acestei concepții e pragmatismul. „După pragmatisti, deosebirea între gândire și acțiune, teorie și practică este cu totul superficială: reușita acțiunii nu e nici rezultatul nici dovada adevărului gândirii; ea este adevărul: Adevărul este gândirea care reușește. Mai mult, gândirea este acțiune și adevărul este scopul acestei acțiuni. Adevărul nu se dovedește niciodată decât prin succesul demersurilor spiritului, adică prin posibilitatea de a le continua; eroarea nu se recunoaște decât prin eșecul lor, care este contradicția“¹⁾.

Empirismul, utilitarismul, pragmatismul caracterizează pe Anglo-Saxoni, pecând distincțiunea lămurită între știință și artă îi caracterizează pe Francezi. Goblot, care face această observație, propune o rezolvire a acestei probleme care ni se pare acceptabilă. El propune menținerea postulatului lui Comte de a elimina din știință conceptul de cauză și de a se mărgini numai la constatarea de legi. „Dela Bacon încoace, zice Goblot, știința a alungat încetul cu încetul din domeniul său conceptul de cauză pentru a-l înlocui cu cel de lege“. Prin cauză introducem acțiuni, forțe naturale cari ar fi ascunse îndărătul lucrurilor. Ar fi deci, după Comte, să facem metafizică.

Savanții nu s'au străduit să lămurească conceptul de cauză, deoarece n'au nevoie de el. „Ei îl întrebunțează când vorbesc limba vulgară, sau când savantul se face tehnician“ (pag. 35).

„Una din cele mai grave greșeli ce putem comite în logică este de a considera legea ca o generalizare a raportului de cauzalitate, ca și cum am putea trece dela cauză la lege. Trebuie să cunoaștem legea pentru a putea trece la cauză, căci abia legea autoriză a zice că un antecedent este constant. Cauza se scoate din lege, prin silogism. Noi zicem că un fapt este cauza altuia când o lege (majoră) ne permite a trece dela unul (min.) la altul (concl.), când noi interpretăm aceste fapte prin aplicarea legii, când noi găsim în ele verificarea unei ordine naturale cunoscute.

Această aplicație o facem pentru a trece dela cunoștință la acțiune. Ideea de lege aparține științei, ideea de cauză aparține artei. Cauzele ne interesează fiindcă le putem întrebunța ca

¹⁾ Goblot, o. c. pag. 39.

mijloace. Dacă totuș considerarea cauzelor își are locul ei și în știință, e că cercetarea științifică este ea însaș o acțiune și că, precum e toată acțiunea, ea are o tehnică, care este metoda. Pentru a institui o experiență artificială, trebuie să întrebuițăm cauze ca mijloace. Cunoașterea cauzelor nu este obiect de știință, ci mijloc de cercetare.

Cauzalitatea este interpretarea faptului prin lege. Dar cine cunoaște legea cunoaște mai mult decât cauza. Legea e o ordine universală. De ce să răstrângem cunoașterea sa aplicând-o? De ce să considerăm în concreto ceea ce știm în abstracto, și într'o aplicațiune specială sau singulară adevărul ce-l prindem în universalitatea sa? Dece, după ce, cu multă muncă prin analiza și comparația faptelor, am deprins legea, această întoarcere dela lege la fapte? Pentrucă, pentru moment, universalitatea științei noastre nu ne mai interesează. În acțiune noi avem a face cu fapte singulare. Noi nu mai căutăm să înțelegem, ci să realizăm. Noi trecem dela considerațiunea a ce e adevărat la cea a ce e bun, dela judecata de existență la judecata de valoare.

Astfel cauza-mijloc, care prin ea însaș n'are valoare, participă la valoarea efectului-scop. Judecata de valoare: Aceasta e bun la aceea, se reduce deci la o judecată de cauzalitate, care este aplicațiunea la un caz special sau singular a unei legi generale și se scoate prin silogism din această lege, care, la rândul ei, e rezultatul unei inducții; și această înlănțuire: observația și comparația faptelor, percepția analogiilor, invenția ipotezei, care, verificată, ia numele de lege; apoi silogismul cauzei, care, fiind mijloc al efectului judecat bun, este ea însaș judecată bună; în sfârșit realizarea acestui mijloc, — această înlănțuire care merge dela percepție la acțiune, dar fără a ne face să prindem rațiunea inteligibilă a lucrurilor, această înlănțuire care cuprinde știința empirică și aplicațiunea ei, este ceea ce Platon numește Artă τέχνη, în opoziție cu Știința, επιστήμη¹⁾.

Prin urmare „teoria și practica nu se exclud, nici nu se opun: ele se completează. Perfectiunea nu consistă într'o dozare și un echilibru convenabil al uneia și alteia; ea consistă în a le desvolta la un maxim una și alta și una prin alta. Inginerul nu va fi mai practic fiindcă va ști mai puțin, nici mai savant fiindcă

¹⁾ Goblot o. c. pg. 36/37; vezi și Goblot, *Traité de Logique*, 4-e éd. Paris, 1925, pg. 289 urm.

va fi mai puțin exercitat. El poate păcătui prin lipsă, nici când prin exces“ (pg. 39).

„Noi vom numi deci artă practica condusă de teorie, acțiunea ordonată prin inteligență. Medicina este o artă, nu o știință. Medicul a trebuit să studieze științele: anatomia, fiziologia, fizica, chimia, etc.... Arta medicului, care presupune cunoașterea de științe veritabile, nu e nici anatomia, nici fiziologia, nici chiar patologia, ci e terapeutică — care nu e o știință.

Tehnica unei arte este totalitatea regulilor pe cari această artă le pune în practică. Nu dăm numele de artă dexterității unei mâini exercitate. Tehnica nu este într'o mână; ea este într'un spirit sau într'o carte. O tehnică nu e o știință, dar ea e ceva din știință. E evident că adevărurile din cari se compun tehnicile artelor nu sunt altele decât adevărurile științelor; căci știința revendică pentru ea tot adevărul. Dar cunoștințele tehnice sunt reguli de acțiune, adică, în ce privește forma lor, imperative, pe când cunoștințele teoretice sunt la indicativ. ...O regulă practică enunță mijlocul de a realiza un scop, pentru aceasta trebuie și ajunge ca acest scop, după ordinea naturală a lucrurilor, să poată fi legat printr'o serie continuă de efecte și de cauze de acțiunea omenească. Acest act este obiectul imperativului“ (pg. 40).

Concilierea între teorie și practică propusă de Goblot e, am spus-o, acceptabilă și simpatică, deși nu e singura formulare posibilă¹⁾. Și mai ales, dacă se ține seama de obiectul diferitelor științe. Unele obiecte îngăduesc constituirea tehnicii fără mari dificultăți, altele opun piedici foarte simțitoare.

Cu cât legile sunt mai simple și mai stabile cu atât mai ușoară e constituirea tehnicii. Ușoare vor fi tehnicile întemeiate pe științele fizico-chimice, dar cultura plantelor, creșterea și domesticirea animalelor reclamă o cunoaștere de legi fizice, chimice, biologice și psihice. Pedagogia este o tehnică întemeiată pe știința psihologiei și pe științele biologice, morale și sociale, și cunoscut este că aci e necesar să intervină și medicina pentru desăvârșirea educației. Există deci „tehnicieni“ în cele mai diferite sfere ale intereselor omenești, și ni se pare deci verosimil că și în politică vor trebui să existe tehnicieni și o tehnică.

¹⁾ Altă încercare interesantă de rezolvire a problemei: Alberto Mochi, *De la connaissance à l'action*, Paris, Alcan, 1928.

Constituirea unei tehnici politice depinde deci de rezolvirea problemei, dacă există procedee și mijloace de înrăurire asupra sistemului politic pentru a produce un scop preconizat. Organiciștii au crezut că pot da un răspuns hotărît afirmativ. Așa precum medicul poate interveni în caz de perturbație a organismului viu, pentru a restabili funcțiunea sa normală (în limitele și pe baza „legilor vieții“), așa și omul politic poate găsi mijloace pentru însănătoșarea unui Stat „bolnav“. Lilienfeld, în lucrarea „La Pathologie sociale“ (Paris 1896), arată cari sunt boalele sociale; prin analogie cu organismul omenesc autorul crede că economia bolnavă corespunde „demenței“, dreptul bolnav „delirului“, iar politica bolnavă „paralizei“. Dar chiar dacă n'ar fi scris Lilienfeld cartea sa, în toată literatura politică și sociologică găsim rețete pentru însănătoșarea socială, pentru reorganizarea, reformarea și regenerarea societății omenesci, și mai ales a Statelor. Fiecare cetățean aproape își are planul său de reformă, iar sociologii diletanți și specialiști, se cred obligați a construi planuri de reformă pe cât se poate de noi și originale.

În Statele moderne, democratice, politicianii și ziaristii în primul rând sunt deținătorii celor mai eficace mijloace de reformă. Mai ales când sunt în „opoziție“. Sunt unii cari cred că școala și răspândirea culturii va garanta înflorirea Statului, alții văd în măsuri economice „potrivite“ singura cale de „salvare“, alții iarăș în regenerarea rasei (biopolitică), și nu lipsesc nici cei ce cred în atotputernicia formei de guvernământ: monarhiștii, republicanii, oligarhii, democrații, socialiștii, comuniștii, anarhiștii afirmă că numai un anumit fel de organizare a „puterii“, sau anihilarea oricărei puteri va putea produce o stare definitivă și stabilă a societății.

Și întrebarea e: există posibilitatea de a introduce în acest haos de păreri, de propuneri cari se bat cap în cap, o ordine, un criteriu obiectiv? Se poate preciza o tehnică care să arate într'o situație concretă cel mai bun mijloc pentru realizarea unui scop politic, și nu va fi dimpotrivă acțiunea individuală pe deplin determinată de „ecvația personală“ a individului, de aparținerea sa unei clase sociale, unui partid politic, sau chiar de interese pur individuale și subiective? Pornind chiar dela concepția organicistă, care e cea mai optimistă în această privință,

vom putea opune obiecțiuni puternice împotriva posibilității intervenției individului. Celula în organism nu poate ști ce este bine sau rău pentru întreg organismul. Ea are de îndeplinit o funcție determinată în totalitate, fără să aibă libertate de acțiune pentru a schimba structura și funcțiunea totalității. Ea își poate imagina această libertate, cum individul omenesc și-o imaginează, totuș legea fundamentală a structurii și diferențierii totalității exclude o grupare sau regrupare a celulelor după libera lor alegere. Chiar instinctele, pasiunile, interesele și chiar rațiunea indivizilor sunt orientate în mod necesar într'un mod care corespunde structurii totalității, așa cum celula în mod inconștient își împlinește funcțiunea în organism.

Intr'adevăr, constatând că există o lege fundamentală a structurii politice, care nu se schimbă oricari ar fi oscilațiile echilibrului sistemului politic, așa cum constată realiștii, atunci înzădar vom năzui să constituim o tehnică politică. Vom ajunge doar la o „formulă politică“ pentru justificarea atitudinii noastre subiective în urmărirea unui scop subiectiv, ca și cum o celulă din corpul nostru ar afirma că funcționează după un plan bine stabilit pentru a asigura bunăstarea corpului sau pentru a-l „regenera“. Organicismul, și în formele sale atenuate, d. e. la Durkheim, ar trebui să renunțe la constituirea unei tehnici sociale sau politice și la planuri de reformă și reorganizare.

Nici situația „individualismului“ nu e mai bună. Teoria politică realistă, combinată cu cea psihologică, care pornește dela individ pentru a explica procesele sociale, trebuie să ajungă la determinism și la eliminarea voinței individuale. Individul, în baza trebuințelor și instinctelor sale, urmărește scopuri individuale. În mod necesar identitatea intereselor și a mijloacelor de satisfacere a acestor interese diferențiază masa indivizilor în diferite categorii, cari iarăș se coordonează sau se opun după direcția în care sunt mânați indivizii de trebuințele lor. Cu fraze generale, că numai anumiți indivizi, „oamenii mari“, se pot ridica la concepția trebuințelor totalității și aceștia sunt în stare să determine mersul istoriei, nu vom putea rezolvi problema. Se afirmă doar că și oamenii mari sunt produsul mediului. Napoleon născut și crescut între Australieni n'ar fi ajuns mare general și împărat. Și chiar dacă admitem că oamenii mari ar face istoria și ar înrâuri în mod hotărîtor asupra structurii și funcțiunii sistemului

politic, ei n'ar avea nevoie de o tehnică politică. Și ei sunt determinați de caracterul lor și acțiunile lor izvorăsc din „geniul lor“ și nu din norme teoretice. Dacă Cesar a întemeiat Monarhia care a salvat imperiul roman din anarhie, cu greu am putea afirma că din studiul biografiei lui Cesar orice cetățean ar putea învăța cum se întemeiază o monarhie pentru a salva un Stat din anarhie.

Teoria lui Pareto, individualistă în explicarea proceselor sociale, duce în mod logic la determinism și chiar la o concepție mecanicistă a sistemului social — individul deși are conștiință nu e decât un atom într'un sistem mecanic a cărui coeziune e susținută de trebuințele, instinctele și pasiunile individuale.

Cu toate aceste dificultăți vom încerca să arătăm că există o artă politică și că se poate întemeia o tehnică politică.

II.

Arta politică.

O artă politică, întemeiată pe o tehnică rațională, ar fi imposibilă în cazurile când

1. cauzele cari determină echilibrul sistemului politic ar fi necunoscute;

2. cauzele fiind cunoscute, noi nu le-am putea preface în mijloace pentru a înrăuri asupra sistemului.

În partea întâia am dat răspunsul la punctul 1), afirmând că structura sistemului politic e dependentă de presiunea mediului politic, care, în acest înțeles, ar cuprinde cauzele oscilațiunii echilibrului Statului. Istoria pare a ne da indicii destul de lămurite pentru a nădăjdi că această ipoteză se poate verifica. Am citat în sprijinul ei lucrarea lui L. Homo asupra instituțiilor politice ale Statului Roman și am putea aduce și alte numeroase exemple.

Răspunsul la punctul 2) e mai dificil. Să luăm un exemplu extrem. Dacă schimbările în structura pământului (cuprinzând toate fenomenele: geologice, biologice etc.) ar putea fi puse în dependență de înrăurirea celorlalte corpuri cerești asupra pământului, în primul rând a celor mai apropiate (luna și soarele spre pildă): am putea trece la acțiune schimbând această înrăurire pentru a produce efecte bine determinate în structura pământului?

Putem afirma că suntem în stare să o facem în anumite limite. Căldura soarelui o înlocuim prin întrebuițarea focului, prin încălzirea artificială. În acest fel putem crește plante și animale tropice. Lumina o putem produce iarăș în mod artificial. Avem deci mijloace tehnice pentru a paraliza sau intensifica „cauzele naturale” cari înrăuresc asupra pământului — pentru producerea unor efecte preconizate. Aceste operațiuni pot fi făcute din diferite motive sau categorii de motive; apoi ele pot fi curat empirice rutinare, întemeiate pe experiența generațiilor

sau raționale-teleologice, întemeiate pe o tehnică teoretică. Categoriile de motive pot fi împărțite în două mari grupuri: cele teoretice-experimentale pentru verificarea unor legi, și cele practice-utilitariste servind satisfacerii unor trebuințe individuale nemijlocite. Aceste două direcții, pure și opuse, se combină în cele mai diferite moduri și nuanțe. Exemple: savantul face experiențe în laborator mânat de motivul nemijlocit de a „ști“, fără să se gândească la aplicațiunile practice ale descoperirii sale; dar pe de altă parte intră și alte motive în joc: ambiția (cu toate nuanțele ei: setea de glorie, invidia față de alți savanți, răzburarea împotriva altui savant etc.), apoi motive „materialiste“ (câștigul ce ar rezulta din publicarea unei lucrări, dobândirea unei catedre universitare, căsătoria cu o femeie iubită sau bogată, sporirea bugetului pentru întreținerea familiei etc.). Chiar în cele mai simple operații se amestecă o varietate de motive. Cineva poate tăia lemne pentru a le întrebuința nemijlocit pentru încălzirea camerei în care vrea să lucreze. Dar tăierea lemnului se poate face și pentru a câștiga banii necesari acoperirii altor trebuințe, pentru întreținerea sau restabilirea sănătății, pentru a face economii neangajând un lucrător etc. Din care rezultă: „scopul operațiunii“ poate fi identic sau cu totul deosebit de „scopul subiectiv“ urmărit prin acea operațiune. Sau altfel formulat: „scopul operațiunii“ se înlănțuiește prin înlănțuirea cauzală a lucrurilor, „scopul subiectiv“ prin înlănțuirea logică a rezultatelor diferitelor operațiuni.

Desigur că între descoperirea unei noi compoziții chimice și căsătoria cu o fată bogată nu există nici o legătură cauzală, totuși poate exista o legătură logică foarte strânsă, când inventatorul pune invenția la dispoziția părintelui fetei, proprietar al unei fabrici de materii colorante, pentru a-l îndupleca să-i dea fata în căsătorie. Posibilitatea constituirii artei politice depinde de posibilitatea unor operațiuni cari au „scopul obiectiv“ de a schimba structura sistemului politic într-o direcție anumită, fixată de omul politic care întreprinde această operație. Ne-am putea imagina o serie de astfel de scopuri obiective, de experiențe politice: cum ar fi întărirea și ridicarea clasei de mijloc, a cărei dispariție ar primejdi echilibrul sistemului, sau întărirea proprietăților agricole mijlocii, sau reducerea mării proprietăți; prin urmare toate

„reformele“ ar intra în categoria acestor scopuri. Dar scopurile ar putea atinge și forma de guvernământ, structura clasei politice și raporturile ei cu mulțimea. Prin care operație am putea transforma o monarhie în republică, o democrație în oligarhie, precum și invers, prin ce mijloace am putea menține o formă de guvernământ existentă, asigurându-i stabilitatea? După ipoteza noastră mijloacele sunt date prin descoperirea cauzelor cuprinse în mediul extern, pe cari apoi vom năzui să le stăpânim pentru a le întrebuința după intențiile noastre.

Presiunea mediului politic asupra sistemului „nostru“ politic se manifestă prin acțiuni militare, economice, etnice și ideologice (aceste din urmă cuprinzând toate „curențele“ de idei: religioase, filozofice, estetice, morale etc.).

Să ne imaginăm că evenimentele istorice s'ar petrece într'un laboratoriu, că printr'un aparat minunat am putea schimba locul și timpul precum și constelația forțelor externe după voie pentru a observa înrăurirea diferitelor cauze externe asupra structurii sistemului politic și modul său de reacțiune pentru a-și menține echilibrul. Am putea produce d. e. o constelație în mediul extern prin care tot aurul să dispară din sistemul cu care facem experiența. Am putea introduce în el comunități religioase străine, am putea trece peste graniță agenți comuniști și socialiști, comercianți de altă rasă și religie, în sfârșit, am putea mobiliza armate trimițându-le împotriva sistemului, am putea institui ambasade, legații și agenții comerciale străine în capitala Statului; deci am încerca toate variațiile de „perturbații“ posibile ale sistemului pentru a constata efectele.

Prin observația proceselor ce s'ar desprinde, am putea lega diferitele categorii de procese de cauzele lor.

Bine înțeles că aceste experiențe trebuiesc făcute în mod sistematic și trebuie să aibă un „înțeles“. Presupunem că forțele sau cauzele perturbatoare tind spre dezechilibrarea, sau disoluția sistemului politic. Ele zdruncină structura fundamentală a sistemului politic prin slăbirea sau nimicirea clasei politice din sistemul nostru. Reacțiunea care se va desprinde va trebui deci să fie caracterizată prin procese de menținere a clasei politice, prin contraacțiuni ale clasei politice, cari se pot manifesta, după natura și intensitatea cauzelor, ca simplă rezistență, atitudine

curat defensivă, sau ca tendință accentuată de ofensivă pentru înlăturarea sau anihilarea forțelor adverse.

Conceptia mecanicistă nu ajunge pentru explicarea acestor fenomene, iar cea organicistă, deși mai aproape de natura fenomenelor, rămâne totuși la suprafața lucrurilor. Perturbațiile înlăuntrul sistemului politic, produse de înrăurirea mediului politic, se exprimă prin acțiuni ale unor indivizi cari urmăresc înfăptuirea de anumite scopuri, cum și forțele perturbatoare nu sunt decât acțiuni ale unor indivizi cu scopuri determinate.

Am putea întrebuința pentru experiențele noastre și observația unor State de animale, d. e. de furnici, albine, termite, dar variațiile posibile sunt aci foarte limitate, întrucât singura tendință a lor față de comunitățile străine este izolarea. Ele sunt familii izolate, iar nu organizații politice. În organizația politică „ierarhia“ funcțională e cu totul alta și poate fi redusă numai în mod indirect la cea familială. Sistemul politic absoarbe sistemul biologic, care își exercitează influența sa asupra țesuturilor politice prin determinarea parțială a situației individului într'un anumit țesut. Iosef Schumpeter formulează acest raport zicând: „Familia, nu persoana fizică, e adevăratul individ al teoriei de clasă“ ¹⁾. Dar această afirmație e menită numai să înlătore dificultatea ce se ivește dintr'o interferență a sferelor sistemelor cărora le aparține acelaș individ. În mod analog a procedat Platon în Republica sa. Pentru a înlătura interferența diferitelor sisteme, el a disolvat toate sistemele în favorul sistemului politic: familia, sistemul economic familial (proprietatea), comunitățile religioase etc. Rămâne deci numai forma ideală a Statului.

Și noi ne-am putea permite acest artificiu de metodă neglijând cu desăvârșire acțiunile individuale cari n'au „scopuri politice“, sau interpretându-le pe toate numai în înțeles politic, cum într'un furnicar toate acțiunile individuale ni se par convergente spre o singură țintă: asigurarea procreării și creșterii viitoare generații. Ar fi deci să construim un „homo politicus“ după analogia lui „homo oeconomicus“. Aplicarea acestui artificiu nu ni se pare oportună, întrucât ne-ar îndepărta de „înțelegerea“ fenomenelor politice concrete.

Inrăurirea forțelor externe, vom zice, trezește în indivizii

¹⁾ Josef Schumpeter, Die sozialen Klassen im ethnisch homogenen Milieu. (în Archiv f. S. u. S. 57. Bd., 1927, 1. H.).

cari compun Statul stări sufletești cari îi împing la acțiune. Dacă am afirma că toți indivizii simt în mod lămurit această înrăurire și își dau imediat seama de mijloacele de reacțiune, am greși. O mare parte de indivizi nici nu percep acțiunea mediului politic, alții ajung să o perceapă numai prin prisma intereselor lor, (adică ale familiei, clasei, comunităților religioase etc.). Dar experiențele noastre de laborator ne vor demonstra că o categorie de indivizi va fi foarte sensibilă la orice acțiune a forțelor externe: această categorie e reprezentată prin clasa politică. Indivizii acestei clase n'au altă ocupație, n'au altă profesiune decât să urmărească cu atenție orice „mișcare“ în mediul extern, și apoi să treacă la acțiuni corespunzătoare acestor schimbări. Aceste acțiuni le putem subsuma sub termenul general de „organizare a rezistenței și contraacțiunii“ pentru paralizarea sau anihilarea acțiunii mediului politic. Ar fi de prisos să aducem prea numeroase exemple din istorie, fie din trecutul îndepărtat sau din prezent. Cel mai tipic exemplu pentru toate timpurile este mobilizarea armatei, când comunități străine atacă teritoriul unui Stat. Această acțiune e simplă și motivele sufletești foarte străvezii pentru comunitățile mici, cum erau cetățile antice. În caz de primejdie toți bărbații adulți se adunau și luându-și armele plecau înaintea dușmanului sau îl așteptau sub scutul zidurilor cetății. Și aci găsim o trecere dela armata nediferențiată, dela disolvarea luptei în monomahii (încă în vremea homerică aceasta era regula și obiceiul) la armata organizată în care „conducerea“, deci „arta“, începe să joace un rol hotărâtor. Armata devine un instrument al conducătorului pentru îndeplinirea unui scop precis: înfrângerea armatei dușmane. Nu va tăgădui nimeni că există o artă strategică și o tehnică bine încheată, care are de scop să asigure superioritatea armatei proprii față de cea sau cele dușmane. Numărul ostașilor, calitatea armelor, împărțirea unităților, structura lor, mobilitatea în manevrare, disciplina, lucrările tehnice, armele speciale etc., au reclamat și reclamă, precum știm, un studiu amănunțit al armatelor străine precum și al mijloacelor de perfecționare a armatei proprii. Considerând armata ca un organ principal pentru apărarea echilibrului Statului față de înrăuirile mediului politic, noi am putea pune toate măsurile de politică internă în legătură cu organizarea armatei și asigurarea superiorității ei. Cumpenirea șanselor de izbândă asupra armatelor străine

și a mijloacelor disponibile cuprinde o mulțime de probleme parțiale pentru arta politică.

Intr'un Stat care stă sub neîntrerupta presiune a Statelor vecine și în care se găsesc mijloacele necesare de rezistență, materiale și ideale, se desvoltă în mod necesar o categorie de indivizi cari se ocupă, mai mult sau mai puțin exclusiv, de arta „guvernării”. Această situație a individului nu depinde, precum am văzut, numai de talentul și însușirile sale personale. Aci joacă un rol nașterea (deci situația familiei sale), bogăția și constelația ȧesuturilor sociale, stratificarea într'un moment dat, a claselor sociale. Individul trebuie să-și cucerească și să-și păstreze situația, și fiind supus îmbătrânirii și morții, e evident că într'un moment dat trebuie să facă loc altui individ, care tot în baza nașterii, bogăției și a însușirilor sale își cucerește locul.

Din punct de vedere pur individual-biologic nici o piedică nu există ca un individ adult și normal în privința fizică și psihică să deprindă și să exerciteze arta politică, cum poate deprinde și exercita orișicare artă. Dar într'un sistem politic anumit, șansele de a învăța (în teorie și practică) o artă sunt date pentru individ în mod diferit. Cel mai lămurit exemplu este regimul castelor, în care deprinderea unei arte e dependentă de naștere, deci de raportul familiei căreia îi aparține individul față de întreg sistemul politic. Celalt extrem e regimul democratic în care însușirile individuale au un joc mult mai liber, deși și aci interferența sferelor diferitelor forme sociale creiază individului piedici accentuate pentru alegerea artei corespunzătoare structurii sale fizice și psihice. Postulatul lui Platon pentru selecțiunea valorilor presupune un mediu politic intern omogen din toate punctele de vedere: etnic, economic, ideologic. O stare de concurență desăvârșit liberă a indivizilor pentru deprinderea și exercitarea oricărei arte este tot atât de imposibilă ca și menținerea desăvârșită a deosebirii de caste, sau de clase sociale, sau de stări sociale. Exclusivismul acestor ȧesuturi este totdeauna numai relativ, și trecerea indivizilor dintr'o formație în alta, fie în mod izolat sau în grupuri (familii etc.) e posibilă — iarși în anumite condiții determinate de loc și timp ¹⁾.

Experiența (istoria) și observația ne arată deci în mod neîndoelnic că există o artă politică, că ea a fost învățată și

¹⁾ Lucrarea citată a lui Schumpeter dă unele deslușiri asupra acestor procese.

deprinsă, și putem constata și șansele individuale pentru deprinderea și exercitarea acestei arte, șanse care variază în diferitele sisteme politice după raportul sferelor sistemelor sociale cărora le aparține individul (familie, clasă și stare socială, comunitate religioasă etc.).

O altă problemă este dacă arta politică este una și indivizibilă sau susceptibilă de diferențiere.

După concepția vulgară arta politică e unitară. „Cel ce face politică“ e în posesiunea acestei arte. În democrațiile moderne mulțimea confundă arta politică cu arta de a parveni la situații politice, la mandate de deputați și posturi de miniștri. De fapt avem aci numai un proces de selecțiune de anumite categorii de funcționari politici, impus de o anumită constelație a țeșeturilor sociale.

Istoria ne arată o mare variație a modului de recrutare a „personalului politic“. Variațiunile în detaliu sunt extraordinar de mari, dar cauzele care determină un anumit mod sunt lesne de descoperit, precum și limitele variațiunilor. Cele două tipuri extreme sunt: alegerea tuturor funcționarilor politici prin votul cetățenilor, și numirea tuturor funcționarilor de către șeful Statului, deci tipul democrației integrale și tipul „dominatului“. Criteriul pentru ocuparea posturilor este în toate cazurile „aptitudinea“ individului pentru postul solicitat (chiar când alegerea se face prin tragere la sorți, întrucât aci se presupune că fiecare cetățean va putea împlini funcțiunea sa). Aprecierea aptitudinilor se face după diferite criterii. Și aici joacă un rol nașterea (în monarhiile ereditare d. e. hotărăște numai nașterea), și alți factori care constituiesc situația individului în sistemul social; apoi „pregătirea profesională“. Cel mai tipic exemplu e China, unde posturile politice se conferă în baza de examene (deși și aici ceilalți factori nu sunt eliminați cu desăvârșire). Funcționarismul, în toate formele sale, s'a născut din nevoia diviziunii muncii, care a impus o specializare în diferitele ramuri ale artei politice.

Arta politică se diferențiază deci în diferite specialități, reprezentate prin categoriile corespunzătoare de funcționari. Acești funcționari constituiesc „ossatura“ sistemului politic și asigură echilibrul sistemului politic. Ierarhizați și prinși într'un sistem, mai mult sau mai puțin rigid, ei formează birocrăția, „clasa politică“ diferențiată după principiile diviziunii muncii. „Sferele de

competență“ ale diferitelor funcțiuni și grade sunt fixate mai mult sau mai puțin rigid, iar colaborarea diferitelor grade și categorii e asigurată prin organe centrale. Birocrația reprezintă astfel o piramidă care culminează în „șeful Statului“.

Birocratizarea aduce cu sine în mod necesar și creierea de instituții de educație pentru creșterea de funcționari. În democrațiile antice, educația viitorilor cetățeni pentru deprinderea artei politice în diferitele ei ramuri stătea în centrul intereselor politice. „Șansele individuale“ hotăreau pregătirea și selecțiunea indivizilor pentru diferitele specialități și grade de funcțiuni. Democrațiile moderne n'au făcut decât să modifice aceste șanse prin înlesnirea relativă a selecționării funcționarilor după aptitudinile lor personale, creindu-se școli publice, cu profesori, funcționari și ei, pentru a înlătura piedicele ce opun sărăcia, nașterea etc. accesului la funcțiuni publice.

Arta politică este deci arta de a conduce Statul, de a-i asigura puterea de rezistență față de alte State prin asigurarea echilibrului său intern. Cel ce vrea să participe la această conducere (și este în situația de a putea lua parte) trebuie să învețe această artă, sau mai bine zis acea ramură care corespunde mai mult dispozițiilor sale. Dar totodată trebuie să-și dea seama că cea mai desăvârșită învățătură nu-i va garanta o parcurgere fără piedici a tuturor gradelor în specialitatea ce și-a ales, dacă nu va avea toate avantajele nașterii, bogăției, ideologiei și talentului, pentru a nu se izbi de rezistența sferelor de raporturi sociale cari, în jocul lor, determină „cariera politică personală“. Dar învățarea artei politice îi va da posibilitatea ca în funcția în care se găsește să-și împlinească rolul pe deplin, adică să contribuiască în sfera sa de competență la asigurarea echilibrului sistemului politic.

Din acest punct de vedere, știința politică precizează scopurile obiective ale funcțiunilor individuale în Stat, iar arta consistă în a alege cele mai bune mijloace pentru atingerea acestor scopuri într'un caz concret. Prin urmare cel ce se pregătește pentru cariera politică (în înțelesul cel mai larg, adică pentru o funcțiune în Stat) va trebui să cunoască condițiunile de existență a Statului respectiv, atât din punct de vedere istoric cât și static, va trebui să cunoască structura Statului: raporturile între clasele sociale, diferențierea etnică, religioasă etc., va trebui să cunoască

sistemul juridic (dreptul public și privat) al Statului său, și, în sfârșit, constelația forțelor mediului politic, deci raporturile Statului său cu Statele străine (pur politice: alianțe și tensiuni, economice, ideologice, etc.). Aceste cunoștințe abia îi pot da directive pentru exercitarea specialității artei politice pe care și-a ales-o. Cunoașterea detaliată a acestei specialități este o condiție indispensabilă, dar numai condiție: dacă în exercitarea ei practică ea devine numai mijloc pentru atingerea de scopuri subiective, funcționarul devine „mercenar“ și încetează a fi „ostaș“. Faptul că funcționarul aparține clasei politice trebuie să-și găsească expresia în concordanța scopurilor subiective ale acțiunilor sale cu scopurile obiective ale Statului.

Acest „tip ideal“ de funcționar nu există se înțelege. Tipurile concrete se apropie numai mai mult sau mai puțin de ideal. Deviațiile dela tipul ideal vor rezulta din divergența scopurilor obiective și a celor subiective.

III.

Scopurile obiective și cele subiective în arta politică.

Se afirmă: indivizii năzuesc a-și satisface instinctele pe linia efortului minim; unul din cele mai puternice instincte este cel de dominațiune asupra celorlalți indivizi; din ciocnirea tendințelor individuale pentru satisfacerea acestui instinct și echilibrarea lor se naște sistemul politic. Dar ceea ce arată R. Michels pentru „homo oeconomicus“¹⁾ e valabil și pentru „homo politicus“: o abstracție absolută a „omului politic“ nu există. Identificarea activității individuale cu o singură funcțiune este, în realitate, imposibilă și abstracțiunea amintită se poate face numai pentru

¹⁾ Corso di Sociologia politica, Milano 1927: „L'uomo non è un gettone economico. La sua vita è una lotta continua tra le necessità economiche, l'appartenenza ad un dato strato sociale, e ad una data sfera tradizionale di interessi e di doveri, da un lato, mentre dall'altro agiscono su di lui impulsi che stanno, per dir così, al di sopra, e forse anche al di là della sua posizione materiale e sociale, e che possono suscitare nel suo cuore delle passioni atte a distoglierlo dalla sua naturale falsariga economica ed a dare alla sua attività un altro indirizzo, talora anche utopistico“ (pg. 22) „Chi volesse però rimproverare all' economista che, a scopo di studio... non si occupi che del solo „uomo economico“, cadrebbe quindi nello stesso errore di chi rimproverasse un individuo, desideroso di costruire una teoria del gioco degli scacchi, di non volersi occupare dell'arte culinaria. Soltanto che, passando dall'astratto al concreto, naturalmente giocoforza riunire di nuovo le parti separate a bella posta per necessità di studio. Come lo dice il Pareto testualmente nel suo Manuel (sc. d'économie politique, Paris 1909, pg. 18): „La scienza è essenzialmente analitica, la pratica invece è essenzialmente sintetica“. Questo punto di vista, logicamente inappuntabile, è stato vieppiù completato dal Pantaleoni (Scritti vari di economia. Serie terza, Roma 1910 pg. 62) nel senso che, se è esatto che si possono segregare, sempre per fini scientifici, delle zone in cui muovesi l'uomo economico, quello etico, religioso ecc., queste zone sono pure assai variabili, non soltanto nel corso della storia, ma pure da individuo ad individuo, a seconda che l'uomo economico sia impastato di più o di meno di uomo etico e di uomo religioso, ed a seconda della specie di uomo etico e di uomo religioso, che entra nell' impasto“ (pg. 25/26).

scopuri pur teoretice, științifice. În știința aplicată trebuie să urmăm altă cale și să arătăm raporturile între scopurile obiective și cele subiective, deci să ne întoarcem dela analiză la sinteză. Am arătat în capitolul precedent că orice acțiune individuală normală, deci conștientă, urmărește înlăptuirea unui scop, iar mijloacele alese vor corespunde nexului causal (obiectiv) între lucruri. Orice acțiune este deci rezolvirea unei probleme puse, este verificarea unei ipoteze. Pe lângă acest procedeu pur rațional care duce la o constelație obiectivă nouă, scopul propus cuprinde în sine și un element subiectiv, care explică abia desprinderea și desfășurarea acțiunii. Acesta este o tendință, un instinct, o pasiune, deci în general nevoia de a satisface o „trebuință“ a individului. Scopul are deci și o „valoare“, cuprinde un element afectiv. Repetăm încă odată: într'o societate de animale sau în societatea omenească „văzută din afară“ și considerându-se numai cauzele externe ale proceselor interne, această deosebire nu poate ieși la iveală. În aceste cazuri scopurile subiective și obiective¹⁾ sunt identice. Dacă ne gândim la construcția de cuiburi, noi nu putem ști intrucât acțiunea paserilor care duce la terminarea cuibului este înlăptuirea unui scop propus în mod conștient sau face parte din seria unor acțiuni parțiale coordonate, conduse de „instincte“. Nici atitudinea albinelor (regină, lucrătoare, trântori) nu o putem „înțelege“ decât prin identificarea completă a scopurilor obiective cu cele subiective.

Societatea animală ne apare ca rezultatul coordonării spontane a funcțiilor individuale, oricât de complicată ar fi această societate. În acest fel interpretăm și forma biologică a societății omenești: familia. Dar formele sociale omenești complexe pun probleme cari trec peste această sferă. Constituția psiho-fizică individuală pare a exclude, chiar dela prima vedere, prinderea individului într'o singură „categorie funcțională“, sau în categorii funcționale reductibile la instincte bine determinate și explicabile din constituția psihofizică a individului. Metoda de a explica, a posteriori, acțiunile individuale prin instincte, coordonând diferitelor categorii de rezultate obținute instincte corespunzătoare, ne pare prea simplistă. Astfel societatea în general e explicată prin instinctul social, familia prin instinctul sexual sau familial,

¹⁾ Alberto Mochi, în lucrarea sa „De la connaissance à l'action“, deosebește scopuri „concrete“ și „abstracte“.

fenomenele economice prin instinctele organice, cari împing la satisfacerea trebuințelor de hrană, îmbrăcăminte, locuință, fenomenele politice prin instinctele de dominațiune ale unor indivizi și instinctele de subordonare ale altora etc. etc. Dar noi înșine fiind oameni, suntem în stare să pătrundem mai adânc în viața sufletească a semenilor noștri și să facem o analiză mai detaliată a fenomenelor psihice. Studiul psihologiei umane ne arată că procesele psihice la om nu sunt așa de simple și acțiunile omului nu pot fi reduse la instincte, deci nu servesc toate la satisfacerea nemijlocită de trebuințe organice individuale. Ci am putea zice: orice acțiune individuală are ca efect pe lângă repercusiunile ei asupra vieții individuale și efecte cari constituiesc schimbări sau constelații obiective cari nu stau în legătură directă cu scopurile individului care acționează. Efectele aceste pot fi de multe feluri. Exemple: când un individ construiește o moară și pentru acest scop sapă o albie pentru gârla morii, apa din gârla morii are efecte asupra vegetației de pe malurile ei, irigând terenuri până atunci lipsite de apă. Dar din punct de vedere social efectele „obiective“ intră într'o singură categorie: ele sunt cele produse asupra psihei celorlalți indivizi, constituind pentru ei mobile de acțiune cari produc procese sociale. Astfel acțiunile lui Napoleon, izvorite din ambiția sa, din „instinctul“ său imperialist, au înrâurit adânc asupra psihei contemporanilor săi, desprinzând procese sociale cari, cum zice istoria, au schimbat fața Europei. Criciara de industrii, diferite invenții etc. au efecte sociale importante, și „incommensurabile“, deși acțiunile inițiale sunt acțiuni individuale pornite din trebuințe individuale și menite să satisfacă aceste trebuințe.

O comparație a acțiunilor lui Napoleon și efectelor lor subiective și obiective și ale lui Robinson Crusoe ne va apropia mai mult de înțelegerea problemei. La Napoleon înregistrăm o serie de acțiuni, și ele cu scopuri și efecte individuale și personale, dar pe lângă aceasta cu efecte obiective, sociale, imense, la Robinson Crusoe o serie de acțiuni ale căror efecte obiective dispar, fiecare acțiune servind pentru satisfacerea nemijlocită a trebuințelor subiective. O fermă țărănească izolată ne dă acelaș aspect de acțiuni menite să producă efecte subiective nemijlocite, cu slabe efecte obiective, sociale.

Aceste le putem formula și zicând că orice acțiune individuală

creiază valori subiective și obiective, deci fiecărei valori produse de o acțiune izolată, i-am putea da un indice care să ne arate proporția între elementul subiectiv și obiectiv ce cuprinde. Valoarea obiectivă am putea-o nota cu zero când e vorba de acțiuni servind nemijlocit satisfacerii unei tendințe organice: d. e. respirația. Ar veni apoi acțiunile necesare hranei; luarea unei portocale și consumarea ei, tăierea lemnului pentru a încălzi camera. Un indice foarte scăzut obiectiv ar primi d. e. acțiunea mamei care gătește bucatele pentru copii; sau căsătoria unui om sărman. În schimb căsătoria lui Napoleon cu Maria Luise de Austria trebuie să primească un indice obiectiv foarte ridicat și un indice subiectiv scăzut: scopul propus, înlocuirea unei dinastii, are o valoare obiectivă extraordinară față de valoarea subiectivă a satisfacerii instinctului familial al lui Napoleon sau al Mariei Luise.

Acțiunile individuale cu indice de valori le putem clasifica, și, ceea ce e important, le putem „seria“, și fixând înlănțuirea lor logică, le putem prinde într-o unitate, afirmând d. e. că acțiunile lui Napoleon cu indicele obiectiv zero sunt identice cu cele ale oricărui altui om, cele cu indicele subiectiv zero sau aproape zero întrec însă cu desăvârșire pe cele ale unui foarte mare număr de oameni. Căci chiar dacă am presupune că toate acțiunile sale au izvorit din ambiție nemăsurată, dintr-o pasiune extraordinară de puternică, înlănțuirea logică ne arată că această pasiune n'a fost nicidecum satisfăcută. Rațiunea pusă în serviciul acestei pasiuni a creat neîntrerupt valori obiective, dar cari, izolate, n'au avut nici când efectul unei valori subiective. Scopul ce și l-a propus Napoleon și a cărui îndeplinire abia ar fi putut avea efectul subiectiv, a fost atât de îndepărtat și a reclamat o serie atât de dificilă și complicată de acțiuni, încât Napoleon n'a ajuns să-l vadă îndeplinit.

Din cele expuse rezultă că premisele psihologice ale teoriei politice realiste sunt insuficiente. Nici Pareto, nici Max Weber nu pot explica procesele sociale, unul prin residuuri și derivații, celalt prin construirea tipului rațional și deviațiile dela acest tip.

Orice acțiune (afară de procesele pur fiziologice), dacă e normală și conștientă, e și rațională — logică. Problema e de a constata serii de acțiuni, și valorile obiective create prin îndeplinirea scopurilor propuse, precum și înlănțuirea logică a acestor scopuri.

Abia această operație ne va da posibilitatea de clasificare a tipurilor individuale și de explicare psihologică a proceselor sociale. Fondul comun uman trebuie eliminat ca irelevant pentru această operație. În el sunt cuprinse numai posibilitățile de acțiune într'un mod specific omenesc spre deosebire de animale. Diferențierea intervine prin creșterea indicelui obiectiv al valorilor create de individ. Aceste valori, în raporturile lor reciproce rezultate din seriarea și înlănțuirea acțiunilor individuale, se exteriorizează și reprezintă pentru indivizi scopuri obiective, cari pot fi realizate parcurgând seria de acțiuni cari duc la ele. Pentru aceasta e nevoie de stăpânirea mijloacelor, deci de cunoașterea raporturilor stabile între lucruri. Acest rezultat nu se poate obține decât prin exercițiu, prin repetarea acestor acțiuni din care rezultă și o scurtare a drumului, a seriei de acțiuni parțiale. Prin graiu și invenția scrisului s'au stabilit între indivizi legături cari au îngăduit o înlănțuire a seriilor de acțiuni individuale într'o unitate obiectivă, într'o artă care poate fi învățată, astfel că orice acțiune individuală poate fi subsumată sub o normă obiectivă, sub o formulă de acțiune, care arată mijloacele cele mai directe și eficace pentru atingerea unui scop concret.

Lumea exterioară se prezintă deci, pentru individ, ca o înlănțuire de cauze și efecte, ca un sistem rigid dominat de principiul cauzalității, ca o serie de mijloace pentru înfăptuirea de scopuri. Prin acțiunile sale individul intră în acest sistem rigid, dar alegerea punctului de intrare e dată prin tendințele și instinctele sale, cari, satisfăcute, îl scot iarăși din acest sistem.

Viața socială, adică înlănțuirea acțiunilor individuale, sistematizează acest joc între sistemul obiectiv (lumea din afară) și sistemul subiectiv (organismul psiho-fizic individual) și-i dă aspectul unei regularități foarte accentuate. Cele mai evidente sunt acțiunile conduse de o artă specială, care a fixat cele mai îndemnăoase mijloace pentru înfăptuirea unei anumite categorii de scopuri. Aci acțiunile individuale se acopăr; indivizii devin „specialiști“. Specializarea aceasta se dobândește deci prin învățarea unei arte. Dar ea e posibilă numai în cazul când prin exercitarea unei arte individul își poate satisface, în mod indirect, toate trebuințele sale, izvorite din diferitele sale tendințe, instincte, sentimente și pasiuni. Trebuie să intervină deci un nex între artele

speciale, o diviziune a muncii între categoriile de specialiști, între grupuri de oameni specializați. Acest proces se poate interpreta în diferite feluri. În ordinea de idei expusă de noi, putem spune că între indivizi intervine un schimb de valori obiective, deoarece prin arta unuia se creiază un surplus de valori obiective care întrece trebuințele individului. Cel mai lămurit raport de această natură este schimbul de valori economice. Dar orice raport: între ostaș și comerciant, între funcționar și particular etc. este un schimb de produse ale artelor speciale. Artă care se ocupă de sistematizarea acestui schimb, și coordonarea artelor speciale **pentru realizarea unui scop comun**, este arta politică. Ca orice artă, și ea își are rădăcinile în tendințe și instincte individuale și se manifestează prin acțiuni menite să satisfacă trebuințele corespunzătoare acestor tendințe. Și ea consistă în descoperirea nexului cauzal între lucruri și întrebuițarea cauzelor ca mijloace pentru atingerea scopului propus.

Atacurile comunităților străine asupra comunității proprii sunt fenomene obiective inteligibile și lesne reductibile la cauzele lor. Că o comunitate vecină, familie, sat, oraș sau Stat, vrea să-și mărească teritoriul în paguba „comunității proprii“, este pentru „sociologia înțelegătoare“ un fenomen care poate fi legat direct de instinctele indivizilor din grupul străin, căci tendința de a dobândi pământ, aur, femei etc. nu se găsește numai la indivizii grupului străin, întrucât nici grupul propriu nu e compus numai din pacifiști și umanitariști. Cunoșcând aceste cauze, arta politică va consista în a sistematiza acțiunile indivizilor din grupul propriu pentru respingerea atacurilor, și, poate chiar mai întâiu, pentru organizarea de atacuri, întrucât cea mai bună apărare este atacul. Această sistematizare reclamă, ca în toate acțiunile omenști, preconizarea de scopuri precise, și prinderea valorilor create prin atingerea acestor scopuri în sistemul de valori create prin alte categorii de acțiuni, deci prin alte arte. Cel ce cunoaște o artă și e în stare a o pune în practică este conducător.

IV.

Problema conducerii politice.

Cel ce stăpânește o artă, adică e stăpân pe mijloacele de a înfăptui un scop preconizat, este conducător. Căci el sapă făgașul în care se revarsă acțiunile celorlalți indivizi cari tind spre acelaș scop, sau pentru cari înfăptuirea acestui scop stă în legătură cu satisfacerea unor trebuințe cari depind, în mod mai mult sau mai puțin direct, de realizarea lui. Seria de acțiuni care duc spre scopul individual e legată pe o distanță, variabilă dela individ la individ, de seria acțiunilor conducătorilor. Țăranul, comerciantul, savantul vor fi și ostași, dar numai în măsura ce interesele lor (materiale și ideale) îi vor determina să fie ostași. O categorie de indivizi va cuprinde însă ostași de meserie, artiști și specialiști, iar numai unul sau foarte puțini dintre ei vor stăpâni toate mijloacele pentru înfăptuirea scopului final al artei strategice. Dar și acești ostași specialiști au interese literare, comerciale etc., deci puncte de atingere cu celelalte arte.

Categoriile artelor, deci linia pe care se vor desfășura acțiunile individuale, sunt determinate de raporturile între lucruri, de mediul în care se găsește individul și de seria de acțiuni în care este prins prin educația sa, corespunzătoare acestui mediu. Noi putem generaliza pentru toate tendințele individuale, ceea ce psihologia a constatat despre pasiuni.

„... Pasiunea nu e decât schițată sau în mod virtual conținută în temperament; ea are nevoie, pentru a se naște și a se desvolta, de concursul împrejurărilor: un mediu favorabil, antrenamentul, exemplul, »ademenirile«¹⁾. Acelaș lucru îl putem spune despre toți factorii afectivi cari împing la acțiune. Și precum aceleași pasiuni își găsesc, după teoria lui Stendhal, expresia în moravuri, schimbătoare după loc și timp, așa și celelalte

¹⁾ G. Dumas, *Traité de psychologie*, T. I., Paris 1923, pg. 484.

tendențe și instincte. Și cuvântul lui La Rochefoucauld: „Câți oameni nu ar ști ce este amorul, dacă n'ar fi citit nicicând romane!“¹⁾ dovedește că abia constituirea „artelor“ dă conceptelor un înțeles lămurit. Pe lângă romane, specialistul în arta amorului va trebui să citească mai ales „Ars amatoria“ a lui Ovid²⁾, cum strategilor de profesie nu le-am recomanda să citească numai istoria, ci în primul rând un manual de strategie care sintetizează din istorie și din analiza structurii armatelor normele strategiei. Dar prin acest studiu și cunoașterea acestor reguli încă nu-și poate dobândi nimene rolul de conducător. Acest lucru trebuie bine stabilit, cum stabilit este că cel ce împlinește condițiunile de conducător, despre cari vom vorbi îndată, va fi un slab conducător, dacă nu va cunoaște regulile. Conducerea consistă în desfășurarea reală a acțiunilor întemeiată pe observarea acestor norme și anume într'un mod care exclude înlocuirea conducătorului prin alți indivizi. Valorile create de conducător sunt prototipul valorilor de această categorie și sunt pentru ceilalți indivizi valori absolute. Un caz tipic ni-l arată M. Weber în „conducătorul harismatic“. În definiția lui Weber, „harismatismul“ reprezintă un caz excepțional, pe când în cazurile normale noi vorbim de „prestigiu“. După Weber, „conducătorii naturali“ în împrejurări grele (Not) psihice, fizice, economice, etice, religioase, politice nu erau nici funcționari nici deținători ai unei profesii învățate ca specialitate și exercitate pentru plată, ci purtători de daruri trupești și sufletești considerate ca supranaturale (în înțeles de: nu tuturor accesibile)³⁾. Harismatismul și prestigiul sunt forme de legitimare a conducerii. Fără legitimare conducătorul nu va fi urmat de mulțime. Mulțimea

¹⁾ Citat în Tratatul lui Dumas pg. 485.

²⁾ Chiar aci se va putea cunoaște cum arta e legată de situații concrete istorice. Dând sfaturi cum să se poarte tânărul la teatru pentru a dobândi simpatia iubitei, Ovid zice (Artis amatoriae Lib. I. 148—156):

Utque fit, in gremium pulvis si forte puellae
Deciderit, digitiis excutiendus erit.
Et si nullus erit pulvis, tamen excute nullum:
Quaelibet officio causa sit apta tuo.
Pallia si terra nimium demissa iacebunt,
Collige, et inmundi sedulus effer humo.
Protinus, officii pretium, patiente puella
Contingent oculis crura videnda tuis.

Astăzi, pentru dobândirea acestui „pretium“, nu mai e nevoie de artă.

³⁾ Wirtschaft und Gesellschaft II, pg. 753.

trebuie să fie convinsă, sau a posteriori prin rezultate, sau a priori prin credința în „darul“ conducătorului, de competența și superioritatea absolută a conducătorului.

„Un caz de legitimare harismatică de instituțiuni, expune Weber (o. c. II. pg. 756/57), mai ales important din punct de vedere istoric reprezintă cea a harismei politice: evoluția regalității.

Regele este prin origine conducător războinic. Regalitatea se dezvoltă din eroismul harismatic. În forma sa cunoscută din istoria popoarelor civilizate, ea nu este forma cea mai veche, din punct de vedere al evoluției istorice, a dominațiunii „politice“, adică a unei puteri superioare puterii domestice și care ar trebui deosebită de ea în mod principiar, pentru că ar fi o putere menită în primul rând să conducă nu lupta pacinică a omului cu natura, ci lupta cruntă a unei comunități omenești cu alta. Premergătorii săi sunt purtătorii tuturor acelor harismata cari garantau înlăturarea nevoilor extraordinare externe și interne sau reușita de întreprinderi extraordinare. Șeful timpurilor dintâiu, predecesorul regalității, nu e încă o figură unitară: el e șeful familiei patriarhale sau șeful gintei (Sippenhaupt) pe de o parte, conducător harismatic la vânătoare și războiu, vrăjitor, făcător de ploaie, medicinman, deci preot și medic, și în sfârșit arbitru pe de altă parte. Nu totdeauna, dar adeseori se divizează aceste funcțiuni harismatice în tot atâtea harismata cu purtători speciali“. Condiția pentru instituirea stabilă a unui principe de războiu (Kriegsfürst) este, după Weber, starea cronică de războiu, care stabilizează și situația stăpânitoare, din punct de vedere politic, a suitei harismatice a principelui. Presiunea mediului politic, am zis noi, dă naștere sistemului politic, al cărui echilibru e în funcție de această presiune.

Tipul harismatic e construit de Weber pentru scopuri metodologice. Opunându-l tipului teleologic-rațional, el dobândește cele două tipuri extreme între cari se găsesc tipurile intermediare, mixte, de conducători, a căror legitimare e întemeiată în parte pe harisma în parte pe competență, pe stăpânirea artei. Tipul harismatic e, din punct de vedere obiectiv, instabil, întrucât trebuie să se legitimeze neîntrerupt prin rezultatele obținute (minuni, fapte extraordinare de eroism). Tipul rațional este mai stabil și, în anumite împrejurări, „inamovibil“, deoarece competența a fost dobândită și dovedită, iar eventuale insuccese se

atribuiesc raporturilor obiective între lucruri, „forței majore“. Din punct de vedere genetic-istoric tipul rațional se desvoltă din cel harismatic. Și aci vom trebui să fixăm că acelaș tip poate fi pentru o categorie de indivizi harismatic pentru altă categorie rațional. Cu cât „arta specială“ a conducătorului va fi mai îndepărtată și deosebită de arta hotărâtoare pentru atingerea scopurilor nemijlocite ale unei categorii de indivizi cu atât mai mult va fi necesar de elementul harismatic pentru a-l legitima în fața celor „neștiutori“. Pentru plugarul neștiutor de carte, arta scrierii și cititului va fi un fel de vrăjitorie prin care se pot obține cele mai minunate rezultate. „Cărturarul“ îi poate da deslușiri asupra tuturor „misterelor“ pe cari arta plugăritului nu le poate explica, dar cari totuși au o mare importanță pentru viața sufletească a plugarilor. În arta specială a plugăritului însă conducătorul va trebui să fie „competent“, întrucât aci legitimarea sa trebuie să se întemeieze pe o mai bună pricepere a raporturilor obiective între lucruri și el trebuie să aducă dovezi raționale pentru competența sa. Dacă cineva i-ar cere unui țăran o oaie, făgăduindu-i că o va preface în vacă, țăranul nu va crede acest lucru, cum nu va crede când cineva îi va spune că semănând secară va recolta grâu. Dar când un escroc îi va cere o mie de lei pentru a o preface printr'un procedeu special în două mii, țăranul va fi dispus să creadă, de oarece proveniența banului și procedeele de fabricare îi sunt lucruri necunoscute ¹⁾).

În ce privește conducerea politică putem stabili deci că legitimarea ei va fi cu atât mai mult dependentă de stăpânirea artei cu cât cercul celor știutori va crește și că în aceeaș măsură elementul harismatic va dispărea. Acest fapt e confirmat și prin istorie și apare în mod lămurit din schimbările raporturilor între conducerea politică și biserică.

Conducătorul poate avea din capul locului legitimarea divină (el e zeu, semi-zeu, fiu de zeu), sau această legitimare i se dă din partea celor înzestrați cu darul divin. Transformările felurilor de legitimare divină depind de specializarea (raționalizarea) funcțiunilor politice pe deoparte, și organizarea funcțiunilor preoțești pe de altă parte ²⁾).

¹⁾ Țăranul nu știe că procedeu rațional al înmulțirii nelimitate a banilor îl cunosc numai miniștrii de finanțe și guvernorii băncilor de emisiune.

²⁾ Vezi în această problemă Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft* II, Cap. XI: Staat und Hierokratie.

Factorii cari produc legitimarea conducerii sunt și hotărâtori pentru dobândirea conducerii și păstrarea ei. Și aci intră în luptă „harisma“, în diferitele ei forme, cu factorii pur raționali.

Când factorii harismatici depind de naștere, individul se naște conducător. Dar el poate dobândi și toate celelalte atribute ale conducătorului dacă va învăța arta conducerii în specialitatea sa și va ști să o exerciteze în condițiunile concrete în care este pus. Tot astfel harisma poate fi dobândită și-l poate ridica pe individ la conducere, dar lipsindu-i arta el va pierde conducerea, precum, în alte condiții, arta îl poate ridica, dar lipsindu-i harisma va ajunge la acelaș rezultat. Aceste variații explică ierarhia funcțiunilor și specializarea lor, care depinde de structura sistemului politic într'un moment dat și de raporturile sistemului cu forțele externe, cari determină transformările structurale. Cele mai lămurite exemple ni le dau căderile dinastiilor slabe. Când un domnitor e incapabil sau minor, el își păstrează situația câtă vreme cei ce conduc de fapt Statul (marii viziri, șefii de partide, marii pontifici) îl mențin pentru a evita turburări în mulțime, și câtă vreme între ei nu se ivește unul care să pună mâna pe putere. Războaie externe vor înlesni unui general dobândirea puterii, în alte condiții se va institui o oligarhie, care deschide șefilor de partide sau facțiuni drumul spre putere permanentă sau temporară. Aceste transformări se legitimează prin legi, sfinte sau mai puțin sfinte, după cum cer împrejurările și „ideologia“ celor stăpâniți. Fiecare sistem politic concret se va deosebi de altul în această privință, întrucât fiecare moment istoric e unic în felul său. Artă de a ajunge la conducere trebuie să se adapteze deci aceluiaș moment. De aci nu rezultă că nu s'ar putea fixa norme sau reguli de conduită. Ci, analizând situația individului într'un moment dat (nașterea, bogăția, inteligența, voința și pasiunile sale), iar pe de altă parte structura sistemului politic în acel moment, precum și direcția și intensitatea forțelor externe cari acționează asupra sistemului, noi vom putea indica șansele individului de a conduce un sistem politic sau de a ajunge la conducere politică. Și cum în democrațiile moderne se face o confuzie permanentă între artă de a conduce și artă de a dobândi conducerea, noi vom trebui să pornim dela această deosebire.

V.

Situațiunea individului în sistemul politic.

Individul se naște într'o situație bine determinată față de sistemul politic. Factorul care, în primul rând, determină situația sa este familia. În anumite sisteme politice istorice familia, adică situația părinților, sau, în special, a tatălui, hotărăște asupra situației „politice“ a individului în tot cursul vieții sale. Și am trebui să adăugăm că și „sexul“ individului are o importanță fundamentală. Deci, împotriva individualiștilor și contractualiștilor integrali, vom afirma că până în timpurile moderne „individul“ este pentru Stat „individul de sex masculin“, chiar în democrațiile moderne, iar completa egalitate se va înfăptui poate abia în Statul viitor al egalitariștilor. Prin aceasta nu afirmăm că femeia n'a avut, nu are și nu poate avea o funcțiune politică.

Dar situația politică a femeii, oricât de accentuate ar fi tendințele de emancipare și egalitate integrală a ei, e în funcție de diviziunea muncii biologice, care, la animalele superioare în general, i-a impus bărbatului obligațiunile din cari au rezultat drepturile sale, superioare din punct de vedere „politic“. În Statul uman serviciul militar a fost hotărîtor pentru situațiunea politică a bărbatului, cum în familia izolată superioritatea sa fizică și intelectuală (din punct de vedere al relațiilor familiei cu mediul) i-a asigurat dominațiunea. Putem constata deci că individul nu-și poate schimba după bunul său plac situația sa și nici nu-și poate dobândi mijloacele pentru o anumită situație (d. e. corespunzătoare aptitudinilor și dispozițiilor sale). Posibilitățile sau piedicele pentru funcțiunea sa politică sunt cuprinse în situația familiei sale față de sistemul politic. Din acest punct de vedere individul se naște rege sau supus, în unele sisteme politice chiar meseria sa e fixată prin naștere, e ereditară. Toate teoriile despre libertatea individuală și opoziția între individ și societate se izbesc de aceste fapte concrete, cari îl arată pe

individ prins din capul locului într'un țesut social. Abia din analiza raportului între familie, clasă socială etc. se pot desprinde șansele individului pentru „cariera sa“ socială în general, și politică în special.

Din punct de vedere pur individual, al scopurilor ce le urmărește individul pentru satisfacerea trebuințelor sale, orice situație în care se naște îi deschide anumite posibilități. Când începe reflexiunea sa și puterea sa de analiză, el va pune în joc puterile sale intelectuale pentru a stăpâni împrejurările în folosul său și a înlătura piedicele ce se opun înfăptuirii scopurilor sale.

Între aceste mijloace el va găsi, dacă situațunea în care s'a aflat până atunci i-a înlesnit dobândirea cunoștinței acestor împrejurări, și acțiunea politică. El va cunoaște, după condițiile în care s'a născut și a crescut, că „prin politică“ se pot realiza scopuri individuale: glorie, avere etc. Situația care cuprinde cele mai mari șanse de reușită în acțiunile politice este nașterea dintr'o familie care aparține „clasei politice“, iar educația dobândită de individ în această familie îi va da și cunoștințele necesare pentru exercitarea artei politice. Aci intră în joc talentul și energia individuală pentru întrecerea celor egali în drepturi. Dar și acest joc al forțelor nu e „liber“ și „haotic“, ci reglementat și legat de anumite norme. Aceste norme sunt de diferite feluri. Cele specific politice sunt legile cari stabilesc condițiunile de dobândire de funcțiuni politice.

Dar pe când individul năzuește a ocupa o funcțiune politică pentru satisfacerea trebuințelor sale (nemijlocite sau mai îndepărtate) — ceea ce am dovedit credcă îndeajuns până acuma, — legile fixează scopurile obiective. Legile sunt izvorâte din raporturile între țesuturile sociale, între sferile sociale din a căror echilibrare se compune echilibrul Statului. Ele năzuesc să distingă cât se poate de deslușit scopurile individuale de cele obiective. Legile arată individului posibilitățile și piedicele ce opune sistemul politic înfăptuirii scopurilor sale individuale. Dar cunoscând factorii de cari depind aceste legi, deci îngrădirea sferei sale de acțiune, individul nu va sta la îndoială să încerce, dacă are cunoștințe și energie suficientă, să mlădieze legile, să provoace o schimbare a condițiunilor din cari s'au născut legile, pentru a lărgi sfera sa de acțiune și a ajunge mai repede la realizarea scopurilor sale individuale.

Cesar, Napoleon sunt exemple de oameni politici cari au știut să exploateze împrejurările pentru a-și satisface ambiția lor. Dar chiar viața de toate zilele în democrațiile noastre moderne ne arată cum oameni energici și inteligenți ajung să-și satisfacă, prin politică, ambițiile lor, setea de bogăție, lux și chiar numai pornirea copilărească de a „comanda“, de a governa, fie chiar într'un cerc restrâns (primărie, prefectură etc.). Acest fenomen al circulației elitelor prin demagogie și prin jocul partidelor politice, caracteristic democrațiilor vechi și moderne, l-am explicat prin dezechilibrarea sistemului politic sub înrăurirea forțelor externe. Aci s'a ivit conflictul accentuat între organizația stabilă întemeiată pe ierarhia funcțiunilor legitimate prin naștere, educație și cunoștințe speciale, și ierarhia stabilită prin concurența liberă a indivizilor cari pun în joc, în baza unui principiu legal, toate mijloacele de parvenire la putere prin votul mulțimii, mijloace pe cari Pareto le prinde în două categorii: forța și viclenia. Când mulțimea e nepregătită politicește, dar pe de altă parte elita e nevoită a deschide demagogilor drumul spre posturi conducătoare (din cauza influenței lor asupra masselor), se ivesc cele mai interesante combinații între arta pe care o posedă într'adevăr „alesul“ și funcțiunea politică pe care și-o dobândește în baza „artei demagogice“¹⁾. Aceste anomalii și perturbații democratice sunt și au fost echilibrate totdeauna prin dezvoltarea necesară a unei ierarhii de funcționari de carieră. Și în Statele Unite, în cari sistemul electiv e în floare, pe lângă funcționarii temporari aleși există funcționari numiți de Președintele Republicei²⁾. În imperiul roman avem aceeaș evoluție. Prin urmare, arta de a parveni prin politică, arta demagogică, e o artă specială născută în anumite condițiuni și aplicabilă numai în acele împrejurări, și trebuie deosebită de arta guvernării propriu zisă.

Aceasta din urmă se referă numai la rezolvirea de probleme obiective fără considerarea scopurilor individuale. În acest înțeles

¹⁾ Aceste funcțiuni politice sunt funcții ale partidelor sau, mai bine zis, ale puterilor mai mult sau mai puțin oculte cari finanțează partidele. Cu cât funcționarii sunt mai incompetenți, mai deslipiți de funcție, cu atât mai mari sunt șansele acestor puteri de a exploata averea publică și particulară. Ținta este de a pune „funcționarii“ la dispoziția „intereselor de partid“.

²⁾ Un exemplu tipic de birocrație bine ierarhizată e China (vezi Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, I, capitolul intitulat „Der Literatenstand“). Contactul și conflictele cu Statele „civilizate“ vor schimba și aci sistemul.

tratatele de artă politică se adresează domnitorilor și oamenilor politici, bărbaților de Stat, arătându-le cum se rezolvă probleme politice într'o constelație concretă a forțelor politice, interne și externe. Ea ar constitui, am putea zice, principala materie de învățământ pentru viitorul om politic, pentru copiii familiilor cari aparțin clasei politice, și ea s'ar specifica după funcțiunea viitoare a copiilor determinată de situația familiei.

În Statele istorice vedem o mare variație în această privință. Sunt State în care într'adevăr educația „politică“, familială și publică, întrucât era organizată, avea la bază principiul eredității. Arta politică se învață numai de către tinerii castelor sau stărilor sociale cari se ocupă de conducerea Statului, întrucât fiecare castă sau clasă își are funcția ei bine determinată. Iar această educație e diferențiată după categoriile de familii, cari au situația lor bine stabilită înăuntrul castei sau stării sociale. Democrația antică, în primul rând cea ateniană, a pus problema educației politice a tuturor cetățenilor. Socrate, întâiul filozof originar din Atena, cercetând artele cetățenilor și „virtuțile“ lor politice, a încercat rezolvirea teoretică a problemei. Prea era izbitoare, chiar pe atunci, deosebirea între funcțiile dobândite prin vot, prin demagogie, și pregătirea aleșilor. Educația omului politic îl preocupă și pe Platon, și în mod necesar rezolvirea sa se îndreaptă spre concilierea formei cu substratul, spre ierarhizarea funcțiunilor după pregătirea profesională și aptitudini. Ajungem deci la un tip teoretic al Statului care se apropie de forma concretă a Statelor oligarhice. Dar principiul democratic e salvat prin selecțiunea valorilor individuale după însușirile sufletești, dezvoltate prin educație. Democrațiile moderne au proclamat principiul drepturilor egale pentru toți cetățenii, deci abolirea privilegiilor de naștere pentru funcțiunile politice și-au organizat învățământul public pentru a înlesni fiecărui viitor cetățean accesul la funcțiuni. Am fi deci în drept să credem că există școli speciale sau cel puțin o materie specială numită artă politică și manuale de tehnică politică. Dar vedem numai începuturi în această privință și, în unele țări, școli superioare de științe politice, economice și morale, fără ca absolvirea acestor școli să fie obligatorie pentru „conducătorii politici“. Oamenii politici se recrutează prin votul cetățenilor, sau, mai bine zis, prin mașina partidelor politice, care nu ține seama de pregătire, nici teoretică nici practică. Partidele

politice au organizat, nu-i vorbă, un ~~fel~~ de școli politice, mai ales partidele socialiste, dar aceste școli nu instruesc arta de a governa, ci arta de a obține cele mai multe voturi la alegeri, deci arta demagogică. Ea îl învață pe cetățean mai curând cum se distruge Statul decât cum se menține și se întărește. Ea arată cum se ajunge la conducerea Statului prin forță, corupție, excitarea pasiunilor masei, prin „internaționale“, prin provocarea de greve, prin instituirea de dictaturi etc., după cum sunt date împrejurările și situațiile indivizilor intrați în arena politică.

Prin regimul partidelor politice, zis și regim parlamentar, întemeiat pe votul universal, s'au deschis toate conflictele posibile între diferitele sisteme sociale prinse în sistemul politic. Lupta între clasele sociale: săraci și bogați, (care cuprinde pe cea între patroni și muncitori, țărani și mari proprietari, bancheri și intelectualii-funcționari etc.), apoi lupta între familiile privilegiate de fapt și familiile de jos, între comunitățile religioase, între naționalități etc. Toate aceste opoziții și conflicte își găsesc expresia în „luptele de partide“, cari degenerază tot mai mult și slăbesc puterea de rezistență a Statului. Ele împing la schimbări neîntrerupte ale structurii clasei politice, la alianțe și compromisuri ale acesteia, cari primejdiesc chiar existența Statului.

Și pe când substratul real e supus acestor continue oscilații și zguduiri, teoreticienii construiesc „constituții“ în cari se fixează drepturile imprescriptibile ale cetățenilor și obligațiunile lor, și, în ordine logică ireproșabilă, îngrădirea sferelor de competență ale diferitelor „puteri“ și colaborarea lor armonică pentru menținerea echilibrului sistemului politic. Predându-se în școlile secundare constituția sau elemente de drept și economie politică, democrația crede că a făcut totul pentru educația viitorilor oameni politici. De fapt arta politică a rămas o artă secretă a „clasei politice reale“, sau a câtorva familii. Oamenii noi cari vor să intre în clasa politică învață demagogia, iar urmașii lor abia încep a deprinde această artă, dacă părinții au reușit să intre în clasa politică. Ceea ce dovedește că formele sociale, prinse în țesăturile sistemului politic, nu și-au pierdut autonomia ci profită chiar de desequilibrarea sistemului politic prin regimul partidelor politice pentru a și-o apăra și îngrădi și mai bine. Nepotismul n'a înflorit nici când mai mult decât sub regimul democrației moderne și n'a dat nicicând roade mai funeste, capitalismul,

adică exploatarea muncii prin circulația banului, zgudue organizațiile politice din temelii, luptele între naționalități în Statele poliglote iau formele cele mai acute sub regimul partidelor politice. Prins în aceste curente și ciocniri cari răstoarnă orice ierarhie a valorilor obiective, individul își pierde orientarea, iar instinctul de conservare îl mână să-și caute un razim în Eul propriu, să caute criteriile de orientare în interiorul său, punându-le în concordanță cu condițiile de viață în care se găsește.

În mod necesar aceste criterii vor varia de la individ la individ și vor fi în funcție de cunoștințele sale, de arta pe care o stăpânește și o exercitează și care îi asigură subsistența.

Și când viața politică e desagregată, când societatea e în descompunere și nici-o artă nu-i asigură individului satisfacerea trebuințelor sale (materiale și ideale, între cari instinctul familial, grija pentru viitorul generațiilor tinere trebuie pus în primul rând), se naște acea stare de atomizare a societății care înlesnește intrarea și propagarea celor mai stranii ideologii. Sectarismul, în toate formele sale, utopismul social, umanitarismul, relativismul și scepticismul moral și social, apatia complectă față de viața politică, distrug din temelii puterea de rezistență a Statului. Această situație o găsim în Grecia antică, și la sfârșitul imperiului roman apusean. E evident că un Stat ajuns în această situație trebuie să devie prada „oricărei minorități bine organizate“ și dispusă să-și institue dominațiunea, prefăcând Statul într'un domeniu de exploatare prin jaf și măceluri. Contractul social al lui Rousseau și umanitarismul său integral ne arată ideologia curentă în Franța înaintea revoluției, iar marxismul și nihilismul oglindeau situația Rusiei țariste.

Ni se va obiecta că această reflexiune a individului asupra Eului propriu pentru găsirea criteriilor morale este un semn de progres și că numai astfel s'a putut cristaliza acea valoare superioară numită „personalitate“ — care la rândul ei e un element creator de valori sociale. Se poate să fie așa — deși cam nebulos e cuprinsul acestor fel de teorii. Și să nu uităm mai ales, că valorile create d. e. de filozofii greci, în criza lor sufletească izvorită din decadența vieții politice, au devenit „inteligibile“ abia în situații politice și sociale analoge, cari au creat indivizi în stare să le înțeleagă.

Noi constatăm, și această constatare intră în cadrul științei politice, că filozofia morală individualistă (fie religioasă, sau filozofie propriu zisă) e un semn al decadentei vieții politice și al desagregării sistemului politic, fără să intrăm în aprecierea „valorii ei“, care este o valoare subiectivă — deci în opoziție cu valorile sociale obiective, despre cari tratăm noi. Individul intrat în sfera filozofiei morale individualiste se găsește într-o situație care nu-i mai îngăduie participarea la viața politică și pentru care știința politică poate avea un interes numai curat teoretic deviind lesne spre utopie (Statul ca instituție morală pentru fericirea individului) și pentru care arta politică întemeiată pe cunoașterea legilor sociale e necunoscută sau numai o înșirare de dorințe irealizabile.

Situația individului în sistemul politic variază după raporturile sale cu formele sociale prinse în structura Statului, și iarăș după cum variază raporturile acestor forme sociale întreolaltă și față de Stat după loc și timp.

Situația aceasta a individului va hotărî dacă și în ce măsură el va învăța arta politică și va exercita-o. Artă politică nu e deci menită să dea individului mijloacele de a deveni rege din proletar. Ci, presupunând că un individ e educat pentru guvernare, pentru conducerea politică, educația sa va fi insuficientă dacă nu se va întemeia pe o tehnică rațională, dacă programa de învățământ nu va cuprinde și „politică“. Această „politică“ nu va fi identică nici cu instrucția civică, nici cu instrucția dată de partidele politice în arta demagogică pentru dobândirea unei situații politice¹⁾, ci e o specializare în conducerea politică. Dacă într'un Stat acest învățământ va fi rezervat pentru fiii de regi sau nobili, de bancheri și mari industriași, sau va fi accesibil fiilor tuturor cetățenilor depinde de „constituția“ acelu Stat concret, cum tot de structura Statului va depinde dacă certificatele date de o „școală politică“ vor da dreptul exclusiv de a ocupa diferite funcțiuni politice²⁾.

¹⁾ Această problemă o găsim expusă la Robert Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens...*, 2. Aufl. pg. 43—46. Cea mai caracteristică școală e Central Labour College, întemeiată 1909 la Oxford și mutată, 1911, la Londra.

²⁾ În toate „sistemele“ se pune aceeași problemă. Fărăntii sunt educatorii naturali ai copiilor pentru a-i pregăti pentru funcțiunile familiale. Tot astfel conducătorii celorlalte sisteme grijesc pentru creșterea de conducători: politici, economici, religioși etc. Pentru unele din aceste arte de conducere există tehnici speciale și școli organizate, pentru altele se menține inițierea practică prin imitație.

VI.

Problemele obiective ale artei politice.

1. Armata.

Problema obiectivă fundamentală a artei politice rezultă din însăși funcțiunea fundamentală a Statului: apărarea unui teritoriu, stăpânit de un grup social omenesc și necesar pentru satisfacerea trebuințelor grupului, împotriva altor grupuri omenesti. Arta politică începe și se sfârșește cu organizarea armatei. Crearea armatei e identică cu întemeierea Statului, deci și conducerea politică e identică, în geneza ei, cu conducerea militară. Conducătorul politic trebuie să cunoască toate elementele pentru a putea dispune de armată și să grupeze toate celelalte probleme politice în jurul acestei probleme fundamentale. Căci armata este instrumentul care asigură nu numai stăpânirea teritoriului împotriva dușmanilor din afară, ci ea este, în mod necesar, și singura temelie pentru exercitarea artei politice înăuntru. Funcțiunea armatei este aceeași, având două înfățișări, după cum considerăm sistemul politic din punct de vedere static sau dinamic.

Formula pe care se întemeiază organizația militară este antagonismul împotriva „dușmanilor Statului“, cari, după cele două înfățișări ale funcției armatei, sunt identici cu dușmani celui sau celor ce dispun de armată. Cele mai lămurite forme ale acestor raporturi sunt armatele de cetățeni-hopliți și, pe de altă parte, armatele de mercenari. În primul caz armata apără Statul care e identic cu comunitatea tuturor cetățenilor înarmați, în cazul al doilea Statul care e identic cu individul, sau indivizii cari întrețin armata.

În armata de hopliți fiecare cetățean își procură singur armele și nu primește nici o indemnizație, în cazul al doilea armata primește soldă, ostașul devine „soldat“. Intre aceste două cazuri opuse întâlnim o serie de variațiuni în raporturile între conducătorul politic și armată.

Arta guvernării trebuie să țină seama într'un moment dat de caracterul armatei, în măsurile de politică externă și internă. Chiar pentru Statele moderne, civilizate, acest caracter diferă de la Stat la Stat. Armata engleză, cea franceză, cea germană, cea rusă (de azi) sunt formațiuni foarte deosebite. Armata engleză e menită să asigure dominațiunea unei națiuni mici asupra unui imperiu colonial imens. Caracterul armatei va fi o formă intermediară între o armată de mercenari și o armată de cetățeni. Comandamentele superioare și, în mare măsură, cadrele de ofițeri ale armatei vor fi formate din membrii clasei politice ale națiunii dominante, iar trupa se va recruta din cetățeni bine plătiți și, o parte, din indigeni „disciplinați“. Cele două armate continentale, franceză și germană, sunt armate de cetățeni, cu deosebirea că Francezii au și trupe coloniale după modelul englez și „legiunea străină“, tip de trupă de mercenari; întrebuințată în coloniile franceze africane. În Rusia, după revoluție, armata este compusă din mercenari și e legată de interesele personale ale dictatorilor sovietici. Armatele micilor State europene sunt armate de cetățeni, cu cadre stabile de ofițeri și subofițeri-funcționari.

După cum am văzut, caracterul armatei, după modul ei de recrutare și întreținere, e în funcție de constelația mediului politic și structura etnică, religioasă, economică a Statului. Pe de altă parte, caracterul armatei hotărăște asupra limitelor în cari conducătorul politic poate dispune de armată, deci și asupra modului de guvernare, adică de înrâurire asupra jocului forțelor cari determină echilibrul sistemului politic.

Pentru a ilustra cele spuse să luăm exemple din istoria Statului Român. Prin slăbirea imperiului turcesc și jocul forțelor externe (rivalitatea marilor Puteri pentru stăpânirea gurilor Dunării și a drumului spre Constantinopole), oamenilor politici români li s'a pus într'un moment dat problema concretă a creării unui Stat independent, deci a creării unei armate și cea a alegerii unei forme de guvernământ. Se afirmă că acești oameni politici au imitat Apusul adoptând fără simț critic forme cari nu se potriveau cu substratul. Dimpotrivă, zicem noi, ei au adaptat substratul mediului politic, schimbând structura sa veche în conformitate cu noua situație. „Formulele“ apusene, constituțiile, codurile, au grăbit acest proces și poate că în unele privințe au provocat oscilații prea accentuate ale sistemului, perturbații în structura și

raporturile reciproce ale formelor sociale cari constituiau vechiul sistem social. Dar precum o ființă aruncată în apă sau înoată sau piere, așa se pune și problema pentru Statul român, aruncat în politica internațională. Crearea unei armate compusă numai din clasa politică de atunci (boeri și burghezi) era o imposibilitate. Și numărul și dispoziția lipsea. Această clasă abia că putea da cadrele de ofițeri. O armată de mercenari, plătită din dările celor bogați și săraci, ar fi fost iarăși imposibilă. Pe lângă faptul că cei bogați n'ar fi fost dispuși să plătească biruri, iar cei săraci nu le-ar fi putut plăti, mai rămânea și imposibilitatea de a recruta mercenari din țară sau străinătate. Dar în acel timp o astfel de rezolvire nici nu intra în sfera de preocupare a oamenilor politici. Clasa politică se constitui în națiune; în baza principiului național ea reclama independența; ea își întemeia pretențiile de suveranitate și ieșire de sub dominațiunea turcească pe „unitatea poporului român“, manifestată prin comunitatea rasei, graiului și religiei. Prin urmare armata nu putea să se recruteze decât din masele poporului¹⁾. Obligativitatea serviciului militar cuprinde ca un corolar logic acordarea de drepturi politice. Și dacă la început forma rămase în contradicție cu realitatea, mai târziu războiul de independență, urmat de revolta din 1907, apoi războiul mondial, cu mișcările sociale ale armatei demobilizate, au dovedit că această armată de „plebei“ revendica drepturi egale cu „patricienii“. Iobagii de nu de mult, devenind ostași, și-au cucerit egalitatea politică. Forma de guvernământ deveni în mod necesar democratică. În cursul acestei evoluții spre democrația reală, adică libera circulație a elitelor prin jocul partidelor politice, domnitorii, și diferiții șefi de partide ajunși la guvern, au avut de rezolvit o serie de probleme practice, cari pot fi analizate din punct de vedere al artei politice.

Primul domnitor Cuza-Vodă și sfătuitoarii săi au pornit dela principii sănătoase: emanciparea și înstărirea țăranilor, adică crearea unei clase agricole mijlocii, sănătoase și prolifică care să asigure organizarea unei armate de cetățeni. Dar pe de altă parte pornind prea repede pe această cale, au uitat să organizeze „clasa politică“ existentă și să o încadreze în structura Statului²⁾.

¹⁾ Aceasta era și linia efortului minim din punct de vedere economic. Armata națională e cea mai ieftină.

²⁾ Mai exista însă această „aristocrație“? Iacob Negruzzi, în „Amintiri din Junimea“ (Ed. „Cartea Românească“ pg. 20), neagă existența unei aristo-

Dimpotrivă ei credeau că emanciparea țăranilor și Statul democratic nu se poate înfăptui decât prin înlăturarea tuturor privilegiilor. Dar, după toate expunerile noastre, ni se pare că una din problemele principale este cea a organizării și ierarhizării clasei politice, care e poate mai importantă decât reformele „democratice”. Constituirea unei monarhii fără nobile e un avort politic.

Contraprobă: Austria, după răpirea Bucovinei, a acordat privilegiul nobilitare tuturor proprietarilor de pământ liberi, rezeșilor și mazililor, și a năzuit să dea în acelaș timp preoțimii de toate confesiunile o situație privilegiată. Prin acest fapt ea și-a creiat dintr'odată o clasă politică băstinașă, care a fost un suport al ideii de Stat¹⁾ și a contribuit la menținerea echilibrului sistemului politic.

Domnitorul ar fi trebuit deci să se sprijine pe boierime și anume pe vechea boierime băstinașă în primul rând, stabilind o ierarhie de nobleță pentru a excita mândria și ambiția. Fiii acestor nobili trebuiau îndrumați spre cariera politică și militară. Acordarea nobleței trebuia legată de anumite condiții: în primul rând o categorie de nobleță trebuia să fie condiționată de posesiunea de pământ.

Dar nici domnitorul nici sfetnicii săi n'au avut destulă pricepere pentru această problemă. Neglijarea ei a fost fatală Monarhiei după scurtă vreme. Neexistând o nobilime și tineri nobili în armată, legați prin sentimentul castei de tron, șefii micii burghezii orășenești, a cărei ideologie se compunea din stranii fragmente umanitariste și egalitariste, au început asaltul pentru

crăți. „Rămășițele familiilor de Fanarioți, de mult contopite cu Românii, erau poate mai numeroase în clasa burgheză, decât în cea aristocratică”; iar aristocrația era „ruinată ca avere, de mult decăzută moralicește și a cărei generație tânără era mai toată crescută în țările din apus, în ideile liberale moderne”. Totuși se vede (o. c. pg. 54 urm.) că această aristocrație, lovită în interesele ei prin reforma agrară, opune rezistență puternică lui Cuza și, la Iași, vestea despre căderea sa fu primită cu bucurie. Ba mai mult, această aristocrație încearcă o separațiune a Moldovei de Muntenia, care însă e zădărnicită de burghezia ostilă lui Cuza! Noua clasă politică moldoveană, intelectualii, se ocupă în aceste vremuri de ortografie... Cuza, dacă s'ar fi sprijinit la început pe boierimea moldoveană și ar fi introdus reformele în măsură ce organizarea armatei ar fi înfăptuit o conciliere între boieri și țărani, e probabil că s'ar fi putut menține. Dar mutarea Capitalei și „ideologia” i-au fost fatale.

¹⁾ Că, aceeaș clasă a dat mai târziu, în epoca naționalistă-democrată, conducători ai curentului național, confirmă numai legile sociale stabilite înainte.

a deveni ei stăpâni ai armatei — și pentru a „minimaliza“ puterea Domnitorului în folosul lor și al fiilor lor. Formula lor: domn străin și Monarhie constituțională, vizează două ținte: izolarea domnului de armata țărănească prin deosebirea de naționalitate, și zădărnicierea constituirii unei nobilimi, punând o distanță de netrecut între „principele de sânge“ și boierimea declasată în lunga perioadă de neactivitate militară și politică. Posturile de ofițeri și comandanți superiori devenind formal și de fapt accesibile fiecărui tânăr cu pregătire profesională, se înlătură și posibilitatea de a întări situația Monarhului prin interese comune de castă cu ofițerimea.

Dar atacul vehement al „nouvei burghezii“ trezi reacțiunea boierimii și un anumit echilibru se stabili prin formarea unui partid conservator. Desbrăcată însă de toate privilegiile, formale și reale, specific monarhice, boierimea, amestecată cu mari proprietari parveniți, cu intelectuali (conservatori ideologi) dornici de posturi politice, puterea ei de rezistență slăbi tot mai mult și, în jocul între liberali și conservatori, se fărâmițară și ultimele urme ale nobilimii române, iar alternarea la guvern a celor două partide deveni o simplă formalitate, o împărțire a prăzii, reprezentată prin buget, între membrii „clasei politice unificate“ și conduse de șeful partidului liberal, al partidului marei finanțe bancare.

Această situație, ruperea echilibrului între partidul liberal și cel conservator în favorul celui liberal prin anihilarea aproape totală a influenței politice și militare a marei proprietăți, îi dădu șefului acestui partid o situație excepțională, dictatorială.

Față de această situație să vedem cum se prezintă situația în țările din Apus. Aci, în Franța mai puțin, în Germania mai mult, vechea nobilime și-a păstrat încă o importanță socială și politică accentuată¹⁾. Pe lângă aceasta s'au constituit partide

¹⁾ Pentru Germania vezi: Franz Carl Endres, Soziologische Struktur und ihr entsprechende Ideologien des deutschen Offizierkorps vor dem Weltkrieg (în „Archiv für Sozialw. u. Sozialpol.“, 58, Bd. (1927) 2. H. pg. 282—319).

Și în Franța găsim, în armată și diplomatie, un număr mare de descendenți ai vechei nobilimi. „In Franța, zice Robert Michels (Corso di Sociologia politica, pg. 63), nobilimea dădu, în acest războiu (sc. 1914—1918), dovezi înalte de valoarea ei proprie. Străluciră, pe lângă burghezul Joffre, conducători nobili de prima ordine, cari aveau nume de Castelnau, de Grandmaison, de Villaret, Langh de Cary, de Mand'hui, d'Urbal, de Franchet d'Espérey, Hély d'Oissel,

intemeiate pe structura economică, religioasă și etnică a acestor State, prin care fapt a fost zădărnicită instituirea dictaturii unui singur partid. Partidele socialiste au intrat în luptă cu cele burgheze, cari sunt divizate și ele în partide naționale, clericale etc., țărani își apără interesele lor, economice, religioase etc., sprijinind politica partidelor burgheze. Avem deci aci partide veritabile, întemeiate pe interese economice, religioase etc. și cari se echilibrează înlesnind un regim parlamentar normal. Aci nu e vorba numai de monomahii între șefii de partide cari au ambiția să ajungă la putere.

Și chiar acest regim parlamentar normal ar reclama, din punct de vedere practic, menținerea monarhiei, cum arată Max Weber (*Wirtschaft und Gesellschaft*, II, pg. 649), și anume „nu numai pentru legitimarea actelor guvernului, ceea ce ar putea împlini și un președinte ales, ci pentru o funcție pe care un președinte de republică nu o poate împlini: monarhul limitează setea de putere a politicianilor în mod formal prin faptul că cel mai înalt post în Stat e ocupat odată pentru totdeauna“. Această funcție negativă ar fi, după părerea lui Max Weber, din punct de vedere practic cea mai importantă. Dar la această concluzie Max Weber ajunge pe calea unui raționament care pornește delă alte premise decât ale noastre. După Max Weber, progresul raționalizării (birocratizării) ar împinge în mod necesar spre minimalizarea influenței personale a domnitorului, cum, în general, raționalizarea (însoțită de disciplinare) reduce importanța harismei și a acțiunii individuale diferențiate (o. c. pg. 647). Dar păstrarea domnitorului se impune din cauza că deținătorii reali ai puterii au nevoie de legitimarea actelor lor față de mulțime. Ei trebuie să țină seama de factorii iraționali cari persistă a înrâuri asupra mulțimii: în fața ei ordinea și ierarhia socială, izvorite din raporturile forțelor reale, trebuie legitimată printr'o putere supra-

de Mas-Latrie, Boué de Lapeyrère și alții. Dată fiind extrema rezervă pe care guvernul republican francez, din cunoscute motive politice, manifestează în a recurge la nobili pentru a acoperi înaltele posturi ale armatei, numărul mare al atâtor gentilomi între șefii militari îmbracă un caracter îndoit de semnificativ și măgulitor“.

Aceleași rezerve le avu, la noi, burghezia (liberală) față de boierii (conservatori); înaltele comandamente militare au fost încredințate în primul rând unor „oameni noi“, ieșiți din burghezime și legați prin interesele lor (familiale, materiale etc.) de oligarhia bancară.

omenească. Pentru această legitimare trebuie păstrat acel rest harismatic transmis din generație în generație în familia domnitoare.

„Când legitimarea domnitorului nu poate fi stabilită după regulile lămurite prin harisma ereditară, el are nevoie de legitimare prin o altă putere harismatică, care, în condiții normale, nu poate fi decât cea ierocratică. Aceasta e valabil și mai vârtos pentru acel domnitor care reprezintă o incarnație zeiască, deci care posedă cea mai înaltă „harismă personală“. Chiar pretenția sa asupra ei are nevoie, dacă nu se întemeiază pe dovada prin fapte proprii, de recunoaștere prin cunoscători specialiști ai lucrurilor divine. Deci tocmai monarhii incarnați sunt expuși aceluși curios proces de internare din partea celor interesați, din punct de vedere material și ideal, ai legitimității, adică din partea funcționarilor curții și a preoților¹⁾. Această internare poate merge până la închiderea perpetuă în palat și chiar până laucidere în momentul ce regele a devenit major, pentru ca zeul să nu aibă prilejul să compromită divinitatea sau să se libereze de tutelă. În general însă greutatea răspunderii pe care un domnitor harismatic are să o poarte, după concepția genuină, față de supuși împinge, din punct de vedere practic, spre instituirea unei tutele“. Din aceste considerații ar rezulta, după Weber, iresponsabilitatea domnitorului și instituirea de viziri și miniștri responsabili pentru actele de guvernământ, astfel că harisma domnitorului rămâne totdeauna neatinsă.

Limitarea tendințelor șefilor de partide de a acapara puterea integrală a rezultat ca o consecință practică din această instituție. Dar această funcție negativă poate fi exprimată și în mod pozitiv: „Regele poate dobândi, nu în puterea unei regule de drept (Kingdom of prerogative), ci numai în baza unei proeminente calificări personale sau a influenței sociale (Kingdom of influence) o participare activă reală la puterea politică. „Domațiunea parlamentară“ nu împiedică această participare. Regalitatea „parlamentară“ în Anglia înseamnă o selecțiune în admiterea la puterea reală în favoarea monarhului calificat ca om politic. Căci printr'un pas greșit în politica externă sau internă sau prin ridicarea de pretenții cari nu corespund talentului și prestigiului său

¹⁾ În această problemă vezi și: A. Moret, *Le Nil et la Civilisation égyptienne*, Paris 1926, Cap. II: *Les Pharaons en lutte avec les mercenaires et les prêtres*, și mai ales pg. 388—390.

personal, regele poate pierde coroana. Din acest punct de vedere regalitatea engleză e cu mult mai genuină „harismatică“, decât regalitatea oficială continentală, care îmbracă cu pretenții de domnitor în aceeași măsură pe un imbecil ca și pe un geniu politic, numai în puterea dreptului ereditar“ (o. c. pg. 649).

Cum vedem, Max Weber introduce judecăți de valoare, și găsim iarăși, ca la Montesquieu, o comparație a instituțiilor engleze cu cele continentale, din care ar rezulta superioritatea celor engleze.

Problema e însă cu mult mai complexă și nu se poate rezolvi pe calea arătată de Max Weber.

Noi am încercat să arătăm cauzele căderii primului domnitor al Statului Român independent și credem că ea se datorește faptului că în acea vreme n'a existat o clasă politică militară care să-l susțină și că, prin reformele ce le-a introdus, el n'a înțeles să-și creeze o astfel de clasă. Din expunerile noastre ar urma că o monarhie nu se poate menține decât sprijinită pe o astfel de clasă. Când clasa politică militară e înlocuită printr'o elită de alt caracter, minimalizarea puterii monarhului e inevitabilă și poate atinge limitele descrise de Max Weber (internarea completă) și se sfârșește cu detronarea. Verificarea istorică a acestei ipoteze e foarte dificilă — dacă renunțăm a interpreta istoria după trebuințele noastre și considerăm toate posibilitățile de complicare a problemei în sistemele politice concrete.

Cercetările aceste ar trebui să cuprindă un studiu istoric complet asupra formării și căderii monarhiilor ereditare și electiv protoistorice în cetățile antice, asupra tiraniilor în aceste cetăți, a monarhiilor orientale și, în sfârșit, a monarhiilor după sfârșitul republicii romane. Din acest studiu comparativ ne-am putea orienta abia în această problemă. Ar rezulta, cred, din acest studiu că regalitatea engleză și menținerea acestei instituții nu se poate explica decât prin imperialismul colonial. Anglia e, pe de o parte, republică așa cum a fost Cartaginea (unde totuși unele familii pot fi numite dinastii), iar, pe de altă parte, dispunând de un substrat etnic omogen pentru a întreține o armată de cetățeni, ea se aseamănă Romei republicane, care l-a învins pe Hanibal chiar din această cauză. Dacă imperialismul roman ar fi început acum pe vremea regalității ereditare și Roma ar fi dispus, pe acel timp, de resursele de recrutare a armatei pe cari

le-a avut mai târziu, ea ar fi fost cruțată probabil de perturbațiile războaelor civile. Chiar dacă Scipionii ar fi cutezat să institue o monarhie ereditară, mersul istoriei s'ar fi schimbat. Și cum clasa politică militară romană a decăzut din cauza lipsei unei dinastii ereditare ieșite din mijlocul ei și această decădere a avut ca urmare instituirea unei monarhii militare instabile, astfel, învers, detronarea dinastiei engleze ar fi adus și ar aduce cu sine decadența clasei politice militare, fărâmițarea ei prin lupte de partide, și, în mod necesar, primejduirea imperiului colonial. Ierarhizarea rigidă a elitei politice militare engleze e necesară pentru a împiedica prăbușirea imperiului¹⁾. Această ierarhizare nu exclude o politică activă a regelui, cum, pe de altă parte, ea împiedică o politică personală greșită din care ar putea rezulta pagube pentru Stat. Concluziile lui Max Weber sunt eronate: regele Angliei nu poate face o politică personală decât în conformitate ca politica elitei politice, prin urmare problema detronării nici nu se poate pune.

Monarhiile continentale au decăzut prin decăderea claselor politice militare, prin închiderea posibilităților de expansiune imperialistă.

¹⁾ La Roma, înlăturarea regalității ereditare, deci lipsa unei ierarhizări a clasei politice a deschis plebeilor drumul spre consulat. În acel moment a început decadența clasei politice, anarhizarea ei prin luptele de partide. În Statul lacedemonian s'au menținut „doi consuli ereditari”, ceea ce a împiedicat fărâmițarea clasei politice prin intrarea de oameni noi la conducere prin lupte de partide și a înlăturat, pe de altă parte, primejdia tiraniei, de care se ferec atât de mult oligarhiile tuturor timpurilor. În Anglia, monarhia absolută (tirania) a trecut în mod treptat la monarhia constituțională prin faptul că clasa politică militară a fost prea puternică și rezistentă pentru a îngădui constituirea absolutismului extrem, iar, pe de altă parte, imperialismul colonial și-a luat începutul într'un moment când ambele forțe în luptă erau încă în stare de echilibru. Acest imperialism a menținut echilibrul până astăzi.

Dar aceste procese nu se pot lămurii pe deplin decât considerând și raportul între clasa politică și mulțime. Supraviețuirea Agiazilor și Eurypontizilor în Sparta se explică și din starea permanentă de războiu între Lacedomonieni și supușii lor, cum și clasa politică engleză a fost ținută în permanentă activitate de Scoțieni și Irlandezi, nemaivorbind de războaiele continentale. La Atena avem conflicte de caracter economic între guvernanți și guvernați, lipsind celelalte antagonisme: de rasă, religie și de gen de viață. Desvoltarea timpurie a comerțului zdruncină repede prestigiul nașterii, iar luptele de partide împiedică formarea unei ierarhii politice. Când se ivesc posibilitățile de expansiune, Atena e prea „democratizată” pentru a putea profita de prilej: „demosul” e incapabil de guvernare.

În Principatele române unite se puse problema întemeierii unei monarhii ereditare. Am văzut că primul domnitor a eșuat din cauza lipsei unei clase politice-militare care ar fi avut interesul să-l menție. Aducerea unui domn străin a fost, în condițiunile date, cea mai bună deslegare a problemei. Mai ales că tendințele de dobândire a independenței complete, apoi de recucerire a provinciilor românești subjugate, deschiseră posibilități de expansiune și de acțiuni militare. Cu toate aceste, o adevărată clasă politică militară nu s'a putut forma și superioritatea elitei economice s'a accentuat tot mai mult. Neexistând, ca în Franța, cel puțin rămășițe ale unei clase politice militare și nici posibilitatea echilibrării elitei economice prin alte elite bine constituite (preoți, savanți etc.), întreg sistemul social e amenințat de desechilibrare și desagregare, dat fiind că, în condițiile concrete, țărani, cari formează armata, sunt amenințați să fie proletarizați cu desăvârșire. Prin proletarizare ei intră în dependență de elita economică, și ar putea contribui doar din punct de vedere biologic la completarea acestei elite. Dar această circulație a elitelor în domeniul economic e oprită prin faptul că orașele sunt străine și minoritățile etnice dispun de o elită economică puternică. Această elită eterogenă nu urmărește scopuri politice în cadrul Statului, ci urmărește sau desagregarea Statului (Maghiarii, Rușii) sau instituirea dominațiunii unei minorități etnice după modelul sovietismului rusesc (Evreii). Jocul partidelor politice și al parlamentarismului, pe deoparte, și stăpânirea orașelor, pe de altă parte, sporesc șansele de reușită ale acestor tendințe centrifuge¹⁾.

Deslegarea problemei restabilirii echilibrului politic e în strânsă legătură cu problema organizării armatei. Plutocrația

¹⁾ Evreii au profitat de acest joc chiar dela începutul regimului de partide. Marii proprietari, boierii conservatori, hărțuiți de liberali, i-au sprijinit pe Evrei, cari ca arendași, oameni de casă etc. și-au creiat o situație economică înfloritoare. În acea vreme liberalii erau antisemiți, întrucât Evreii le făceau concurență în comerț și operațiunile bancare. După distrugerea conservatorilor, liberalii au devenit filosemiți și s'au aliat de nevoie cu Evreii împotriva curentului naționalist, care începu să organizeze rezistența țăranilor împotriva exploatării bancare.

Dar Evreii, bazați pe legăturile lor internaționale și profitând de anarhia economică și financiară de după războiu, năzuiesc a-i doborî pe liberali cu desăvârșire cu ajutorul altui partid pe care-l finanțează. Liberalii, la rândul lor, încearcă să împiedice acest lucru deslănțuind mișcări antisemite. și așa merge jocul mai departe.

bancară a expus țărănimea la o exploatare nemiloasă prin cămătăritul neîngrădit și prin fabricarea și vânzarea produselor alcoolice¹⁾. Din aceasta rezultă în mod inevitabil proletarizarea progresivă a țărănimii. Dar aceasta înseamnă și proletarizarea progresivă a armatei și reducerea valorii ei pentru apărarea țării împotriva dușmanilor externi și interni. În imperiul roman Gracchii au vroit să oprească acest proces pentru salvarea republicii. Imperialismul a găsit altă deslegare: prefacerea armatei în instrument de cucerire; serviciul militar deveni o profesiune care-și nutrește omul²⁾. În Statul echilibrat prin forțele externe, dar nevoit a întreține o armată de cetățeni pentru apărarea țării, situația bună, materială și morală, a acestora este întâia condiție pentru puterea armatei.

Pentru acest scop, șeful politic, oricare ar fi el³⁾, va trebui să raționalizeze administrația prin creierea unei birocrații bine ierarhizate și prin reducerea foarte simțitoare a „posturilor politice“. Având sprijinul acestei birocrații, al cărei prestigiu social ar trebui sporit printr-o salarizare suficientă, șeful politic ar putea opune rezistență hotărâtă tendințelor băncilor și cămătarilor de

¹⁾ În Statele Unite ale Americii, elita economică a văzut că alcoolismul este o primejdie pentru „armata muncitoare“ și a oprit fabricarea și vânzarea băuturilor alcoolice. La noi, industria e prea puțin dezvoltată pentru a reclama astfel de măsuri pentru muncitorime. Afară de aceasta, elita noastră economică, dispunând de puterea politică neîngrădită, nu-și întemeiază puterea pe exploatarea rațională a forțelor naturale, ci pe exploatarea rațională a bugetului. Și cum fabricarea și vânzarea alcoolului produce venituri mari, nici vorbă nu poate fi de introducerea regimului sec. Dacă ar exista la noi o elită politică militară, ea ar trebui să oprească fabricarea și vânzarea alcoolului, căci alcoolul distruge armata națională, din toate punctele de vedere: moral, material, biologic.

²⁾ Toate armatele imperialiste sunt, mai mult sau mai puțin, armate de mercenari, iar mercenarii se recrutează din țărani proletarizați. Când republicele italiene, cari întrețineau armate de mercenari, nu-și mai putură continua politica imperialistă, Italia fu aruncată într-o stare de anarhie. Conducătorii armatelor deveniră „tirani“, iar armatele bande de tâlhari cari prădau țara.

³⁾ Monomahiile între șefii de partide să nu ne înșele: toate partidele tind spre dictatură. Problema pentru ele este numai de a pune mâna pe putere și de a se menține. Puterea se poate dobândi tot atât de bine prin căsătorie cât și prin revoluție — nici decum însă prin votul cetățenilor. Legăturile de rudenie între Cesar și Pompeius, apoi între Antonius și Octavian au îndulcit pentru răstimpuri luptele „de partide“. Conuibiul între oligarhia din Vechiul Regat și cele din provinciile alipite va îndulci și la noi cu vremea luptele de partide. Unele „căsătorii politice“ au dat efecte bune și au slăbit „regionalismul“.

a exploata țărănimea și ar putea apăra țărănimea de decadență. Pentru a deveni conducătorul unei țări, trebuie să scapi țara de micii tirani: de paraziții satelor și orașelor, de politicienii corupți, trebuie, pe scurt zis, să te sprijini pe armată; și ca să te poți sprijini pe ea, trebuie să înlesnești indivizilor din cari se compune un traiu omenesc și să le deschizi posibilități de satisfacere a trebuințelor materiale și morale. Peisistratus este modelul pentru dictatura în democrația echilibrată continentală; dictatura cesariană sau napoleoniană ar cere ducerea armatei de proletari peste hotare și cucerirea lumii. Prin ridicarea economică și morală a țărânimii s'ar constitui iarăș un partid conservator, cu atât mai necesar pentru echilibrarea sistemului politic cu cât industrializarea progresivă a țării va renaște iarăș partidul socialist aliat cu minoritățile ¹⁾.

O țărânie bine consolidată („reacționară“ cum o numesc în mod ironic umanitariștii noștri) ar îngădui apoi circulația liberă a elitelor, adică un regim parlamentar și monarhic, dacă monarhul va ști să-și dobândească o influență accentuată asupra armatei țărănești, pentru a echilibra tendințele republicane ale oligarhiei bancare.

Deci: dată fiind presiunea puternică a mediului politic, echilibrul sistemului nostru politic se poate asigura numai prin buna organizare a unei armate naționale. Această armată trebuie să fie compusă din Români legați de pământul țării prin interesele lor materiale și ideale, din care legătură să rezulte acel spirit de disciplină și jertfă care a hotărât izbânda Atenienilor în lupta de la Maraton și izbânda Romanilor asupra Cartaginenilor ²⁾.

¹⁾ Așa zisul partid țărănesc și național nu e decât o formație pentru a înlesni șefilor, prin răscolirea nemulțumirilor țăranilor, intrarea în elita bancară. Acelaș fenomen s'a petrecut când șefii „mișcării socialiste“ de pe vremuri și-au forțat intrarea în partidul liberal. Numai Evreii rămân agenți și șefi stabili ai curentelor radicale, neputând intra în elita politică decât prin revoluție.

²⁾ Expunerile noastre se deosebesc de cele ale d-lui Zeletin spre pildă, care construiește o evoluție organică a societății noastre în baza legilor economice. „După cum cel ce stă în fața unui copil, zice d-sa („Naționalizarea orașelor“ — revista „Minerva“ 1927, No. 2), știe că acesta — cu toată naivitatea vârstei sale, — crește neîncetat și va ajunge la maturitate, tot astfel cel ce privește cu destulă pregătire societatea noastră, oricât de înstreinată ar părea ea acum în unele privinți, înțelege totuș că ea înaintează treptat și sigur spre emancipare“. Și d-l Zeletin luptă împotriva romantismului social! Teza noastră

2. Diplomația.

A doua problemă importantă și care stă în strânsă legătură cu funcțiunea armatei este „serviciul de informații“, pe care vrem să-l prindem sub termenul general de „diplomație“. Clasă politică, în organizarea și susținerea luptelor împotriva Statelor străine, a avut nevoie de organe pentru fixarea raporturilor între State. În fazele de războaie continue se instituiau numai comisiuni, se trimiteau „legații“ pentru încheierea păcii sau declararea războiului. „Am crezut lungă vreme ca diplomația ar fi o invenție a subtililor politicieni ai Renașterii: această iluzie cade când parcurgem depeșele schimbate între Faraoni și regii Babilonului, Asiriei, de Mitanni și de Khatti. Tratatate de alianță ofensivă și defensivă, convenții comerciale, căsătorii politice, aceste sunt dosarele arhivelor din El-Armarna și Boghaz-Keuî, cari ne descopăr secretele concertului internațional în sec. XV și XIV înaintea erei noastre“¹⁾.

Exista chiar pe atunci „un limbaj diplomatic, ai cărui termeni, aproape neschimbați, au rămas în întrebuințare în cancelariile noastre“²⁾. Fără diplomație, și, în înțeles mai larg, fără

este: O elită care nu știe să organizeze forța împotriva dușmanilor externi și interni va fi înlocuită prin alta — prin orice minoritate bine organizată care va ști să organizeze și să întrebuințeze forța. Exemplul Germanilor din Austria și al Maghiarilor e destul de lămurit. D-l Zeletin crede că mediul politic cuprinde pentru societatea noastră numai bine și nici un rău. Pentru d-sa nu există tendințe agresive ale vecinilor și tendințe centrifuge ale minorităților, cari slăbesc puterea de rezistență a Statului nostru. După d-sa, istoria ne arată cumcă orașele au fost invadate de străini — pretutindeni, și că printr'un proces lent s'au naționalizat. D-sa vorbește de înrăurirea necesară a societăților înaintate asupra celor inferioare, el constată că „lipsa de elemente indigene este generală la începuturile economiei moderne“. Dar atunci aceste elemente, pentru a putea îndeplini funcția lor în prima țară care a intrat în economia modernă, vor fi venit din lună! D-sa știe însă desigur că în toate țările bine consolidate s'au luat măsuri drastice de apărare a clasei burgheze naționale și, zicem, creștine, împotriva „străinilor“. În Statele-Unite, Anglia, Germania etc. Numai noi, după concepția d-lui Zeletin, n'avem nevoie de aceste măsuri fiindcă așa și așa străinii se vor naționaliza! După teoria d lui Zeletin coloniștii englezi veniți în America sau „naționalizat“! Teoria d-lui Zeletin corespunde ideologiei unei elite în plină decadentă...

¹⁾ Moret et Davy, Des Clans aux Empires, Paris, La Renaissance du Livre, 1923, pg. 412.

²⁾ o. c. pg. 332; vezi și la pag. 375—378 traducerea tratatului încheiat între plenipotențiarii hititiți și egipteni în 1279 î. d. H., „prototipul tratatelor

serviciu de informații, o clasă politică nu poate conduce Statul în conformitate cu necesitățile de adaptare la mediul internațional. Diplomația trebuie să cunoască intențiile oamenilor conducători ai Statelor străine, să cunoască forțele ofensive și defensive ale acestor State, curente centripete și centrifuge în populație, direcțiile de acțiune a acestor State, dictate de interese economice, religioase, etnice etc. etc. În baza acestor cunoștințe abia se pot încheia tratate de alianță, tratate comerciale, căsătorii politice etc. și numai în baza lor se pot stabili măsurile de apărare și atac și direcțiunile din cari pot veni atacuri și în cari pot fi îndreptate atacurile proprii cu șanse de reușită. Diplomația are menirea să dea clasei politice, din care trebuie să facă parte, informații exacte asupra Statelor străine, și, pe de altă parte, trebuie să informeze clasa politică străină despre situația Statului ce-l reprezintă, în conformitate cu interesele acestui Stat. Diplomația continuă războiul în felul ei și pregătește adevăratul războiu.

Că diplomația ar putea avea menirea să pregătească pacea eternă și desarmarea popoarelor, această concepție poate intra numai în capetele luminate ale utopiștilor și umanitariștilor. Dar în cele mai multe cazuri acești „idealiști“ stau în serviciul bine plătit al celor ce vor desarmarea reală și morală a altora în profitul propriu. Propaganda pacifistă e menită mai ales să desobiciuiască clasele politice decadente de ocupațiunea războinică, să le dea argumente ieftine pentru justificarea insuficienței lor politice. Când această propagandă e însoțită și de sumele necesare pentru coruperea politicianilor, sfârșitul acestor clase politice se apropie, și câte odată împreună cu clasa politică se prăbușește și Statul, teritoriul său împreună cu populația intrând sub dominația clasei politice a altui Stat.

E necesar deci ca diplomația să fie bine pregătită pentru funcțiunea ei. Școli speciale trebuie să le dea viitorilor diplomați

următoare ale istoriei mondiale“. „Să notăm, zice autorul, numai clausula finală unde zeii orașelor și cei ai naturii intervin în tratat ca martori și garanți: în acest punct, cel puțin, noi rămânem în tovărășia popoarelor primitive. Pe deasupra armatelor în luptă și a diplomaților în conciliabule, noi deosebim marile figuri divine, create prin imaginația Hittiților și Egiptenilor, când luptând corp la corp, când tratându-se cu frați și aliați“ (o. c. pg. 372).

Pentru orientare asupra dezvoltării diplomației vezi: Hill, David Jayne, A History of Diplomacy in the international development of Europa, I—III, London 1921 - 4.

cunoștințele necesare, dar pe lângă aceasta șefii de misiuni trebuie să aibă o educație familială, socială și cetățenească care să dea toată garanția că inteligența și cunoștințele lor vor fi puse în serviciul exclusiv al Statului propriu. Misiunile diplomatice precum și consulatele au însă și altă menire. Ele trebuie să apere interesele supușilor proprii cari fac comerț sau se dedică altor ocupații în străinătate și să mențină viu interesul lor pentru patrie, căreia, chiar prin ocupația lor, prin legăturile lor în diferitele clase sociale, îi pot aduce servicii mari. Misiunile trebuie apoi să năzuiască a dobândi pentru patria lor prietenia unor categorii de supuși ai țării respective, să sprijine mișcări revoluționare sau reacționare, religioase etc. după cum reclamă interesele patriei. Când Franța catolică extermina pe Hugenoți, diplomația franceză sprijinea în Germania protestantismul, și cu mult înainte de slăbirea antagonismului între creștinism și islamism, necredincioșii erau căutați ca aliați de principii creștini împotriva altor principii creștini¹⁾.

Orice clasă politică își are diplomația pe care o poate produce. Cea mai bună diplomație este cea engleză, deoarece tot interesul clasei politice engleze e concentrat asupra politicii externe, care cu drept cuvânt e considerată cheia pentru rezolvirea problemelor politice interne. Luptele de partide n'au nici o importanță într-o țară a cărei clasă politică a reușit să stăpânească raporturile între State. Aceste lupte sunt un fel de sport pentru trezirea și școlirea politică a cetățenilor, un fel de întrerupere plăcută a ocupațiilor zilnice și, pe lângă aceasta, un mijloc de a legitima prin alegere funcțiunile oamenilor conducători din clasa politică. Dintre aceștia se recrutează și șefii de misiuni, cari își înțeleg rostul lor pe deplin. Un exemplu ilustru pentru valoarea diplomaților englezi este lordul Bryce, autorul „Democrațiilor moderne“. Și Statul Român, la începuturile sale, a avut reprezentanți diplomatici de mare valoare. Numele lor e cunoscut, precum și activitatea lor²⁾. Amintim numai că marii noștri Voevozi, Ștefan cel Mare și Mihaiu Viteazul, au fost și diplomați geniali pe lângă mari

¹⁾ În 1536 Francisc I-lea al Franței încheie alianță cu Haireddin Barbarossa, șeful Statului de pirați algerieni.

²⁾ Nu aducem prea multe exemple din politica actuală a Statului nostru, pentru a nu fi învinuiți de părtinire.

ostași. Cum nici nu se poate concepe o conducere a unui Stat fără o concepție unitară despre rostul armatei și diplomației. O concepție unilaterală micșorează șansele de păstrare a dominației. Imperiul turcesc s'a menținut lungă vreme printr'o diplomație abilă, prin pertractări subtile, neglijând armata, imperiul german, după epoca lui Bismarck, își întemeieă politica pe armată neglijând diplomația — rezultatele au fost cam aceleași.

3. Justiția.

Concepția juridică a Statului identifică Statul cu ordinea juridică. Cea mai lămurită expresie a acestei concepții o găsim la Léon Duguit, intemeietorul direcțiunii realiste-positiviste în dreptul constituțional.

Duguit vrea să înlătore din teoria politică metafizica și să o întemeieze numai pe fapte empirice. Nu există un Stat-persoană, cu o conștiință proprie, ci există guvernanți și guvernați, adică un grup de oameni cari vreau și știu să-și impună voința lor celor slabi. Dar ei nu-și pot impune voința decât observând normele de drept valabile în acea societate. „Chestiunea, adeseori discutată, de a ști care este scopul Statului, sau mai exact al puterii politice, se rezolvă în modul următor : puterea politică are scopul de a realiza dreptul ; ea e obligată prin drept de a face tot ce-i stă în putință pentru a asigura domnia dreptului. Statul e întemeiat pe forță, dar această forță nu e legitimă decât atunci când se exercitează conform dreptului. Noi nu spunem cu Ihering că dreptul este politica forței, dar că puterea politică este forța pusă în serviciul dreptului“¹⁾. „In rezumat, construcția noastră juridică a Statului va urma pe cât se poate de aproape realitatea pozitivă. Respingând conceptele metafizice de persoană colectivă și de suveranitate, ea se va compune din șase elemente de ordine curat pozitivă : 1) o colectivitate socială determinată ; 2) o diferențiere în această colectivitate între guvernanți și guvernați, aceia fiind guvernanți fiindcă monopolizează o mai mare putere ; 3) obligația lor juridică de a asigura realizarea dreptului ; 4) ascultarea datorată oricărei dispozițiuni generale formulată de guvernanți pentru a constata sau pune în lucrare regula de drept ; 5) întrebuințarea legitimă a forței pentru a sancționa toate actele

¹⁾ Manuel de Droit Constitutionnel, 4-e éd. Paris 1923, pg. 25—26.

conforme dreptului ; 6) în sfârșit caracterul propriu al tuturor instituțiilor cari tind a asigura îndeplinirea menirii obligatorii a guvernanților sau serviciilor publice“ (o. c. pg. 30). Deci „n'ar trebui să se vorbească nici de puterile, nici de obligațiunile Statului, ci de puterile, de obligațiunile guvernanților și agenților lor. Pentru a ne conforma obiceiului și pentru că e comod, vom întrebuița adese cuvântul Stat ; dar rămâne bine stabilit că în gândul nostru acest cuvânt înseamnă, nu această pretinsă persoană colectivă și suverană care e o fantomă, ci oamenii reali cari de fapt dețin forța“ (o. c. pg. 31). Dar spre deosebire de Mosca, Pareto, Michels ș. a., Duguit crede că „această mai mare forță a fost adeseori și astăzi tinde a fi aproape pretutindeni forța numărului așteptând ca ea să fie forța grupurilor sociale organizate“ (o. c. pg. 24)¹).

Singura legitimare a dominațiunii celor puternici asupra celor slabi este astăzi, după Duguit, numai realizarea dreptului — observarea regulei de drept. Atât ideea teocratică (legitimarea forței prin voința divină) cât și ideea democratică (legitimarea forței prin voința colectivă) nu mai au astăzi nici o valoare (o. c. pg. 24). Statul trebuie să devină un Stat de drept (Rechtsstaat).

Un alt autor, sociolog ieșit din școala lui Durkheim, René Hubert, afirmă la începutul lucrării sale „Le principe d'autorité dans l'organisation démocratique“ (Paris 1926, pg. 5) : „Nu există decât un principiu al Statului : voința colectivă a grupului politic. Nu există decât o funcție a Statului : a zice dreptul și a menține dreptul“. „Căci funcțiunea militară și funcțiunea diplomatică nu

¹) Duguit e sindicalist și crede în posibilitatea înfăptuirii „Statului corporativ“. Sindicalismul, spre deosebire de socialismul marxist, își caută „formula“ în filosofia lui Bergson și, la Duguit, în sociologia lui Durkheim (De la division du travail social). Din posibilitatea de a distinge, în mod teoretic, o diversitate de sisteme, (economic, religios, moral, intelectual etc.), cari în realitate stau în luptă și în raport de subordonare, se face concluzia că s'ar putea ajunge la o echilibrare perfectă a acestor sisteme prin delimitarea precisă a sferei de acțiune a fiecărui sistem. „Statul trebuie gouit din sistemul economic“ e lozincă sindicalismului ; el nu trebuie să se amestece în conflictul între capital și muncă, nu trebuie să fie instrumentul capitaliștilor, cum nu trebuie să fie instrumentul clerului pentru asigurarea dominațiunii sale asupra credincioșilor etc. Vezi spre orientare : Edouard B e r t h, Les méfaits des intellectuels, 2-e éd. Paris, 1926. Sindicaliștii ar trebui însă să arate și posibilitatea unei circulații normale a elitelor în Statul corporativ, căci de altfel acest Stat n'ar fi decât un sistem social întemeiat pe regimul castelor.

sunt încă ...decât corolarii ale funcțiunii juridice originale". Pentru a descoperi izvoarele acestei concepții, trebuie să mai cităm un loc :

„Puțin importă că această funcțiune juridică nu s'ar fi diferențiat, dela origine, de alte funcțiuni sociale, și că ea ar fi rămas intim unită, prin secole, fie de funcțiunea religioasă, fie de funcțiunea morală, fie de funcțiunea tehnică. Puțin importă că societățile cele mai primitive ce cunoaștem ar identifica mai mult sau mai puțin ritul liturgic și ritul juridic, regula de drept și regula morală, geneza jurisprudenței și a celorlalte arte. Puțin importă în fine că primele grupuri ar fi fost totdeodată religioase, familiale, economice, tot așa ca și politice, sau că prin secole încă funcțiunea de a zice dreptul ar fi fost atribuită preoților sau magistraților, șefilor de clan sau monarhilor patriarhali, marilor conducători de întreprinderi de vânătoare sau de negoț. Diferențierea s'a făcut în mod progresiv. Societatea politică a încetat să coincidă cu societatea religioasă, care s'a lărgit, cu societatea familială, care s'a restrâns, cu societatea de producție și schimb, care a îmbrăcat formele cele mai diverse. Nu rămâne mai puțin stabilit că ea a realizat unitatea sa, a dobândit consistența sa particulară, a asigurat independența sa prin singurul fapt că ea și-a atribuit funcțiunea de a zice și de a menține dreptul. Funcțiunea juridică este deci tot așa de primitivă ca și grupul el însuș. Statul este contemporan cu întâia societate omenească. Dar el s'a deosebit de alte forme sociale, în ziua în care funcțiunea juridică ea însăși s'a diferențiat de celelalte funcțiuni sociale. O societate politică este o societate supusă acelorași reguli juridice și care dobândește conștiință de sine însăși din acest titlu“ (pg. 6-7)¹⁾.

Hubert reușește astfel să arate că la început există o formă socială identică cu sistemul politic, sistemul economic, religios etc. și că în urma unui proces de „evoluție“ aceste sisteme se diferențiază; sistemul politic s'ar diferenția prin

¹⁾ Identificarea Statului cu ordinea juridică o găsim și la Hans Kelsen. Ideea sa fundamentală este: „că Statul e o unitate specific normativă și nu o formă care ar putea fi prinsă într'un mod oareșcare sub legi cauzale, că Statul e ca ordine juridică, ca voință supraindividuală, personificarea acestei ordine juridice, și că dualismul „Stat și Drept“ e o dublare inadmisibilă a obiectului cunoașterii juridice-normative“. (Prefața la ediția a II-a a lucrării: *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff*, Tübingen 1928). Pentru critica acestei concepții vezi Hermann Heller, *Die Krisis der Staatslehre*, (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 55, 1926, pg. 289—316).

diferențierea funcțiunii juridice de celelalte funcțiuni sociale — cari la început, probabil, erau contopite într'o singură funcțiune. Această funcție originară am putea-o numi *x*, și din ea s'au diferențiat funcțiile *a*, *b*, *c*... cari dau naștere sistemelor *A*, *B*, *C*...; în sfârșit se diferențiază și funcția juridică care desprinde Statul de celelalte forme sociale. Dar am obiecta: orice formă socială are pe lângă alte funcțiuni și o funcțiune juridică. Cunoaștem doar în Statele noastre o serie de coduri: militar, civil, comercial, penal și cunoaștem și un drept bisericesc pe lângă cel laic, deci comunitatea religioasă își are funcția ei juridică ca și Statul. Mai cunoaștem și un cod al manierelor elegante, un cod de onoare etc.

Problema ia deci altă înfățișare. Noi am renunțat la construirea „unei evoluții“, ci ne-am mulțumit a arăta că anumite constelații ale forțelor mediului ambiant imprimă formei sociale o anumită structură și din comparația formelor sociale am găsit că Statul se naște din presiunea mediului politic. Funcțiunea caracteristică a Statului și care corespunde acestei presiuni este războiul, permanent sau intermitent — după intensitatea acestei presiuni. Acestui antagonism între State îi corespunde ordinea internă, juridică. Ea fixează raporturile interindividuale cu privire la această funcțiune a Statului, deci obligațiunile fiecărui individ necesare pentru menținerea coeziunii interne. În primul rând normele juridice ale Statului vor fixa obligațiunile militare ale cetățeanului și contribuțiile fiecăruia pentru întreținerea armatei, apoi ierarhia magistraturilor și competența lor. Normele cari asigură coeziunea celorlalte sisteme: familia, comunitatea religioasă, sistemul economic etc. se fixează și se dezvoltă în legătură cu normele juridice ale Statului — întrucât și în măsura ce Statul năzuește a subordona celelalte sisteme scopurilor sale. În anumite condițiuni concrete Statul se poate desinteresa de ele, în alte condițiuni Statul va căuta să le reglementeze și să le asigure eficacitatea prin organele sale. Dar se poate iarăși întâmpla ca normele juridice ale bisericii să primeze asupra celor ale Statului (în teocrații), sau cele ale sistemului economic (în democrațiile moderne conduse de plutocrația burgheză) etc.

De aci se pot desprinde reguli importante pentru arta politică în ce privește amestecul Statului în reglementarea diferitelor raporturi interindividuale în domeniul diferitelor sisteme. Acest

amestec este inevitabil și cu atât mai accentuat cu cât presiunea mediului politic va fi mai puternică. Desagregarea și anarhia într'un domeniu al vieții sociale are repercusiuni în toate celelalte domenii. Prin urmare sistemul politic va năzui în mod necesar, pentru a-și asigura puterea de rezistență și coeziunea internă, să asigure bunul mers și justiției, să grijească ca „magistrații“ să fie oameni integri și imparțiali și cunoscători ai normelor de drept. Justiția de clasă, o magistratură intrată în slujba unei secte religioase, sau a unui partid politic, anarhizează viața socială, primejduește deci și coeziunea organismului politic.

4. Finanțele.

Am afirmat că clasa politică trebuie să fie, din punct de vedere economic, o clasă parazită. Dar echilibrul „forme generale a societății“ e întemeiat pe echilibrarea diferitelor forme sociale, fiecare din ele având de împlinit o anumită funcțiune. Putem vorbi deci de un schimb de servicii, sau de o circulație a bunurilor, materiale și ideale, înăuntrul forme generale a societății. Prin raționalizarea și specializarea progresivă a activităților omenești, fiecare „specialitate“ produce pentru întreg sistemul social o anumită categorie de bunuri, primind în schimb dela celelalte specialități bunurile de care are nevoie. În acest fel un maxim de raționalizare a tuturor activităților, însoțită de un maxim de raționalizare a repartizării bunurilor produse, ar apropia sistemul social de icoana gospodăriei autarhe și autonome. Pentru clasa politică s'a pus și se pune problema de a dobândi mijloacele materiale necesare pentru împlinirea funcțiunii ei, întrucât independența economică e un postulat indispensabil al exercitării funcțiunii politice. Aceeaș problemă există și pentru elitele sistemelor religioase, morale, științifice, întrucât activitatea acestor elite e dependentă de schimbul cu sistemul economic. Pentru înlăturarea oricărei neînțelegeri amintim însă că nici elita economică nu se poate forma și menține fără schimbul cu sistemul religios, moral, științific, astfel că „determinismul economic“ e întemeiat pe premise cu desăvârșire greșite. Exemple: Biserica apuseană s'a putut organiza și menține printr'o organizație economică puternică și sistematică; dar înflorirea bisericii catolice se datorește și schimbului de servicii cu sistemele

politice, cum cert este că organizarea sistemului economic e în dependență și de sistemul religios și de cel politic.

Și, întorcându-ne la premisele noastre, ni se pare verosimil că în fazele de evoluție ale sistemelor sociale în cari forțele politice au determinat în primul rând echilibrul sistemului social, deci când „forma generală a societății“ e caracterizată prin preponderența clasei politice, toate sistemele: religios, economic etc., au fost influențate și determinate în structura și evoluția lor de sistemul politic. Clasele politice deci, puse înaintea unor condițiuni concrete, au fost împinse să găsească modul cel mai potrivit de a-și procura mijloacele materiale pentru menținerea echilibrului sistemului politic. Experiențele făcute în cursul istoriei au fost sistematizate și formează obiectul unei științe sociale particulare, al științei financiare. Tehnica politică, adică sistemul de reguli pentru exercitarea artei politice, va trebui să se întemeieze și pe rezultatele acestei științe¹⁾.

Clasele politice în Statele moderne își procură mijloacele necesare pentru întreținerea armatei și a funcționarilor de toate categoriile prin impozite. Ne-am putea imagina un sistem fiscal ideal, astfel ca fiecare cetățean să contribuie în măsura veniturilor sale la întreținerea aparatului necesar sistemului politic, totastfel ne-am putea imagina un sistem ideal de repartizare a salariilor pentru funcțiunile politice. Dar această perfecțiune nu se poate îndeplini, ci în Statele concrete se realizează numai o echilibrare a intereselor, și adeseori se ivesc conflicte destul de accentuate. Cea mai mare primejdie pentru sistemul politic este scăderea producției, anarhizarea sistemului economic, sau, pe de altă parte, întrebuițarea puterii politice pentru exploatarea claselor producătoare în folosul particular al familiilor clasei politice. „Corupția“ în toate formele ei, cum o întâlnim în toate timpurile, dar mai ales în democrațiile moderne continentale intrate sub regimul partidelor politice și conduse de șefii de partide, împinge la o politică fiscală desechilibrată. Clasa politică fiind nevoită a întreține un partid și a corupe pe șefii partidelor adverse, clasele producătoare sunt puse neîntrerupt la contribuție pentru întreținerea și îmbogățirea prietenilor și adversarilor clasei politice, deci, în

¹⁾ Pentru orientare în domeniul acestei științe: K. Th. Eheberg, Finanzwissenschaft, 16. und 17. Aufl., Leipzig, Erlangen 1921.

general, a politicianilor de meserie, a rudelor, prietenilor și prietenilor prietenilor lor. În State cu industrie și agricultură puțin raționalizate și organizate și în cari familiile clasei politice aparțin pe lângă acestei clase și elitei economice sau diferitelor categorii de intelectuali cari se pun în serviciul politicianismului, exploatarea claselor producătoare și mai ales a țărănimii neorganizate devine o primejdie permanentă pentru existența Statului. Formarea unei „elite țărănești“, cu aspirațiuni de a lua parte efectivă la conducerea politică, ar oferi posibilități de oprire a desechilibrării sistemului politic. În Danemarca și Suedia s'a ridicat o astfel de elită, la noi abia că se văd începuturi timide și amenințate să fie înăbușite de politicianii de profesie, ale căror interese sunt legate de o politică fiscală întemeiată pe exploatarea agriculturii și zădărnicierea organizării ei raționale.

O analiză adâncită, întemeiată pe date statistice și pe calcule exacte ale producției în diferitele domenii, ar da artei politice în țara noastră elementele necesare pentru încercări de reforme în domeniul financiar. Aceste probleme au devenit, după războiu, foarte complicate prin devalorizarea monetei naționale, care a desagregat sistemul economic și a deschis porți largi corupției și speculei. Numai o clasă politică viguroasă, preocupată de rezolvirea obiectivă și desinteresată a problemelor, ar putea grăbi refacerea economică și, prin ea, echilibrarea „formei generale a societății“. Scopul nostru nu e să criticăm starea actuală a lucrurilor în Statul nostru, ci să schițăm numai problemele practice ale tehnicii și artei politice. Convingerea noastră este că prin studiul amănunțit al condițiunilor în cari s'a constituit și s'a dezvoltat un sistem politic se pot preconiza măsuri pentru asigurarea echilibrului său¹⁾. Empirismul brut și rutina tradițională nu sunt baze suficiente pentru acțiunea politică. În momentul ce arta politică cere o pregătire profesională, o separare a activității politice de celelalte activități, și se deschid posibilități de constituire a unei tehnice politice în baza sistemului științelor

¹⁾ Cele mai importante probleme practice ivite după războiu în Statul nostru au fost schițate de Constantin Brăileanu: Chestia agrară, București 1919; Problema financiară, București 1920; Problema monetară, București 1925. În aceste broșuri găsim și unele propuneri de reformă întemeiate pe analiza structurii sistemului nostru social.

sociale și, în primul rând, a sociologiei, nimic nu mai stă în cale pentru a perfecționa această artă printr'o educație și instrucție rațională. Tendința clasei politice trebuie să fie deci de a organiza educația politică prin care echilibrul sistemului politic poate fi asigurat și apropiat de un maxim de stabilitate.

VII.

Educația politică.

1. Principii generale.

Arta politică are, precum am văzut, scopul să rezolve cu un substrat social concret problemele impuse de o constelație determinată a mediului politic, deci să organizeze o armată, o diplomatie și justiție în conformitate cu acea constelație, să năzuiască a menține echilibrul Statului cu mijloacele concrete date într'un anumit moment și să asigure stabilitatea acestui echilibru și pe viitor.

Omul politic conducător se găsește prin urmare într'o situație concretă bine determinată. Acest moment „actual“ reprezintă însă termenul final al unei evoluții istorice și pe de altă parte începutul unei serii de procese, determinată în desfășurarea ei de întreaga constelație a momentului prezent. Acțiunea conștientă a omului politic intră din punct de vedere obiectiv ca o cauză parțială în înlănțuirea evenimentelor.

Principiul cauzalității generale, determinismul, rămâne deci neatins în știința politică.

Dar pentru arta politică omul politic stă ca subiect, liber în hotărârile sale, în fața Statului-obiect. Arta politică pune desfășurarea evenimentelor politice în funcție de acțiunea omului politic. Acțiunea sa nu mai este o cauză parțială ci însăș cauza evenimentelor. Un Stat va trece, din punct de vedere obiectiv, dintr'o stare A într'o stare B, și noi putem desprinde cauzele cari au produs starea B. Intre aceste cauze vom găsi și acțiunea omului politic.

În arta politică, Statul găsindu-se în starea A va trece în mod necesar în starea B, dar această stare B este efectul acțiunii omului politic fără de care Statul ar fi intrat în starea B'.

Avem deci aci un caz special al principiului general după care acțiunea subiectului produce o constelație

nouă în Univers, și, întrucât această stare este prevăzută de subiect (a fost scopul acțiunii subiectului), noi vorbim de libertatea voinței, de acțiune conștientă. Pentru orice artă, deci și pentru arta politică, cauzele „naturale“, cari transformă în mod necesar structura obiectului, sunt mijloace de realizare a unui scop determinat. Noi nu putem schimba legile naturale mecanice, chimice, psihice, dar putem face ca în baza acestor legi cauzele naturale să producă un efect dorit și prevăzut de noi. Noi nu putem schimba legile naturale cari determină viața animalelor și plantelor, dar noi putem stăpâni cauzele cari înrăuiesc asupra vieții lor pentru a produce variații noi de plante și animale.

În acelaș fel noi putem produce în viața socială transformări cari, deși nu contrazic legile sociale „naturale“, ne dau totuș rezultate pe cari le putem prevedea. Problema e să cunoaștem cauzele și să învățăm a le stăpâni. În aceasta consistă arta socială.

Cunoscând prin urmare legile generale cari determină evoluția Statelor, omul politic poate interveni în mod conștient într'o stare A a echilibrului Statului pentru a produce o stare B. E vorba numai să cunoască cauzele cari în mod necesar ar produce starea B' și să cumpenească acțiunea sa astfel ca prin ea rezultatul B' să se prefacă în B.

Problema centrală care s'a pus oamenilor politici în această privință în toate timpurile a fost concilierea intereselor individuale cu cele ale Statului, subordonarea intereselor familiale, economice, religioase, științifice, estetice etc. intereselor politice, deci problema cum să faci ca cele mai variate tendințe și sentimente individuale determinate de „situația socială“ a individului să convergeze spre un singur scop: cel politic.

În încercările practice de rezolvire ale acestei probleme, istoria ne arată o mare variație după loc și timp. Principiul comun tuturor încercărilor a fost de a găsi, desvolta și întări elementele afective comune tuturor cetățenilor și de a le pune în serviciul Statului. Elementele aceste comune se desprind prin opoziția față de Statele străine. Inrudirea de sânge, comunitatea de religie, de limbă, comunitatea intereselor economice etc. — au format în cursul vremurilor baza de solidaritate cetățenească. Schimbarea acestor principii a fost determinată de nevoile concrete ale comunității, de procesele interne cari au slăbit puterea unor factori, ridicând pe alții la suprafață.

Tipul Statului identic cu comunitatea perfect omogenă nu-l întâlnim decât prin reconstruirea comunităților protoistorice și în utopii. Istoria începe cu crize politice, adică cu conflicte: biologice, economice, religioase. etc., rezultate din însaș diferențierea politică, din diviziunea muncii politice.

În fața acestor conflicte, omul politic nu poate preconiza decât trei mijloace principale pentru menținerea coeziunii Statului: educația cetățenească (formarea unei ideologii comune), compromisul și constrângerea.

Pentru a înțelege mai bine aceste probleme vom aduce un exemplu de reformă socială preconizată în timpurile noastre. Crizele politice actuale sunt provocate în primul rând de conflictul între sistemul politic și cel economic. Statul e primejduit în echilibrul său de tendințele conducătorilor întreprinderilor bancare și industriale de a pune interesele lor mai presus de interesele Statului. Clasele politice din diferitele țări au încercat rezolvirea acestui conflict prin concesiuni mari față de bancheri și industriași, punând „politică” în serviciul acestei clase sociale. Dar cum raporturile între State reclamă înrolarea tuturor cetățenilor în armată, această politică a dat naștere la cea mai accentuată și vehementă opoziție a muncitorilor. Muncitorii nu văd în Statul modern decât o instituție menită să promoveze interesele „capitaliste”. Prin urmare, după concepția lor, Statul ar trebui dărâmat, și ar trebui organizat un Stat, în care muncitorii să fie stăpâni; deci care ar fi o instituție de protejire a intereselor muncitorești.

Împotriva acestei concepții se ridică, în Franța, mișcarea „sindicalistă”, în diferitele ei nuanțe (Maurrasismul, fascismul lui Georges Valois, sindicalismul lui G. Sorel). Aceștia pornesc dela principiul că Statul trebuie reconstituit în forma sa originală și curată, reducându-l la structura sa „politică”. Funcțiunile Statului sunt: războiul, diplomația și justiția. Nimic mai mult. Sindicalismul are deci scopul să scoată Statul din domeniul economic. Chiar din această luptă a muncitorilor, luptă fără cruțare și fără compromisuri, împotriva capitalismului bancar și industrial, Statul ar trebui să iasă întinerit și întărit.

Bine arată sindicalistii, monarhiștii și naționaliștii francezi cum capitalismul „burghez” a atrofiat organele Statului prefăcându-l într-o societate pe acții, menită să îmbogățească familiile

burghezilor capitaliști. Dar ei pot arăta totdeodată că izbânda partidului socialist și chiar instituirea dictaturii proletariatului nu poate reda Statului funcțiunile sale politice. Căci și în acest caz el ar fi pus în serviciul „unei clase economice“.

Lăsând la o parte problema dacă reforma „sindicalistă“ e posibilă, trebuie să recunoaștem că „problema e bine pusă“, cum de altfel trebuie să recunoaștem că și Platon a pus bine problema, fără să putem adopta măsurile sale de reformă.

Problema e într'adevăr: dacă clasa politică se compune din burghezi-capitaliști, ceea ce e incontestabil în Statele moderne, atunci aceștia ar trebui să formeze și armata. Dacă însă nevoile concrete ale Statului reclamă înrolarea muncitorilor industriali în armată, atunci conflictul e inevitabil, deoarece între drepturile și obligațiunile politice e o opoziție prea accentuată — chiar când din punct de vedere juridic există cea mai perfectă egalitate politică.

Acelaș conflict a existat în vechime între patricieni și plebei în Roma, și între eupatrizi și demos în cetățile grecești. Acelaș conflict între marii proprietari și țărani iobagi la începuturile timpurilor moderne.

Problema socială modernă se rezumă deci în înlăturarea sau îndulcirea inegalității economice între capital și muncă. Ea se poate rezolvi mai lesne în țările fără serviciu militar obligatoriu și în țările imperialiste cari au colonii întinse. În Statele continentale industriale închise, cari nu pot renunța la serviciul militar obligatoriu al tuturor cetățenilor, conflictul nu se poate înlătura decât sau printr'o socializare (în limitele posibilităților tehnice) sau prin constrângere, prin echilibrarea „socialismului“ în armată prin naționalismul și patriotismul soldaților din alte clase sociale.

În țările în cari marii bancheri și marii industriași au monopolizat puterea politică și năzuesc a exploata, în mod direct și indirect, munca masei cetățenilor de toate categoriile economice, crizele sociale vor fi permanente și funcțiunile Statului vor slăbi tot mai mult, astfel că, izbucnind un conflict extern, puterea de rezistență a Statului va fi foarte redusă.

Așa se prezintă problema din punct de vedere obiectiv.

Trecerea Statelor dela regimul mării proprietăți la regimul industrial a dat vechei probleme sociale o nouă înfățișare, dar

rezolvirea ei trebuie căutată în aceeași direcție. Teoriile cari vreau să ne arate că societatea omenească a intrat într'o nouă fază de evoluție și că, prin urmare, mergem spre o nouă formă de organizare socială, spre Statul socialist sau corporativ etc., sunt simple „derivații“ sau „formule politice“. Omul politic poate opera cu aceste teorii pentru a înrăuri asupra ideologiei masselor, împingându-le la acțiune într'o anumită direcție, dar el trebuie să-și dea seama că legile fundamentale ale echilibrului politic rămân neschimbate — nici o reformă nu poate șterge diferențierea între clasa politică și mulțime și nu poate înlătura necesitatea ca această clasă să fie economiceste independentă¹⁾ pentru a-și exercita funcțiunea. Această independență, în anticitate, clasa politică și-o dobândise prin regimul sclavajului, în evul mediu prin iobăgia țăranilor, în timpurile moderne prin exploatarea capitalistă. Crizele ivite sunt de aceeași natură: proletarizarea marelui mulțimi, iar înlăturarea crizelor reclamă echilibrarea inegalității, dar pentru un scop precis: scopul politic. Nu e chestiunea aci de scopuri morale, de nedreptatea față de cei săraci, (aceasta e altă problemă, din domeniul etic-moral), ci numai de asigurarea puterii armatei. Și am accentuat că imperialismul, ducerea armatei peste hotare pentru satisfacerea trebuințelor economice ale cetățenilor poate amâna izbucnirea crizelor sociale și ruperea echilibrului Statului. Când însă politica imperialistă își găsește limite prin rezistența Statelor vecine, crizele sociale devin acute și rezolvirea lor reclamă măsuri radicale în raportul claselor sociale: reforme agrare, socializări ale industriilor etc.

Adversarii regimului burghez-capitalist, fie ei socialiști sau sindicaliști-naționaliști, au descoperit slăbiciunile acestei clase politice. Ea prezintă toate caracterele unei clase parvenite²⁾, care

¹⁾ După termenul lui Max Weber „ökonomisch abkömmlich“.

²⁾ Tipul „parvenitului“ îl găsim în elitele tuturor „sistemelor“ în fazele de „democratizare“ adică de circulație liberă a elitelor. „Parveniții inteligenței sunt tot atât de »grosolani« ca și parveniții bogăției; și lor le lipsește »rasa«; și dacă ei laudă atâta superioritatea spiritului, este că ei nu vreau să fie opriți în ascensiunea lor socială prin obstacolul nașterii: egalitari și democrați împotriva nobilimii, și oferind poporului ura lor, ei îi refuză, odată infiți la putere, beneficiul egalității în numele dogmei inegalității talentelor. Împotriva lor Rousseau își îndreaptă paradoxul său asupra Literelor și Artelor; el a văzut bine că nimic nu separă mai mult decât cultura: Intelectualul roșește totdeauna de nașterea sa umilă din clipa ce a parvenit“. (Edouard Berth, *Les méfaits des Intellectuels*, 2-e éd. Paris, 1926, pg. 72).

încă nu și-a putut dobândi mentalitatea și atitudinea unei „adevărata clase politice“, a cărei ocupație este conducerea Statului. Ea nu s'a obicinuit încă a vedea în bogăție numai un mijloc de a-și putea exercita funcțiunea de clasă politică, și, înainte de toate, de a nu vedea în politică un mijloc de îmbogățire. Noua clasă politică s'a format abia în cursul secolului al XIX-lea prin ruina materială a vechei clase politice, prin „exproprierea ei“ cu ajutorul masselor populare. Bogăția dobândită sub scutul militar al nobilimii și cu ajutorul armatelor conduse de nobili, burghezia a întrebuințat-o pentru a-i deposeda pe nobili și a le lua locul. Dar ea n'a avut încă vremea să-și schimbe ocupația și mentalitatea. Ocupația politică este războiul și diplomația și, în intern, „magistratura“. Aceste ocupații reclamă independența economică și cultivarea simțului de onoare, de glorie și strălucire, a jertfirei desinteresate pentru patrie, deci, în general, a virtuților cavaleriești.

Acest principiu îl găsim aplicat la Roma, în timpul când senatorilor le era oprit să facă afaceri comerciale. În regimul burghez de azi putem găsi oameni politici conducători având acții la întreprinderi industriale cari furnisează arme dușmanilor patriei lor. Afacerile comerciale și bancare nu cunosc hotare politice, și nu pot recunoaște normele sistemului politic, „codul clasei politice“. Tot astfel magistratul care face comerț sau stă în slujba unei clase politice comerciale, nu-și va putea îndeplini funcțiunea, va fi în mod necesar „venal“. „Venalitatea“ și corupția, proclamarea puterii exclusive a banului caracterizează regimul burghez, spre deosebire de regimul militar feudal, întemeiat pe virtuțile cavaleriești: curajul, cinstea, disprețul afacerilor de bani etc.

Aceste virtuți se pot ivi și se pot desvolta mai lesne la agricultori. Clasele politice antice s'au născut din țărani liberi, și tot din aceeaș cauză virtuțile militare le găsim și astăzi la țărani liberi.

Armata care corespunde regimului burghez capitalist este cea de mercenari, pe care o găsim de fapt în Statele de tip burghez-comercial curat (Cartaginea, Veneția). În Statele moderne găsim, precum am avut prilejul să expunem, un regim mixt, prin faptul că grosul armatelor e format de țărani liberi, iar la conducerea lor găsim încă un contingent mare al vechei nobilimi,

și pe de altă parte vedem accentuându-se tendința burgheziei bancare-industriale de a se servi de aceste armate ca instrumente pentru scopurile lor. În țările în cari acest regim a împins la formarea unei mase de proletari industriali și agricoli, curentele socialiste, umanitariste și pacifiste, slăbesc puterea armatei și, prin aceasta, puterea de rezistență a Statului sub presiunea mediului politic. Statul devine o colonie a „Marilor Puteri“ exploatată prin „agenți internaționali“ și suveranitatea sa e în funcție de concesiunile ce se fac finanței și industriei internaționale și de posibilitățile de a face „imprumuturi externe“, pe cari tot ostașul țaran trebuie să le plătească.

Regimul burghez-bancar-industrial cuprinde deci o serie de contradicții și germeni de conflicte interne.

Principiul general al artei politice pentru prevenirea și înlăturarea acestor conflicte trebuie să fie stabilirea unui echilibru între clasele sociale, deschiderea de posibilități pentru îmbunătățirea stării materiale a claselor producătoare prin muncă disciplinată și organizată, și, pe de altă parte, îngrădirea posibilităților de exploatare a muncii din partea marilor financiari și industriași. Conducătorul politic trebuie să năzuească a concilia opozițiile, a îndulci inegalitățile, și, în primul rând, el va trebui să năzuiască a forma o clasă politică cu „virtuți politice“.

Concepția burgheză-capitalistă a clasei politice trebuie să se transforme într-o concepție „naționalistă“. E evident că acest termen nu înseamnă altceva decât ceea ce însemna în timpurile trecute termenul de „nobil“; el e o „formulă politică“ și înainte de toate un principiu de educație pentru tinerii cari aparțin „clasei politice“. Dacă deci bunicul a fost cămătar, bancher, comerciant, iar după înfrângerea nobilimii rurale el a devenit prefect și ministru, nepotul trebuie să fie numai prefect, ministru, general sau înalt magistrat. „Le roi est mort, vive le roi“ trebuie să se aplice și la schimbarea claselor politice. Nobilimea e moartă, trăiască nobilimea! Dar ea trebuie să devină nobilime, din punct de vedere biologic și ideologic.

O clasă politică nu poate trăi în promiscuitate biologică și ideologică cu toată lumea. Numai clasele politice în formare sau în decadență își pierd puterea de rezistență și se infiltrează cu elemente cari le distrug și, în sfârșit, le înlocuiesc; așa s'a întâmplat în unele țări cu nobilimea (Franța, Rusia, România), așa se

va întâmpla în alte țări cu burghezia bancară și industrială, dacă revoluțiile socialiste și comuniste ar reuși să dărâme regimul burghez. Cel mai primejdios Stat în această privință e Marea Britanie, care, dacă ar pierde flota și coloniile, ar deveni terenul celor mai extremiste reforme sociale. În acel moment critic abia s'ar dovedi cât de primejdios pentru menținerea echilibrului politic este regimul parlamentar, pe care Englezii l-au dăruit Statelor continentale și pe care revoluția franceză l-a introdus pentru distrugerea completă a nobilimii, proclamând egalitatea politică a tuturor cetățenilor și deschizând drum liber spre „putere“ demagogilor-avocați, dornici de îmbogățire prin acapărarea puterii politice. Incercările de restaurare a Monarhiei în Franța au eșuat până acuma: veninul „democratic“ și-a făcut efectul.

Arta omului politic conducător ar consta deci, în țările cu regim burghez-democratic, de a înlesni formarea unei clase politice rezistente din toate punctele de vedere: fizic, moral, intelectual și material.

Reformatorii sociali din timpurile noastre propun o serie de măsuri — cari, în general, pornesc dela principiul platonice „al educației“.

Regimul burghez-democratic năzuește a se întări prin „școală“. În „culturalizarea masselor“ oamenii politici cred că au descoperit cheia pentru rezolvirea tuturor problemelor politice și sociale. Se spune: dacă generațiile de azi se zbat încă în crize politice și sociale, cauza e lipsa de „cultură“ a masselor. Să vedem dacă e așa.

Un autor moderat și observator obiectiv al democrațiilor moderne, J. Bryce, arată că nădejdiile cari s'au pus în răspândirea cât mai mare a învățământului primar pentru asigurarea stabilității organizației politice, n'au fost prea îndreptățite. Invățând a scrie și citi cetățeanul dobândește un mijloc admirabil de a se instrui, și, prin urmare, de a descoperi mai lesne posibilități de a-și satisface trebuințele sale materiale și ideale. Dar greșită este părerea că stărpirea analfabetismului are ca efect nemijlocit o mai mare stabilitate a organizației politice, că cetățeanul care știe scrie și citi va fi mai bun ostaș, va fi mai bun patriot, va „alege“ oameni mai destoinici pentru conducerea Statului etc.

Acestei concepții i se pot opune o serie de obiecțiuni. Se

poate arăta că asimilarea atâtor națiuni de către imperiul roman s'a realizat tocmai prin faptul că aceste națiuni erau analfabete; se poate dovedi că presa întreține învrăjbirea între clasele sociale, ea alimentează curentele revoluționare, ea ridică la suprafața vieții politice oameni fără nici o valoare politică; cărțile rele corup tineretul, cărțile distrug ideologii, trezesc curente religioase sectare etc. Am putea afirma: binele adus prin învățarea scrisului și cititului e compensat pe deplin prin relele produse de această artă ¹⁾).

Pentru arta politică se pune problema de a organiza școala politică, de a paraliza relele ce s'ar putea ivi din punct de vedere politic din instrucție prin măsuri cari să producă binele maxim pentru organizația politică.

Accentuăm aci acest punct de vedere pur politic pentru școală. Școala are, pentru Stat, un singur scop: de a crește cetățeni, adică ostași, diplomați și magistrați, și anume fiecare cetățean să fie ostaș, diplomat și magistrat, să știe lupta, să cunoască însușirile și intențiile dușmanilor patriei și să cunoască normele juridice cari asigură ordinea internă.

Școalele Statului ar trebui să fie instituții de „educație cetățenească“, nimic mai mult și nimic mai puțin.

În mintea democraților și umanitariștilor moderni cari vorbesc și scriu pentru a „reforma învățământul public“ domnește încă o adâncă și regretabilă confuzie. Școala Statului e un mixtum-compositum de instituție morală, religioasă, artistică, profesională, științifică etc. Prin educația în școală am trebui să formăm „personalități“, ținând seama de individualitatea fiecărui copil etc. etc. Ideile aceste, născute din contractul social, nutrite și alintate de teoriile umanitariste și utopiste, au falsificat cu desăvârșire caracterul școlii de Stat, preconizând pentru educație ținte adeseori opuse cu desăvârșire scopurilor politice. Sunt chiar democrați și umanariști cari ar vrea ca în școalele Statului să se facă învățământ pacifist, să se arate fericirea pe care o va aduce „Societatea Națiunilor“. Într'adevăr, aberațiile pedagogice ale democrațiilor moderne pot trece toate limitele imaginabile. Adică:

¹⁾ Un scepticism și mai pronunțat cu privire la efectele sociale ale educației și instrucției în școalele democratice găsim la Amerigo Namiias, *Principes de Sociologie et de Politique*, Paris 1928, Chap. XXII.

Statul să întrețină școli cari să contribuiască la desființarea Statului.

Ar fi deci timpul suprem ca reformatorii școlari, și, în primul rând, omul politic care hotărăște asupra organizației școalelor Statului, să-și dea seama de rostul politic al școlii, și să întocmească programa școalelor întreținute de Stat în conformitate cu scopurile politice obiective.

Dar mi se va obiecta că școala are și scopul să ne dea medici, ingineri, comercianți, agricultori etc., cari să aibă o „cultură generală“ și totodată să învețe arta lor specială, după cele mai moderne metode. Școala Statului, se zice, trebuie să ia asupra sa toată educația: familială, religioasă, profesională și politică din care să iasă un individ moral, religios, un profesionist perfect și totodată un cetățean desăvârșit (ostaș, diplomat și magistrat). Școala să înlesnească deci selecțiunea valorilor pentru toate domeniile activității omenești, dându-i individului după talentul și însușirile sale locul ce-l merită în societate. Acest principiu e atât de vag și nebulos încât nici nu ne putem închipui o societate organizată în acest fel, dacă nu admitem premisele platonice: desființarea familiei și proprietății și identificarea Statului cu comunitatea familială, religioasă, economică etc. În realitate vedem că tipul psihic individual se formează în familie, care rămâne alături de școală instituția de „educație“ hotărâtoare. Situația socială a grupului familial (profesiunea tatălui, „familia“ mamei, legăturile de rudenie în alte clase sociale, raporturile familiei cu comunitatea religioasă etc.), hotărăște mai mult asupra viitoarei cariere a tânărului, decât însușirile individuale. Școală democratică, după tipul burghez-capitalist, ar fi deci o școală care să satisfacă interesele educative ale tuturor formelor sociale. Ea ar avea menirea să continue și să desăvârșească educația familiei, a comunității religioase, a genului de viață, a clasei politice etc. Și cum ea nu poate fi toate deodată în mod satisfăcător, am ajuns la formula pedagogică a formării personalității, formulă simpatcă clasei intelectualilor, ieșiți din aceste școli fără a fi învățat o profesiune, dar cu pretenția să le poată exercita pe toate.

Nu e deci mirare că Statul burghez-democratic e în neîntrepută criză școlară, și în permanentă reformare a sistemului de educație.

Să căutăm originea acestor crize și poate că astfel vom găsi și mijloacele de rezolvire a ei.

Din istoria învățământului public știm că „Statul“ a început să se intereseze abia târziu de organizarea școalelor. Dar știm că clasele politice au năzuit să dea tinerilor generații menite să le împropăteze rândurile o educație sistematică pentru profesiunea lor — ereditară. În Grecia, la Roma tânărul din familie bună primea o educație corespunzătoare carierei sale de cetățean, de om politic. Decadența vieții politice în Grecia a dat naștere unei educații unilaterale, intelectuale, neglijându-se educația politică propriu zisă. „Școlile filozofice“ rămân apoi modelul școlilor înalte, precum „cluburile politice“ tipul școlilor politice democratice, în care se învață intriga și demagogia pentru acapărarea puterii. Comunitățile religioase organizează pe urmă școli pentru trebuințele lor, cari, după ce șefii bisericești intră în clasa politică, devin singurele școli pentru educația intelectuală, având scopul precis de formare a individului pentru comunitatea religioasă. Prin „eterogonia scopurilor“ aceste școli formează și tipul intelectualului jurist, care intră în serviciul clasei politice militare și, pe urmă, tipul savantului, al omului de știință. Educația aceasta intelectuală exercitează o putere de atracție asupra tuturor claselor bogate, deci și a burgheziei, care prin școală își deschide drumul spre clasa politică, spre „egalitate“ cu nobilimea. Dar nicidecum nu e vorba de școli profesionale, de învățarea unei arte, deci a unei profesii precise. Această educație profesională se face în familie și prin exercițiu practic, prin ucenicie, fie vorba de ostaș, comerciant sau meseriaș. Statul burghez-democratic a moștenit aceste instituții de educație și a năzuit să le adapteze trebuințelor sale.

În țările cu regim mixt-feodal-burghez (Germania înainte de războiu și Anglia), școlile, afară de cea primară care e o completare a educației familiale, sunt școli ale clasei politice. Ele pregătesc pentru cariera administrativă și militară și sunt locul de întâlnire și conciliere între burghezie și nobilime.

Pentru celelalte clase sociale, mică burghezie, comercianți, meseriași, agricultori, se deschid școli profesionale, școli tehnice etc., menite să organizeze munca, să dea întreprinderilor industriale și comerciale un personal școlit.

Dar toate aceste instituții de educație s'au născut în anumite

condiții concrete, și au persistat apoi prin tradiție cu programele lor, adaptându-se foarte încet unor schimbări ale structurii sociale.

Când burghezia a luat locul nobilimii distrugând preponderența proprietății de pământ și a ocupației militare în conducerea Statului, ea a adoptat ca tip de școală pentru sine, pentru educația tinerilor generații din noua clasa politică, școala intelectualistă și sistemul de examene, deci mandarinismul, iar nepotismul și un întreg sistem de protecționism a fost pus în mișcare pentru a asigura tinerilor din familiile clasei politice accesul la posturile politice conducătoare, deși școala, după principiul democratic, a fost deschisă pentru toată lumea. Prin acest fapt se nasc contraziceri, nemulțumiri și crize sociale, deoarece un tânăr talentat din „clasele de jos“ (de jos din punct de vedere politic), va eșua în cariera sa și va fi întrecut de tinerii din clasa politică. Singurul expedient rămâne „politica de partid“, și cu cât ambițiile individului talentat vor fi mai mari cu atât mai „radicală“ va fi politica sa. Dacă însă tinărul nu se poate adapta la metoda partidelor politice, el va îngroșa rândurile funcționarilor subalterni vecinic nemulțumiți, ale gazetaților și ale clientelei oamenilor politici, darnici, sau ale „geniilor nerecunoscute“ în literatură și artă.

Clasa politică burgheză-capitalistă suferă deci din această neprecisiune a scopului educației tinerelor generații ieșite din sânul ei. Prin tradiția familială ea preferă să dea tinerilor o educație profesională, comercială sau tehnică industrială, sau o educație literară estetică, când singura educație corespunzătoare clasei politice este cea militară și administrativă.

Compoziția comitetelor executive, centrale și județene ale partidelor politice, din cari se recrutează miniștrii și prefecții guvernelor și deputații, ne arată o diversitate extraordinară a profesiunilor „oamenilor politici“. Predomină tipul intelectualului nemulțumit cu leafa sa sau a avocatului care speră să-și sporească clientela și să învârtască afaceri mai bune devenind prefect sau deputat. Iar întreaga mașină a partidelor e dependentă de bănci și întreprinderi industriale, conduse de rudele și prietenii viitorilor miniștri sau chiar de aceștia înșiși. Acest regim, burghez-parlamentar, nu se poate consolida chiar din cauza sistemului de educație neadaptat structurii fundamentale a Statului. Desigur că sub un astfel de regim pot înflori artele și industriile, poate

înflori știința — dar tot atât de sigur este că echilibrul sistemului politic va fi expus la oscilații puternice cari îi pot fi fatale într'un conflict extern.

Din cele expuse vom putea lesne desprinde principiile pentru o reformă a învățământului menită să asigure o stabilitate mai mare a sistemului politic prin organizarea conștientă a educației.

2. Scopul educației politice.

Problema educației și a organizării învățământului din punct de vedere sociologic a fost pusă și analizată de E. Durkheim ¹⁾. El afirmă că sistemul de educație al fiecărei societăți corespunde structurii ei. „Fiecare tip de popor are educația care-i este proprie și care poate servi a-l defini tot atât de bine ca și organizația sa morală, politică și religioasă“. Pe de altă parte educația evoluează în fiecare societate după cum se schimbă condițiunile de existență, economia internă a societății. Fiecare societate vrea să formeze prin educație un tip de om care corespunde ideii ce-și face omul de el însuș. În societatea modernă, prin diferitele trebuințe cari cer satisfacție, prin specializarea progresivă, tipul omului sărăcește în caracterele sale, și nu rămâne decât un caracter comun cel u m a n. De aci a rezultat ca scop al educației creierea personalității. Consecințele logice ale teoriei pedagogice a lui Durkheim sunt clare: societatea modernă e în plină desagregare și atomizare. Dar Durkheim încercă totuș să îndulcească aceasta concluzie, afirmând că am putea găsi „un ideal comun“, care să lege diferitele tipuri eterogene și specializate într'o unitate socială. El mai crede și în „solidaritatea organică“ izvorită din diviziunea muncii.

Noi nu credem în această solidaritate organică, dar întemeiându-ne pe realitate, putem afirma că există și la națiunile moderne, constituite în State, idealuri cari pot forma baza educației politice. Să auzim concluziile lui V. Pareto la lucrarea sa „Le mythe vertuiste“, (Paris 1911):

„1. Nici când sentimente de simplă renunțare n'au dat un popor vânjos și puternic. Nici când ascetismul n'a produs un astfel de popor. Toate popoarele unde călugării, anahoreții, asceții au fost în majoritate au devenit prada celui dintâiu cuceritor venit.

¹⁾ L'Education morale, Paris, Alcan, 1925; Education et Sociologie, Paris' Alcan, 1922.

2. Nu există în istorie nici un popor mare, viguros, înfloritor, la care să nu găsim sentimentele adânci și active cari se manifestează printr'un ideal, o religie, un mit, o credință. Tot poporul la care aceste sentimente slăbesc e în drum spre decadență. Multe popoare mici au devenit mari fiindcă au avut încredere în ele însele; un popor care pierde această credință e foarte aproape de ruina sa.

Intr'un anumit înțeles, am putea deci enunța acest paradox: în viața popoarelor nimic nu e așa de real și practic ca idealul... Sentimentele trebuiesc deci studiate pentru a descoperi legile dezvoltării societăților, pe când formele miturilor... nu sunt decât secundare. Conținutul logic al idealului importă puțin. Ceea ce importă cu mult mai mult este starea psihică ce o revelează, al cărei simptom este... Nu vă pierdeți vremea a nota contradicțiile, inconsecvențele, absurditățile mitologiei și ale divinațiunii romane. Înălțurați toată această vorbărie și, de desupt, veți găsi, ca residuu, anumite sentimente. După aceea, reluați istoria, urmați-o pas cu pas, și veți vedea că aceste sentimente au făcut măreția Romei. Repetați operațiunii analoge pentru Atena, Sparta, pentru Arabii sectari ai lui Mahomet, continuați și ajungeți până la timpurile moderne. Studiați în acelaș mod epopeea revoluției engleze, pe cea a revoluției franceze din 1789, pe cea a lui Napoleon I-lea, pe cea a poporului german, când alungă armatele lui Napoleon I-lea. Nu vă opriți: vedeți cum s'a făcut unitatea Italiei, cea a Germaniei, observați cum Bismarck a știut să se servească de mitul care revela sentimentele poporului său. Părăsiți istoria, dacă observația directă vă place mai bine, vedeți ce rol considerabil joacă încă azi mitul mării Germanii între popoarele germanice; mitul strămoșilor, al dinastiei, al patriei la Japonezii victorioși. Pretutindeni veți regăsi fenomene asemănătoare, pretutindeni de desubtul derivațiilor, fără valoare logică și câteodată chiar absurde, veți regăsi aceste sentimente cari sunt mari forțe din cari rezultă forma și dezvoltarea societăților“.

Aceste sentimente, cari fac grandoarea fiecărui popor, trebuiesc dezvoltate și întărite prin școala politică, prin școala Statului.

Specializarea pentru o anumită profesiune, pentru o anumită ocupațiune e un scop necesar, dar secundar și subordonat scopului principal.

Cu totul curioasă ni se pare concepția care pune la baza selecțiunii funcționarilor Statului „cunoștințele dobândite în școală“, când evident este că acest principiu de selecțiune nu se poate adopta decât într'un mediu omogen în privința etnică, religioasă etc. Numai o elită politică în decadență, lipsită de ideal, poate să ajungă la un astfel de sistem de educație.

Ni se va opune obiecția că în sec. al XX-lea idealul este umanitarismul, egalitarismul, democratismul, pacifismul etc. și că școala trebuie să se adapteze acestui ideal. Dar atunci ar fi să înceapă „minoritățile“ prin a renunța la școlile lor naționale, confesionale etc., în cari își fac educația elitei lor. Dacă elita noastră politică renunță la cultivarea sentimentelor cari au făcut România Mare, înseamnă că ea e în plină decadență și că în curând va trebui înlocuită prin alta.

Arta politică ar trebui să găsească în școală instrumentul de a grăbi acest proces și de a înlocui vechea elită prin generațiile tinere ieșite din școala care a cultivat „mitul național“, înainte ca „reformele“ vechei elite să înăbușe sentimentele dătătoare de viață. Școala Statului trebuie să ne dea ostași și funcționari „naționaliști“, adică o aristocrație politică-militară, iar nu oameni de afaceri, cămătari și comercianți.

3. Organizarea educației politice.

Nu vom construi un sistem de educație: nu vom îndemna la suprimarea sau menținerea limbilor clasice, la reducerea sau sporirea anilor de studii, la modificări de regulamente etc., măsuri cari preocupă în mod atât de intensiv pe oamenii școlii. Nici nu vom încerca să intrăm în domeniul artei pedagogice. Aci specialiștii sunt pe calea cea bună de a descoperi metode tot mai perfecționate pentru a obține cu un efort minim al educatorilor și elevilor un maxim de rezultate.

Ceea ce ni se pare greșit în organizarea școlii Statului este că elevii învață a stăpâni forțele naturale, dar nu învață a cunoaște cea mai importantă forță care le dă celorlalte forțe semnificația lor — viața. Ei dobândesc cunoștințe despre toate lucrurile, dar nu cunosc pe semenii lor decât în mod empiric. Raporturile între oameni sunt determinate de simpatie și anti-patie, de dragoste și ură, și de codurile juridice. Intre aceste două extreme e o mare lacună care e umplută cu precepte destul

de vagi: morale, „sociale“, estetice, cari se adresează și sentimentului și rațiunii, preconizând cele mai diverse scopuri și cele mai diverse mijloace de acțiune. Orientarea socială a acțiunilor individuale e lăsată aproape la voia întâmplării și numai când elevii au norocul să fie educați de un profesor care e și educator, faptele lor vor fi în concordanță cu ritmul echilibrului societății în care trăesc.

Să expunem problema în mod mai lămurit și mai rațional.

Fiecare individ se naște cu conștiința sa proprie, cu lumea sa proprie, care se transformă în măsură ce cunoașterea sa se modifică. Intre conștiințele individuale nu există contact „real“, contopire. Toate teoriile despre formarea unei conștiințe colective prin contopirea conștiințelor sau reprezentărilor individuale într'o sferă inter- sau supraindividuală sunt în contrazicere cu faptele. Analogiile cu compozițiile chimice etc. rămân analogii și nu explică faptele. Există trebuințe, tendințe, instincte, interese cari mână spre asociare. Aceleași tendințe și instincte pun însă asocierii limite foarte înguste. Instinctul sexual, căutarea hranei etc. pot fi cauze de asociare totașa de bine ca și cauze de disociare. A intervenit însă în societatea omenească un factor care a împins, în anumite condiții concrete, la asociare permanentă și a înlesnit o complicație tot mai mare a societății. Acest factor este graiul. Prin graiu societatea umană a ieșit din domeniul asocierii biologice și a trecut în domeniul istoriei și sociologiei. Prin graiu societatea biologică s'a raționalizat. Graiul a înfăptuit obiectivarea lumii subiective, a înfăptuit lumi comune unui grup social cu ajutorul unor simboluri cari au permis o interpretare identică a lumii împrejmuitoare.

F. Houssay arată că Geoffroy Saint-Hilaire stabilește (în 1817) principiul schimbului de funcțiuni, reluat apoi de Dohrn în 1873; el a căutat să demonstreze „că laringele nu era un aparat special construit pentru a emite vocea, nici urechea un organ făcut chiar la început pentru a culege și transmite sunetele, ci că amândouă au servit mai întâiu a susține o branhie care respira aerul disolvat în apă“¹⁾. Avem deci aci ceea ce numește Wundt eterogonia scopurilor, iar din punct de vedere biologic o inversiune a aforismului curent că „funcțiunea creiază organul“, de oarece un organ acuma determinat printr'o anumită funcțiune o

¹⁾ Nature et Sciences naturelles, Paris 1914, pg. 116

poate schimba și, prin faptul că s'a născut, poate crea o întrebuintă nouă. „Nu s'ar putea, zice Houssay în acelaș loc,¹⁾ respinge mai bine finalitatea în adaptarea organelor la funcțiunii ca prin aceste două versuri (ale lui Lucrețiu, De rerum natura IV, 831—2):

„Nil ideo quoniam natum est in corpore ut uti
Possemus, sed quod natumst id procreat usum“.

Printr'o combinație fericită a funcțiunilor acestor două organe cu funcțiunea creerului și a mușchilor mâinilor omul, a devenit o ființă inteligentă, rațională — și socială. Cu ajutorul graiului educația a putut deveni sistematică, ea a devenit instrucție.

Prin instrucție, deci utilizând simbolurile, cuvintele vorbite și scrise, individul poate citi în conștiința altuia, poate cunoaște lumea altor indivizi, poate identifica lumea sa cu lumea acelor indivizi cari întrebuintează aceleași simboluri. Și nu numai atât: el poate utiliza, pentru orientarea sa în lume, experiența semenilor săi fără să fie nevoit a cunoaște lumea prin experiența proprie, sau numai cu un minim de experiență proprie (cazuri extreme: surdo-muții și orbii). Acest fapt îl leagă pe om de societate cu totul altfel decât instinctele și sentimentele sociale! Individul nu mai poate exista fără societate: izolat el își pierde calitatea de om, el devine idiot.

De aci rezultă, credem că în mod lămurit, importanța instrucției pentru închegarea grupului social. Interpretarea identică a lumii, prin obiectivarea ei, creiază o unire indisolubilă a conștiințelor individuale. „Realismul naiv“, prefilozofic, nici nu-și poate imagina o multiplicitate de lumi subiective. Acest „realism naiv“ e chiar baza de operație a specialiștilor cari năzuiesc a dovedi că „solipsismul“, adică anularea dualismului subiect-obiect, este întâiul postulat al teoriei cunoașterii. Dar pentru a formula acest postulat, e necesar ca să întrebuinteze simboluri inteligibile altui subiect — ceea ce răstoarnă solipsismul.

Cert este însă că lumile comune (obiective) trebuiesc construite neîntrerupt prin instrucție — și că ele diferă după gradul și felul instrucției date indivizilor. Din aceste două fapte rezultă o dublă imperfecțiune a societății, și anume: ea e vecinic amenințată de disoluție prin slăbirea sau încetarea funcționării sistemului de instrucție, iar, pe de altă parte, imposibilitatea unei instrucții

¹⁾ O. c. pg. 144.

identice pentru toți indivizii o diferențiază în grupuri cu lumi diferite și, adeseori, opuse.

E adevărat, și suntem aci de acord cu Durkheim, că „specializarea“ înlesnește o diviziune a muncii tot mai complexă și prin ea o interdependență tot mai strânsă între clasele sociale și diferitele profesii. Dar din această interdependență nu rezultă, după părerea noastră, o solidaritate tot mai mare (mai „organică“) a grupului social. Dimpotrivă, opozițiile între ele se pot accentua cu atât mai lesne cu cât fiecare specialitate e mai solidară înăuntru și mai deosebită de celelalte specialități. Rațiunea din acest punct de vedere, nu unește, ci separă. Dezvoltarea ei unilaterală duce spre individualism și anarhism. Individul care cunoaște în mod perfect mijloacele pentru atingerea scopurilor ce-și propune devine, chiar în societatea în care trăiește, liber și independent, întrucât pentru el ceilalți indivizi devin mijloace pentru realizarea scopurilor sale. Cooperarea rațională menține asociația numai câtă vreme indivizii recunosc utilitatea cooperației. Ea este întemeiată pe contract, tacit sau expres, și totdeauna revocabil. Introducerea concepției raționaliste în politică a fost primul pas spre disolvarea Statului, și ea e susținută și apărată de dușmanii Statului, de grupurile de indivizi asociați pe baza altor principii, decât cele ce stau la baza solidarității politice. Sectele religioase răspândite în diferite State susțin teoria politică contractualistă, intelectualii cosmopoliți, desobicinuiți de ocupația politică militară și formând „o republică a savanților“, muncitorii industriali, atinși de ideologia concepției materialiste a istoriei și constituiți în secta religioasă marxistă, nu văd în Stat decât o asociație întemeiată pe contract, și anume pe un contract nedrept prin care capitaliștilor li se dă dreptul la exploatarea neîngrădită a muncii.

Raționalizarea extremă împinge spre o stratificare orizontală a omenirii, și, în sfârșit, la atomizarea ei, la disoluția ei în indivizi juxtași, urmărind fiecare interesele sale proprii și ținând seama de interesele aproapelui numai întrucât îi dictează interesele sale. În unele societăți raționalizarea atinge chiar bazele biologice ale comunității omenești. Malthusianismul e o consecință logică a raționalizării activității economice, a cumpenirii relației între funcțiunea procreației și a producției hranei, iar concluzia ultimă ar fi constatarea nerentabilității economice a procreării, deci și a căsătoriei menite să asigure perpetuarea biologică a omului. Căci, în

definitiv, e nelogic ca „omul rațional“, instruit și specializat, să dea naștere unor ființe fără rațiune, cari consumă și nu produc și cari au nevoie de atâta risipă de muncă și bunuri economice pentru a deveni abia ființe raționale.

Aci am ajuns la punctul care ne arată absurditatea concepției contractualiste și raționaliste ca bază unică a solidarității sociale. Raționalizarea organizației sociale prin instrucție îngăduie o complicație și diferențiere progresivă, o stratificare orizontală a grupului social, dar solidaritatea grupului, asigurând perpetuarea lui în timp prin coordonarea activității indivizilor și cooperarea specialităților, nu e întemeiată pe principii raționale, ci pe forțe iraționale. Rațiunea, cum am mai amintit, nu poate crea scopurile pe cari indivizii tind să le realizeze. Aceste scopuri izvorăsc din instincte, tendințe și trebuințe legate de natura biologică umană și își găsesc expresia în credințe, în idealurile elaborate în grupul social. Atomizarea prin instrucție trebuie compensată, într'un Stat viabil, printr'o educație sistematică, prin preconizarea de scopuri comune pentru toate profesiunile și activitățile individuale, aceste scopuri culminând într'un scop suprem: cel politic. Mijlocul pentru atingerea acestui scop ar fi: dezvoltarea sistematică a sentimentului de solidaritate, apelând la comunitatea de sânge, de limbă, religie etc. a cetățenilor. Principiul solidarității e un produs istoric precum și formulele puse în circulație. Vom observa însă că „raționalizarea sistemului de educație“ cuprinde o contradicție. Când clasa politică nu e ea însăși împinsă la acțiune de un ideal, de o credință, ea nu va putea organiza această educație. Când clasa politică apelează la sentimentele religioase, patriotice, naționale ale mulțumii, când educatorii predică patriotism și naționalism, fără ca ei să fie pătrunși de aceste credințe și idealuri, rezultatele vor fi insuficiente. Când augurii între ei încep să zâmbească după săvârșirea formelor ceremoniale, aceste forme și-au pierdut puterea. Lămurit se vede această lipsă de educație a clasei politice în luptele partidelor politice, a căror singură năzuință este de a dobândi și păstra puterea. Pentru „a răsturna guvernul“ toate mijloacele sunt permise, toate alianțele și colaborările binevenite¹⁾.

¹⁾ Astfel un fost prim-ministru, fiind în opoziție și în campanie de răsturnare a guvernului, spune: „In ceea ce privește partidul comunist sunt de părere că trebuie să i se lase toată libertatea să se organizeze sau chiar să

În Statele în cari educația e întemeiată pe un sistem de valori (etice, religioase, politice) bine încheșat și susținut de tradiție, aberațiile raționaliste-contractualiste sunt repede corectate prin reacțiunea spontană a societății. Când criteriile „ideale“, iraționale, pentru activitatea individuală lipsesc și rămâne numai ca singur criteriu „succesul“ personal, desagregarea e inevitabilă. Nici un artificiu pedagogic nu poate salva declinul clasei politice, care în anumite constelații ale mediului internațional poate însemna și prăbușirea Statului. Exemple: Polonia din sec. al 18-lea și Austro-Ungaria în sec. al 19-lea.

În tratatele de pedagogie găsim unele precepte pentru formarea sentimentelor și a caracterului. Ele îi dau pedagogului indicii pentru a-și ajunge scopul propus. Dar acest scop trebuie să trăiască în conștiința sa proprie conducându-l în exercitarea artei sale. El nu e fixat în manualele de pedagogie.

Din această cauză educația nu poate fi organizată de un ministru al instrucției prin circulări și ordonanțe. Ea nu poate fi legiferată. În educație educatorii și elevii formează o unitate, aci se operează concilierea între rațiune și sentiment; aci se face legătura între mijloace și scop, între teorie și practică, aci se naște Statul în fiecare moment, făurindu-și idealuri noi prin lămurirea celor vechi.

4. „Culturalizarea masselor“.

Ținta reformatorilor sociali este înfăptuirea unui echilibru social perfect, a solidarității sociale. Noi am năzuit să precizăm acești termeni afirmând că arta socială va trebui să caute concilierea între raționalizare, izvorită din necesitatea diviziunii muncii și urmată de atomizare socială, și cooperare, prin stabilirea unei ținte comune a activităților specializate. Cert este

acționeze atâta timp cât constituția nu se opune și atâta timp cât nu atinge codul penal“. Și alt om politic spune: „Există partide comuniste și în Franța, dar sunt lăsate în voie atâta timp cât manifestările lor nu se îndreaptă contra siguranței Statului“. Iar un profesor universitar declară „că ideea și acțiunea comunistă nu se pot pedepsi“ (Ziarul „Cuvântul“ din Februarie 1928). O clasă politică având astfel de concepții politice are cele mai bune șanse să fie măcelărită de șefii socialiști și comuniști, a căror acțiune nu contrazice literiei Constituției, deși programul de acțiune e cunoscut lumii întregi. Sau poate că la noi nu se știe că ținta socialiștilor și comuniștilor este instituirea „dictaturii proletariului“ ? E această țintă în concordanță cu Constituția ?

că într'un domeniu de activitate determinat, d. e. în domeniul politic, sau economic, sau biologic, raționalizarea produce solidaritatea, întrucât ea creiază scopuri obiective comune. Problema e de a înfăptui solidaritatea între diferitele domenii de activitate, de a le coordona și îndrepta pe toate spre o țintă comună. Noi am dedus posibilitatea acestei concilierii din ierarhizarea formelor sociale cari formează în ansamblul lor „forma generală a societății“. Această ierarhizare nu e arbitrară și realizabilă prin reforme sociale, ci ea rezultă din condițiile de existență a sistemului social, din raportul între sistemul social și mediu. Astfel când forțele economice vor determina în primul rând caracterul și echilibrul „forme generale a societății“, scopul economic va forma punctul de convergență a tuturor activităților, în acelaș mod scopul politic, cel religios, cel etic, cel științific etc. poate forma punctul de întâlnire a tuturor străduințelor individuale. Reformatorii, adică indivizii cari, văzând sau simțind oscilațiile echilibrului sistemului social, încearcă să-l restabilească prin preconizarea „unui ideal“ comun indivizilor sau grupurilor de indivizi cari compun sistemul social, au ales acest ideal după diferite criterii. Alegerea a fost determinată în primul rând de „ecuația personală“ a individului. Reformatorul aparținând clasei politice tinde să impună un ideal politic (patriotismul, naționalismul), preotul un ideal religios, filozoful un ideal etic-moral, savantul un ideal „rațional“. Aceste divergențe rezultă, cum am expus, din lupta elitelor diferitelor forme sociale pentru conducerea sistemului social. Dar chiar aceste lupte verifică ipoteza noastră: într'un moment istoric dat, sistemul social va fi condus de elita a cărei activitate asigură echilibrul sistemului social într'o constelație determinată a forțelor externe. Când un sistem social, în momentul schimbării acestei constelații, nu dispune de o astfel de elită, echilibrul său va fi primejduit, iar posibilitățile de restabilire a echilibrului vor depinde de posibilitățile de creare a unei elite corespunzătoare constelației noi, sau de regrouparea elitelor existente. Cele mai tipice exemple sunt prefacerile intervenite în structura societăților „primitive“ în urma contactului cu sistemele sociale „civilizate“.

Ne-am putea imagina un echilibru perfect al sistemului social, când constelația forțelor mediului ambiant ar rămânea stabilă. Acesta ar fi un echilibru static. Tot astfel ne-am putea imagina

un echilibru dinamic stabil, adică un sistem social în care există o dezvoltare a tuturor elitelor, astfel că la orice schimbare a mediului ambiant sistemul să reacționeze cu o grupare corespunzătoare a elitelor. Dar modul de formare a elitelor și modul de ierarhizare a lor, analizat în tratatul de față, ne arată că această adaptare mecanică nu se poate înfăptui, ci mai curând putem aplica aici analogia cu organismele vii care se adaptează pe încetul, trecând prin prefaceri complicate. Adaptarea se face sau în cursul evoluției individuale transmițându-se apoi însușirile dobândite asupra generațiilor ce vin (lamarckismul) sau prin selecțiune naturală, adică prin supraviețuirea acelor indivizi cari din întâmplare au avut în momentul critic și însușiri cari le-au permis existența și în condițiunile schimbate.

În organismul social, prin raționalizarea artelor sociale, în baza constituirii sociologiei ca știință despre condițiile generale ale echilibrului social, noi putem preconiza un sistem de educație mlădios, care, dezvoltând toate funcțiunile sociale deopotrivă, să îngăduie o adaptare repede la condițiuni schimbate. Astfel când e nevoie de războiu toți locuitorii să fie soldați, când e nevoie de luptă economică, toți locuitorii să producă bunuri economice, când se ivesc primejdii de perturbație a sistemului religios, moral, științific (prin contactul cu societăți ateiste, imorale, ignorante), toți locuitorii să devie luptători religioși, oameni morali, oameni de știință etc. Dar cum această educație integrală e imposibilă (deși pedagogia modernă vorbește de dezvoltarea „personalității“), căci virtuțile ostășești spre pildă nu se prea potrivesc cu virtuțile umanitariste (oricari ar fi artificiile logice pentru a le uni), ne vom mulțumi cu formarea de elite în fiecare domeniu de activitate, — iar mulțimea va trebui educată astfel ca să înțeleagă că, într'un moment dat, trebuie să asculte de elita care, în acel moment, poate asigura echilibrul sistemului. Ba mai mult: „democratizarea“ completă a tuturor formelor sociale ar reclama ca în fiecare domeniu de activitate toți indivizii să dobândească cunoștințe în aceeaș măsură, astfel că într'un moment concret o elită ar conduce, iar celelalte elite ar reprezenta în acel moment mulțimea.

Am avea deci ostași profesioniști, educați în mod special pentru exercitarea artei războiului; când se ivește războiul ei ar

conduce sistemul social, iar toți ceilalți ar fi ostași de rând, tot astfel în sistemul economic, în sistemul religios etc.

Acest sistem are un neînsemnat defect: lipsește autoritatea care să rânduiască schimbarea elitelor la guvern și să impună subordonarea celor ce nu sunt la guvern. Din punct de vedere teoretic problema se poate rezolvi ușor: autoritatea aceasta e reprezentată prin cel sau cei ce au inventat acest sistem de rotațiune a elitelor, cum, în mod logic, la Platon trebuie să guverneze filozofii cari cunosc că Republica platonică e cel mai perfect Stat. Modestia nu ne îngăduie să cerem pentru sociologi această conducere, deși majoritatea sociologilor, și mai ales a celor americani, ar fi dispusă să primească această sarcină ¹⁾. Dar unii filozofi și sociologi ar fi dispuși să facă și concesii, cum arată exemplul lui Auguste Comte, care vrea să introducă o separațiune a puterii temporare de cea spirituală și o colaborare a lor în baza unui regulament, deci o delimitare a „sferelor de competență“.

Dar mai ales pedagogii sunt îndemnați, prin chiar meseria lor și prin originea acestei meserii care-și are rădăcinile în filozofie, să caute rezolvirea problemei echilibrului social în raționalizarea activității omenești în toate domeniile și înfăptuirea solidarității prin preconizarea unui ideal comun. Acest ideal diferă după loc și timp. Astăzi, în democrațiile moderne, el a luat numele de „cultură“. „Culturalizarea“ ar presupune deci democratizare, libera circulație a elitelor în baza meritului personal, și, în urmă, formarea unei ideologii comune printr'o „cultură generală“ răspândită în toate clasele sociale. D-l G. G. Antonescu a încercat să lămurească această idee a „culturalizării masselor“ ca mijloc de înfăptuire a solidarității sociale ²⁾. Autorul crede că din punct de vedere economic și politic echilibrul sistemului social e asigurat și anume prin împroprietărire și votul universal. Dar, dacă „în soluționarea marelui probleme a restabilirii echilibrului după furtuna marelui războiu, s'a insistat asupra factorului economic și asupra celui politic“, totuși „rezultatele nu

¹⁾ Această bună dispoziție se poate întrevădea la Frederick William Roman, *La place de la sociologie dans l'éducation aux États-Unis*. Paris 1923.

²⁾ Progresul social prin culturalizare (*Revista generală a învățământului* An. XV., 1927): Pestalozzi și Culturalizarea Poporului, București 1927; Universitatea, *Învățătorul și Culturalizarea Satelor*. București 1927; *Mișcarea pedagogică și Școala românească*, București 1928 (mai ales pg 17—24).

puteau fi pe deplin satisfăcătoare, pentru că nu se acordase rolul convenit factorului cel mai important: culturii“. Această idee o găsește autorul în expunerea de motive a legii învățământului primar și normal, în care se spune: „Votul obștesc și improprietărea cer democratizarea învățământului, adică răspândirea cât mai largă a culturii în straturile adânci ale poporului. Statul modern democrat voește ca toți cetățenii, fără deosebire de credințe religioase, stare economică, sau socială, să participe efectiv la viața politică și ca toate valorile dela sate și dela orașe, să poată circula nestânjenite, pentruca fiecare să poată contribui, in măsura puterilor și aptitudinilor sale, la progresul țării. Democrația modernă dă oricui puțința să se înalțe până acolo unde munca și puterile sale intelectuale îi permit, căci numai astfel se poate stabili ierarhia meritului. Dar pentruca fiecare să se poată înălța, trebuie ca oricine să aibă libertatea și posibilitatea de a căpăta învățământul cel mai larg, pe care țara îl poate da. Numai procedând astfel, țara poate pune în evidență și poate folosi toate valorile, pe cari le posedă“ (Dr. C. Angelescu, Lege pentru învățământul primar și normal, București 1925, pg. 5).

Noi credem, după analizele făcute în acest tratat, că din aceste premise nu rezultă concluziile d-lui Antonescu. „Expunerea de motive“ operează cu formulele democrațiilor moderne, cu „derivații“. Libera circulație a valorilor în baza meritului personal e o formulă democratică — și nu schimbă realitatea. Crede într'adevăr cineva că miniștrii Statelor democrate s'au înălțat prin puterile lor intelectuale, aptitudinile și munca lor la postul ce-l ocupă? Nu vom aproba cu desăvârșire părerea lui Pareto că în democrații și autocrații ar hotări josnicia caracterului și talentul pentru intrigă, ci am arătat că nașterea, bogăția și pregătirea profesională au un rol important în selecțiunea elitelor și că, în condițiuni egale de naștere, bogăție și pregătire, vor avea un rol aptitudinile individuale, între cari, în democrațiile cari stau sub regimul partidelor politice, intriga și o anumită supleță a caracterului nu vor putea lipsi în stabilirea ierarhiei valorilor, deși nici alte calități d. e energia, spiritul organizator etc. nu vor fi de prisos. Chiar din aceste cauze sistemul politic democrat, în care selecțiunea valorilor pentru posturile conducătoare se face prin jocul partidelor politice, prin votul universal, intră în conflict cu sistemul etic-moral, ceea ce l-a împins pe Pareto să

întrebuințeze termeni cari, din punct de vedere moral, cuprind o desaprobară. Ni s'ar părea deci mai logic să afirmăm că principiul „meritului personal“ e antidemocratic și tinde spre stabilirea unei ierarhii rigide, spre birocratizarea sistemului politic. Că Statul modern democrat ar vroi ca toți cetățenii să participe la viața politică și că din această voință s'au născut școlile — e iarăș o „formulă politică“ sau o „derivație“, menită să influențeze asupra mulțimii, dar nicidecum o constatare a faptelor reale. Noi am trebui să deosebim în mod exact motivele cari împing clasa politică, în democrațiile moderne, să întemeieze școli, de efectele întemeierii școlilor asupra echilibrului social. Multe școli, precum și catedre universitare, iau ființă pentru a deschide partizanilor politici posibilități de câștig material și de sporire a prestigiului social, iar efectele asupra echilibrului social pot fi foarte diferite. Când se înființează școli nepotrivite, ca tip și organizație, pentru trebuințele unor categorii de cetățeni, efectele pot fi rele, cum ele pot fi bune când școala corespunde trebuințelor sociale. D-l Antonescu pune problema în toată întinderea ei, arătând că dezechilibrul social ar rezulta din faptul că Statul s'a ocupat până acum mai mult de organizarea economică și prea puțin de cea culturală, și că criza economică ar rezulta din criza morală, care nu poate fi înlăturată prin mijloace economice ci numai prin cultură și educație. Cultura, după părerea d-lui Antonescu, și el înțelege sub acest termen adevărata cultură, ar avea o putere moralizatoare, ea ar produce bunuri „superioare“ celor materiale, adică bunuri culturale prin știință, artă, moralitate, religie etc. ¹⁾.

Aprobăm întru toate expunerile d-lui Antonescu, dar vom năzui să dăm termenului de cultură un înțeles mai precis, deoarece ni se pare că din lipsa unei precizări a acestui concept concluziile autorului n'ar putea fi convingătoare.

Noi am fi dispuși să credem că împrumutarea ar fi reclamat înființarea unui învățământ agricol sistematic, deci o raționalizare cât mai intensivă a acestei activități. Din acest punct de vedere nu vedem că Statul s'ar fi ocupat prea mult de organizarea economică. Școala primară dă cetățenilor, de toate categoriile, posibilitatea de a dobândi instrumentul pentru a se instrui (scrierea, citirea și calculul elementar), dar de aci până la o

¹⁾ Progresul social prin culturalizare, pag. 536—537.

raționalizare sistematică a tuturor activităților e o distanță mare. Raționalizarea oricărei activități, deci și a agriculturii, cere și cunoașterea raporturilor acestei activități cu celelalte, deci cu politica, arta, religia etc. Prin urmare, dela orice activitate am porni, tendința de a dobândi o cultură generală se va accentua. Exemplul clasic sunt universitățile țărănești din Danemarca, sunt cursurile de popularizare a științelor pentru muncitori în orașele mari etc.¹⁾ Am deosebi deci o cultură specială, profesională, și o cultură generală izvorită din nevoile schimbului bunurilor materiale și ideale între diferitele domenii de activitate omenească. Specializarea intensivă ar cuprinde și elementul moralizator prin disciplina muncii fizice și intelectuale pentru realizarea de scopuri obiective bine determinate, dar ea ar împinge în mod logic și necesar la schimbul de bunuri, întrucât prin specializare individul nu poate produce decât o singură categorie de bunuri, el devine dependent de cooperare. El va fi deci nevoit să studieze mecanismul acestui schimb, să se informeze asupra izvoarelor și metodelor de producție și schimb ale celorlalte bunuri, să năzuiască deci a-și dobândi o cultură generală, cu alt termen o cultură socială. Pentru sistemul politic un sistem de educație organizat în acest fel ar avea desigur urmări bune, căci abia prin această educație votul universal și-ar da efectele dorite; abia atunci în parlament ar intra pentru reprezentarea intereselor țăranilor țărani și nu avocați cari nu pot deosebi grâul de orz și secara de ovăs și cari, înainte de a rezolvi problemele cooperației și creditului agricol impuse de împrumut și colonizări, au alcătuit o lege menită să le asigure venituri cât se poate de mari. În acest fel avem în țara noastră un avocat la 2000 locuitori și o desorganizare completă, materială și morală, a agricultorilor.

Din aceste premise ar rezulta cred în mod lămurit postulatul unei educații, raționalizată și ea, în vederea nevoilor de specializare progresivă însoțită în mod organic de elaborarea unei culturi generale născute din interdependența specialităților, din nevoia schimbului de bunuri produse de diferitele specialități.

Prin această educație am dobândi și o elită țărănească care să înlocuiască vechea elită agrară, nobilimea sau, la noi, boierimea. Această nouă „aristocrație“ agrară (a cărei formare, la noi,

¹⁾ Vezi Leopold v. Wiese, *Soziologie des Volksbildungswesens*, Köln 1921 (cu 50 studii ale altor autori și editată de Institutul de științe sociale din Köln).

e împiedicată prin politica fiscală, libertatea neîngrădită de exploatare a țărânimii prin cârșmari și cămătări, insuficiența școlii sătești etc.) ar reduce pretențiile de guvernare ale intelectualilor și politicianilor. Ea ar împreuna toate însușirile vechei nobilimi: spiritul războinic și conservativ, și ale democrației: libera circulație a valorilor individuale prin înlesnirea ridicării familiilor țărănești în ierarhia socială prin cultură și îmbogățire.

Alianța politicianilor români cu elita orășenească străină cuprinde pentru evoluția Statului nostru mari primejdii. Formulele adoptate de intelectualii politicieni pentru a justifica acțiunile lor ne arată în mod lămurit că ne găsim pe o cale greșită. Se afirmă că satele „în mod natural și necesar“ vor cucerii deci vor romaniza orașele, că între țărani și muncitorii de la orașe (în majoritatea lor străini) există comunitate de interese (întrucât interesele lor sunt opuse „oligarhilor“), în sfârșit vedem cum intelectualii ieșiți din țărânimă intră în dependență economică, deci și politică, de finanța și industria străină. În acest fel satele sunt izolate cu desăvârșire, și între țărani și „domni“ se ridică bariere, materiale și ideale, din ce în ce mai accentuate. Aceste bariere nu pot fi dărâmate prin declamații romantice și înfrățiri ocazionale la petreceri populare, înfrățirea se poate înfăptui numai prin creierea unei elite țărănești conștie de puterea ei materială, morală și politică.

VIII.

Presă¹⁾.

Instrumentul principal pentru creierea, adâncirea și răspândirea „culturii“, adică pentru raționalizarea activităților omenești și coordonarea lor, este cuvântul scris: cartea, revista, ziarul. Ierarhia culturală a popoarelor se poate stabili, astăzi, prin comparația producției tipografice — din punct de vedere cantitativ și calitativ. Această producție ne arată gradul de raționalizare a diferitelor activități și gradul coordonării lor. Și, în special, gradul de coordonare se va putea cunoaște din publicațiile menite să răspândească cunoștințe de tot felul, să informeze masele largi asupra rezultatelor științelor și a posibilităților de aplicațiune practică a acestor rezultate, să creeze o ideologie comună în toate domeniile arătând toate posibilitățile de cooperare ale diferitelor categorii de activități pentru realizarea unei ținte comune.

În baza expunerilor noastre din capitolul precedent, publicațiile de tot felul pot fi împărțite în două mari categorii: 1) cele ce servesc pentru progresul raționalizării activităților și cari pot fi numite „publicații de specialitate“, și 2) cele ce servesc pentru coordonarea activităților și înlesnirea schimbului de bunuri (materiale și ideale). Între aceste din urmă vom găsi „ziarele“, „presa“. Presa va oglindi gradul de cultură socială sau generală a unui popor, va oglindi concordanța sau interferența sferelor de interese individuale și colective.

¹⁾ Robert Brunhuber, *Das moderne Zeitungswesen*, Leipzig 1907. — Ludwig Salomon, *Allgemeine Geschichte des Zeitungswesens*, Leipzig 1907. — Emil Löbl, *Kultur und Presse*, Leipzig 1903. — Julius Goldstein, *Die Presse. Eine kulturphilosophische Studie* (*Archiv für Sozialw. und Sozialp.* Bd. 51). — Adolf Braun, *Geschäfts- und Parteipresse* (*ibid.* Bd. 50). — Georges Lechartier, *Le rôle international de la Presse* („*L'Esprit International*“, Paris 1928, No. 5). — J. Bryce, *Les Démocraties modernes*, I, Chap. X: *La Presse dans une Démocratie*.

Pentru studiul fenomenelor politice presa are o importanță specială, căci ea este barometrul schimbărilor produse prin circulația elitelor și prin luptele între clasa politică și „demagogi“. Desigur că se exagerează rolul presei ca „factor cultural“. Dimpotrivă, presa trebuie să se adapteze gradului de cultură a publicului căruia i se adresează. Arta ziaristului și a editorului de ziare consistă în a cunoaște „gustul“ cetitorilor pentru a dobândi câți mai mulți cetitori. Și aci trebuie să împărțim ziarele după scopurile individuale ale ziaristilor și editorilor. Scopul poate fi curat material, câștigul de bani; ziarul va fi în acest caz o întreprindere comercială ca oricare alta. Ținta ultimă va fi de a face ca ziarul să se vândă într'un număr cât se poate de mare de exemplare, să câștige cât mai multe inserțiuni dela firmele comerciale etc. Aceste ziare, „independente“ din punct de vedere politic, exploatează numai politica ținând seama și de interesul politic, mai mult sau mai puțin accentuat, al cetitorilor. Dacă editorii urmăresc și ei scopuri politice, ei vor năzui, prin felul cum dau informațiunile politice, să înrăurească asupra opiniei publice, să susție sau să slăbească anumite curente și să dea „formule de acțiune“. Cu cât educația politică într'o țară va fi mai raționalizată, cu atât mai precauți trebuie să fie ziaristii în discuția problemelor politice interne și externe. Ei vor înrăuri asupra opiniei publice mai mult prin ceea ce nu spun, decât prin ceea ce spun, cum observă J. Bryce.

În Statele apusene editarea unui mare ziar se poate compara cu o mare întreprindere industrială, reclamând capital și organizație rațională. Din această cauză proprietarii și editorii acestor ziare aparțin de regulă clasei politice, elitelor politice și economice, și ei vor susține interesele acestor elite. Această concordanță presupune însă o concordanță a acestor elite și din alte puncte de vedere: național, religios, etc. În unele State însă elitele sunt divizate prin deosebiri de rasă, naționalitate, religie, și, în acest caz, vom găsi ziare, bine întemeiate din punct de vedere comercial, cari vor năzui însă a slăbi situațiunea clasei politice. Cel mai tipic exemplu este „presa evreească“, care, în cele mai multe State, urmărește cu persistență și cu multă abilitate distrugerea elitelor politice naționale pentru a înlesni egemonia „elitei economice evreești“. Această presă, internațională din punct de vedere al Statelor, națională intransigentă din punct de vedere al comunității

(religioase-economice) evreești, sprijinește toate curentele radicale pentru a înlesni intrarea în elita politică tuturor demagogilor, astfel ca solidaritatea clasei politice să fie neîntrerupt amenințată. Se înțelege că această presă e oricând dispusă să primească subvenții dela guvernanți, dar nici când sumele primite nu o vor îndupleca să trădeze interesele comunității evreești, să devieze dela scopul urmărit, care rămâne instituirea dominațiunii Evreilor. În acest fel presa evreească, prin mijloacele materiale de care dispune, prin personalul recutat din surplusul de intelectuali cari nu-și pot găsi ocupație în alte domenii, a devenit o primejdie mai ales pentru Statele a căror elită politică e în decadentă sau abia în formațiune sau în cari Evreii au reușit să-și instituiască egemonia economică, năzuind a ajunge prin ea și la egemonia politică. Nu vom greși afirmând că Statul nostru se găsește în această situație. O analiză a publicațiilor periodice din România, cari se ocupă de chestiuni politice și economice, ne-ar putea dovedi cu prisosință primejdia ce ne amenință. Clasa politică românească nu dispune de o presă care să susție interesele politice și economice ale nației noastre. Ziarele românești, în marea lor majoritate, sunt ziare de partid puse în slujba politicianilor cari se luptă întreolaltă pentru acapararea puterii. În ele își găsesc loc intrigile, calomniile, insultele cu cari operează politicianii pentru a-și scădea reciproc prestigiul în fața mulțimii. Coloanele ziarelor sunt umplute cu polemici personale, cu informații despre fraude, aberații sexuale, procese scandaloase etc. Această presă redă în mod fidel icoana vieții politice stăpânită de regimul partidelor politice, cum, pe de altă parte, și debaterile parlamentare ne arată aceeaș icoană. Invățăm din analiza presei noastre a cunoaște lipsa unei clase politice-militare disciplinate și bine consolidate prin tradiție și educație rațională, precum și lipsa totală de educație politică a populației românești. Ironia cea mai mare e cuprinsă în afirmația că această presă contribuie la educația politică a cetățenilor, când doar evident este că presa este așa cum este tocmai din cauza lipsei de educație politică, și a clasei conducătoare și a masselor largi ale populației.

Înzădar vom căuta în presa românească tendința de a coordona activitățile stărilor și claselor sociale pentru înfăptuirea unui scop comun, care nu poate fi altul decât menținerea echilibrului sistemului politic. Dimpotrivă, vom găsi tendința accentuată de

a distruge orice posibilitate de cooperare, pentru a deschide drum liber concurenței și luptei de exterminare a facțiunilor politice pentru exploatarea fără de control a claselor producătoare.

Indreptarea acestei situații nu poate veni decât din intensificarea „culturilor speciale“, din organizarea rațională a educației profesionale, în primul rând a țărănimii. Realizarea unui progres în această direcție ar avea drept urmare și o schimbare a vieții politice și, în mod logic, și o schimbare a presei noastre. Ea ar deveni ceea ce ar trebui să fie: instrumentul de înlesnire a schimbului de bunuri materiale și ideale între indivizi și grupuri și un instrument de apărare a intereselor naționale față de dușmanii interni și externi ai Statului național român. Rezultatul acesta fericit s'ar putea obține însă numai prin transformarea „plutocrației demagogice“, care stăpânește azi Statul, într'o clasă politică-militară, într'o adevărată elită politică, pentru care bogăția e un mijloc de înfăptuire a scopurilor politice, iar nu politica un mijloc de îmbogățire.

IX.

Organizarea teritoriului.

1. Posibilitățile geografice ale Daciei pentru constituirea unui Stat.

Din înrăurirea factorilor geografici rezultă diferențierea în varietăți biologice (seminții) și în „genuri de viață“, din a căror întâlnire, ciocnire, stratificare și penetrație se naște forma politică, Statul.

Varietatea umană biologică, dependentă de factorii geografici și în opoziție cu alte varietăți, considerată din punct de vedere al caracterelor ei stabile (întrucât factorii geografici se transformă foarte încet), poate fi numită „popor“, „ἔθνος“. Față de fluctuațiunile hotarelor Statelor, dependente de soarta „claselor politice“, substratul etnic este foarte stabil, reprezentând fondul pe care se grefează „istoria“ propriu zisă. În interiorul unei astfel de „unități etnice“ se formează clasa politică ca organ menit să asigure această unitate față de alte unități. Modul de formare a clasei politice, puterea ei, mijloacele ce-i stau la dispoziție pentru împlinirea funcțiunii ei, rezultă în mod direct sau indirect din „situația geografică“, care cuprinde în ea toate „posibilitățile istorice“. Dar să nu uităm cumcă „cadrul geografic al Statului“ se naște din contactul și antagonismul comunităților. Acest contact abia și echilibrarea reciprocă a comunităților trage pe suprafața pământului frontiere politice, cari pot fi, dar nu trebuie să fie identice cu frontierele etnice. Răspândirea raselor și a varietăților biologice sunt supuse altor legi. Aci joacă un mare rol adaptarea organismului individual la mediu (climatul în primul rând și, în dependență de el, hrana). Înăuntrul zonelor raselor, grupurile omenești sunt în vecinică schimbare și mișcare. În timpurile protoistorice Europa e străbătută de migrațiuni de grupuri etnice, desprinse prin roire din trunchiuri mai puternice și împingându-se unele pe altele în direcții dictate de configurația geografică.

Formarea de „State“ în peninsulele Europei poate fi atribuită reacțiunii „grupurilor ajunse la strâmtoare“ și nevoite a trece la viața sedentară și la organizarea exploatații sistematice a pământului ocupat.

Politica de cucerire a Romanilor în timpul istoric poate fi considerată ca revers al mișcării de migrațiune în timpurile pre- și protoistorice, ca trecere dela defensivă la ofensivă.

Cam în acelaș mod se petrec faptele și în peninsula balcanică.

Efectul acestei contraacțiuni dinspre sud spre nord este consolidarea de State la granițele lumi politice greco-romane. Regatul macedonean e un exemplu. Știm apoi că în Galia se frământă aluatul etnic pentru înjghebarea unei forme politice opuse Romanilor. Numai după grele lupte și multe peripeții politice Cesar ajunse să prefacă Galia în provincie Romană¹⁾. Stabilindu-se granița romană la Rin, iar pe de altă parte la Dunăre, dincolo de ea începe înfiriparea de organizații politice sub presiunea Romanilor de o parte și sub neîncetata presiune a popoarelor din nord-estul Europei. Unul din aceste State mărginașe a fost Dacia, organizată politicește de Burebista.

În admirabila sa lucrare „Getica“²⁾, Vasile Pârvan arată împrejurările etnice-geografice din cari s'a născut acest Stat puternic.

Dar numai presiunea popoarelor n'ar putea explica formarea Statului dac, ci trebuie să fie dată posibilitatea de contraacțiune, de rezistență pornind dela un punct de sprijin, dela un nucleu, care are vremea și liniștea să se organizeze. Formarea unui Stat trebuie să pornească dela o cetate — artificială sau naturală. Înăuntrul acestei cetăți trebuie să se petreacă gestațiunea necesară diferențierii politice.

O astfel de cetate este teritoriul Daciei³⁾. În mișcările continue ale barbarilor cari se scurg spre apus și miază-zi, Dacia

¹⁾ O expunere frumoasă a acestor lupte politice la G. Ferrero, Grandeur et décadence de Rome, II Jules César.

²⁾ București, Cultura Națională, 1926 (Memoriile secțiunii istorice a Academiei Române).

³⁾ Brunhes și Vallaux (în La Géographie de l'Histoire, pag. 290) deosebesc două categorii de „cetăți naturale“: active și capabile de expansiune și pasive servind de refugiu celor slabi și de reculegere celor puternici. „Statul fortăreață“, prin caracterele sale naturale, e bun pentru atac ca și pentru apărare. Dar autorii accentuează că forma geografică nu prezintă decât posibilități și că „nu

rămâne ca o insulă¹⁾, ca o cetate întărită de ale cărei ziduri se sfarmă valurile, și care, la rândul ei, e în stare să-și lărgească teritoriul prin surplusul de forță acumulată în interior.

Poziția geografică a Daciei explică ritmul istoriei acestei provincii, în perioade de organizare și expansiune foarte asemănătoare.

Întâia perioadă istorică începe cu contactul Daciei cu regatul macedonean, care încearcă să stavilească la Dunăre incursiunile barbarilor.

Dar abia cucerirea Galiei de către Romani și împingerea hotarelor romane până la Dunăre pune problema Daciei în întreaga ei putere.

Mișcarea popoarelor barbare are două direcțiuni: spre apus și spre miază-zi. Dar chiar această bifurcație e determinată de linia Carpaților, fluxul migrațiunilor izbindu-se de cotitura ce o face lanțul carpatic când se îndreaptă spre sud. Incercările de a reconstrui marile căi ale migrațiunilor istorice ne arată că aceste căi lasă Dacia ca o insulă pe lângă care se preling curente²⁾. Câtă vreme aceste curente se pot scurge nestăvilite spre apus și miază-zi, Dacia e scutită de atacuri și încercări de ocupație. Pe teritoriul ei locuiesc un număr de seminții independente, în ceartă câteodată, dar în general în conviețuire pacinică înlesnită prin înrudirea lor de sânge sau de idei, întrucât vecinătatea, prietenoasă sau dușmănoasă, stabilește multiple legături nivelând

în formele geografice zace adevărata organizație a unui Stat. „Această expresie de formă organică a Statelor înseamnă suprapunerea aproape exactă a frontierelor politice cu liniile de demarcație esențiale ale geografiei fizice. Toate Statele năzuiesc într'acolo, după Ratzel, în măsură ce progresează în vârstă; ceea ce înseamnă că ele caută toate hotare naturale“. Forma iregulară a vechei Austrii e mai organică decât forma în unghiuri drepte a tinărului Stat Kansas (Polit. Geogr. pag. 113). Dar ar fi de făcut multe rezerve asupra hotarelor naturale; și forma organică a vechei Austrii n'a împiedicat-o să cadă în bucăți“. (pag. 291, nota 2).

¹⁾ Acelaș fenomen îl constată G. Le Bon cu privire la Alsacia „Le flot des grandes invasions éprouva fort peu l'Alsace. S'écoulant soit par Bâle et Belfort, soit par la Belgique, pour éviter les obstacles géographiques, il la laissa presque intacte“ (Le Déséquilibre du Monde, pag. 54).

²⁾ Vezi: 1) Harta Fig. 18, pag. 232/3, din Jean Brunhes et Camille Vallaux, La Géographie de l'Histoire „Grandes voies des migrations historiques en Europe, d'après A.-C. Haddon“; apoi 2) Hărțile anexate lucrării lui André Lefèvre, Germains et Slaves, Origines et Croyances, Paris 1903.

deosebirile și prinzând toate grupurile într'o unitate etnică întemeiată pe înrădăcinarea în acelaș pământ.

Când începu însă presiunea graniței romane, care stăvili scurgerea popoarelor barbare spre apus și miază-zi, Dacia se văzu pusă înaintea unei probleme politice : unitatea etnică trebui să treacă la cea politică.

Romanii, în năzuința de a-și apăra granița, își concentrară forțele la punctele cele mai primejdite de incursiunile barbarilor, deci spre Dunărea de jos pe de o parte și apoi spre granița Panoniei. Această contraacțiune a Romanilor avu ca efect o încercuire a Daciei. Dar după metoda de atunci a Romanilor această încercuire se făcu prin întărituri dealungul graniței și prin încheierea de convenții cu barbarii stabiliți în jurul Daciei, pentru a-i lua în serviciul Romei pentru apărarea granițelor. Această încercuire fu însoțită însă și de infiltrațiunea pacinică romană, prin explorarea Daciei de către comercianții romani. Cuceririle unui Stat imperialist sunt precedate totdeauna de infiltrațiunea comercială și „culturală“.

Aceste două momente hotărîtoare pentru soarta Daciei : încercuirea și infiltrațiunea, le arată și V. Pârvan spunând¹⁾:

„Dacia noastră nu ar fi putut să fie nici ea, pe vremea lui Traian, cucerită și apoi apărută, dacă Romanii nu s'ar fi făcut întâiu stăpâni deplini pe cele două cetăți mai mici, dar bine așezate în coastele ei: Dobrogea de-a dreapta și ținutul muntos din cotul Dunării ungurești, pe unde este astăzi cetatea Budei (la Buda-pesta), de-a stînga Daciei lui Traian. Totașa Dacia noastră nu s'ar fi făcut așa de repede romană, numai într'o sută și cincizeci de ani, dacă nu ar fi fost cuprinsă de toate părțile de o lume puternică romană, vorbind bine latinește, cum în adevăr era lumea veche la Dunărea de mijloc și de jos pe vremea lui Traian“. „Războaiele împăratului Traian al Romanilor cu regele Decebal al Dacilor n'au fost începutul, ci încheierea întemeierii poporului nostru“.

Această combinație a acțiunii militare cu cea economică, rezultată din structura imperiului Roman, a desprins efecte foarte complexe în poporul dac. Cel mai important din punct de vedere politic a fost năzuința de-ași perfecționa organizația militară după tipul roman pentru a putea rezista primejdiei romane.

¹⁾ Inceputurile Vieții Romane la gurile Dunării, Bucureși 1923, pag. 13—15.

Închegarea aceasta politică tot mai puternică a atras asupra Daciei forțele romane. După o lungă rezistență și multe peripeții, împăratul Traian zdrobi organizația militară și politică a Daciei și prefăcu Dacia în provincie romană. Înfiltrațiunii și asimilării lente a Daciei, ca efect al încercuirii ei, se adăogă acuma năvala negustorilor și cămătarilor cari așteptau să exploateze noua provincie.

O mulțime mare de negustori și aventurieri trebuie să fi năvălit în noua provincie, înăbușind în scurtă vreme orice manifestație etnică băștinașă. Mai ales că Romanii nu aveau aci în fața lor pe Grecii civilizați, ci un popor tânăr. Și îndată ce organizația politică și militară a Dacilor fu zdrobită, Dacii dispăruă din istorie, contribuind ca alătea alte popoare la întărirea dominațiunii romane. Sub Hadrian, deci nu multă vreme după cucerirea Daciei, găsim o cohortă auxiliară dacică, „Cohors Aelia Dacicorum“, în Britania lucrând la ridicarea valurilor de apărare.

Dar presiunea hordelor barbare nu încetează după cucerirea Daciei și, în sfârșit, ele forțează porțile de intrare. Rezistența Romanilor la Dunăre încetează și Dacia devine iarăși insula pe lângă care se scurg invaziile spre Sud. Incetând presiunea directă a grupurilor străine, în mod logic organizația politică în interiorul Daciei slăbește și se destramă, dar substratul etnic rămâne acelaș — de astă-dată latin.

Unitatea politică reappare când în sudul Dunării se accentuează contraacțiunea împotriva barbarilor. Imperiul bulgaro-român e un exemplu. Cu intrarea Turcilor în peninsula balcanică și ajungerea lor la Dunăre, începe iarăș consolidarea politică a Daciei, după ce prin închegări politice la apusul, nordul și răsăritul ei, se iviră și în interiorul Daciei organizații politice orientate spre acești vecini (Ungaria, Polonia, Slavii). Turcii urmară aceeaș tactică ca și Romanii, împingându-și forțele în direcția celei mai accentuate presiuni și încercuind Dacia dinspre Răsărit și Apus, stabilindu-se în Dobrogea și dealungul Nistrului, iar pe de altă parte ajungând până la Oradea-Mare și Budapesta (1545), unde rămân până la 1686. Mihaiu Viteazul tinde, ca pe vremuri Burebista și Decebal, dar în condițiuni politice schimbate, să unească Dacia. Turcii însă nu reușiră să cucerească și să colonizeze Dacia în felul Romanilor. Substratul etnic rămâne neschimbat, deși din punct de vedere militar și economic avem fenomene similare: recrutarea de tineri pentru armată și invazia

mercatorilor greci (fanarioții), lăcustele flămânde moștenite de Turci dela imperiul bizantin.

Presiunea Turcilor spre nord contribui însă la închegarea duor State, cel austriac și cel rus, iar din frământările politice în jurul „problemei orientale“ care angajă acuma și pe celelalte Mari Puteri, rezultă ca primă etapă Unirea Principatelor, și apoi, după destrămarea imperiului austriac, Unirea Daciei romane. În aceste lupte în jurul Daciei, din presiunea Statelor vecine, austriac și rus, Dacia trebui să sufere, se'nțelege și infiltrațiuni etnice: Slavi, Germani și mai ales Evrei, mercatorii cari inundaseră Ungaria și partea de răsărit a Austriei și provinciile Rusiei vecine cu România. Acești Evrei luară locul Fanarioților și, azi, ei stau în România ca „muștele pe rana deschisă“, astfel că „problema evreească“ constituie una din cele mai importante probleme ale politicei interne a Statului Român.

Ceea ce vroom să arătăm în capitolul de față, printr'un exemplu concret, este că înrăurirea mediului geografic asupra formei politice se manifestează în mod indirect prin legătura strânsă ce se stabilește între cadrul geografic și substratul etnic, care, sub presiunea mediului politic, își primește apoi structura politică.

Dacia e un exemplu clasic pentru verificarea legii fundamentale a științei politice. Organizația politică a Daciei diferă de formarea Statelor mediterane, născute din cetăți și păstrând cetatea de origine ca centru de organizație. Viața politică greco-latină e întemeiată pe viața orașenească, iar șesul e o anexă a cetății în care își are sediul „clasa politică“. În Dacia, „clasa politică“ e formată din ostașii grupați în jurul Regelui, fără să se fixeze într'un anumit loc. „Capitala e acolo unde e regele. Toate cetățile de pe toate marile drumuri și de la toate hotarele sunt capitalele sale“¹⁾. Această lipsă a unui centru fix își are avantajele și dezavantajele sale. Din punct de vedere strategic, militar, lipsa unui centru e un avantaj. Ea permite o independență mare a aparatului militar de loc și nu îngăduie stăpânirea Daciei dintr'un singur punct. Dacia n'are un punct de atracție pentru cuceritori, pe când ea e în stare să organizeze apărarea în orice parte primejduită.

Dacia este deci ca o ființă care poate fi tăiată în multe bucăți, din cari fiecare se poate constitui într'o unitate viabilă, dar

¹⁾ Vasile Pârvan, *Getica*, pg. 81.

cari, îndată ce împrejurările îngăduie, se contopesc iarăş într'o unitate superioară.

După sfărămarea armatei lui Decebal, Dacia fu organizată după trebuinţele şi interesele clasei politice romane, care năzuia în primul rând să scutească graniţele de invaziile barbare şi n'avea nici interesul nici intenţia să organizeze Dacia ca organism politic unitar cu un centru stabil de gravitaţie.

Sfărămarea acestei organizaţii politice, croită pentru alte interese şi care a schimbat caracterul etnic al Daciei, aruncă această provincie în „întuneric istoric“. Dar sub presiunea forţelor externe, a invaziilor barbare neîntrerupte, în Dacia se formară nuclee politice, organizaţii ostăşeşti, fără centre fixe.

După plecarea legiunilor şi autorităţilor romane din Dacia începură acele nesfârşite hărţueli la graniţele, dar şi înlăuntrul Daciei, cari ţinură vie virtutea ostăşească a populaţiei de ţărani şi păstori, vecinic gata de a-şi apăra moşia şi de a ocupa pământ nou pentru agricultură şi păşune.

Tipul locuitorilor Daciei e cu totul deosebit de cel al păstorilor nomazi cari pe vremuri băteau la porţile imperiului roman.

„Intr'o comunitate de vânători şi păstori, zice Macaulay¹⁾, în mod necesar fiecare se preface lesne în ostaş. Ocupaţiunile sale zilnice sunt pe deplin în concordanţă cu îndatoririle impuse de războiu. Cât de îndepărtată ar fi ţinta întreprinderii la care a fost trimis, hrana trebuincioasă el va putea-o purta uşor cu sine. Tot poporul e o singură armată, tot anul e un singur marş. Aceasta era starea societăţii care a înlesnit cuceririle grandioase ale unui Attila şi Tamerlan.

Dar un popor care trăeşte din agricultură se găseşte cu totul în altă situaţie. Ţăranul e legat de pământul pe care-l munceşte. O campanie lungă l-ar ruina. Totuşi ocupaţiunile sale sunt de așa fel că desvoltă trupul său la vigoarea indispensabilă soldatului pentru faptă şi răbdare. Tot atât de puţin reclamă ele, cel puţin câtă vreme agricultura nu s'a ridicat la un sistem științific, neîntrerupta sa atențiune. În anumite răstimpuri ale anului el e cu totul fără ocupație, și găsește, fără nici o daună pentru interesele sale, vremea necesară pentru o scurtă campanie. Astfel se adunau legiunile în primele războaie romane. Anotimpul în

¹⁾ Macaulay's Kritische und historische Aufsätze. Leipzig, Reclam jun., 2. Bd., pg. 16—17.

care prezența țaranului pentru ogoare nu era necesară ajungea pentru o năvălire scurtă sau pentru o luptă. Pentru a avea succese hotărâtoare, aceste întreprinderi erau prea adesea întrerupte, dar ele serveau pentru a întreține în popor un anumit grad de disciplină și vitejie, prin care i se asigura nu numai liniștea, dar și o vază temută. Arcașii și lansqueneții evului mediu, cari, cu un proviant pentru 14 zile pe spate, schimbau ogorul cu lagărul, erau trupe de acest fel“.

Întreg teritoriul Daciei, între Tisa, Dunăre, Mare și Nistru rămâne neîntrerupt locuit și apărat de o astfel de populație de țărani războinici.

Dar chiar ocupația vremelnică a unor părți ale Daciei de către barbarii veniți din toate părțile nu poate schimba caracterul unitar al acestui substrat etnic viguros.

Spencer zice într'un loc¹⁾, după ce observă că părțile unui organism pot trăi, deși organismul e mort: „În acelaș mod se poate întâmpla o încetare a comerțului, a jocului mașineriei de guvernământ etc. cari constituiesc viața totală a unei națiuni, d. e. prin invaziunea de popoare barbare, fără să înceteze din această cauză și activitățile tuturor elementelor sale. Unele clase ale acestora, mai ales cele mai răspândite, cari se dedică producțiunii de alimente, își pot continua încă lungă vreme viața, continuându-și mai departe ocupațiunea lor de mai înainte“. Viața națiunii românești se perpetuează deci după plecarea Romanilor și după invaziile barbare și „civilizate“ (Goți, Turci, Austrieci și Ruși) la sate, cari în anumite răstimpuri dau și elementele pentru constituirea de armate și de domnii independente. Dar, în general, aceste sate se înmulțesc prin roire și se răspândesc pe întreg teritoriul Daciei în limitele trase de migrațiunile hordelor barbare.

Astfel în Carpați există aglomerații de așezări dela cari pornesc roiuri pe ambele laturi ale munților, dar lipsește o centralizare, o conștiință care să dirijeze o acțiune a întregii națiuni cu o țintă determinată. Totul e o fluctuațiune dependentă de constelația forțelor externe, a popoarelor vecine. Orașele în cari se concentrase în Dacia Romană viața politică conștie a provinciei și cari păstrau legătura cu centrul politic — Roma, dispăruseră și nici vremurile nici caracterul populației nu îngăduiră

¹⁾ P. S. II, § 219 (din trad. germană).

lungă vreme formarea de orașe noi. Orașele ar fi fost doar puncte de atracție pentru hordele barbare.

Din aceste cauze Dacia rămâne o sumă de sate, așezări de păstori-agricultori, cari își întocmesc viața după cum le îngăduie pământul și vremea. Dar pentru conservarea unității etnice, care a rezistat tuturor fărâmițării politice, nu lipsește un centru — munții.

Aci avem același fenomen, care a fost observat și aiurea. Brunhes (în „La Géographie humaine“, Paris 1912, pg. 597—600) zice: „Drumul și pasul lesnicios, sau mai bine zis pasul peste care trece un drum ușor stabilește legături strânse între două coaste ale unui masiv muntos; (foarte adeseori locuitorii văilor înalte comunică direct cu cei ai văilor înalte de pe laturile acelororași munți, pe când ei sunt separați de văile joase și de șes prin prăpăstii, defileuri, „strâmtoni“, cari mai ales înainte de construcția de drumuri sau căi ferate în multe cazuri nu puteau fi trecute). Din aceste comunicații prin înaltele trecători alpine de acces foarte ușor, au rezultat fenomene umane manifestate în istoria politică. Ducatul de Savoia și-a întins dominațiunea pe cele două laturi ale Alpilor și a cuprins lungă vreme Valais-ul de jos (Bas-Valais): un fapt care nu e decât expresia istorică a acestor înlesniri de circulație și a acestei frecventări tradiționale a celor două pasuri ale St. Bernardului mare și mic... Casa de Savoia n'a avut mare osteneală de a-și stabili dominațiunea pe cealaltă parte a Alpilor; în toate timpurile se poate zice, ea a trecut Alpii, ea era călare pe Alpi. Dacă întâmplările și întorsăturile politice ale perioadei contemporane, dacă prejudecățile de cari erau îmbibați creerii guvernanților și diplomaților și cari, în contradicție cu realitățile geografice și faptele istorice ale trecutului, au făcut să se clădească un fel de dogmă de cancelarie asupra pretenției linii de despărțire de ape; dacă în sfârșit hotarele între State vecine taie în zilele noastre deacurmezișul cele două pasuri ale micului și marelui St. Bernard, lunga înrăurire exercitată prin atâtea secole de cei doi St.-Bernarzi persistă a se arăta printr'un fapt izbitor: toate văile cari înconjoară Mont-Blancul sunt franceze de limbă... Aici vedem un tot istoric și lingvistic care e în evidentă legătură cu acest ansamblu natural creat prin drumuri“. Iar sub text Brunhes notează: „In lucrarea „Des conditions de la vie dans les hautes vallées alpestres à l'altitude de 800 metres“ (Bulletin géographique de Fontenay,

janvier et août 1901), Paul Girardin a observat că grupurile politice s'au constituit în sensul comunicațiilor celor mai lesnicioase și al legăturilor naturale. Or, fiecare din aceste văi alpestre e închisă sau zugrumată către șes, pe când ea se lărgeste spre înălțime într'o serie de adâncături, cari comunică cu văile de pe cealaltă parte prin trecători de pășuni cu lacuri. De aici între aceste văi de direcțiune opusă, dar apropiate prin muchea lor, legături neîntrerupte și o rețea de poteci. Din aceste legături au ieșit mici grupuri politice, pe o coastă și pe cealaltă deodată. Tipul acestor grupuri călare pe culme, a fost, fără a vorbi de Casa de Savoia, republica Briançonnais-ului cuprinzând trei văi pe partea franceză și trei pe partea piemonteză... Chiar astăzi încă, în văile valdeze, se vorbește franțuzește. Ideea de a lua ca hotar linia despărțirii apelor „sau muchea apelor opuse“ datează din secolul al XVIII-lea“.

Munții noștri n'au fost deci numai adăpost în vreme de primejdie pentru populația dela șes, ci chiar centrul vieții etnice și politice. Munții au menținut legătura între populația latină din Dacia și cea dela sudul Dunării și au înlesnit răspândirea ei până în Moravia. Munții au înlesnit deci, pe lângă manifestarea acestor fenomene antropogeografice, și canalizarea curentelor de migrațiune desprinse de raporturile politice.

Știm anume că dealungul hotarelor imperiului roman sclavii rurali și țărani iobagi treceau în număr mare la „barbari“. Cauza era apăsarea economică a claselor stăpânitoare și regimul fiscal. Astfel vedem că după războiul lui Marc Aurel cu Marcomanii, lazygii sunt nevoiți a extrada o sută de mii de astfel de transfugi. Acelaș fenomen trebuie să fi avut loc și înainte de cucerirea Daciei de către Romani și după retragerea administrației romane din Dacia. Barbarii nu dispuneau de o „administrație financiară“ atât de perfectă ca Romanii).

„Nouile condițiuni de viață, zice D. Onciul ²⁾, ale populațiunii liberate de jugul barbar (după risipirea Avarilor și până la

¹⁾ Emigrările în America a Românilor și Slavilor din Ungaria de înainte de război au avut aceleași cauze, și regimul fiscal românesc de azi produce aceleași efecte.

²⁾ In „Fazele dezvoltării istorice ale poporului și Statului Român“. Discurs rostit în Academia Română (Ședința solemnă dela 14 Mai 1919 Analele Ac. Rom. Seria II, Tom. XXXIX.).

invazia Ungurilor) au urmat să atragă, după toată probabilitatea și elementul român dela Sudul Dunării, pus în mișcare prin invaziunea slavo-bulgară și strămtorat prin stăpânirea străină ca și prin traiul greu în munții ce i-au mai rămas singurul adăpost“.

Creдем dimpotrivă că păturile de jos ale populației dela sudul Dunării au fost în alianță cu barbarii ajutând la prădarea orașelor și la luptele cu armatele imperiului roman și bizantin¹⁾. Afirmă doar și d-l Iorga că „juzii și Voevozii români au îndeplinit sub Tatarsi chiar fapte războinice însemnate dincolo de Dunăre“, și cunoscut este că Turcii venind în peninsula balcanică au fost primiți cu simpatie de populația de jos. Afluența elementului roman în Dacia a trebuit să se accentueze deci tocmai când stăpânirea romană se întindea până la Dunăre, deci, în cazul nostru, după zdrobirea vremelnică a stăpânirii Bulgarilor de către Bizantini.

Acest exemplu al Daciei e creдем suficient pentru scopurile noastre, pentru a arăta înrăurirea mediului geografic asupra formei politice.

Fixăm rezultatul: mediul geografic înrăurește prin intermediul substratului etnic asupra formei politice. Cadrele geografice determină formarea de „unități etnice“ și schițează liniile de contact între diferitele grupuri etnice. Din acest contact se nasc formele politice, pentru cari cadrul geografic reprezintă un punct de sprijin, fără ca evoluția lor să fie determinată în mod direct de el. În limitele posibilităților geografice se pot ivi în orice loc organizații politice. Formele concrete cari s'au ivit au rezultat din jocul forțelor politice, din lupta între grupurile sociale omenești. Aci au hotărît factorii psihici în primul rând, utilizarea conștientă a tuturor mijloacelor pentru instituirea, menținerea și întărirea unei dominațiuni.

2. Problema Capitalei.

Pentru a stăpâni un teritoriu și a-l apăra împotriva vecinilor, omul politic trebuie să-l organizeze astfel ca armata și

¹⁾ Orașele Daciei, după plecarea autorităților au suferit desigur și „invațiuni“ ale populației bășinase. Acelaș fenomen s'a întâmplat și în războiul mondial, în Galiția și Bucovina, cu prilejul schimbării repetate a stăpânilor. În Rusia populația dela țară a contribuit desigur mai mult decât „dușmanii“ la devastarea orașelor.

administrația să dea cu un efort minim un maximum de rezultate. Dintre multele probleme în legătură cu organizarea teritoriului (căi de comunicație, industrii servind trebuințelor armatei etc.) vom expune pe cea a Capitalei, care s'a ivit odată cu înfăptuirea Statului Național Român.

O problemă a Capitalei¹⁾ există de fapt pentru toți aceia cari își dau seama de insuficiența Bucureștilor de a îndeplini rolul de Capitală a României-Mari; acum această problemă există și în mod formal, întrucât noua Constituțiune nu confirmă Bucureștii și pentru viitor în calitatea de Capitală. Este deci o problemă deschisă ce merită toată atențiunea și trebuie discutată pe larg.

Ne vom ocupa mai întâi, ca introducere, de noțiunea generală a Capitalei și de tipurile ei după formațiunea lor istorică; vom urma apoi cu caracterizarea și clasarea Bucureștilor, a actualei noastre Capitale; iar ca încheiere vom discuta alegerea localității unde va trebui mutată sau înființată noua Capitală a României-Mari.

I.

Orice oraș poate fi numit, într'un înțeles mai larg, Capitală, întrucât orașul reprezintă centrul de organizație politică, economică și socială al unui teritoriu mai mult sau mai puțin întins. Și chiar când un oraș s'a născut în primul rând din trebuințe politice — cum ar fi apărarea comună a locuitorilor unor sate învecinate împotriva dușmanilor din afară (orașul-cetate din antichitate) — cu timpul el își dobândește în mod necesar și funcțiuni economice și sociale, și, în acelaș mod, un oraș născut din trebuințe economice — orașele comerciale la nodurile căilor de comunicație — va căpăta și însemnătate politică și socială.

Prin constituirea unui sistem politic superior, adică a Statului teritorial, se va fixa între orașe, în cece privește raportul lor față de sistemul reprezentat prin Stat, o diviziune a muncii, unele orașe împlinind în primul rând funcțiuni politice, iar altele funcțiuni economice.

Statul teritorial se naște din contactul dintre grupuri sociale, deci într'un anumit stadiu de cultură, din lupta între orașe, precum

¹⁾ Reproducem aci, cu modificări neesențiale, studiul nostru „Problema Capitalei“, apărut în „Convorbiri Literare“, Octomvrie 1924.

și din lupta orașelor cu popoare nomade. După geneza lor, vom avea deci două tipuri de State teritoriale ¹⁾).

Dar cele mai multe State nu sunt tipuri curate, ci mixte, căci în cursul istoriei lor intervine atât asimilarea printr'un centru de atracțiune (sau expansiunea dintr'un centru de radiare), cât și suprapunerea unei structuri străine, adică cucerirea prin popoare nomade războinice. Tipul din urmă trece totdeauna printr'o fază de disoluțiune, și abia în urmă se stabilește iarăși un centru de organizare și o suprastructură unitară care, asimilându-se cu substratul sau fiind absorbită sau nimicită de substrat, dă naștere Statului național.

În tipul dintâiu Capitala crează Statul și determină organizația Statului. Capitala este stabilă câtă vreme e în stare să dea organele pentru organizarea Statului și să țină aceste organe în dependență de propriile sale instituțiuni. În momentul ce aceste organe își dobândesc independența și creează la rândul lor funcțiuni și instituțiuni cari servesc pentru organizarea Statului teritorial, Capitala devine dependentă de interesele acestor organe noi, cari creează și centre noi de organizație după trebuințele politice, economice și sociale ale Statului. Și noțiunea de Capitală evoluează în direcțiunea că ea însemnează în primul rând centrul politic al Statului, reședința organelor politice conducătoare, a guvernului. Ceeace împiedică o concepție clară despre rolul Capitalei e faptul, că orașul care a creat Statul (de tipul întâiu) a trebuit să întrunească — pentru a putea desfășura putere de expansiune și organizare — condițiuni politice, economice și sociale superioare celorlalte orașe. Deci chiar din acest fapt rezultă că acest oraș își va putea păstra în cursul timpurilor rolul de Capitală și va atrage, atât din motive psihice (tradiție)

¹⁾ Gumpłowicz, d. e., și după el mai ales sociologia americană (Ward) admite numai tipul al doilea. Dar chiar exemplul Romei ne arată că Imperiul roman nu se constituie și nu se organizează prin menținerea deosebirii între cuceritori și cuceriiți, ci dimpotrivă prin „naționalizarea cuceriiților”. Suprastructura militară și administrativă nu este o stare socială privilegiată. Abia cucerirea barbarilor aduce diferențierea în stări sociale. Romanii asimilează, pe când barbarii subjugă națiunile. Deosebirea nu se manifestează atât de mult în formă cât în efect. Armata romană e o armată națională, administrația romană nu e guvernare personală ci birocratică. „Armatele” barbare sunt agregate de șefi de familii cari caută pradă și ele rămân după cucerire „un Stat în Stat”, o clasă privilegiată.

cât și din motive materiale (situația geografică), organele și instituțiile Statului, chiar când aceste organe și instituții au trebuit să se deplaseze vremelnic, în urma influențelor externe, în alte puncte. Roma, Athena, Bizanțul, Parisul sunt exemple din această categorie de Capitale.

În Statele cari se formează prin cucerire, deci prin suprapunerea unei clase stăpânitoare venite din afară, Capitala migrează după trebuințele noii organizații. Aci se poate întâmpla ca ginta cuceritoare să se adapteze structurii substratului găsit sau să schimbe această structură, creând centre noi de organizație politică, și anume, sau nimicind pe cele vechi sau lăsându-le în noua organizație numai funcțiuni economice și sociale¹⁾.

Inceputurile de Stat în Dacia românească sunt caracterizate printr'o migrație a Capitalelor Munteniei și Moldovei dinspre apus spre răsărit. În această migrațiune se arată și etapele de expansiune a domniilor românești.

Aceste capitale sunt în primul rând centre politice și militare. Celelalte orașe sunt creațiuni ale drumurilor de comunicație, deci centre economice, și s'au născut nu din substratul populației pământene, ci prin infiltrațiune din afară.

În Transilvania avem o formațiune de tipul al doilea: fărâmițarea teritoriului în regiuni prinse în sistemul Statului medieval maghiar. Și aci orașele sunt în parte creațiuni ale domnilor teritoriali, Capitale politice regionale, cetăți, și, în parte, creațiuni ale căilor comerciale, formate de o populație imigrată din străinătate.

¹⁾ Brunhes și Vallaux în „La Géographie de l'Histoire“ Paris 1920) deosebesc Capitale naturale (Paris, Berlin Viena) și Capitale artificiale (Madrid, Petrograd, Washington). Noi credem că și cele „artificiale“ sunt create din trebuințele naturale ale sistemului politic. Petrogradul d. e., este expresia faptului că în Rusia se fixase egemonia nobilimii germane, iar revenirea la Moscova se datorește prăbușirii acestei egemonii.

Autorii amintiți au însă marele merit, de a fi arătat rolul important al Capitalei în organizația politică.

„Pentru acești autori, Statul se sprijină pe trei noțiuni fundamentale: teritoriul, frontiera, Capitala. Noțiunea Capitalei este una din cele mai sugestive. Ratzel n'a ținut seama de ea în a sa „Politische Geographie“; dimpotrivă el face mare caz de circulație și de comerț pentru formarea națiunilor“. (Din darea de seamă a d-lui J. Levainville asupra cărții d-lor Brunhes et Vallaux, în „Annales de Géographie“, 1922, No. 174). Este lucru firesc ca în Franța conștiința despre rolul Capitalei să fie mai vie decât în alt loc, de oarece, dacă Ludovic XIV a putut zice „l'État c'est moi“, și cu mai mult drept se poate spune: „la France c'est Paris“.

Ceeace putem observa din capul locului este faptul că după stingerea domniilor militare românești în Muntenia și Moldova, deci după desarmarea complectă a țăranilor și boerilor români, în Transilvania și apoi în Principate, toată Dacia românească e un agregat de provincii fără un centru unitar de organizație. Dar cu toată apăsarea suprastructurilor străine, substratul românesc începe a-și crea centre de organizație socială și culturală, al căror loc se mută însă după oscilațiunea forțelor externe, după politica internațională¹⁾.

Pe alte locuri substratul românesc reușește să spargă suprastructura străină și să iasă la suprafață, pentru o vreme mai lungă sau mai scurtă, după cum îngăduie constelațiunea acestei suprastructuri. Precum râul acoperit de gheață nu încetează a se mișca și prin această mișcare izbutește a sparge alocurea gheața sau precum vegetația nu încetează a trăi sub stratul de zăpadă, străbătând la lumină acolo unde vântul sau căldura îi deschide calea, astfel și națiunea română își găsește locuri unde poate ieși la iveală, unde își poate întruni curente de viață. Cu o tenacitate și putere admirabilă se dă prin secole această luptă a satelor românești pentru a-și crea centre de organizație, pentru a cuceri orașele străine. E o luptă eroică în condițiuni foarte neprielnice, deoarece orașele străine, stând în legătură cu centre politice și economice din străinătate, primesc neîntreput sucurs și năzuesc a înăbuși orice mișcare de emancipare a satelor.

Numai Capitala Moldovei reușește în urmă a se ridica și a se organiza ca centru politic și cultural românesc, și de aci

¹⁾ Ar fi interesant să se arate din acest punct de vedere, într'un studiu special, rolul ce l-au avut în țările românești diferitele orașe pentru organizarea forțelor interne și, în primul rând, rolul fostelor Capitale din diferitele regiuni românești: Siretele, Suceava, Iași, Târgoviștea etc., apoi rolul centrelor culturale cum sunt Brașovul, Sibiu, Blajul etc. Astfel s'ar putea arăta s. e. cum Brașovul se ridică în secolul XVI și XVII ca centru al întregii Dacii în condițiuni asămănătoare celor de astăzi, adică după fixarea unui echilibru al forțelor externe prin întinderea dominațiunii turcești în jurul Daciei și înlesnirea deci a jocului liber al forțelor din interiorul Daciei.

„La 1503, adică în pragul secolului XVI, iată orașele române cari comerciau cu Brașovul: Bucureștii, Piteștii, Târgșorul, Buzăul. Câmpulungul, Purcărenii, Câmpina, Râmnicul, Târgoviștea, Teleajenul, Vasluiul, Brăila, Floreștii, Rucărul, Surlăneștii, Slatina, Gherghița, Bârladul. Curtea-de-Argeș, Suceava, Rușii-de-Vede, etc., etc.”. Ionescu-Gion, „Istoria Bucureștilor”, pag. 444.

pornește mișcarea pentru dărâmarea completă a suprastructurilor străine și ridicarea satelor românești la viață politică.

Dar în acelaș timp când substratul național ieși în Moldova la suprafață și când începu o centralizare puternică a forțelor naționale la Iași, constelațiunea forțelor externe se schimbă și împinse iarăși la migrațiunea Capitalei. Rusia începu din nou marșul spre Bizanț. Sub această presiune Capitala Principatelor Unite se stabili la București.

II.

Se impune acum întrebarea dacă Bucureștii mai pot împlini, după Unirea tutulor ținuturilor românești, funcțiunea de Capitală a Statului Român.

Acest oraș, pentru a împlini această funcțiune, ar trebui să întrunească una din cele două condițiuni ce am arătat ca fiind esențiale pentru Capitala unui Stat, și anume: să fi creat Statul prin expansiunea forțelor sale proprii, sau — în cazul când Statul ar fi fost creat prin centralizarea forțelor naționale răzlețe, prin trecerea dela agregat la sistem — Bucureștii să se fi născut ca centru natural al acestui sistem¹⁾.

Nici una din cele două premise nu e dată. Bucureștii au devenit Capitala Munteniei în urma nimicirii independenței naționale²⁾, deci în urma înăbușirii chiar a forțelor din a căror re-deșteptare a izvorit în urmă Statul național român, și numai prin jocul forțelor externe, iar apoi prin pătura inerției, acest oraș a rămas Capitala Principatelor-Unite și a vechiului Regat Român.

¹⁾ Rolul unei Capitale adevărate rezultă și din felul cum reacționează sistemul întreg pentru asigurarea Capitalei. Astfel Franța a purtat războaie pentru a-și întinde teritoriul înspre Nord-Est, situația Parisului fiind prea excentrică, iar Anglia a năzuit să mențină, pentru apărarea Londrei, întâiu posesiuni proprii pe coasta opusă și apoi un Stat-tampon. Jugoslavia a obținut la conferința de pace o parte din Banat pentru a feri Belgradul de primejdii. Față de București sistemul rămâne atât de indiferent încât s'au desființat chiar vechile fortificații, sau, mai bine zis, Bucureștii împiedică însăși trecerea definitivă la sistem, adică la centralizarea forțelor naționale.

²⁾ „Radu-Vodă-cel-Frumos a descălecat Bucureștii ca scaun de domnie, zice o veche condică muntenească. Această descălecure s'a făcut după cererea Turcilor, cărora, din Giurgiu, li era mai lesne în București decât în Târgoviște să țină pe Domnii Țării-Românești în frâu supunerii“.

„Dela Radu-cel-Frumos și până la Brâncoveanu, dela 1462 și până la 1741, toți Domnii cari au stat la Târgoviște au fost rău văzuți de Turci“. (G. I. Ionescu-Gion, Istoria Bucurescilor, pag. 23).

Atât înainte de război, cât și mai ales în timpul războiului, s'a dovedit că Bucureștii n'au fost decât sediul aparatului administrativ, al unei suprastructuri care, mutându-se în cursul războiului la Iași, a făcut să se vadă că organismul național nu numai că n'a slăbit, dar chiar s'a întremat. Mutarea Capitalei la Iași ne-a dat în mod automatic Basarabia, stabilind repede legături puternice între Moldova și această provincie, cum de altfel și reluarea tradiției, revenirea aparatului administrativ la București, a slăbit legăturile cu Basarabia și ne pune astăzi înaintea unor probleme foarte dificile. Aceleași probleme se ivesc și în raporturile cu Transilvania și Bucovina, dat fiind că atât situația geografică cât și structura orașului București nu corespunde unui centru care să atragă, să asimileze și să consolideze toate forțele naționale¹⁾.

Nici din punct de vedere economic Bucureștii nu corespund funcțiunii unui centru. Atât pentru comerțul internațional cât și pentru comerțul intern, Bucureștii n'au nici o importanță, sau au numai importanța pe care le-o dă aparatul administrativ și politic centralizat aci. Dar tocmai din această contradicție se ivesc neajunsuri pentru întreaga Țară. Desorganizarea economică de după război rezultă în cea mai mare parte din faptul că acest oraș nu corespunde trebuințelor Țării nici ca piață externă nici ca piață internă, având totuși pretenția și puterea să zădărnicească circulația naturală a bunurilor, care tinde a-și crea alte centre.

Dar nici în privința culturală Bucureștii nu pot fi un centru care să atragă toate forțele. Instituțiile de cultură nu sunt creațiuni ale unei Capitale născute din centralizarea naturală a forțelor naționale, ci sunt creațiuni ale aparatului politic și administrativ. Aceste instituții sunt imigrate și așezate la întâmplare și n'au putut găsi legătură organică cu orașul.

Astfel, dacă am muta astăzi din București sediul administrației, Ministerele, Parlamentul și totodată Universitatea și toate

¹⁾ Machiavel vorbind în „Il Principe”, Cap. III, despre cele mai bune mijloace de a păstra o provincie cucerită zice: „Unul din cele mai bune și nimerite mijloace este să se ducă cuceritorul să locuiască îndată acolo”. El cere deci mutarea Capitalei în provincia cucerită și aduce ca exemplu pe Turci cari au putut păstra Grecia numai stabilindu-și Capitala la Constantinopol.

Pentru mutarea Capitalei noastre în Transilvania argumentele lui Machiavel îmi par de mare valoare, căci deși noi vorbim de alipirea și nu de cucerirea Transilvaniei, față de elementele străine, evident că este cucerire.

instituțiile culturale, Bucureștenii n'ar simți nici o lipsă. Ar rămâne un sat sau oraș oarecare de provincie, bucuros că a scăpat de o povară grea, care nu corespundea caracterului său.

III.

Fără a mai fi vorbit de clima nefavorabilă, de starea igienică îngrozitoare și de alte multe neajunsuri ce prezintă Bucureștii, am văzut cum acest oraș nu întrunește nici una din condițiunile esențiale pentru a împlini rolul și funcțiunea de Capitală a României-Mari.

Cum Statul Român nu este creațiunea Capitalei, această Capitală trebuie să fie ea expresiunea Statului Român și să fie izvorită din centralizarea forțelor cari au creat acest Stat¹⁾.

Aceste forțe sunt în primul loc satele românești.

E cu desăvârșire greșit să credem că o Capitală trebuie să fie centru comercial și industrial. Centrele comerciale și industriale se ivesc din trebuințele materiale ale regiunilor, însă aceste trebuințe nu stau în directă legătură cu organizația politică, deci cu trebuințele Statului. Noțiunea Statului reclamă mai întâiu dobândirea și stăpânirea unui teritoriu și adaptarea acestui teritoriu pentru viața cetățenilor. Grija principală a Statului este deci apărarea teritoriului față de vecini. Din această premisă se pot deduce toate celelalte funcțiuni ale Statului, căci apărarea reclamă construcția de căi de comunicație, protejirea producției, a comerțului și industriei, instituții de educație și cultură, etc.

Și Statul Român, fiind el însuși o creațiune a Națiunii românești, este evident că Națiunea trebuie să năzuiască a găsi și cea mai potrivită formă de organizație a apărării teritoriului²⁾.

¹⁾ „Capitalele de astăzi nu servesc numai pentru nivelarea (écrasement) și uniformizarea tuturor părților națiunii, ci mai servesc și pentru asimilarea diferitelor popoare între ele. și din acest punct de vedere, ele joacă încă rolul vechilor Curți domnești“, zice Tardé („Lois de l'imitation“, pag. 255). Un astfel de centru lipsește încă în România. El trebuie creat.

²⁾ Rudolf Kjellén în „Der Staat als Lebensform“, Leipzig 1917. pag. 51, susține că „în democrația cea mai modernă, Capitala a pierdut iarăși din importanța relativă“, El amintește că în Statele-Unite se evită în mod intenționat a stabili Capitala în orașele cele mai mari, precum și în Brazilia și Australia. Capitalele federale sunt în regiuni pustii, distanța de orașele mari fiind fixată prin lege; în acelaș mod și în Africa de Sud nu centrul comercial (Johannisburg) e Capitală. În ceea ce privește Statele-Unite, Laveleye, în „Le socialisme contemporain“, crede că măsura aceasta a fost luată pentru a feri Guvernul de presiunea muncitorimii socialiste, de presiunea „străzii“.

În acest sens Capitala va fi locul potrivit pentru concentrarea tuturilor organelor și forțelor menite să asigure apărarea Țării, deci superioritatea Țării față de vecini.

Și e clar că acest rol nu-l poate împlini un centru economic și industrial, și nici una din Capitalele vremelnice ale unor provincii sau regiuni românești, ci trebuie să căutăm și să găsim un punct care ar corespunde centrului imaginar spre care au năzuit totdeauna forțele vii ale Națiunii.

Acest centru nu poate fi căutat decât dealungul drumului urmat de cuceritorul Daciei, dealungul aceluiaș drum pe care a intrat și organizația bisericească, care a prins într'o formă unitară organismul național.

Și în acest drum vom trebui să ne oprim în apropierea Brașovului¹⁾.

Capitala României nu trebuie să fie un oraș „modern“, cu cabareture, cu apași, cu oameni de afaceri, ci ar trebui să fie un oraș de țărani și ostași: Roma înainte de invazia Grecilor.

Dar nimeni nu poate muta Capitala decât voința Națiunii, și vor trebui să treacă încă mulți ani până ce această voință să se formeze și să acționeze în deplină conștiință în direcția arătată de noi. Când în Parlamentul României vor șede 80% țărani culți, conștiinți de rolul pe care țărănimia trebuie să-l aibă de

Noi vom înțelege că aceste democrații fiind întemeiate de populația agricolă și-au creat Capitale cari corespund cu dominațiunea acestei păături sociale. Dar astfel și emanciparea desăvârșită a țărănimii noastre va împinge, credem, și la noi la căutarea sau crearea unei noi Capitale. Căci ar fi absurd ca populația bucureșteană să hotărască asupra unui guvern eșit din voința masselor conștiente dela sate, cum logic este astăzi ca adunările dela „Dacia“ să hotărască asupra soartei guvernelor actuale ieșite din voința cluburilor politice.

¹⁾ Am mai amintit despre importanța ce căpătase Brașovul în veacurile trecute. Știm iarăși prea bine cum Brașovul constituia locul cel mai sigur de refugiu al boerimii muntene în cazuri de primejdii turcești sau muscălești. Credem totuși că, pentru considerațiuni de ordin național, noua Capitală, Roma Nouă, va trebui creată și așezată nu chiar în Brașov, ci pe valea Oltului la răsărit de Brașov, de unde prin puterea sa de radiare asupra rămășițelor etnice eterogene din vecinătate, ar avea să grăbească procesul lor de asimilare.

„Centrul dezvoltării carpatice e de presupus că va fi în șesurile ardelenne „dela cotitura carpatică (Țara Bârsei, Trei Scaune). Și cum aceste șesuri bine „apărate, ușor de pus în legătură cu regiunile vecine, se află tocmai în centrul „noului Stat românesc, să nu ne mirăm dacă însăși Capitala va lua drumul „Carpaților, adică va face în sens invers descălecarea“. (G. Vălsan, „Carpații în România de azi“, Conv. lit. No. Iulie-August 1924).

acum înainte în Stat, atunci întreaga organizație politică se va schimba, și în mod automatic centrul de organizație se va muta acolo unde trebuie să fie. Deocamdată „sistemul social“ e reprezentat printr'o suprastructură de intelectuali cari, prea puțin legați de substratul omogen țărănesc, au intrat în curentele traficului internațional de idei și bunuri materiale și nu găesc altă formulă de acțiune decât „interesele specifice regionale“.

Rezolvirea problemei Capitalei stă deci în nemijlocită legătură cu ridicarea la viața politică a substratului național, reprezentat actualmente aproape numai prin țărănime. Abia din această emancipare deplină a țăranilor va izvorî adevărata Capitală a României...

IV¹⁾.

Dar oricât s'ar demonstra și dovedi că, din toate punctele de vedere — politic, etnic, social și economic, — Bucureștii nu corespund condițiunilor ce trebuie să îndeplinească o Capitală și nu pot deci rămâne Capitala României Mari, ideea creării unei noi Capitale nu poate prinde consistență, nu se poate impune, până nu se va arăta că ea este și realizabilă. Și într'adevăr, tutulor demonstrațiunilor și dovezilor despre nevoia mutării Capitalei se opune obiecțiunea invariabilă, stereotipă: „Dar cu ce? Dar de unde să se ia banii pentru o nouă Capitală?“ Mutarea Capitalei, înființarea unei alte Capitale ar fi deci o imposibilitate materială, o imposibilitate de fapt. Or atunci orice discuțiune este de prisos și rămâne în domeniul teoriei...

La această obiecțiune noi am da cam acelaș răspuns, pe care l-a dat acum un veac cunoscutul economist Fr. List scepticilor, cari nu vedeau posibilitatea construirii de căi ferate și canaluri în Bavaria: „Voiu fi poate întrebat de unde să ia Bavaria „atâția bani pentru asemenea scopuri uriașe? Răspund, că la nici „unul din canalurile și liniile ferate, pe cari le-am văzut până „acum, n'am observat nici argint nici aur. La efectuarea lor se „consumă alimente, fier, pietre, lemn, puterile oamenilor și

¹⁾ Capitol adăogat de Constantin Brăileanu (decedat la 3 Iunie 19.5).

Posibilitatea înființării unei noi Capitale a mai fost demonstrată de D. Nic. Theodorescu în lucrarea sa „Crearea unui oraș pentru Capitala României“, încât Capitolul de față nu are pretențiunea să aducă decât puține contribuțiuni noi.

„animalelor. Dar Bavaria nu are de toate aceste cu prisosință? „Prefăcând acest prisos în canale și căi ferate, pe cari nu le „are încă, se creează valori ce rămân și durează, se creează „instrumente cari dublică toate puterile productive ale Națiunii“¹⁾.

Dar ce probă mai convingătoare despre posibilitatea înființării unei alte Capitale, decât construcțiunile noi săvârșite în București dela războiu încoace? Nu posedăm o statistică în această privință²⁾. Este însă cert că s'a construit mult și relativ bine. În unele părți ale orașului s. e. spre Floreasca și gara de Nord, s'ar putea vorbi de întregi noi cartiere. În tot cazul, toți cari cunoaștem Bucureștii ne putem da seama că construcțiunile noi efectuate după războiu adunate la un loc ar putea constitui un întreg oraș și încă destul de măricel. Imprăștiate însă cum sunt, ele nu reprezintă decât niște cârpeli ale unei opere greșit concepute și ireparabile...

Nu mai puțin hotărâtoare pentru susținerea tezei noastre sunt multele cumpărări de case în București, căci este sigur că o bună parte din sumele afectate în acest scop s'ar fi întrebuințat, în cazul mutării Capitalei, pentru achizițiuni de imobile în noua localitate.

Iată cum imposibilitatea înființării unei noi Capitale începe să cedeze și apare tot mai puțin „absolută“.

La aceste considerațiuni se mai adaugă insuficiența actualilor clădiri publice. Nici ministerele n'au toate localuri destul de încăpătoare pentru trebuințele actuale. Construirea unor localuri proprii va trebui însă odată făcută. De ce s'ar face în București și nu aiurea?

* * *

Credința că înființarea unei noi Capitale ar constitui o imposibilitate vine însă mai cu seamă de acolo că nu ne dăm bine seama despre modul în care ar urma să se desvolte acea înființare, despre felul cum noua Capitală ar avea să ia ființă, ar avea să se realizeze. Este la mijloc o lipsă de aprofundare a chestiunii și poate și o lipsă de intuiție, de imaginație. Vom încerca deci în celé ce urmează a schița felul cum ne închipuim noi că s'ar desfășura zămislirea viitoarei Capitale a României-Mari.

¹⁾ În acest răspuns am putea de altfel vedea și singura deslegare nimerită a tuturor greutăților „financiare și economice“ ale vremurilor de acum.

²⁾ Ne-am adresat biroului respectiv al Primăriei, cerându-i date, însă fără rezultat.

Prima chestiune foarte importantă va fi alegerea locului. Indicațiuni destul de precise asupra acestui punct se găsesc în capitolele precedente și nu mai intră deci în preocupările noastre. În tot cazul alegerea nu se va face decât după studii amănunțite, iar ultimul cuvânt nu-l poate avea decât Parlamentul Țării.

Odată locul ales se va proceda la exproprierea terenului necesar. Exproprierea se va face pe seama Statului și în interes național. Se va expropria firește o suprafață cât mai întinsă și pe prețul obicinuit, adică pe prețul pe care-l avea terenul înainte de a fi fost destinat pentru Capitală. Locuitorii actuali ai terenului vor putea fi lăsați provizoriu, după împrejurări și pe cât lucrările vor permite, în folosința pământurilor lor și vor putea fi despăgubiți eventual prin acordarea de parcele în noul oraș, după echivalența valorii rezultată din noua destinație a terenului.

După expropriere se va proceda la întocmirea planului noului oraș, când se va vedea partea ce va fi destinată pentru căile de comunicație, pentru grădini și clădiri publice și partea ce se va destina pentru locuințele particulare. Parcelele destinate acestor din urmă vor fi puse la licitație, însă după ce se vor fi luat mai întâiu măsuri preventive contra speculei și acaparării și după ce se vor fi stabilit anumite condițiuni pentru cumpărători, în vedere că noua Capitală va urma să fie înainte de toate un centru cât mai puternic național și cultural.

O chestiune de rezolvit va fi aceea, dacă parcelele ar urma să se vândă în plină proprietate sau să se vândă numai folosința terenului, iar după un timp anumit terenul să reîntre în proprietatea Statului. Exemplul Londrei arată că sistemul emfiteozei este aplicabil, iar unele experiențe din Germania dovedesc că acest sistem prezintă, din punct de vedere social și edilitar, multe avantaje asupra proprietății absolute. Principiul, ca orașele să posedă o cât mai mare suprafață în averea lor proprie, îl vedem de altfel aplicat în Transilvania și acelaș principiu este introdus, dar nu este aplicat căci nu este înțeles, în legea din 29 Dec. 1910 Art. 9 care prevede că „comuna București va cumpăra anual terenuri în ocolul IV pentru o sumă de cel puțin 100.000 l. din fondul lucrărilor“.

Dar oricum ar fi, evident este că, surplusul de valoare pe care terenul expropriat l-ar dobândi prin destinațiunea sa de a se așeza pe el Capitala Țării va fi atât de considerabil încât, bine administrat, el rezolvă dintr'odată și în mod cert întreaga latură financiară a problemei noiei Capitale. Calculele ce s'ar face în această privință sunt premature¹⁾, dar simpla comparație între valoarea terenurilor din București și valoarea terenurilor dintr'o comună rurală oarecare ne dă indicațiuni destul de elocvente și convingătoare că construirea unei noi Capitale nu este numai o posibilitate, dar că ar putea fi pentru Stat chiar o afacere foarte rentabilă, provocând în acelaș timp o înviorare binefăcătoare a întregii noastre vieți economice.

Celelalte chestiuni, căile de comunicație, canalizarea, apa, lumina, stilul clădirilor etc. sunt de natură pur tehnică și va fi treaba corpului nostru de ingineri și arhitecți, de a le rezolva în modul cel mai nimerit și cel mai corespunzător cu scopul înalt ce se urmărește prin crearea unei noi Capitale. Intrezărim o emulațiune, un avânt, un entusiasm atât de puternic, încât opera măreață se va înfăptui mult mai repede și în condiții mult mai strălucite decât ne-am putea închipui vreodată.

Nu mai poate fi vorba decât de voința luminată a acelora cari au cuvântul hotărîtor.

V

La cele scrise în Octomvrie 1924 trebuie să adăogăm câteva șire. Încă în Maiu 1924 d-1 N. Iorga publică în „Neamul Românesc“ (21 Maiu) un articol „Gânduri zădarnice“, care conține toate argumentele „sentimentale“ împotriva mutării Capitalei :

„Un distins inginer ardelean se ocupă de o bucată de vreme, sprijinit și de anume personalități politice cu preocupății financiare, care și-ar putea găsi de lucru în alte domenii mai sigure, și aclamat de o presă care crede că „se mănâncă tot ce zboară“, de ideia mutării capitalei noastre.

Adică Bucureștii n'ar mai corespunde. Așa urât, rău neigienic, având atâtea defecte care nu se pot nici suferi, nici îndrepta. Soarta lui trebuie să fie aceea de a vegeta într'o margine a țării, casele făcute cu atâta cheltuială fiind

¹⁾ Evaluările făcute de D. Theodorescu în lucrarea sa citată sunt de sigur, după actuala valoare a banului, prea scăzute. Asemenea ni se pare că suprafața de 16 mil. m. p. rezervată construcțiunilor particulare este insuficientă căci, socotind 1600 m. p. de casă. am obține numai 10 000 case particulare.

menite să fie locuite de ciori și iarba având să crească între pietrele dislocate ale caldarâmului său.

Căci doar e România Mare și România Nouă. Și, deci, ea trebuie să aibă o Capitală și mare și nouă, asemenea cu aceia pe care Americanii o ofereau Turciei la Angora, un Chicago în miniatură, iar Turcii — au refuzat-o.

Nu știu pentru ce Turcii au refuzat „avenue“-urile și „broad street“-urile și „skyscraper“-urile financiarilor din New-York. Dar vom spune — și cea mai mare parte din opinia publică, toți oamenii cumiți, sunt de aceeași părere — pentru ce chiar dacă miliardele ar ploua din imperiul fantasiilor abstracte, noi nu dăm Bucureștii.

Așa cum e, cu străzi înguste și une ori strâmbe, cu case și mai mari și mai mici, și mai urâte și mai frumoase, cu biserici sluțite de turnulețe de tinichea și asediate de case evreești, cu Dâmbovița cărându-și murdăria între maluri pe care cetățenii expun zilnic prisosul lor de hârtii și de gunoae, el e o parte integrantă din tradiția noastră istorică, un element din viața noastră morală, un martur al sforțărilor și suferințelor noastre.

Destul avem programe croite după teorii internaționale, destul avem așezăminte aduse în lăzi de import, destul avem mode purtate de vântul cel mare al lumii. Nu ne trebuie ruperea din trecut și prin capitala nou-nouță, improvisată pe un podiș făgărășean, fără trecut, fără solidaritate, fără suflet comun, populată la răpezeală cu naționalități a căror priință pentru noul Stat eu n'o dau pentru instinctul celui din urmă mahalagiu din Grozăvești.

Sute de mii de oameni s'ar ridica de sigur, cu mine în frunte, la întâiul gest de realizare a acestei concepții absurde.

Iar, dacă s'ar aduce scusa că Bucureștii sunt în apropierea dușmanului, am un singur răspuns: nu stimez popoarele care-și ascund capitala pentru că nu au curajul să-și apere țara.

Există însă și alte păreri. Astfel M. S. Regina Maria, întorcându-se din călătoria ei în America, acordă directorului „Universului“ o convorbire (la începutul anului 1927), în care spune între altele: „(Americanii) ne-ar face nu numai șosele, dar și orașe, și chiar o Capitală nouă. Am vorbit cu ei de Capitala noastră, și s'au arătat dispuși să ne construiască o Capitală nouă, după planurile și în stilul pe care l-am voi noi, desigur cel românesc. Dar trebuie numai să-i chemăm. Nu ne-ar cere nici o servitute. Știu că unii din oamenii noștri politici, după războiu, s'au gândit la o Capitală nouă, dar lipsa mijloacelor materiale i-a făcut să renunțe la gândul lor bun. Am căpătat convingerea, că Americanii și astăzi ar fi dispuși să vie la noi, în acest scop, dacă le-am ceda terenul pentru un număr determinat de ani, în care timp să-și scoată cheltuelile investite.

Bucureștiul este mare și are un trecut istoric. De el se leagă atâtea amintiri. Dar într'un oraș modern, el nu se mai poate preface oricât am cheltui!

Și alte State, — istoria o dovedește, — și-au schimbat capitalele lor învechite, spre a se moderniza. Ce bine ar fi, dacă am avea o Capitală nouă, în centrul geografic al țării, de exemplu la Brașov, o localitate minunată, cu aerul curat al Carpaților, și cu apa Oltului în apropiere“.

În Aprilie 1927, d-l C. Argetoianu, într'o conferință ținută la Institutul Social Român, susține imposibilitatea mutării Capitalei din cauze „materiale“.

Dar chiar din necesitățile vieții politice centrul de gravitație al Statului pare a se deplasa tot mai mult spre Brașov, care a devenit „Reședința de vară“ a României, și, după ce a detronat Sinaia, năzuește a detrona și Bucureștii. Reproducem articolul d-lui I. Vinea „Reședințe de vară“ („Cuvântul“ An. II, No. 860, din 9 Septembrie 1927), care descrie bine acest proces al migrațiunii „instinctive“ a capitalei:

„Brașovul a detronat Sinaia. Cât p'aci să detroneze chiar Bucureștii. Orașul acesta nod, gordian de mahalale sordide, poate fi socotit pierdut din clipa în care s'a înțeles că locuitorii săi, cei dintâi, nu visează, dealungul celor patru sezoane, decât să se libereze de proasta inspirație a lui Bucur, poposit într'ozii de caniculă pe râpele celei mai sinistre dintre gârlele cu puțință. Mutarea Capitalei? Problemă de vară, a cărei soluțiune cere un eroism destul de rar în istorie. Brașovul pare beneficiarul cel mai designat al neastâmpărului care a cuprins pe regățenii dornici de o reședință mai predilectă. Și până la ivirea unui Petru cel Mare sau Kemal Pașa, românesc, care printre alte reforme, mai necesare, să decreteze, fără reticențe, strămutarea Scaunului Țării, s'a purces, pe nesimțite, la realizarea ei parțială. Nu s'a putut trece, dintr'odată, peste drepturile stabilite ale Bucureștilor. Viața de vară s'a îndreptat însă în spre Brașov ocolind abisul umed al Sinaiei. Reședința estivală a regilor României e din ce în ce mai delăsată. În schimb d-l Barbu Știrbey și-a zidit o mică fortăreață pe Warte. Pe castelul dela Bran steagul reginei Maria fâlfâie aproape fără întreprupere, iar în timpul nopții, enormul soclu al muntelui pare incendiat de revărsarea electrică a ferestrelor. Automobilele ministeriale roiesc deci în ținut toată vara. Nume românești s'au înscris pe vilele cari alcătuiesc o diademă de piatră la Curmătură. Bogătașii, politicienii, artiștii și burghezii, elementul agitat al capitalei, a cotropit platoul Bârsei, dealungul și dealatul celor șapte sate, când n'a mai găsit loc în camerile Kronstadtului sau în furnicarul complicat dela hotel Coroana. Cântecile, motoarele, aventurile, restriștele și speranțele a patru provincii au făcut din vechiul orașel saxon un cuib sonor de înfrigurare românească și larma ține până când munții sângeră de agonia sezonului, până când frunzele roșii aduc pe străzi fiorul cel dintâi al morții vremelnice. Totuș nu mai puțin aceasta înseamnă că din forfota voioasă a trenurilor și a mașinilor un ordin al Măriei Sale Mulțimea se deslușește: el decretează Brașovul capitală de vară a regatului, al cărui gând și ritm s'a concentrat, cinci luni pe

an, aci. Instinctul masselor a premers cugetarea greoaie a conducătorilor. Și legătura vie cu Ardealul se întărește treptat, cu fluxul de viață, revărsat și retras, cu regularitate, prin trecătorile munților despărțitori. Și ne amintim din nou de „arta de a governa”: ca să păstrezi o cetate sau o provincie cucerită, trebuie sau să o distrugi sau să o locuiești. Oficialitatea s'a ținut departe de Ardeal, în perifericul București, — inactivă. Populația și-a îndreptat energia expansivă și a cuprins, în elanul ei, ținuturile noi, făcându-și în ele, în săptămânile luminii, tabăra de sărbătoare și de isbândă, între negrele burguri ale cavalerilor cotropitori.

Sinaia, vale de reculegere și de pândă pentru România-Mică, nu mai corespunde vitalității și belșugului îndoit al țării. Un tripou, poate, îi va reda o strălucire factice și trivială, nepotrivită cu tradiția care începe să-și statornicească umbrele, amintirile și relicvele, pe acolo.

Brașovul, cetate de margine a coroanei, urbe centrală a României, conține, deopotrivă, înlesnirile de mare oraș și farmecele celui mai felurit colț de vilegiatură. Cuminenția gospodărească a sașilor a descoperit și a pus minunat în valoare fiecă ungher de frumusețe, fiecă adorabilă inconștiență a naturii. Să-l îmbrățișăm. Să-l ferim însă de apucăturile noastre devastatoare. Au nu suntem noi cei cari am dispus exproprierea și parcelarea vastelor peluze din centrul orașului, în folosul nu mai știm cărei categorii de cetățeni din regat? De cinci ani consiliul comunal e în judecată, în luptă contra acestui abuz imbecil și sălbatic.

Ajutor! oamenii de omenie trebuie să sară în apărarea orașului în potriva demonului de proprietate al românului. E loc destul și mai de folos, în împrejurime. Să împiedicăm vitriolarea seninului chip al Brașovului de furia noastră expro- și apropiantă. Cel puțin cu atât să-l ajute oaspeții lui de vilegiatură și noii lui cetățeni. Căci ei nu părăsesc, de altfel, intenția de a-i aduce în curând, confirmarea oficială a titlurilor lui recente: Brașov, reședință de vară a României“.

3. Căile de comunicație.

Organizarea rațională a Statului modern reclamă o concentrare a tuturor forțelor materiale și spirituale. Capitala reprezintă numai punctul spre care trebuie să tindă toate forțele, dar întregul teritoriu trebuie transformat în „cetate“. Toate orașele și satele trebuiesc legate printr'o rețea de căi de comunicație, care să înlesnească schimbul de bunuri ideale și materiale în cel mai scurt timp posibil. Tehnica modernă a micșorat distanțele într'atât încât am putea afirma că nici nu mai există distanțe. Pentru transmiterea de știri distanțele au dispărut cu desăvârșire. Deosebirea între anticitate și timpurile noastre în această privință e enormă. „Se spune, zice Plutaric (în Viața lui Cesar), că Cesar a avut cel dintâiu ideea să se convorbească cu prietenii săi prin scrisori, deoarece în cazuri urgente, din cauza mulțimii afacerilor și a întinderii orașului, timpul nu îngăduia o convorbire orală“.

În timpul ce o scrisoare a lui Cesar ajungea dela un capăt al Romei la altul, astăzi o știre poate ajunge la cea mai îndepărtată distanță a globului.

Această ușurință de transmitere a știrilor, combinată cu mijloacele de transport pentru oameni și materiale (căi ferate, automobile, avioane), transformă Statele moderne în tabere armate. Lunga rezistență a Germaniei în războiul mondial se explică în primul rând prin organizarea căilor ferate pentru scopuri strategice.

Situația geografică-politică a Statului nostru se aseamănă foarte mult cu cea a Germaniei. Și pentru România se pune, pentru cazul unui războiu, aceeași problemă: posibilitatea de a interveni în cel mai scurt timp cu un maxim de forță armată în punctul celei mai puternice acțiuni a dușmanului sau al celei mai favorabile ofensive din partea noastră.

Lipsa căilor ferate strategice imobilizează armatele și îngreuează toate operațiunile. Dar ea are și dezavantaje economice. Rețeaua căilor ferate sporind mobilitatea armatelor, efectivele necesare pentru asigurarea granițelor ar putea fi reduse în timpuri normale și chiar în timpuri de tensiune a politicii externe. Situația ideală ne-ar da o organizare a căilor de comunicație care să îngăduie chemarea ostașilor sub arme numai pentru timpul instrucției.

Sunt oameni „politici“ cari accentuează în primul rând importanța economică a căilor de comunicație. Pentru noi această importanță e secundară, întrucât din punct de vedere politic sistemul economic trebuie subordonat celui politic. Căile strategice și cele economice vor coincide în cele mai multe cazuri în raporturile cu Statele vecine. Pe aceste căi presiunea mediului politic va fi de regulă mai mare. Dar pentru concentrarea forțelor pe liniile de presiune maximă avem nevoie de linii interne de legătură cari nu vor coincide cu liniile pe cari se desfășoară comerțul. Căci cei mai buni ostași se găsesc chiar în regiunile sărace și nu în orașele bogate și regiunile industriale cari întrețin legături comerciale cu străinătatea. Adaptarea rețelei căilor de comunicație numai pentru trebuințele comerțului internațional poate avea urmări nefaste pentru sistemul politic. Căile de comunicație în Statul modern trebuie să înlesnească „democratizarea“. Dar acest termen nu înseamnă pentru noi răspândirea repede a gazetelor și înlesnirea întrunirilor publice pentru „răsturnarea

guvernului“, ci mobilizarea repede a armatei, transportarea repede a tunurilor și munițiilor la orice punct primejduit al hotarelor.

Pentru organizarea Statului nostru problema unei rețele strategice „unitare“ a căilor de comunicație este de importanță covârșitoare. Voiu aduce numai un exemplu. Austria dispunea în Bucovina de o linie ferată principală Leov-Cernăuți-Suceava. Spre această linie au fost duse apoi linii secundare, născute din trebuințele industriei lemnului. Lipseau însă linii strategice spre Ungaria, ceea ce s'a resimțit foarte mult în timpul războiului. Zece ani după întregirea Moldovei, noi încă n'avem linii ferate cari să lege orașul Siret de Dorohoi și Iași, și Cernăuții de Hotin. Problema căilor de comunicație din Basarabia e prea cunoscută. Rezolvirea ei ar înfăptui fără multă vorbărie politicianistă contopirea acestei provincii cu Moldova ¹⁾. Căci această rezolvire ne-ar da unitatea strategică a armatei de ostași moldoveni. Indrăznim să adăogăm că organizarea căilor de comunicație pentru scopurile politice, deci pentru armată, ar avea și avantaje economice și morale foarte accentuate pentru ostașii țărani.

Arta politică ar trebui să combine aceste două avantaje, grăbind emanciparea economică a clasei țărănești, a armatei naționale, de sub exploatarea apăsătoare a orașelor străine și parazitare. „Concepția economică a Statului“ va distruge în mod necesar puterea de rezistență a armatei. Cu iloți, muncind pentru luxul străinilor aglomerati dealungul căilor comerțului internațional, nu se pot apăra hotarele unui Stat național.

¹⁾ Friedr.-Ratzel, Politische Geographie, 3. Aufl., pg. 335—336, arată strânsa legătură între „comunicație și strategie“. „Cu cât legătura prin căi de comunicație a unei provincii periferice cu restul teritoriului Statului e mai slabă cu atât mai lesne ea poate fi deslipită“.

CONCLUZII

I.

Am analizat în studiul de față o formă socială care, în structura și funcțiunea ei, e determinată de înrăurirea unei categorii de forțe prinsă sub denumirea de „mediu politic“. Această analiză e menită să înlesnească verificarea ipotezei noastre formulată în „Introducerea în Sociologie“ și „Sociologia Generală“, anume că societatea omenească poate fi considerată ca un sistem autonom sau formă evolutivă. Primejdia acestei ipoteze este identificarea societății sau cu un sistem mecanic sau cu organismul viu. Și cum năzuința oricărei științe este de a se apropia de „exactitate“, de determinarea obiectului ei prin formule matematice, înțelegem atât năzuința biologilor de a identifica organismul viu cu un sistem mecanic (fizico-chimic), precum și năzuința unor sociologi de a apropia sistemul social de sistemele mecanice, pentru a putea aplica metoda matematică. Dar pe când în biologie numărul vitaliștilor, cari afirmă că organismul viu e un sistem cu desăvârșire deosebit de sistemele mecanice, având un principiu dinamic propriu („entelehia“ lui H. Driesch), e destul de redus, în sociologie dimpotrivă mecaniciștii sunt în accentuată minoritate. Sociologii, cu puține excepții, susțin că științele sociale diferă de celelalte științe și prin natura obiectului și prin metodă.

Dar nouă ni se par rodnice năzuințele celor ce încearcă o conciliere a acestei opoziții prin analiza mai adâncită a obiectelor diferitelor științe și prin verificarea continuă a metodelor de cercetare.

Spencer introduce, pentru explicarea tuturor transformărilor în Univers, deci și a celor ce au loc în societate, principiul dinamic al „evoluei“. Acest principiu e dedus din constatarea existenței de sisteme eterogene, cari, după părerea lui Spencer, au un echilibru cu atât mai stabil cu cât sunt mai diferențiate. Spencer crede că se poate stabili ca lege naturală trecerea continuă dela agregate mecanice omogene la sisteme eterogene. Conta fixează deosebirea între forme evolutive (sisteme eterogene) și forme neevolutive supuse numai legilor mecanice. Dar atât

Spencer cât și Conta trebuie să cadă iarăș în mecanicism neputând renunța, în determinarea echilibrului formelor evolutive la analogia cu formele mecanice. Și ei operează cu „materie și mișcare“, din cari factori s'ar naște toate „formele“. De aci se explică și faptul că Spencer nu vede contradicția între concepția sa organicistă în sociologie și cea individualistă în politică și etică, nu vede imposibilitatea formării de sisteme sociale eterogene din „indivizi“.

Dar din partea științelor exacte s'au făcut încercări de a restabili unitatea naturii prin extinderea metodei exacte, matematice, asupra unor domenii sustrate până acuma aplicării acestei metode. „Spencer, zice Henderson (L'ordre de la nature, Paris 1924), n'avea nici o concepție despre natura problemei pe care o ridică (sc. legea evoluției), căci dovada matematică riguroasă era străină spiritului său. Totuș, chiar în acea epocă, Willard Gibbs atacă problema echilibrului eterogen într'un mod riguros, cu cunoștințe matematice complete... Un rezultat important al cercetărilor lui Willard Gibbs în termodinamică a fost stabilirea conceptului de sistem ca abstracție veritabilă“ (pag. 111). „Așa cum Newton arată cel dintâiu într'un mod concludent că lumea noastră este o lume de masse, tot astfel Willard Gibbs a arătat cel dintâiu că ea e o lume de sisteme“ (pag. 113). Prin precizarea conceptului de sistem „noi putem da descrierea ideală a oricărei agregățuni fizico-chimice ca atare, adică neglijând relațiile funcționale ale părților sale ca într'o mașină, configurația structurii ca într'un cristal, și caracteristicile inframoleculare sau fenomenele de transformări radioactive. Adeseori, ca în organismul viu, analiza efectivă prezintă dificultăți de neînvins; dar aceste dificultăți sunt practice mai mult decât conceptuale și ideale. Și nimene, nici chiar vitalistul, nu se îndoiește că organismul e un sistem al lui Gibbs“ (pag. 117).

Gibbs încearcă să determine în mod exact echilibrul sistemelor fizico-chimice. Henderson crede în posibilitatea de a rezolvi pe această cale problema organismului viu considerându-l ca sistem fizico-chimic — și el întreabă (pag. 132): „...cari sunt proprietățile materiei și energiei cari trebuiesc luate în considerare, când le privim ca materialuri ale construcției de sisteme, și de ansambluri de sisteme de toate genurile, adică de orișice gen? Sper că, în temeiul cunoașterii caracterului cercetărilor lui Willard Gibbs, această chestiune nu va părea cu totul iluzorie“.

Aceste cercetări deschid căi noi și pentru sociologie. Ele ne arată că sociologia exactă nu poate fi legată în mod direct de mecanica rațională cum au încercat-o Haret și Antonio Portuondo y Barceló¹⁾, ci ea s'ar putea constitui în baza unei teorii exacte a sistemelor²⁾ (de toate categoriile, deci omogene și eterogene), a cărei bază, pentru științele fizico-chimice, a fost pusă de Gibbs și a cărei aplicațiune pentru biologie o consideră posibilă Henderson. Incercări de aplicațiuni matematice în științele sociale particulare s'au făcut. În economia politică, școala lui Walras și Pareto a încercat determinarea exactă a echilibrului sistemului economic. Dar și acești specialiști nu reușesc să ne dea decât determinarea unui sistem în mecanic cu echilibru instabil (dinamic). Eterogeneitatea acestui sistem ei o afirmă, dar ea nu formează un caracter esențial care ar reclama o rectificare a metodei și a conceptului de echilibru. Din această cauză Pareto, în „Tratatul de Sociologie Generală“, trebuie să renunțe la determinarea exactă (matematică) a „formei generale a societății“. El o identifică, deși vede că e mai complicată, cu sistemul economic. Eterogeneitatea elementelor ce o compun nu e o eterogeneitate fundamentală și ireductibilă, ci ea e o eterogeneitate de grad a același însușiri ale tuturor elementelor (indivizilor). Dar se poate lesne dovedi, cum am văzut, că situația individului în sistemul social nu depinde de „caracterul“ său, și făcându-se această dovadă, concepția lui Pareto nu diferă de obicinuitele concepții mecaniciste ale altor autori. Meritul său este însă că a accentuat eterogeneitatea sistemului social ca fapt verificat prin istorie și observație. Teoria sa împinge în mod necesar la rectificarea sau completarea metodei. De aci ar rezulta posibilitatea explicării „evoluției“ sistemului social ca un proces ce se poate determina în mod exact și care e deosebit de simpla oscilație în jurul unei stări optime de echilibru.

Henderson, condus de ideea lui Gibbs, analizează echilibrul organismului viu și găsește trei elemente (hidrogenul, carbonul

¹⁾ Essais de mécanique sociale, Paris 1925.

²⁾ Postulatul unei teorii generale a sistemelor, pentru înlăturarea conflictului între mecaniciști și vitaliști, l-a formulat în mod lămurit și Carol Siegel, Grundprobleme der Philosophie. 1925, pag. 67 urm. (Vezi articolul său „Mechanism și Vitalism, în Revista de filosofie IX, 1, 1923, și a noastră „Introducere în sociologie“ pag. 14-21). Spre orientare în această problemă: Ad. lf Meyer, Das Mechanismus-Vitalismusproblem im Lichte neuerer logischer Forschungen, (Biologisches Zentralblatt, Bd. 46, H. 4, 1926).

și oxigenul) cari nu pot lipsi din nici un sistem organic. Variațiile extraordinare ale formelor organice se explică din facilitatea cu care aceste trei elemente se combină cu alte elemente, dar lipsa unuia din aceste elemente ar distruge organismul. În mod analog trebuie să cercetăm, dacă nu găsim elementele comune tuturor formelor sociale. În „Sociologia Generală“ am afirmat că sexele și vârstele constituie baza fiecărui sistem social și că această diferențiere organică nu poate fi redusă fără a distruge forma socială. Sistemul social nu este, și n'a fost nicicând, un agregat compus din indivizi juxtapuși (construcția raționalistă a unei astfel de stări „preistorice“ împinge la mecanicism, orice artificii de metodă s'ar întrebuița pentru explicarea nașterii societății!). Variațiile formelor sociale trebuiesc explicate prin posibilitățile de adaptare a individului omenesc la cele mai diferite situații — în limitele trase de diferențierea organică a indivizilor.

Nu poate fi deci vorba numai de procese de restituție, de restabilirea echilibrului, ci de păstrarea identității sistemului în situații schimbate cu desăvârșire. N'am avea deci numai dezvoltare și evoluție, ci și „progres“. Psihologia modernă, care se ocupă de evoluția individului și de deosebirile structurilor psihice individuale nu numai după vârstă ci și după sex, rasă, naționalitate, clasă socială, profesiune etc., arată plasticitatea extraordinară a acestei structuri și extraordinarele posibilități de combinație și complicație a raporturilor interindividuale. Din aceste posibilități de lărgire și complicare a diferențierii organice fundamentale, fără a o distruge, izvoarește cultura, progresul.

Instrumentele acestui progres sunt intelectul și rațiunea, funcțiuni psihice individuale desprinse prin prefacerea graiului în mijloc de comunicare interindividuală. Prin comunicarea intelectuală indivizii își construiesc „lumi obiective comune“, în cari pot realiza „scopuri obiective comune“. Pe această linie am putea expune că societatea omenească e întemeiată pe intelectualizare și raționalizare. Sentimentele, instinctele, trebuințele individuale nu ne pot explica asocierea, ci mai degrabă ne dau explicarea proceselor de desagregare. Elementele afective disociază lumile obiective, dându-le valori subiective, restabilind deci autonomia individului.

Un exemplu din estetică. Fiecare bărbat crede că cea mai frumoasă femeie e aceea pe care o iubește. Tipul rațional al frumuseții femeiești se poate stabili însă prin calcularea exactă a proporțiilor între părțile trupului feminin. Frumuseța subiectivă dispăre când dispăre sentimentul din care s'a născut, cea obiectivă rămâne fiind susținută de rațiune și fiind prinsă în noțiuni obiective și determinată de legi exacte. Problema consistă în a arăta legătura între concepția subiectivă-teleologică și cea cauzală obiectivă, care problemă coincide, precum am văzut, cu cea a raportului între artă și știință, acțiune practică și teorie.

În rezolvirea acestei probleme trebuie să pornim dela un fapt în care cele două concepții se acopăr, când deci între nexul cauzal al lucrurilor și realizarea unui scop subiectiv nu există discordanță, când o tendință, un instinct, un sentiment e satisfăcut chiar prin acest nex cauzal. Cazurile tipice sunt funcțiunile organice cari se împlinesc fără intervenția voinței. În stare normală respirația se face fără a fi nevoie să cunoaștem compoziția chimică a aerului și legile (mecanice și fiziologice) ale mișcărilor mușchiulare prin cari se împlinește această funcțiune. Dar respirația în submarine, în cazuri de boală, în războiul chimic etc. cere cunoașterea nexului cauzal obiectiv. Problema „științei“ se naște deci în momentul când între cauzalitatea obiectivă și scopul subiectiv se ivește discordanță, opoziție, când legătura între tendință și satisfacere trebuie să se realizeze printr'o serie de mijloace, adică prin înfăptuirea treptată de scopuri secundare și înlănțuirea lor cauzală. Și pentru atingerea unui scop subiectiv individul va trebui să-și construiască această serie cauzală în conformitate cu „legile naturale“, cu raporturile stabile între lucruri. El va năzui să ajungă pe cale rațională la coincidența rezultatului obiectiv — înfăptuit de natură — cu scopul său subiectiv. Acest acord se stabilește prin utilizarea „formulelor de acțiune“ elaborate de societate prin acumularea experiențelor individuale și sistematizarea lor pentru fiecare categorie de „fenomene naturale“. Mediul ambiant se preface, prin creierea unei lumi obiective, în cosmos, și omul ajunge în mod logic la concepția că lumea e făcută pentru scopurile sale, pentru satisfacerea trebuințelor sale. Această armonie între ordinea cosmică și scopurile subiective nu e perfectă, dar perfectibilă. Știința, descoperind propriile sale origini, a înlăturat din domeniul său de

cercetare teleologismul, înlocuindu-l cu convingerea că va fi în stare să înlăptuiască o concordanță tot mai desăvârșită între ordinea cauzală și trebuințele individuale. Pentru gândirea preștiințifică această concordanță e prestabilită, e opera unei zeiități bune, iar perturbațiile ce se ivesc sunt opera unui principiu rău, a diavolului.

II

Dar știința, pentru a fi un suport al echilibrului social și pentru a putea înlăptui și în domeniul social acea armonie între ordinea cauzală și teleologismul subiectiv, trebuie să cuprindă și raționalizarea vieții sociale. Căci prin progresul științei, prin raționalizarea activităților individuale în diferitele domenii servind satisfacerii trebuințelor subiective, individul devine tot mai independent față de societate. Deși element al societății și, din acest punct de vedere, lipsit de autonomie, prin progresul raționalizării el năzuește a întrebuița știința uitând de izvorul din care ea s'a născut și care trebuie să rămână totdeauna limpede și neatacat. Individul va fi dispus să pună știința în serviciul pasiunilor, instinctelor și tendințelor sale asociale și antisociale. În acest punct intervine cu greutate sociologia, știința care arată condițiile de dezvoltare și funcționare a societății și limitele libertății individului dobândită prin raționalizarea activității sale. Ea va putea arăta și dovedi că numai sub condiția creierii și păstrării cosmosului social s'a putut naște și poate dăinui cosmosul naturii.

Cultura, progresul, în diferitele ramuri, izvorește deci din activitatea indivizilor, din raționalizarea acestei activități. Dar ea este cultură numai întrucât prin activitatea indivizilor se înlăptuesc scopuri sociale, adică scopuri obiective comune tuturor indivizilor. Raționalizarea unilaterală, într'un singur domeniu de activitate, duce la hipertrofierea unor țesuturi și organe sociale (cari susțin acea activitate), și la atrofierea celorlalte țesuturi și organe. Ea înlesnește cooperarea indivizilor pentru înlăptuirea unui singur scop comun, cere deci o selecțiune a indivizilor după anumite însușiri, iar indivizii cari nu posedă aceste însușiri sunt lăsați în „neștiință“. Raționalizarea sau specializarea unilaterală tinde spre formarea unui sistem mecanic omogen compus din elemente de aceeaș categorie. În mod logic această raționalizare

unilaterală desechilibrează „forma generală a societății“, și când, prin înfrâuirea forțelor externe, sistemul omogen e distrus, „societatea“ se atomizează, cade în „barbarie“.

Istoria ne dă numeroase exemple, practice și teoretice, cari pot fi explicate în baza premiselor noastre.

Raționalizarea începe în direcția rezistenței maxime pe care o opune mediul tendințelor de satisfacere a trebuințelor individuale. În domeniul economic acest fenomen se manifestează prin lipsa de pământ, prin dificultatea de a dobândi pământ nou din cauza rezistenței grupurilor sociale „străine“. Această rezistență a împins la lupte, la război și, în mod necesar, la raționalizarea activității militare. În acest fel se naște cultura specifică a popoarelor antice, din sfera civilizației mediterane, cultura politică-militară. Dar ea se întemeiază, la început, pe organizarea rațională a familiei. Raționalizarea organizației familiale o găsim foarte progresată și complicată și la așazisele popoare primitive. Prin organizarea războiului sistemul familial se distramă. În anumite faze istorice slăbirea acestui sistem e atât de accentuată încât chiar existența fizică, perpetuarea biologică a societății e primejduită. Platon, formulând o teorie etică-politică pur raționalistă, ajunge în mod logic la postulatul desființării complete a familiei și la neglijarea completă a raționalizării sistemului economic, cum în realitate ajunseră aproape la acelaș rezultat Spartanii prin hipertrofia funcțiunii militare și cum, mai târziu, biserica apuseană ajunse la instituția celibatului. Aceleași procese se observă prin raționalizarea unilaterală a sistemului economic, care poate distruge și anarhiza sistemul politic, familial, religios; exemplu: Statele-Unite ale Americii¹⁾.

Orice cultură unilaterală (într'un anumit domeniu al vieții sociale) împinge la mecanizare, la universalizare și atomizare. Cultura unilaterală e imperialistă. Ea fixează indivizilor un singur scop comun și tinde a-i modela pentru cooperarea în vederea atingerii aceluï scop: economic sau politic sau religios sau științific.

Dar trebuie să accentuăm că o cultură unilaterală se naște din nevoi sociale, din nevoia de a stabili un principiu de coeziune

¹⁾ Această desechilibrare a sistemului social american e bine observat și expus de Lucien Romier, *Qui sera le maître; Europe ou Amérique?* Paris, Hachette, 1927.

socială și un sistem de norme care să asigure cooperarea indivizilor. Perturbațiile se ivesc când în mediul împrejurător se întâmplă schimbări care impun alegerea de principii noi și elaborarea de noi sisteme de norme sau, cel puțin, modificarea normelor existente, tradiționale. Aceste momente sunt favorabile reformatorilor, profesitorilor, legiuitorilor. Ei sunt aceia cari inventează sau construiesc noi formule de acțiune, pun bazele unei noi culturi.

Din punct de vedere teoretic-rațional nimic nu ne împiedică să construim un sistem social omogen reprezentat prin omenire, ca unitate biologică, sau ca unitate economică, sau ca unitate religioasă, sau ca sistem politic unitar, considerându-l pe individ ca homo biologicus, oeconomicus, religiosus, politicus etc. Dar formele sociale concrete se nasc din interferența acestor sisteme pure, și echilibrul lor depinde de gradul de concordanță al acestor sisteme. Deci cel mai echilibrat sistem va fi cel compus din indivizi de aceeaș rasă, religie, având aceleași trebuințe materiale și ideale. Această concordanță s'ar înfăptui prin evoluția organică a culturii în toate laturile ei, deci prin raționalizarea progresivă și armonică a tuturor activităților omenești.

Acest rezultat final s'ar putea obține însă numai prin raționalizarea completă și a funcțiilor biologice. Și cum aceste funcții izvorăsc din viața afectivă, am postula deci „raționalizarea iraționalului“. În acest punct se ivește contradicția logică și practică. Ea ar putea fi rezolvită numai de o ființă supraomenească care să-i conducă pe oameni fără voia lor sau chiar împotriva voinții lor spre ținta finală, așa cum operează omul cu animalele domestice prin reglementarea funcțiilor lor biologice. Dar scopul subiectiv pe care acea ființă l-ar urmări prin raționalizarea completă a societății omenești nu l-am putea cunoaște decât doar prin „revelație“.

Pentru noi, membri ai unui sistem social concret, nu rămâne decât să considerăm și fenomenele sociale ca fenomene naturale, să le analizăm și să desprindem legile sociale. Aceste cunoștințe ne vor înlesni în activitatea noastră, în orice domeniu, să ținem seama de faptul că, pentru înfăptuirea scopurilor noastre particulare prin mijloace raționale, menținerea cosmosului social este o condiție indispensabilă. În acest fel activitatea noastră va rămâne în concordanță cu condițiile de existență ale societății și noi vom putea contribui la îmbogățirea culturii societății în care trăim.

III

Concluzia cea mai importantă din cele expuse este, după părerea noastră, aceea că echilibrul sistemului social depinde de sistemul de educație și că desequilibrarea sistemelor sociale se poate explica prin organizarea unilaterală a educației. Exemple tipice: Spartanii și Romanii, la cari se făcea numai o educație militară sistematică, apoi Evreii, la cari, după distrugerea sistemului politic, educația a devenit religioasă, astfel că toate ocupațiile lor, în primul rând comerțul, sunt conduse și reglementate de norme religioase. Sistemele de educație unilaterale rigide îi pot da sistemului social, în anumite condiții istorice, o mare putere de rezistență, dar la schimbarea condițiilor ele primejduesc echilibrul sistemului.

Statele moderne năzuiesc a-și crea sisteme de educație cari să asigure echilibrul social la toate schimbările imaginabile ale mediului. Aceste sisteme se întemeiază pe principiul specializării în toate domeniile de activitate și al coordonării specialităților¹⁾. Dar chiar necesitatea coordonării specialităților reclamă o ierarhizare a lor după constelația forțelor cari înrăuiesc asupra sistemului social. Echilibrul societăților moderne depinde în primul rând de organizarea sistemului politic și a celui economic. Oscilațiile puternice produse, la începutul timpurilor noi, în echilibrul acestor sisteme provin din discordanța între aceste două sfere de activitate²⁾. În secolul al 18-lea se desăvârși în Apus organizarea rațională a sistemului politic. Dar chiar pe la sfârșitul acestui

¹⁾ Durkheim a expus această problemă în opera sa principală: *De la division du travail social*, precum și în scrierile sale pedagogice.

²⁾ În mod lămurit expune această problemă Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, (Archiv für Sozialw. und Sozialpol. 58. Bd., 1927, 1. H.). În acest studiu autorul stabilește „deosebirea specific politică la care pot fi reduse acțiunile și motivele politice“, adică cea în „dușman și prieten“. În limba latină există termenii de *hostis* și *inimicus*, în cea elină *πολέμιος* și *ἐχθρός*, ceea ce arată că în anticitate se făcea deosebire exactă între dușmanul politic și cel personal, între dușmănia politică și cea etică. În evanghelie se spune: *diligite inimicos vestros, ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν*, iar nu: *diligite hostes vestros*. Prin fixarea precisă a noțiunilor politice de dușman și prieten putem izola domeniul politice de domeniile moral, estetic, economic etc., cari se întemeiază pe opozițiile: bine-rău, frumos-urât, folositor-dăunător.

Alte scrieri ale acestui autor: *Politische Theologie*, 1922; *Die Diktatur*, 1921; *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, 2. Aufl. 1926; *Der Wert des Staates*, 1917.

secol, echilibrul social e amenințat prin lipsa de raționalizare a sistemului economic, prin imposibilitatea de a satisface trebuințele economice prin activitatea militară. Clasa politică-militară decade și e înlocuită sau completată prin clasa burgheză, care își dobândise o pozițiune socială prin raționalizarea activității economice și năzui a și-o menține prin progresul acestei raționalizări și adoptarea unui sistem de educație adaptat acestui scop.

Dar principiul de coeziune al sistemelor politice, unitatea națională, rezistă încercărilor de a-l înlocui cu principiul unității economice. Din această discordanță s'au născut toate conflictele interne în Statele europene și se vor naște și oscilațiile echilibrului sistemului social american când asimilarea naționalităților străine imigrate nu va mai fi posibilă.

Problema fundamentală a sistemelor sociale europene este concilierea discordanței între sistemul politic și cel economic. În Rusia sovietică s'a făcut încercarea de a subordona cu desăvârșire sistemul politic celui economic, în Italia de a subordona sistemul economic celui politic. Aceste tendințe își găsesc expresia și în tendințele de reformă a învățământului în aceste țări. Amintesc ca exemplu caracteristic organizarea Facultății fasciste de științe politice din Perugia. În Franța sunt cunoscute tendințele de a restabili sistemul politic și a-l separa de sistemul economic. Charles Maurras, G. Sorel sunt teoreticienii acestei direcții. La noi această problemă e mai actuală ca oricând. Exista și înainte de 1859 o cultură românească: religioasă, literară, economică, dar lipsește cultura politică și lipsește și clasa politică-militară, care să reprezinte și să desvolte această cultură. După 1859 se accentuează tendințele de formare a unei clase politice-militare. Din nefericire toate Statele europene intraseră acuma în acea vreme în mari prefaceri sociale caracterizate prin desvoltarea tot mai mare a culturii economice și a dependenței tot mai simțitoare a sistemului politic de sistemul economic. Intrând Principatele române în politica europeană cu o clasă conducătoare și o populație demilitarizată, a fost natural ca organizația politică să fie subordonată din capul locului organizației economice. Acest fapt ne explică în mare parte căderea domnitorului Cuza și dispariția repede a partidului conservator și a marelui proprietăți rurale. Cultura în Principate și apoi în Regatul Român a rămas desechilibrată. Se formase un fel de sistem social american:

Sistemul economic-industrial se raționalizează prin organizația puternică a unui partid politic burghez, dar sistemul politic devine anarhic și în dependență completă de sistemul economic. Politica e înlocuită prin politicianism. Politica externă, în mod necesar se întemeiază pe alianțe, pe exploatarea antagonismului și rivalităților între Marile Puteri. După războiul mondial, România a devenit, și prin întinderea teritoriului și prin situația geografică, o Mare Putere și problema organizării sistemului politic a devenit mai actuală decât oricând. Cultura pe care trebuie să o dezvoltăm va trebui, cred, să fie întemeiată pe principiul primatului sistemului politic. Școala Statului trebuie să devină școală politică. Statul nostru are nevoie de o clasă politică-militară, el nu mai poate fi condus, în situația actuală, de literați, comercianți și avocați. Un pas s'a făcut prin împroprietărirea cavalerilor Ordinului Mihai Viteazul; în schimb nu s'a ținut seama de existența rezeșilor și mazililor din provinciile moldovene, nu s'a ținut seama de creiarea unei nobilimi militare în Ardeal. Se va spune că această concepție e anacronică și că democrația nu îngăduie astfel de măsuri. Dar ce-i dăm clasei politice-militare în schimbul renunțării ei la afaceri comerciale și îmbogățire? Decorații? E prea puțin, dacă ele nu sunt însoțite de o ridicare a prestigiului social, de o precizare a situațiunii individului în sistemul social. Și nu numai a individului ci și a familiei. Istoria Franței după revoluție ne dă un șir de dovezi pentru afirmația că slăbirea și lipsa unei clase politice-militare cu tradiții bine întemeiate constituie un mare dezavantaj în echilibrarea sistemelor sociale europene, iar Marea Britanie care a știut sau a avut norocul să-și echilibreze sistemul prin menținerea acestei clase, confirmă acest adevăr. Statul nostru nu se poate menține nici ca republică după sistemul american, nici ca republică după sistemul elvețian. Constelația mediului politic se opune acestor tendințe sau va desechilibra sistemul nostru social, dacă evoluția sa va merge în această direcție. Singura constituție, nu scrisă ci reală, care i-ar putea garanta stabilitatea echilibrului este Monarhia militară. Avem nevoie deci de o readaptare a culturii noastre, care se poate înlăptui în primul rând prin școală, deoarece numai școala poate crea tradiția și poate traduce o ideologie în acțiune practică. Carierele militare, administrative, diplomatice, trebuiesc desdemocratizate și scoase de sub tutela sistemului economic. Avem

destui îmbogățiți ai căror fii sunt dornici de a dobândi „onoare“, de a șterge amintirea mijloacelor prin cari părinții lor au dobândit averile. Să le dăm școala de care au nevoie pentru a dobândi însușirile și îndemânarea profesiunii politice militare. Prin aceasta nu degradăm pe cei săraci și talentați, căci odată cu aristocratizarea ¹⁾ funcțiunilor politice militare (cari au reclamat și reclamă o independență economică), trebuie să înfăptuim democratizarea sistemului economic devenit astăzi oligarhic și despotic, prin faptul că elita economică a monopolizat puterea politică. Va trebui deci să deschidem cale liberă „circulației elitelor“ în domeniul economic separându-l de cel politic; iar acesta trebuie întemeiat pe principiul Monarhiei militare, care după Montesquieu este „onoarea“.

Nu voiu greși, cred, dacă afirm că frământările noastre politice rezultă din creșterea proletariatului intelectual și că această creștere se datorește închiderii sistemului economic pentru libera circulație a valorilor individuale și neglijării învățământului economic-profesional. Din acest fapt rezultă anarhizarea vieții politice, care nu poate absorbi pe toți tinerii educați în școli menite, după programa lor, să dea unei elite politice o cultură generală. Dar majoritatea tinerilor cari absoluează aceste școli au nevoie de bani, deci ar fi trebuit să-și aleagă o profesiune care deschide posibilitatea de îmbogățire. E logic deci că absolvind școli cari îi mână spre cariera politică militară, nerentabilă din

¹⁾ Orice sistem e întemeiat pe aristocratizare, pe creierea unei elite în stare să coordoneze activitatea indivizilor într'un domeniu special. Deci nu poate fi vorba aci de o întoarcere la feudalism! Comunitățile religioase ne dau exemple destul de lămurite în această privință și mai ales comunitatea religioasă mozaică, în care există de fapt, orice s'ar spune, o aristocrație chiar ereditară, completată și susținută de o aristocrație economică, în care principiul eredității e mai puțin accentuat, deși există familii evreești cari dețin prin generații egemonia economică și cărora societatea burgheză le-a dat și titluri de nobleță (a em baroni și cavaleri, cari se deosebesc desigur de baronii și cavalerii evului mediu!). Dar e explicabil că tocmai membrii comunității mozaice pledează pentru democrația integrală în Statul nostru, deoarece formarea unei elite politice-militare independente de plutocrație le-ar îngreua atingerea țintei lor: exploatarea economică neîngrădită a Statului prin puterea banului. Din această cauză „sistemul american“ e considerat de umanitariștii noștri mai democrat și mai civilizată, deoarece sporește șansele formării unei atotputernice elite economice internaționale, adică evreești.

punct de vedere economic, ei să prefacă aceste funcții în izvoare de câștig economic, punându-se în slujba politicianismului, adică a politicii aservite elitei economice.

IV.

Prin raționalizarea tuturor activităților omenești se înfăptuește specializarea, diviziunea muncii, deci o stratificare orizontală a societății: în stări sociale din punct de vedere politic, în clase sociale din punct de vedere economic, în păstori și păstoriți în comunitatea religioasă etc. Fiecare sistem raționalizat (politic, economic, religios etc.) tinde să prindă întreaga omenire într'o unitate. Acestei tendințe universaliste i se opune tendința de păstrare a separațiunii verticale a grupurilor sociale, întrucât echilibrul unui sistem social concret, eterogen, e întemeiat pe concordanța, mai mult sau mai puțin perfectă, a sistemelor raționalizate pentru a putea menține intactă diferențierea fundamentală biologică a formei sociale. De aci se explică puterea de rezistență a grupurilor sociale de aceeaș rasă și de aceeaș naționalitate. Termenul de naționalitate trebuie considerat ca traducere socială a termenului biologic de rasă. Naționalitatea este rasa din punct de vedere logic¹⁾. Graiul comun, tradiția comună fixată prin graiu, îi dă națiunii o coeziune născută și din condițiile biologice și din cele sociale (raționale). Națiunea cuprinde toate elementele pentru menținerea diferențierii fundamentale și totodată pentru lărgirea limitelor complicației sociale prin dezvoltarea intelectului și rațiunii.

Tendențele de constituire de sisteme economice, politice, religioase etc. „internaționale“ se izbesc de rezistența grupului național ca unitate biologică-socială. Internaționalismul poate distruge și atomiza unele straturi sociale, desprinzându-le din organismul național. Dar în mod necesar, indivizii aparținând acestor straturi vor fi absorbiți de alte grupuri-naționale, iar

¹⁾ Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice*, Buc., 192, pag. 58-59 zice: „... tot ceea ce s'a numit de contemporani idee și formă națională nu e altceva decât substratul de specie biologică, pe care grupele de indivizi, organizate conștient, îl prelucrează ideologic, transformându-l într'o bază psihologică a sentimentului lor de solidaritate gregară în spațiu și timp“. Și pag. 60: „Ceea ce e caracteristic azi, e că nimeni nu poate defini națiunea ca realitate.

organismul atacat va da naștere unui strat nou „național“. Exemplele abundă în istorie.

Naționalismul nu este deci invenția unor agitatori interesați, ci este singurul principiu de coeziune socială care în cursul istoriei a menținut echilibrul grupurilor sociale, a creiat cultura caracteristică fiecărui grup. Chiar știința, deci funcția socială cea mai raționalizată, care creiază cultura în sinteza ei cea mai înaltă, își are izvorul în națiune și trebuie să se regenereze neîntrerupt din acest izvor. O depășire a limitelor impuse de grupul național preface și știința într'un instrument de anarhizare socială, deoarece cooperarea indivizilor pentru înfăptuirea de scopuri obiective comune prin aplicarea rezultatelor științei reclamă legarea acestor scopuri obiective de scopurile subiective, reclamă o conciliere și concordanță a vieții afective, din care se naște acțiunea, cu rațiunea, care o conduce. Iar toate elementele afective, toate tendințele, instinctele, sentimentele se concentrează în jurul conceptului de națiune. Națiunea reprezintă pentru individ izvorul vieții și garanția eternității sale.

Din această cauză definiția termenului de națiune e atât de dificilă: el nu poate fi definit numai prin operațiuni logice, deoarece valoarea sa afectivă îi schimbă neîntrerupt înțelesul rațional. Nimene nu va putea explica prin raționament de ce un individ își jertfește cu drag viața pentru națiunea sa, dar întrebând sentimentul, această jertfă ni se va părea naturală și necesară. În acest punct rațiunea se întoarce la originile ei, se contopește cu sentimentul, înfăptuindu-i-se concordanța deplină între ordinea socială obiectivă și teleologismul subiectiv.

CUPRINSUL

	pag.
INTRODUCERE	XI-XV
PARTEA I-a : Știința politică :	
I. Geneza și evoluția științei politice	3
II. Locul științei politice în sistemul științelor sociale	16
III. Deosebirea științei politice de teorii unilaterale și utopii	21
IV. Noțiunea de „lege” în știința politică	29
V. Geneza Statului	32
VI. Structura Statului	43
VII. Suveranitatea	49
VIII. Formele de guvernământ și teoria „clasei politice”	53
IX. Deducția formelor de guvernământ din „forma generală a societății”	73
X. Democrația modernă	86
XI. Statul și sistemul biologic. Națiunea	96
XII. Statul și sistemul economic	102
XIII. Statul și mediul geografic	108
XIV. Statul și individul :	
1. Interpretarea psihologică a diferențierii politice	114
2. Comportarea omului ca ființă „politică”	120
3. Polimorfismul psihic ca temelie a complicației societății omenești	129
XV. Partidele politice	135
XVI. Corupția	159
XVII. Limitele oscilațiunii echilibrului sistemului politic	179
XVIII. Raporturile între State	184
PARTEA a II-a : Arta politică :	
I. Problema raportului între știința și arta politică	201
II. Arta politică	209
III. Scopurile obiective și cele subiective în arta politică	218
IV. Problema conducerii politice	224
V. Situațiunea individului în sistemul politic	229
VI. Problemele obiective ale artei politice :	
1. Armata	236
2. Diplomația	248
3. Justiția	251
4. Finanțele	255

VII. Educația politică :	
1. Principii generale	259
2. Scopul educației politice	271
3. Organizarea educației politice	273
4. „Culturalizarea masselor”	278
VIII. Presa	286
IX. Organizarea teritoriului :	
1. Posibilitățile geografice ale Daciei pentru constituirea unui Stat	290
2. Problema Capitalei	300
3. Căile de comunicație	315
Concluzii	319

VERIFICAT
2007

BIBLIOTECA
CENTRALA REPUBLICANA
BUCURESTI

VERIFICAT
2017